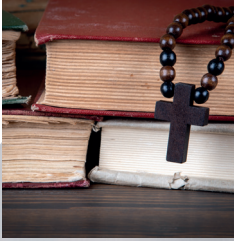

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

AYRIMCILIKLA MÜCADELE VE EŞİTLİK 2023 YILI RAPORU

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

AYRIMCILIKLA MÜCADELE VE EŞİTLİK 2023 YILI RAPORU

ANKARA, 2025

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE
EŞİTLİK KURUMU

**AYRIMCILIKLA MÜCADELE VE
EŞİTLİK 2023 YILI RAPORU**

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

Adres: Yüksel Cad. No: 23 | 06650 | Kızılay/ANKARA
Tel.: +90 312 422 78 00 | Faks: +90 312 422 78 99
www.tihek.gov.tr | tihek@tihek.gov.tr

YAPIM

Ajans Düş Pınarı

Adres: Birlik Mh. 467 Cd. No:25/4 Birlik Park Suit Çankaya/ANKARA
Tel: +90 (543) 235 12 25 - +90 (532) 658 93 11
E-posta: bilgi@duspinari.com
Genel Ağ: www.duspinari.com
Baskı Yeri ve Tarihi Ankara, 2025
Baskı ve Cilt: ----

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

AYRIMCILIKLA MÜCADELE VE EŞİTLİK 2023 YILI RAPORU

İçindekiler

6	KISALTMALAR
10	YÖNETİCİ SUNUŞU
13	1. BÖLÜM
15	1. BAŞLANGIÇ
15	1.1. Yasal Dayanak
15	1.2. Yöntem ve Kısıtlar
17	2. BÖLÜM
18	2. TÜRKİYE'DE AYRIMCILIKLA MÜCADELE VE EŞİTLİK: 2023 YILI
23	2.1. Cinsiyet
38	2.2. Engellilik
64	2.3. Irk, Etnik Köken, Renk ve Dil
79	2.4. Din, İnanç ve Mezhep
86	2.5. Yaş
95	2.6. Servet
103	2.7. Sağlık Durumu
109	2.8. Medeni Hâl
113	2.9. Siyasi ve Felsefi Görüş
115	2.10. Doğum
117	3. BÖLÜM
118	3. 6 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİNDE AYRIMCILIKLA MÜCADELE VE EŞİTLİK
120	3.1. Yaşlılar
124	3.2. Kadınlar
130	3.3 Çocuklar
136	3.4. Engelliler
141	4. BÖLÜM
142	4. GENEL DEĞERLENDİRME VE TAVSİYELER
152	Kaynakça
154	Kaynaklar
158	Kararlar
160	İnternet Kaynakları

Kısaltmalar

AA	Anadolu Ajansı
AB	Avrupa Birliği
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AIDS	Kazanılmış Bağışıklık Yetersizliği Sendromu
AIHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AIHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ASHB	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
AYM	Anayasa Mahkemesi
BM	Birleşmiş Milletler
CEDAW	Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
ÇATOM	Çok Amaçlı Toplum Merkezleri
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
DKAB	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
EBA	Eğitim Bilişim Ağı
EHİS	Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GRETA	İnsan Ticaretine Karşı Eylem Uzmanlar Grubu
GSB	Gençlik ve Spor Bakanlığı
GSS	Genel Sağlık Sigortası
HIV	İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü
HPV	İnsan Papilloma Virüsü

HSK	Hakimler ve Savcılar Kurulu
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
İHEP	İnsan Hakları Eylem Planı
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
KADES	Kadın Destek Uygulaması
KDK	Kamu Denetçiliği Kurumu
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
NEET	Ne eğitimde ne istihdamda yer alan
NESAM	Nefret Suçları ve Ayrımcılıkla Mücadele Portalı
ÖSYM	Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı
para.	paragraf
PİKTES	Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi
RTÜK	Radio ve Televizyon Üst Kurulu
s.	sayfa
S	Sayı
SODAM	Sosyal Dayanışma Merkezi
SOGEF	Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SUY	Sosyal Uyum Yardımı
ŞÖNİM	Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi
T-SUY	Tamamlayıcı Sosyal Uyum Yardımı

TBB	Türkiye Barolar Birliği
TCK	Türk Ceza Kanunu
TİHEK	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TRSM	Toplum Ruh Sağlığı Merkezi
TSEK	Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UDEF	Uluslararası Öğrenci Dernekleri Federasyonu
UNDRR	Birleşmiş Milletler Afet Riskini Azaltma Ofisi
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNFPA	Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UN Women	Birleşmiş Milletler Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesi Birimi
UÖM	Ulusal Önleme Mekanizması
UYAP	Ulusal Yargı Ağı Projesi
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
Y-SUY	Yabancılar Yönelik Sosyal Uyum Yardımı
Y-ŞEY	Yabancılar Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı
YHT	Yüksek Hızlı Tren
YÖK	Yükseköğretim Kurulu
YTB	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

Yönetici Sunuşu

Ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi, gerek ulusal gerekse de uluslararası mevzuatta güvence altına alınmaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen ve ayrımcılık yasağı ile eşitlik ilkesine ilişkin hükümler içeren İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, başta ikiz sözleşmeler olmak üzere çok sayıda uluslararası insan hakları sözleşmesine referans olmuştur. Ulusal mevzuatımızda da başta Anayasa olmak üzere çeşitli kanunlarda eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağına ilişkin düzenlemeler hüküm altına alınmıştır.

Ayrımcılıkla mücadele ve eşitliğin tesis edilmesine yönelik çabaların öncelikle ulusal ölçekte gerçekleştirilmesi gerekliliği ve uluslararası normların yerel-ulusal ölçekte yapılandırılan koruyucu mekanizmalar üzerinden kurumsal güvenceye kavuşturulması düşüncesinden hareketle eşitlik kurumları kurulmuştur. Avrupa Birliği üye devletlerinde AB Eşit Muamele Direktiflerine (EU Equal Treatment Directives) uygun olarak yapılandırılan eşitlik kurumlarının; eşitliği yaygınlaştırma ve ayrımcılığı önleme ile ayrımcılığa maruz kalmış insanları destekleyerek onların şikâyetlerine ilişkin karar verme işlevi bulunmaktadır.

Ülkemizde ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesinin etkin biçimde uygulanabilmesi amacı doğrultusunda 6701 sayılı Kanun ile Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) kurulmuştur. Ulusal insan hakları kurumu, ulusal önleme mekanizması ve eşitlik kurumu olarak ihdas edilen TİHEK; insan haklarını koruma ve geliştirme, kişilerin eşit muamele görme hakkını güvence altına alma ve işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etme misyonları çerçevesinde faaliyetlerini yürütmektedir.

Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Raporu, uluslararası düzeyde Paris Prensipleri'nin "Hükümete, parlamentoya ve diğer ilgili bütün organlara, bunların talebi üzerine veya kendi inisiyatifleriyle, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin konularda görüş bildirir, tavsiyelerde bulunur, öneriler ve raporlar sunar." hükmünü haiz 3'üncü maddesi; ulusal düzeyde ise 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun "Kurumun görevleri" başlıklı ve "Cumhurbaşkanlığına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulmak üzere, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, işkence ve kötü muameleyle mücadele ve ayrımcılıkla mücadele alanlarında yıllık raporlar hazırlamak" hükmünü haiz 9'uncu maddesi doğrultusunda hazırlanmıştır.

Öncelikle bu Rapor; hak ve özgürlüklerin güvencesi olan ayrımcılık yasağına ilişkin ülkemizdeki mevcut sorun alanlarını 2023 yılı kapsamında tespit etmektedir. Sonrasında ayrımcılık karşıtı hukuka ilişkin 6701 sayılı Kanun'da öngörülen ayrımcılık temelleri çerçevesinde yaşanan sorun alanlarına yönelik çözüm önerilerine yer vermektedir. Katılımcı paydaşlık temelinde ve çoğulcu bir yöntemsel yaklaşımla hazırlanan bu Raporda; ilgili kamu kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve diğer paydaşların görüş ve değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu amaçla, ilgili paydaşlardan ayrımcılık yasağı alanında yaşanan sorun alanları ve bunlara ilişkin çözüm önerileri talep edilmiştir.

Bu metodoloji çerçevesinde hazırlanan "*Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Raporu*", Türkiye'nin ayrımcılık yasağına ilişkin mevcut durumunu objektif biçimde tespit etme ve sorun alanlarına yönelik çözüm önerileri geliştirme amacını taşımaktadır. Raporlama sürecine çoğulcu bir metodolojik yaklaşım ve katılımcı paydaşlık temelinde görüş ve değerlendirmeleriyle katkı sunan ve destek olan tüm kamu kurumlarının değerli mensuplarına, STK temsilcilerine, akademisyenlere ve Kurumumuzun değerli personeline şükranlarımı sunuyorum.

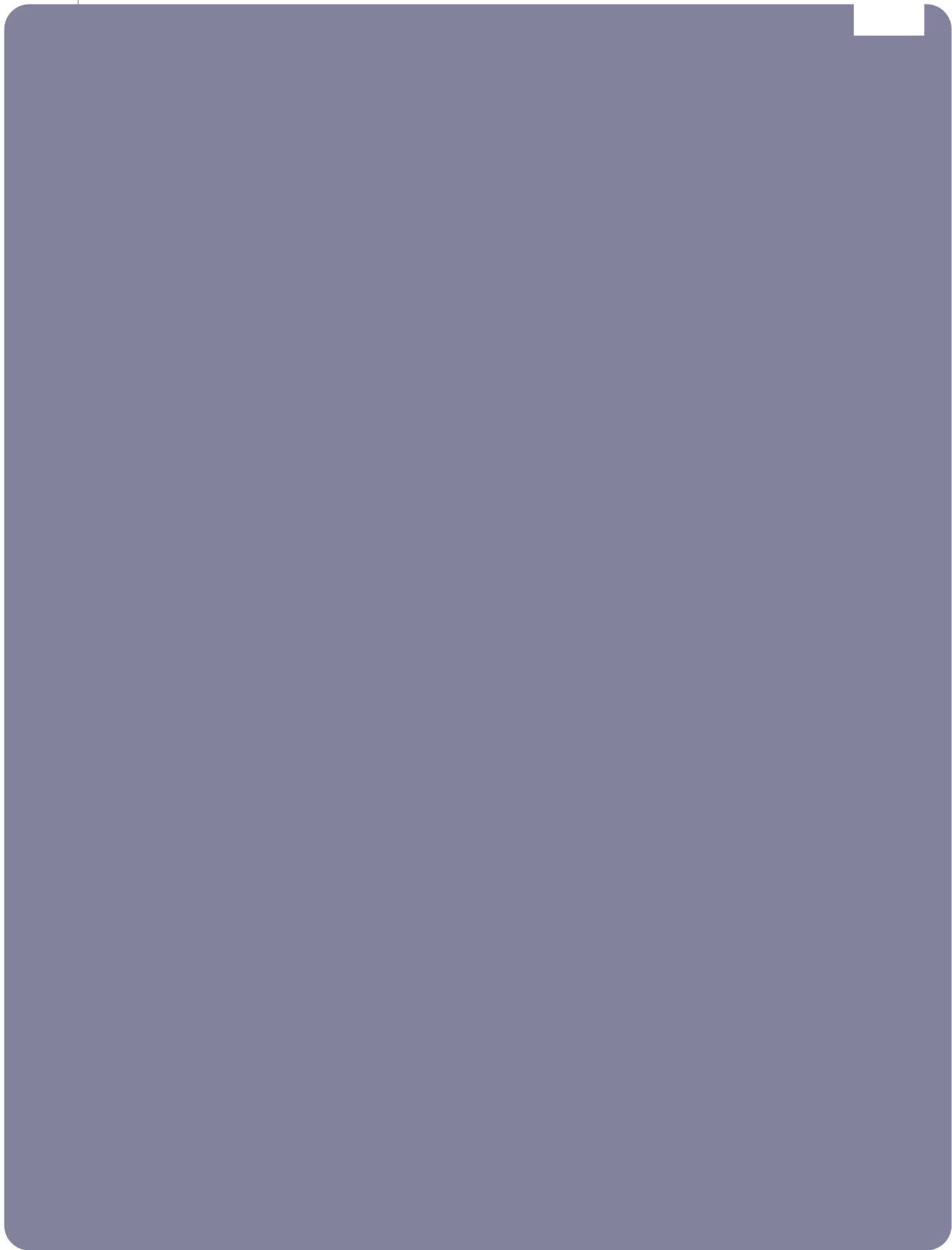
Prof. Dr. Muharrem KILIÇ

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Başkanı

01

■ BÖLÜM

BAŞLANGIÇ

1. BAŞLANGIÇ

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) tarafından kaleme alınan Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Raporu (Rapor); ayrımcılıkla mücadelenin mevcut durumunun tespiti, ayrımcılıkla mücadele alanında yaşanan olumlu gelişmeler ile sorunların ortaya konulması ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin geliştirilmesi amacını taşımaktadır. Rapor'un referans çerçevesine, ayrımcılık yasağı ve eşitlik odağında dikkate alınması gereken öncelikli sorun alanları dâhil edilmiştir. Bu açıdan Rapor, gerek sorun alanlarının tespitini gerek bu sorun alanlarına yönelik çözüm önerilerini içeren bir çerçeve sunmaktadır.

1.1. Yasal Dayanak

6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun "Kurumun görevleri" başlıklı 9'uncu maddesinin birinci fıkrasının (k) bendi "*Cumhurbaşkanlığına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulmak üzere, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, işkence ve kötü muameleyle mücadele ve ayrımcılıkla mücadele alanlarında yıllık raporlar hazırlamak*" ve Paris Prensipleri'nin 3'üncü maddesi ise "*Hükümete, parlamentoya ve diğer ilgili bütün organlara, bunların talebi üzerine veya kendi inisiyatifleriyle, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin konularda görüş bildirir, tavsiyelerde bulunur, öneriler ve raporlar sunar.*" hükmünü ihtiva etmektedir. TİHEK tarafından bu raporlama, söz konusu kurumsal görevin ifası kapsamında yapılmaktadır.

1.2. Yöntem ve Kısıtlar

Rapor'da yer alan ve değerlendirmeye esas teşkil eden veriler, paydaşlarımızın sunmuş olduğu kaynaklardan edinilmiştir. Bu kapsamda TİHEK'in çalışmaları esnasında ilgili paydaşlardan edinilen bilgi ve belgeler, kamu kurum ve kuruluşlarından resmi yazıyla edinilen bilgi ve belgeler, ulusal ve uluslararası nitelikteki sivil toplum kuruluşlarının (STK) çalışmalarından edinilen çıktılar ile üyesi olduğumuz uluslararası kuruluşların raporları ve değerlendirmeleri, raporlama sürecinin referanslarını oluşturmuştur. Söz konusu bilgi ve belgelerin yanı sıra basın ve medya kuruluşlarından edinilen bilgiler de referans olarak kabul edilmiştir.

Rapor'da yer alan değerlendirmelere esas teşkil etmek üzere ilgili kamu kurumlarından, konuyla ilgili çalışmalar yapan STK'lardan ve insan hakları alanında çalışmalar yürüten insan hakları merkezlerinden, kendi görev ve/ya çalışma alanlarındaki mevcut ve muhtemel ayrımcılık ve eşitlik sorunlarına ilişkin değerlendirmeleri ve bu sorun alanlarına yönelik çözüm önerileri ile ilgili bilgi, belgeler ve istatistikler talep edilmiştir. Bununla birlikte gerek merkezlerden gerek STK'lardan çok az geri dönüş sağlanması, Rapor'un kısıtlarından birisini oluşturmaktadır.

Türkiye'de ayrımcılıkla mücadele alanına ve stratejilerine bir perspektif sunma amacı taşıyan bu Rapor'da, ülkemizde 2023 yılı içerisinde bu alanda yaşanan gelişmeler yakından takip edilmiştir. Rapor'da, ayrımcılıkla mücadele noktasında yaşanan gelişmelere ve sorun alanlarına yönelik tespitlerde ve önerilerde bulunmaktadır.

02

BÖLÜM

TÜRKİYE'DE
AYRIMCILIKLA
MÜCADELE VE EŞİTLİK:
2023 YILI

2. Türkiye’de Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik: 2023 Yılı

Temeli “*insan onuru*” kavramına dayanan eşitlik ilkesi; 1982 Anayasası’nın 10’uncu maddesinde düzenlenmiş olup Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde eşitlik ilkesine uygun hareket etmek zorundadırlar. Bununla birlikte eşitlik ilkesi, çok sayıda ulusal ve uluslararası metinde düzenleme altına alınan “*evrensel bir ilke*” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, bazen yan yana ve bazen de aynı şeyi ifade etmek üzere kullanılabilen kavramlardır. Anayasa’nın 10’uncu maddesi “*ayrımcılık yasağı*” biçiminde düzenlenmemiş olsa bile eşitlik ilkesinin, anayasal bağlamda her durumda dayanılacak normatif bir değer taşıması nedeniyle ayrımcılık yasağının da etkili bir şekilde hayata geçirilmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle eşitlik ilkesi somut bir ölçü norm olarak ayrımcılık yasağını da içermektedir.¹ Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, “*aynı ve benzer durumdaki kişiler için aynı muamelede bulunmayı, aynı durum ve koşullar altında olmayanlar için ise farklı muamelede bulunmayı*” ifade etmektedir. Gerek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde (AİHS) gerekse Anayasa’nın 10’uncu maddesinde ayrımcılığın tanımının yapılmadığı görülmektedir. Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ayrımcılığı; “*objektif ve makul bir neden olmaksızın, aynı durumdaki kişilere farklı muamelede bulunmak*” olarak tanımlamaktadır.²

Farklı muamelenin objektif ve makul bir nedene dayanması hususu ise AİHM tarafından belirli kriterler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu durumda AİHM, söz konusu meşruluğun varlığını ilk olarak demokratik siyasal toplumlarda geçerli olan ilkeleri göz önüne alarak tedbirin amacı ile etkileri arasındaki ilişkisellik bağlamında değerlendirmektedir. Ayrıca AİHM, bir hakkın kullanılmasının ardındaki muamele farklılığında amacın meşru olmasının yanında gerçekleştirilmek istenen amaç ile kullanılan araçlar arasında da makul bir ölçülülük ilişkisi bulunmasını da dikkate almaktadır.

Anayasa Mahkemesi (AYM), Anayasa’nın 10’uncu maddesinde yer alan eşitlik ilkesinin AİHS’in 14’üncü maddesinde güvence altına alınan ayrımcılık yasağını da kapsayan daha geniş bir anlam ifade ettiğini belirtmektedir.³ Bununla birlikte AYM kararlarında; nesnel ve makul bir şekilde haklılaştırılmayan, diğer bir ifadeyle meşru bir amaca dayanmayan ya da seçilen araç ile hedeflenen amaç arasında makul bir orantılilik ilişkisi bulunmayan farklı muameleler, Anayasa’nın 10’uncu maddesinin amaçları bağlamında ayrımcı karakterli olarak kabul edilmektedir.⁴ Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, ulusal mevzuatımızda en ayrıntılı haliyle 6701 sayılı Kanun’un 3’üncü maddesinde düzenleme altına alınmıştır. İlgili hükme göre:

“(1) Herkes, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada eşittir.

(2) Bu Kanun kapsamında cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yasaktır.

¹ Anayasa Mahkemesi (AYM), *Tuğba Arslan*, B. No: 2014/256, 25/6/2014, para. 108.

² AİHM, *Willis/Birleşik Krallık*, B. No: 36042/97, 11/6/2002, para. 48; AİHM, *Okpisz/Almanya*, B. No: 59140/00, 15/2/2006, para. 33.

³ AYM, *Reis Otomotiv Ticaret ve Sanayi A.Ş.* [GK], B. No: 2015/6728, 1/2/2018, para. 78.

⁴ AYM, *Nuriye Arpa*, B. No: 2018/18505, 16/6/2021, para. 58.

(3) Ayrımcılık yasağının ihlali hâlinde, konuya ilişkin görev ve yetkisi bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ihlalin sona erdirilmesi, sonuçlarının giderilmesi, tekrarlanmasının önlenmesi, adli ve idari yoldan takibinin sağlanması amacıyla gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.

(4) Ayrımcılık yasağı bakımından sorumluluk altında olan gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri, yetki alanları içerisinde bulunan konular bakımından ayrımcılığın tespiti, ortadan kaldırılması ve eşitliğin sağlanması için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür."

Söz konusu hükümle yalnızca kamu kurum ve kuruluşlarının değil, tüm gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerinin de ayrımcılık yasağına uymakla yükümlü olduğu açıkça düzenlenmiştir.

2023 yılı; ayrımcılıkla mücadele ve eşitliğin sağlanması noktasında "Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2024-2028)", "2030 Engelsiz Vizyon Belgesi", "Engellilerin Haklarına İlişkin Ulusal Eylem Planı", "Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı (2023-2030)", "Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023-2030)" ile "I. Aşama Eylem Planı'nın (2023-2025)", "Yaşlanma Vizyon Belgesi" ile "Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)" belgelerinin hayata geçirildiği ve bu politika belgelerinde ilgili kurum ve kuruluşlara verilen görevlerin yerine getirilmeye çalışıldığı bir yıl olmuştur.

2023 yılında ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesine ilişkin çeşitli hak arama mekanizmaları tarafından şikâyetler ve başvurular alınmış, incelemeler yapılmış ve sonuçlandırılmıştır. Bu kapsamda verilen kararlar şu şekildedir:

2023 yılı, AYM'ye bireysel başvurunun kabulünün 11'inci yılı olup AYM'ye 11 yıl içerisinde yapılan toplam bireysel başvuru sayısı 579.754'tür. AYM'ye 2023 yılında yapılan bireysel başvuru sayısı ise 108.816'dır.⁵ AYM, bireysel başvuru almaya başladığı 2012 yılından 2023 yılının sonuna kadar ayrımcılık yasağının ihlal edildiği yönünde 140 karar⁶ vermiş olup bu sayı, Mahkeme tarafından verilen 72.560 ihlal kararının %0,19'una tekabül etmektedir⁷.

Yaşam hakkı	227
Kötü muamele yasağı	590
Kişî hürriyeti ve güvenliği hakkı	305
Adil yargılanma hakkı	60.683
İfade özgürlüğü	4.131
Eğitim hakkı	34
Ayrımcılık yasağı	140
Din ve vicdan özgürlüğü	12
Maddi manevi varlığın korunması hakkı	125

⁵ AYM, Yıllık Rapor 2023, Ankara, Mart 2023, s. 194.

⁶ AYM, Yıllık Rapor 2023, s. 201.

⁷ AYM, Yıllık Rapor 2023, s. 199.

Özel hayatın ve aile hayatının korunması hakkı	1.266
Mülkiyet hakkı	4.238
Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkı	17
Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı	1.403
Örgütlenme özgürlüğü	83
Suç ve cezaların kanuniliği ilkesi	47
Masumiyet karinesi	22
Etkili başvuru hakkı	344
Zorla çalıştırma ve angarya yasağı	0
Bireysel başvuru hakkı	3
Hükmün denetlenmesini talep etme hakkı	0
Diğer haklar	0

Tablo 1: AYM Tarafından 2012 Yılından 2023 Yılına Kadar Verilen İhlal Kararlarının Hak ve Özgürlüklere Göre Dağılımı⁸

2023 yılında Kamu Denetçiliği Kurumuna (KDK) doğrudan “Her türlü ayrımcılığın önlenmesi” konusunda gelen başvuru sayısı 11, “Engelliler aleyhine ayrımcılık” konusunda gelen başvuru sayısı 43 ve “Cinsiyet ayrımcılığı” konusunda gelen başvuru sayısı 5 olarak tespit edilmiştir.⁹

13/4/2005 tarihli ve 25785 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’in “Dürüstlük ve tarafsızlık” başlıklı 9’uncu maddesi uyarınca kamu görevlileri; tüm eylem ve işlemlerinde yasallık, adalet, eşitlik ve dürüstlük ilkeleri doğrultusunda hareket ederler, görevlerini yerine getirirken ve hizmetlerden yararlandırmada dil, din, felsefi inanç, siyasi düşünce, ırk, cinsiyet ve benzeri sebeplerle ayırım yapamazlar, insan hak ve özgürlüklerine aykırı veya kısıtlayıcı muamelede ve fırsat eşitliğini engelleyici davranış ve uygulamalarda bulunamazlar. Bu kapsamda kamu görevlilerinin uymaları gereken etik davranış ilkelerini belirlemek ve uygulamayı gözetmek üzere kurulan Kamu Görevlileri Etik Kurulu tarafından 2014-2023 yılları arasında “Dürüstlük ve tarafsızlık” ilkesine aykırılık gerekçesiyle 74 ihlal kararı verilmiştir.

ETİK İHLAL KARARLARI	
İhlal Edilen İlkeler	İhlal Sayısı
Saygınlık ve güven (Yönetmelik’in 10’uncu maddesi)	76
Dürüstlük ve tarafsızlık (Yönetmelik’in 9’uncu maddesi)	74

⁸ AYM, Yıllık Rapor 2023, s. 201.

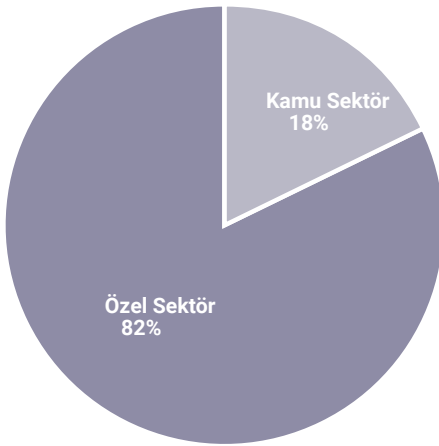
⁹ KDK, 2023 Yıllık Raporu, Ankara, Ocak 2024, s.75-76.

¹⁰ Tablodaki Yönetmelik ifadesi ile 13/4/2005 tarihli ve 25785 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik kast olunmaktadır.

Savurganlıktan kaçınma (Yönetmelik'in 17'nci maddesi)	25
Kamu malları ve kaynaklarının kullanımı (Yönetmelik'in 16'nci maddesi)	21
Görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması (Yönetmelik'in 14'üncü maddesi)	16
Yöneticilerin hesap verme sorumluluğu (Yönetmelik'in 20'nci maddesi)	15
Çıkar çatışmasından kaçınma (Yönetmelik'in 13'üncü maddesi)	14
Hizmet standartlarına uyma (Yönetmelik'in 7'nci maddesi)	12
Amaç ve misyona bağlılık (Yönetmelik'in 8'inci maddesi)	8
Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci (Yönetmelik'in 5'inci maddesi)	7
Nezaket ve saygı (Yönetmelik'in 11'inci maddesi)	7
Halka hizmet bilinci (Yönetmelik'in 6'nci maddesi)	6
Hediye alma ve menfaat sağlama yasağı (Yönetmelik'in 15'inci maddesi)	4
Bağlayıcı açıklamalar ve gerçek dışı beyan (Yönetmelik'in 18'inci maddesi)	2
Bilgi verme, saydamlık ve katılımcılık (Yönetmelik'in 19'uncu maddesi)	2
Eski kamu görevlileri ile ilişkiler (Yönetmelik'in 21'inci maddesi)	1
Yetkili makamlara bildirim (Yönetmelik'in 12'nci maddesi)	0
Mal bildiriminde bulunma (Yönetmelik'in 22'nci maddesi)	0
İlkelerin ihlal edilme sayısı	290
Toplam ihlal kararı sayısı	107

Tablo 2: Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Etik İhlal Kararları¹¹

Mobbing mücadele kapsamında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına (ÇSGB) bağlı kurulan ALO 170 hattı aracılığıyla 1/1/2023-31/12/2023 döneminde toplam 8.845 mobbing başvurusu yapılmıştır. Çağrılarının, %82'si özel sektör çalışanlarından, %18'i ise kamu sektörü çalışanlarından gelmiştir.¹²

Grafik 1: Mobbing Başvuralarının Sektörel Bazlı Dağılımı¹³

TİHEK, 6701 sayılı Kanun'un 9'uncu maddesinin birinci fıkrasının (g) bendi uyarınca "Ayrımcılık yasağı ihlallerini resen veya başvuru üzerine incelemek, araştırmak, karara bağlamak ve sonuçlarını takip etmek" ile yetkili kılınmıştır. Başvurular hakkında yapılan inceleme sonucunda verilecek karar türleri, 24/11/2017 tarihli ve 30250 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in "İnceleme ve Araştırma Sonucunda Verilecek Kararlar" başlıklı 8'inci bölümünde düzenlenmiştir. Buna göre Kurumun karar organı olan Kurul tarafından; "incelenemezlik kararı, gerekçeli kabul edilmezlik kararı,

¹¹ Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Faaliyet Raporu 2023, Ankara, Şubat 2023, s. 25.

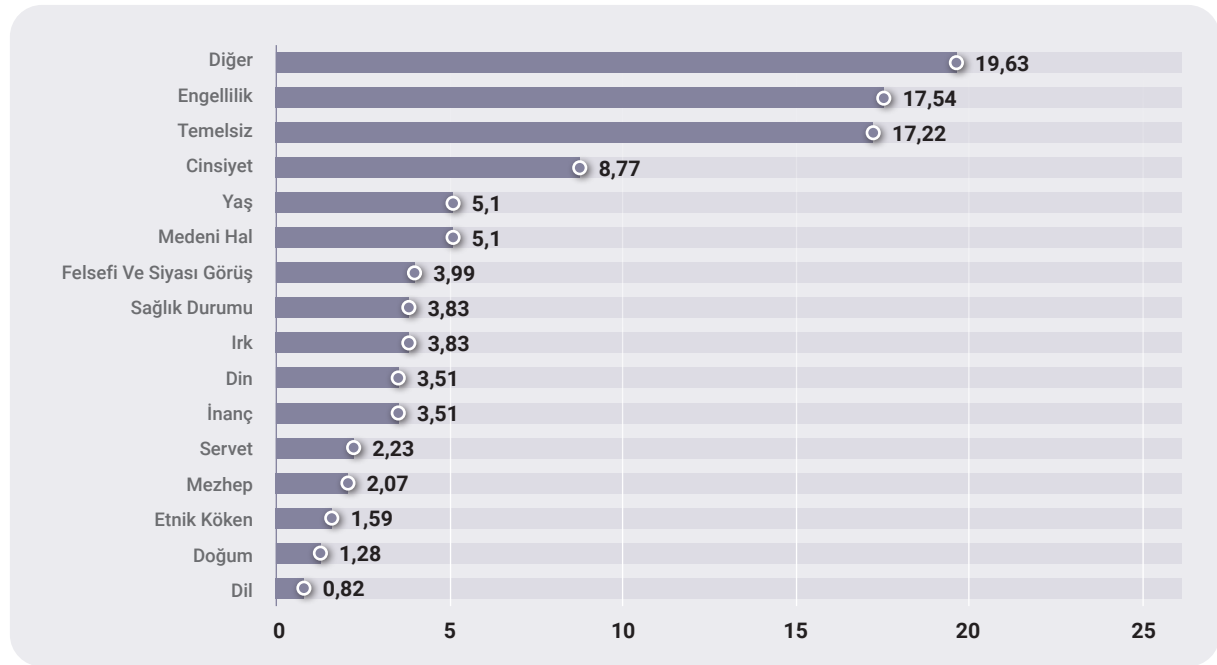
¹² ÇSGB'nin 28/03/2023 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

¹³ ÇSGB'nin 28/03/2023 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

gönderme kararı, ihlal kararı, idari yaptırım kararı, uzlaşma kararı, ret kararı (ihlal olmadığı), karar verilmesine yer olmadığına dair karar” verilebilmektedir.

Ayrımcılıkla mücadele görevi çerçevesinde 2023 yılı içerisinde Kurumumuza toplam 560 başvuru yapılmıştır. Bu başvuruların 442’si, 6701 sayılı Kanun’da yer verilen temellere dayanmadığı ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik’te yer verilen başvuru şartlarını taşımadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.¹⁴

Kuruma, 2023 yılı içerisinde 6701 sayılı Kanun’da belirtilen ayrımcılık temelleri arasında en çok “engellilik” temelinde ayrımcılık yapıldığı iddiasıyla başvuru yapılmış; onu “cinsiyet” temelinde ayrımcılık iddiasını içeren başvurular izlemiştir.¹⁵

Grafik 2: TİHEK, 2023 Yılı Ayrımcılık Yasağı Kapsamında Gelen Başvuruların Ayrımcılık Temellerine Göre Dağılımı (Yüzde)¹⁶

2023 yılında Ayrımcılıkla Mücadele kapsamında yapılan toplam başvuru sayısı 560’tır. Bu başvurulardan 120 tanesi esastan incelenmek üzere Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Birimine gönderilmiştir.¹⁷ 2022 yılından devreden başvurularla ilgili Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Birimi tarafından 33 işlem tesis edilmiştir. 2023 yılı içerisinde yapılarak aynı yıl içerisinde sonuçlandırılan başvuru sayısı 77’dir. 43 başvurunun esas incelemesi devam etmekte olup bu başvurular 2024 yılına devredilmiştir.

¹⁴ TİHEK, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2024, s. 67.

¹⁵ TİHEK, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s. 70.

¹⁶ TİHEK, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s. 70. Bir başvuru, birden fazla ayrımcılık temelinde ihlal iddiası içerebilmektedir.

¹⁷ TİHEK, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s. 69.

2023 yılında uluslararası hak arama mekanizmalarından biri olan AİHM tarafından ayrımcılık yasağına ilişkin 14'üncü madde kapsamında verilen ihlal kararı sayısı 23'tür. Bunların 1'i Bulgaristan, 1'i Hırvatistan, 4'ü Gürcistan, 1'i Macaristan, 1'i Moldova, 1'i Kuzey Makedonya, 1'i Polonya, 9'u Rusya Federasyonu, 1'i Slovakya, 1'i İsviçre, 1'i Türkiye ve 1'i Ukrayna aleyhine verilmiştir.¹⁸ Türkiye aleyhine 2020 ve 2021 yıllarında ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine ilişkin bir karar verilmemiş olup 2022 ve 2023 yıllarında Türkiye aleyhine ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine dair 1'er karar verilmiştir.¹⁹

2.1. Cinsiyet

Kişilerin cinsiyetleri nedeniyle hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada karşılaştırılabilir durumdakilere kıyasla farklı muameleye maruz bırakılmaları cinsiyet temelinde ayrımcılık teşkil etmektedir. Bununla birlikte kişilerin farklı muameleye bağlı tutulmaları noktasında haklı nedenlerin varlığı halinde yasa önünde eşitlik ilkesine aykırılıktan söz edilemez. Bundan ötürü yaradılış ve işlevsel özelliklerin zorunlu kıldığı kimi ayrımlar haklı bir nedene dayandığı ölçüde eşitliği bozmadığı halde yalnızca cinsiyete dayalı ayrımlar eşitlik ilkesine açık bir aykırılık oluşturmaktadır.²⁰

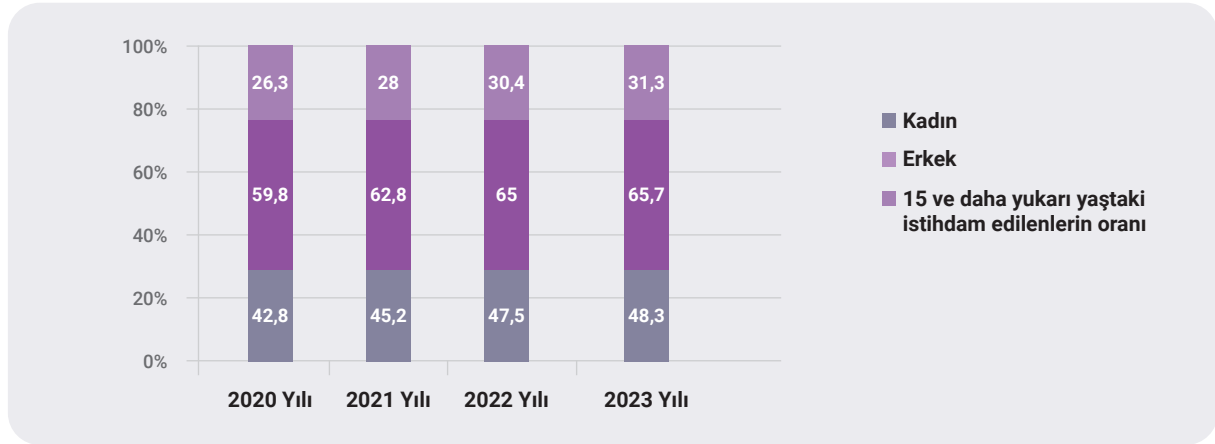
¹⁸ AİHM, "Violations by Article and by State", <https://prd-echr.coe.int/documents/d/echr/stats-violation-2023-eng>, (E.T. 23/05/2024), s. 2.

¹⁹ AİHM, "Violations by Article and by State", <https://prd-echr.coe.int/documents/d/echr/stats-violation-2023-eng>, (E.T. 23/05/2024), s. 2.

²⁰ AYM, E. 2010/119, K. 2011/165, 8/12/2011.

Kadınların ekonomik ve sosyal yaşama katılımlarının güçlendirilmesi; hak, fırsat ve imkânlardan eşit şekilde yararlanmalarının sağlanması; kadın-erkek fırsat eşitliğinin tüm ana plan ve politikalara yansıtılması amacıyla 2018-2023 yıllarını kapsayan Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı tamamlanmış ve yeni Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2024-2028 yıllarını içeren şekilde ilgili tüm kurum ve kuruluşların görüş ve önerileri alınarak kapsayıcı bir yaklaşımla hazırlanmıştır.²¹ Gerek 2018-2023 gerekse 2024-2028 yıllarını kapsayan Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planlarında ekonomi, temel politika eksenleri arasında kabul edilmiştir.²² Bu kapsamda güçlü, sürdürülebilir, dengeli ve kapsayıcı kalkınma için kadının iş gücüne aktif bir biçimde katılması ve üretimde söz sahibi olmasının anahtar bir role sahip olduğu,²³ kadınların ekonomik olarak güçlenmesinin bireysel olarak kadınlar üzerinde yarattığı değer kadar, aile ve toplum üzerinde de olumlu etkileri olduğu ve bu nedenlerle kadınlar için iş gücünde eşit fırsatların teşvik edilmesinin daha eşitlikçi ve refahı yüksek bir toplum inşasında önemli olduğu vurgulanmıştır.²⁴ Bu durum karşısında kadın erkek eşitliğinin hayata geçirilebilmesi için istihdam alanında cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının gerekliliği açıktır.

Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre 2022 yılında 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusun istihdam oranının %47,5 olup bu oranın kadınlarda %30,4, erkeklerde ise %65,0 olduğu görülmektedir. 2023 yılında istihdam oranı 0,8 puan artarak %48,3 olmuş; bu oran erkeklerde %65,7 iken kadınlarda %31,3 olarak gerçekleşmiştir.²⁵ 2020 yılında kadınlar açısından bu oran %26,3 iken 2021 yılında %28, 2022 yılında %30,4 ve 2023 yılında %31,3 olarak gerçekleşmiş²⁶ ise de kadınların istihdam oranlarının halen düşük kaldığı anlaşılmaktadır.

Grafik 3: Son 4 Yıl Hanehalkı İşgücü Araştırması Sonuçlarına Göre Kadın İstihdam Oranları²⁷

²¹ ASHB, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s. 119.

²² ASHB, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023), Ankara, 2018, s. 20.; ASHB, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2028), Ankara, 2024, s. 12.

²³ ASHB, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023), s. 71.

²⁴ ASHB, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2028), s. 103.

²⁵ TÜİK, "İşgücü İstatistikleri, 2023", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İsgucu-İstatistikleri-2023-53521#:~:text=%C4%B0stihdam%20oran%C4%B1%20%48%2C3%20oldu,%31%2C3%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.,> (E.T. 15/5/2024).

²⁶ TÜİK, "İşgücü İstatistikleri, 2020, 2021, 2022, 2023".

²⁷ TÜİK, "İşgücü İstatistikleri, 2020, 2021, 2022, 2023".

Her ne kadar kadınların istihdam oranı erkeklere göre düşük kalmaktaysa da kadınların iş gücüne katılımında olumlu gelişmeler de yaşanmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Türkiye’de 15 ve daha yukarı yaştaki kadın nüfusun iş gücüne katılım oranı son yıllarda düzenli olarak artmaya devam etmiş ve 2023 yılında bu oran %35,8²⁸ oranı ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Yıllar	Kadının İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)
2019	34,4
2020	30,9
2021	32,8
2022	35,1
2023	35,8

Tablo 3: 15 ve Daha Yukarı Yaştaki Kadın Nüfusun Son 5 Yılda İş Gücüne Katılma Oranı²⁹

Kadınların çalışma hayatına katılımında olumlu gelişmelerin yaşandığına ilişkin diğer bir gösterge ise kamu sektöründeki kadın istihdamıdır. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı verilerine göre kamuda istihdam edilen kadın oranı 2010 yılında %34,16 iken bu oran 2023 yılında %42,66’ya ulaşmıştır.³⁰ Ayrıca kamudaki kadın yönetici ve kariyer uzman/uzman yardımcısı oranlarında da artış gözlemlenmiştir. Örneğin; Kadın Genel Müdür oranı 2022 yılında %8,81 iken 2023 yılında %12,93’e; Kadın İl Müdürü oranı ise 2022 yılında %5,26 iken 2023 yılında %11,16’ya çıkmıştır. Keza kadın kariyer uzman/uzman yardımcılarının oranı 2023 yılında %42,83 seviyesine ulaşmıştır.³¹

Yıllar	Kamuda İstihdam Edilen Kadın Oranı (%)
2010	34,16
2011	35,40
2012	35,92
2013	36,83
2014	36,48
2015	38,08

Tablo 4: Kadınların Kamu Sektöründe Çalışma Yaşamına Katılımına İlişkin Oranlar³²

²⁸ TÜİK, “İşgücü İstatistikleri 2023”.

²⁹ TÜİK, “Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2022”, s.105, https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/toplumsal_cinsiyet_istatistikleri.pdf, (E.T. 20/5/2024).

³⁰ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının 19/4/2024 tarihli ve E-28061488-604.03-28580 sayılı cevabi yazısı.

³¹ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının 19/4/2024 tarihli ve E-28061488-604.03-28580 sayılı cevabi yazısı.

³² Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının 19/4/2024 tarihli ve E-28061488-604.03-28580 sayılı cevabi yazısı.

Yıl- Ünvan Grubu	Bakan Yardımcısı	Genel Müdür	Genel Müdür Yardımcısı	Başkan	Başkan Yardımcısı	Bölge Müdürü ve Yardımcısı	Daire Başkanı	İl Müdürü	Kariyer Uzman/ Yardımcısı
2020	12,77	7,46	11,82	0,00	4,42	6,11	15,77	4,79	41,86
2021	12,96	8,33	8,77	4,44	4,55	5,00	15,58	4,79	38,89
2022	16,92	8,81	10,06	4,44	6,96	6,31	16,45	5,26	40,99
2023	7,69	12,93	12,55	2,17	8,33	6,20	18	11,16	42,83

Tablo 5: Kamuda Son 4 Yıldaki Kadın Yönetici ve Kariyer Uzman/Uzman Yardımcısı Oranları³³

Bu noktada dikkat çekilmesi gereken bir konu da kadınların istihdama katılımlarına ve iş yaşamında yaşadıkları sorunlara ilişkin olarak 2016 yılında 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na eklenen Ek 43'üncü madde kapsamında ebeveynlere çocukları mecburi ilköğretim çağına gelene kadar kısmi zamanlı çalışma imkânıdır. Söz konusu hakkın yalnızca kadınlara yönelik olarak değil her iki ebeveyne de tanınması, cinsiyet eşitliği açısından oldukça olumlu bir gelişmedir. Bununla birlikte henüz ilgili maddeye ilişkin uygulama yönetmeliğinin çıkarılmaması, haktan yararlanabilecek durumda olan kişiler açısından hakkın kullanımı noktasında mağduriyetlere yol açmaktadır. Bundan ötürü, ilgili Yönetmeliğin en kısa zamanda çıkarılarak mağduriyetlerin giderilmesi önem arz etmektedir. Aynı zamanda iş hayatına daha aktif katılımlarını sağlamak amacıyla bakmakla yükümlü bulunduğu çocuğu olan kadınlar için esnek çalışma şartlarının yaygınlaştırılması da bir diğer önemli husustur.³⁴

Kadınların istihdama katılım oranının artırılması, işsizlik oranının düşürülmesi ve istihdama katılımının sürdürülmesi için kadınların ve kız çocuklarının eğitim hayatına katılımı ve mesleki gerekliliklere uygun eğitim alması, kadın girişimciliğinin ve kooperatifçiliğinin artırılması, karar alma mekanizmalarında daha fazla kadının yer almasının temini, kreş yardımı, esnek çalışma şartlarının yaygınlaştırılması ve iş ile aile yaşamının uyumlaştırılmasını sağlamaya yönelik politikalar geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Nitekim önceki yıllarda olduğu gibi 2023 yılında da istihdam alanında kadın erkek eşitliğinin sağlanması için ilgili kamu kurum ve kuruluşları tarafından yürütülen çalışmalar ve projeler yoğun biçimde sürdürülmektedir.

ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğünce; iş gücü piyasasının yapısal sorunlarını çözmek, orta ve uzun vadede büyümenin istihdama katkısını artırmak amacıyla çalışma hayatının tüm paydaşlarının katkılarıyla Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) uygulanmıştır. 2014-2023 dönemi Ulusal İstihdam Stratejisi'nin uygulama döneminin sona ermesi üzerine ise, ihtiyaçlar ve geleceğe ilişkin beklentiler dikkate alınarak, 2024-2028 dönemine ilişkin Ulusal İstihdam Stratejisi'nin hazırlık çalışmalarına başlandığı bildirilmiştir.³⁵

ÇSGB tarafından 2020-2023 döneminde yürütülmeye başlanan "*Cinsiyet Eşitliği Odağında Geleceğin İnsana Yakışır İşleri Yaklaşımının Desteklenmesi Projesi*"nin hizmet bileşeni faaliyetleri 30 Kasım 2023 tarihi itibarıyla sona ererken hibe bileşenine ilişkin faaliyetler devam etmekte olup bu kapsamda Türkiye'nin

³³ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının 19/4/2024 tarihli ve E-28061488-604.03-28580 sayılı cevabi yazısı.

³⁴ TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Yılı Raporu, 2023, s. 27.

³⁵ ÇSGB'nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

farklı illerinden toplam 33 projeye hibe verilmiştir.³⁶ Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı İstihdam Politikalarının Desteklenmesi Projesi (2019-2024), “Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi Projesi (WOMEN-UP)” ve 18-29 yaş aralığında olup ne eğitimde ne istihdamda yer alan (NEET) kadınların sorunlarının ve ihtiyaçlarının görünür kılınmasına zemin hazırlanması ve bu sorunlara yönelik çözüm mekanizmaları kurulması amacıyla “Geleceğini Kuran Genç Kadınlar Projesi” gibi ayrımcılıkla mücadeleye yönelik çeşitli politikalar içeren proje çalışmalarına 2023 yılında da devam edilmiştir.³⁷

ÇSGB tarafından yürütülen projeler ile kadın istihdamının artırılması, bakım yükümlülüklerinin dengelemesi ve kadınların istihdamda kalmalarının sağlanması amacı ile farkındalık artırıcı faaliyetler düzenlenmesinin ve hibe ödemeleri yapılmasının olumlu bir uygulama örneği teşkil ettiği değerlendirilmektedir. Bu faaliyetler dışında istihdamın artırılmasına yönelik Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından işbaşı eğitim programlarının ve mesleki eğitim kurslarının düzenlenmesi de kadınların istihdama girmesinde ve güçlendirilmesinde etkili bir uygulamadır. Nitekim 2023 yılında aktif iş gücü programları kapsamında mesleki eğitim kursları/işbaşı eğitim programlarından 27.368 kadının yararlandığı belirtilmiştir.³⁸

İŞKUR tarafından iş arayanlara, işverenlere ve öğrencilere iş ve meslek danışmanlığı hizmeti sunulmaktadır. İş arayanlara sunulan danışmanlık hizmetleri çerçevesinde bireysel danışmanlık görüşmeleri, iş arama becerileri seminerleri gerçekleştirilerek iş arama, öz geçmiş hazırlama, mülakat yöntemleri, vb. konularda bilgilendirmeler yapılmakta, iş arayanların kendilerine uygun işlere, kurslara, programlara yönlendirilmeleri sağlanmaktadır. Danışmanlık hizmetlerinin temel hedef kitlelerinden birisini de kadınlar oluşturmaktadır. Danışmanlık ve rehberlik hizmetleri kapsamında 2023 yılında 876.630 kadınla 1.132.034 bireysel görüşme gerçekleştirildiği bildirilmiştir.³⁹

Kadınlar, gençler, engelliler, uzun süreli işsizler, eski hükümlüler, madde bağımlılığı tedavisi görenler gibi özel politika gerektiren gruplara yönelik yoğunlaştırılmış bir iş ve meslek danışmanlığı programı olan “İş Kulüpleri”nde de katılımcılara iş gücü piyasası ile ilgili bilgiler, iş arama kanalları gibi konularda teorik ve pratik bilgiler verilmektedir. İş Kulüplerinden, 2023 yılında 32.917 kadının faydalandığı ve bu kadınların 674’ünün kadın sığınma evlerinde kalan kadınlar olduğu bildirilmiştir.⁴⁰

Çalışma hayatında cinsiyet eşitliğinin tesisinde ve kadınların istihdama katılmasında önemli bir diğer adım ise kadın girişimciliğinin desteklenmesidir. Bu kapsamda kadın girişimciler; yeni iş kurmak, işlerini büyütmek ve geliştirmek istediklerinde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) desteklerinden yararlanabilmektedir. KOSGEB’in kişilere işletmesini kurmadan önce alması gerekli olan girişimcilik eğitimlerini verdiği; bu kapsamda 2023 yılında 73.465 kadın girişimciye girişimcilik eğitimleri ve sertifikaları verildiği, bunun toplam sertifika alanların % 43’ünü oluşturduğu belirtilmiştir.⁴¹ Keza KOSGEB tarafından 2023 yılında ise 7.945 kadın girişimciye toplam 173 Milyon TL geri

³⁶ ÇSGB, 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu, Ankara, 2024, s. 89-91.

³⁷ ÇSGB’nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

³⁸ ÇSGB’nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

³⁹ ÇSGB’nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁰ ÇSGB’nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

⁴¹ Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının 1/4/2024 tarihli ve E-29679246-602.05-5651211sayılı cevabi yazısı.

ödemesiz girişimcilik desteği sağlandığı, 744 kadın girişimciye 131 Milyon TL kredi kullandırıldığı ve bu kredilerin 28 milyonluk faiz giderinin karşılandığı açıklanmıştır.⁴²

Ayrıca sanayi ve teknoloji alanında kadınların etkililiğinin ve kadın girişimciliğinin artırılması amacıyla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca Teknoparklar ile Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) ve Tasarım Merkezleri ile Teknoparklarda, kadın ve gençlerin istihdam edildikleri ve istihdam olundukları işletmelerin birçok destek, teşvik ve muafiyetten yararlandıkları özel alanlar olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından Teknoparklar ile Ar-Ge ve Tasarım Merkezlerinde her yıl düzenli olarak performans endeksi çalışması yapıldığı ve söz konusu endeks çalışmalarında kadın istihdamına yönelik göstergelere de yer verilerek kadın istihdamının artırılmasının ayrıca teşvik edildiği bilgisi paylaşılmıştır. Bu bağlamda 2023 yılı içerisinde Ar-Ge Merkezlerindeki 82.937 personelin 22.158'inin, Tasarım Merkezlerindeki 7.957 personelin 3.213'ünün, Teknoparklardaki 108.360 personelin ise 36.598'inin kadın personellerden oluştuğu ve 2023 yılı sonu itibarıyla Teknoparklardaki aktif firmalar içerisinde kadın girişimciler tarafından kurulan firma sayısının 844 olduğu ifade edilmiştir.⁴³ 2023 yılında istihdamda cinsiyet eşitliğinin sağlanması için önemli çalışmalarda bulunulduğu ve yoğun çabalar gösterilerek olumlu sonuçlar alındığı değerlendirilmektedir.

Ünvanlar(*)	Kadın Çalışan	Toplam Üst Düzey Çalışan (**)	Oran (%)
Vali	3	81	3,7
Genel Müdür	30	218	13,76
Genel Müdür Yardımcısı	54	398	13,57
Başkan	0	30	0
Başkan Yardımcısı	9	104	8,65
Daire Başkanı	596	3.238	18,41
Kaymakam (***)	93	1.124	8,27
Bölge Müdürü ve Yardımcısı	54	888	6,08
Toplam Üst Düzey	839	6.081	13,8

Tablo 6: 2022 Yılında Kadınların Bürokraside Üst Düzey Karar Verici Konumlardaki Oranı⁴⁴

İstihdam ve sosyal politika alanında cinsiyet eşitliğinin tesisi açısından önem taşıyan bir diğer konu da kadınların karar alma pozisyonlarındaki temsildir. 2023 yılı itibarıyla 17 Bakandan sadece 1'i kadındır.⁴⁵ 2022 yılı sonu itibarıyla 579 milletvekilinden 100 tanesi kadın iken⁴⁶, 2023 yılı sonu itibarıyla 599 milletve-

⁴² Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının 1/4/2024 tarihli ve E-29679246-602.05-5651211sayılı cevabi yazısı.

⁴³ Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının 1/4/2024 tarihli ve E-29679246-602.05-5651211sayılı cevabi yazısı.

⁴⁴ ASHB'nin 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁵ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, "Cumhurbaşkanlığı Kabinesi", <https://www.tccb.gov.tr/kabine/>, (E.T. 16/5/2024).

⁴⁶ TÜİK, "İstatistiklerle Kadın, 2022", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Kadin-2022-49668#:~:text=T%C3%9C%C4%BoK%20Kurumsal&text=Adrese%20Dayal%C4%B1%20N%C3%BCfus%20Kay%C4%B1%20Sistemi,1'ini%20ise%20erkekler%20olu%C5%9Fturdu.,> (E.T. 20/5/2024).

kili içerisinde kadın milletvekili sayısı 119 olmuştur.⁴⁷ 2022 yılında bürokrasideki üst düzey yöneticilerin %87,09'u erkek, %12,91'i kadın⁴⁸ iken 2023 yılında bu oranın kadınlarda %13,8 olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bu veriler göz önüne alındığında 2023 yılında 2022 yılına oranla küçük bir ilerleme olduğu söylenebilir de, kadınların karar alma mekanizmalarına her düzeyde etkin katılımlarının yeterli düzeyde olduğu henüz söylenememektedir. Ancak kadın erkek cinsiyet eşitliğinin tam anlamıyla hayata geçirilebilmesi için gerek kadınların gerek erkeklerin politika üretim aşamasından bu politikaların uygulanmasına kadar her alanda eşit temsiline ve katılımının bir gereklilik olduğu ve bu durumun gerçekleştirilmesi için gerekli çalışmaların yapılmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Yönetimde kadın erkek eşitliğinin yeterli düzeye ulaşamamasına karşılık kadın sayısının arttığı önemli bir alan da spor alanıdır. 2002 yılında 66.356 olan kadın lisanslı sporcu sayısı, 2022 yılında 5.442.132'ye, 2023 yılında ise 6.389.265'e yükselerek yaklaşık 1 milyonluk artış göstermiştir.⁴⁹ 2022 ve 2023 yılları arasında lisanslı kadın sporcu sayısı 2020 yılı haricinde düzenli olarak artış göstermiştir. 2020 yılındaki farklılığın ise COVID-19 salgınından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Yıl	Kadın	Erkek	Toplam
2002	66.356	211.690	278.046
2003	98.590	306.493	405.083
2004	156.897	450.996	607.893
2005	251.664	666.154	917.818
2006	311.053	811.989	1.123.042
2007	352.060	910.831	1.262.891
2008	406.731	1.062.621	1.469.352
2009	449.046	1.172.303	1.621.349
2010	492.465	1.272.292	1.764.757
2011	706.068	2.318.400	3.024.468
2012	831.901	2.636.607	3.468.508
2013	1.415.854	3.378.163	4.794.017
2014	1.644.468	3.897.197	5.541.665
2015	1.744.734	4.254.930	5.995.664
2016	2.154.540	4.692.692	6.847.232
2017	2.765.747	5.400.172	8.165.919
2018	2.933.197	5.427.105	8.360.302

⁴⁷ TÜİK, "İstatistiklerde Kadın, 2023".

⁴⁸ Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu 2022 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu hazırlanması sürecine ASHB tarafından sunulan 23/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6513159 sayılı cevabi yazıdan temin edilmiştir.

⁴⁹ Gençlik ve Spor Bakanlığının 28/2/2024 tarihli ve E-21481263-604.01.03-7061580 sayılı cevabi yazısı.

Yıl	Kadın	Erkek	Toplam
2019	3.419.844	6.005.897	9.425.741
2020	3.060.740	5.393.371	8.454.111
2021	6.473.229	4.440.677	10.913.906
2022	5.442.132	7.870.710	13.312.842
2023	6.389.265	8.935.743	15.325.008

Tablo 7: 2002-2023 Yılları İtibarıyla Lisanslı Sporcu Sayıları⁵⁰

Yıl	Kadın	Erkek	Toplam
2002	46.510	159.445	205.955
2003	37.701	117.122	154.823
2004	64.191	172.923	237.114
2005	104.397	245.583	349.980
2006	66.188	181.583	247.726
2007	56.651	152.785	209.436
2008	72.083	182.954	255.037
2009	85.726	226.942	312.668
2010	72.542	195.316	267.858
2011	236.264	1.124.405	1.360.669
2012	297.829	1.269.027	1.566.856
2013	765.931	1.776.369	2.542.300
2014	937.790	2.191.753	3.129.543
2015	846.103	2.267.363	3.113.466
2016	1.129.034	2.498.160	3.627.194
2017	1.573.838	2.942.148	4.515.986
2018	1.639.817	2.786.215	4.426.032
2019	1.795.133	2.811.467	4.606.600
2020	1.438.385	2.185.606	3.623.991
2021	926.385	1.225.821	2.152.206
2022	2.652.675	3.608.662	6.260.937
2023	3.331.981	4.350.633	7.682.614

Tablo 8: 2002-2023 Yılları İtibarıyla Faal Sporcu Sayısı⁵¹⁵⁰ GSB'nin 28/2/2024 tarihli ve E-21481263-604.01.03-7061580 sayılı cevabi yazısı.⁵¹ GSB'nin 28/2/2024 tarihli ve E-21481263-604.01.03-7061580 sayılı cevabi yazısı.

Keza 2002 yılında 46.510 olan kadın faal sporcu sayısı, 2022 yılında büyük bir sıçrayış ile 2.652.675'e, 2023 yılında ise 3.331.981'e yükselerek yaklaşık 1 milyonluk artış göstermiştir. Öte yandan 2018 yılında 17.362 olan kadın hakem sayısı 2023 yılında 24.627'ye ulaşmıştır. Dolayısıyla kadın sporcu sayısındaki artışın hakem sayılarına da yansıdığını söylemek mümkündür.

Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
2023	50.732	24.627	75.359
2022	53.209	28.046	81.255
2021	54.234	26.578	80.812
2020	24.816	13.859	38.675
2019	25.524	15.278	40.802
2018	27.752	17.362	45.114

Tablo 9: 2018-2023 Yılları Arasındaki Hakem Sayısı⁵²

Kadınların iş gücüne katılımlarını belirlemede etkin faktörlerden biri de eğitimidir. Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre; iş gücüne katılma oranı eğitim durumuna göre incelendiğinde kadınların eğitimi seviyesi yükseldikçe iş gücüne daha fazla katıldıkları görülmüştür. 2022 yılında okuryazar olmayan kadınların iş gücüne katılma oranı %13,9, lise altı eğitilmiş kadınların iş gücüne katılma oranı %27,1, lise mezunu kadınların iş gücüne katılma oranı %36,1, mesleki veya teknik lise mezunu kadınların iş gücüne katılma oranı %43,0 iken yükseköğretim mezunu kadınların iş gücüne katılma oranı %68,8 olarak belirlenmiştir.⁵³

Kadın erkek fark etmeksizin bireylerin okuma yazma programlarının yanı sıra tüm kademelerde, her türlü mesleki ve beceri eğitim imkânları dâhil kaliteli eğitime erişimi için fırsat eşitliğinin sağlanması gerekmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından paylaşılan verilere göre 2022 yılında ülkedeki okuryazarlık oranı %97,5'e ulaşmış durumdadır.⁵⁴ Keza MEB tarafından 2023 yılında okuma-yazma alanında açılan kurslara 147.253 kadın kursiyerin katıldığı ve kursiyerlerin 67.262'sinin okuma-yazma sertifikası aldığı bilgisi paylaşılmıştır.⁵⁵

⁵² GSB'nin 28/2/2024 tarihli ve E-21481263-604.01.03-7061580 sayılı cevabi yazısı.

⁵³ TÜİK, "İstatistiklerle Kadın, 2023".

⁵⁴ MEB, "Geçmişten Günümüze Sayılarla Eğitim (1923-2023)", Cinsiyete Göre Okuryazarlık Durumu (6 Yaş ve Üzeri), <https://yuzuncuyilgalerisi.eba.gov.tr/galeriler/gecmisten-gunumuze-sayilarla-egitim-1923-2023-50?sayfa=5>, (E.T. 17/5/2024).

⁵⁵ MEB'in 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

Eğitim Öğretim Yılı	İlköğretim			Ortaöğretim			Yükseköğretim		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
2002-2003	87,34	94,49	90,98	45,16	55,72	50,57	13,53	15,73	14,65
2003-2004	86,89	93,41	90,21	48,5	58,01	53,37	13,93	16,62	15,31
2004-2005	86,63	92,58	89,66	50,51	59,05	54,87	15,1	18,03	16,6
2005-2006	87,16	92,29	89,77	51,95	61,13	56,63	17,41	20,22	18,85
2006-2007	87,93	92,25	90,13	52,16	60,71	56,51	18,66	21,56	20,14
2007-2008	96,14	98,53	97,37	55,81	61,17	58,56	19,69	22,37	21,06
2008-2009	95,97	96,99	96,49	55,3	60,63	58,52	25,92	29,4	27,69
2009-2010	97,84	98,47	98,17	62,21	67,55	64,95	29,55	31,24	30,42
2010-2011	98,22	98,59	98,41	63,86	68,17	66,07	32,65	33,44	33,06
2011-2012	98,56	98,77	98,67	66,14	68,53	67,37	35,42	35,59	35,51
2012-2013	98,71	98,88	98,8	69,31	70,77	70,06	38,61	38,4	38,5
2013-2014	99,23	99,39	99,31	76,05	77,22	76,65	40,93	38,90	39,89
2014-2015	97,12	97,08	97,1	79,26	79,46	79,37	41,1	37,95	39,49
2015-2016	96,54	96,34	96,44	80,24	79,36	79,79	42,62	39,21	40,87
2016-2017	96,63	96,39	96,51	82,38	82,69	82,54	43,90	39,62	41,71
2017-2018	96,25	95,99	96,12	83,39	83,77	83,58	47,36	43,99	45,64
2018-2019	96,18	95,92	96,05	83,88	84,51	84,20	46,37	41,93	44,10
2019-2020	97,79	97,60	97,69	84,85	85,16	85,01	46,32	40,56	43,37
2020-2021	93,81	94,04	93,93	87,79	88,05	87,93	48,46	40,53	44,41
2021-2022	94,25	94,43	94,34	89,29	90,03	89,67	49,20	40,31	44,66
2022-2023	95,25	95,32	95,29	91,57	91,82	91,70	51,19	41,06	46,02

Tablo 10: Okullaşma Net Oranları (2002-2023)⁵⁶

Son yirmi yılda ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerinde net okullaşma oranlarına bakıldığında 2002-2003 Eğitim-Öğretim Yılında ortaöğretimde kadınlarda % 45,16; erkeklerde % 55,72 olan okullaşma oranı, 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılında kadınlarda % 91,57'ye erkeklerde % 91,82'ye yükselmiştir. Yükseköğretimdeki okullaşma oranı diğer kademelerdeki okullaşma oranına nazaran daha düşük kalmaktaysa da, 2002-2003 Eğitim-Öğretim Yılında yükseköğretimde kadınlarda % 13,53 ve erkeklerde % 15,73 olan okullaşma oranı; 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılında kadınlarda % 51,19'a, erkeklerde ise %

⁵⁶ MEB, 2003'ten 2023'e Millî Eğitim Raporu, Ankara, 2024, s. 27.

41,06'ya yükselmiştir. Dolayısıyla erkek ve kadınların ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerindeki okullaşma oranlarında kayda değer bir artış olduğu değerlendirilmektedir.

Ayrıca örgün eğitime devam edemeyenler, eğitimlerine uzaktan eğitim ile açık öğretim okullarında devam edebilmektedir. 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılında açık lisedeki toplam öğrenci sayısının 2.009.480 olduğu belirtilmiştir. 2002-2003 Eğitim-Öğretim Yılında açık lisede 187.396 kız öğrenci, 365.645 erkek öğrenci varken 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılında açık lisedeki kız öğrenci sayısı 934.276'ya yükselmiş, erkek öğrenci sayısı ise 1.075.204 olmuştur.⁵⁷ Bu çerçevede son yirmi yılda açık lisedeki erkek öğrenci sayısının yaklaşık 3 katına, açık lisedeki kız öğrenci sayısının yaklaşık 5 katına çıktığı tespit edilmiştir.

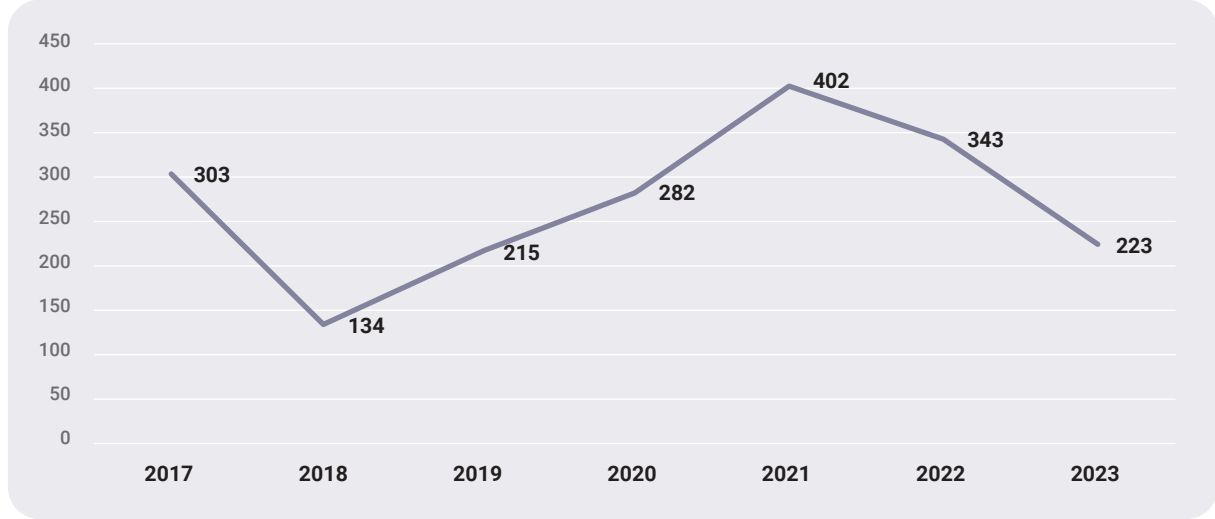
Eğitim Öğretim Yılı	Açık Öğretim Hariç Öğrenci Sayısı			Açık Lise		
	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek	Toplam
2002-2003	1.045.504	1.425.057	2.470.561	187.396	365.645	553.041
2003-2004	1.156.388	1.542.522	2.698.860	130.001	185.531	315.532
2004-2005	1.176.332	1.548.344	2.724.676	129.471	185.302	314.773
2005-2006	1.266.580	1.662.855	2.929.435	135.933	192.886	328.819
2006-2007	1.321.686	1.711.135	3.032.821	147.842	206.054	353.896
2007-2008	1.313.078	1.598.098	2.911.176	143.006	191.140	334.146
2008-2009	1.537.710	1.791.412	3.329.122	219.513	288.529	508.042
2009-2010	1.668.909	1.970.192	3.639.101	268.689	332.349	601.038
2010-2011	1.808.127	2.162.270	3.970.397	354.312	423.901	778.213
2011-2012	1.796.753	2.019.265	3.816.018	433.105	507.163	940.268
2012-2013	1.890.314	2.090.900	3.981.214	461.895	552.514	1.014.409
2013-2014	1.975.439	2.137.745	4.113.184	585.257	721.737	1.306.994
2014-2015	2.055.565	2.165.072	4.220.637	646.578	823.856	1.470.434
2015-2016	2.094.763	2.176.745	4.271.508	665.738	870.397	1.536.135
2016-2017	2.071.136	2.223.896	4.295.032	652.812	902.126	1.554.938
2017-2018	2.121.699	2.172.107	4.293.806	582.549	813.072	1.395.621
2018-2019	2.053.200	2.206.457	4.259.657	582.322	807.615	1.389.937
2019-2020	2.053.008	2.216.477	4.269.485	592.526	768.641	1.361.167
2020-2021	2.330.774	2.535.497	4.866.271	671.827	780.504	1.452.331
2021-2022	2.364.331	2.613.013	4.977.344	720.281	845.974	1.566.255
2022-2023	2.295.352	2.484.849	4.780.201	934.276	1.075.204	2.009.480

Tablo 11: 2002-2023 Yıllarında Ortaöğretim Öğrenci Sayıları (Resmi ve Özel Kurumlar)⁵⁸

⁵⁷ MEB, 2003'ten 2023'e Millî Eğitim Raporu, s. 19.

⁵⁸ MEB, 2003'ten 2023'e Millî Eğitim Raporu, s. 19.

Değnilmesi gereken bir başka husus ise insan hakları ihlallerinin en ağır görünümünden biri olan insan ticareti suçudur. İnsan ticareti suçu ilk ortaya çıktığı dönemlerden bugüne kadar mağdurların gerek profili gerekse sayıları giderek değışkenlik arz etse de genellikle mağdurların kadınlar ve çocuklar olduğu görülmektedir.⁵⁹ 2022 yılında 343 olan insan ticareti mağduru sayısı 2023 yılında azalarak 223'e düşmüştür.⁶⁰

Grafik 4: Yıllara Göre İnsan Ticareti Mağdur Sayısı⁶¹

Kadınların sağlık hizmetlerinden tam, eşit ve en yüksek standartlarda faydalanmalarının cinsiyet eşitliğinin sağlanması bakımından taşıdığı önemden dolayı cinsiyet temelinde ayrımcılık konusunda dikkat çekilmesi gereken bir husus da kadın sağlığıdır. Sağlık Bakanlığı tarafından 2023 yılında da 2022 yılında olduğu gibi anne ölümlerini izleme, 15-49 yaş kadın izlemi, evlilik öncesi danışmanlık, doğum öncesi ve doğum sonrası bakım, nütrisyonel destek, acil obstetrik bakım, misafir anne uygulaması, anne dostu hastane, gebe bilgilendirme sınıfı, üreme sağlığı hizmet içi eğitimleri, riskli gebeliklerin yönetimi/önlenmesi ve hastane doğumları programları yürütüldüğü belirtilmiştir.⁶²

Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) önerileri doğrultusunda Dünya'da ve Türkiye'de sık görülen kanserlerden; meme, serviks (rahim ağzı) ve kolorektal (kalın bağırsak) kanser taramaları Ulusal Kanser Tarama Programı kapsamında yürütülmektedir. Ulusal Kanser Tarama Standartlarına göre; meme kanseri taraması, 40-69 yaş arasındaki kadınlara yılda bir klinik meme muayenesi, 2 yılda bir mamografi çekilmesi yöntemiyle ücretsiz olarak yapılmaktadır. Serviks kanseri taraması; 30-65 yaş arası kadınlara 5 yılda bir HPV-DNA ve PAP Smear testi ile ücretsiz olarak yapılmaktadır.⁶³ Sağlık Bakanlığı tarafından 2023 yılında 2.819.261 meme kanseri taraması ve 2.920.819 serviks kanseri taraması yapılmıştır.⁶⁴

⁵⁹ İçişleri Bakanlığı, 2019 Türkiye İnsan Ticareti ile Mücadele 2019 Yıllık Raporu, Ankara, Ağustos 2020, s. 63.

⁶⁰ Göç İdaresi Başkanlığı, "İnsan Ticareti ile Mücadele", <https://www.goc.gov.tr/insan-ticareti-ile-mucadele-istatistik>, (E.T. 17/5/2024).

⁶¹ Göç İdaresi Başkanlığı, "İnsan Ticareti ile Mücadele".

⁶² Sağlık Bakanlığının 4/4/2024 tarihli ve E. 11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

⁶³ Sağlık Bakanlığı, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2024, s. 56-57.

⁶⁴ Sağlık Bakanlığı, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s. 94.

İnsan Hakları Eylem Planı'nın (İHEP) Aile İçi Şiddet ve Kadına Karşı Şiddetle Mücadelenin Etkinliğinin Artırılması 6.3 hedefi altında yer alan faaliyet 6.3.c "*Cinsel saldırı mağduru kadınların ikincil örselenmelerini önlemek amacıyla hastanelerde oluşturulan özel merkezler/kadın destek birimleri yaygınlaştırılacaktır.*" hükmünü haiz bulunmaktadır.⁶⁵ Bu çerçevede sorumlu kurum olarak Sağlık Bakanlığı tarafından ilk aşamada İstanbul ilinde 2 adet, Ankara, İzmir ve Gaziantep illerinde 1'er adet olmak üzere toplam 5 adet Kadın Tıbbi Destek Birimi kurulduğu, yaygınlaştırılması çalışmaları kapsamında İstanbul, Aydın, Giresun, Aydın illerinde 1'er adet Kadın Tıbbi Destek Birimi kurularak sayının 9'a çıkarıldığı ve Kadın Tıbbi Destek Birimlerinin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmaların devam ettiği bildirilmiştir.⁶⁶

Cinsiyet temelinde ayrımcılık teşkil ettiği gerekçesi ile AYM tarafından da 2023 yılında Anayasa'nın 10'uncu maddesinin ihlal edildiği yönünde kararlar verildiği görülmektedir. Doğum nedeniyle altı ay ücretsiz izin kullanan başvurucunun izin dönüşü eski pozisyonu dolu olduğundan istifaya zorlanması nedeniyle özel hayata saygı hakkıyla bağlantılı olarak ayrımcılık yasağının ihlal edildiği iddiası ile önüne gelen bireysel başvuruda Mahkeme ihlal kararı vermiştir.⁶⁷ Mahkeme başvuranın çalışan bir kadın olarak çocuk sahibi olmak gibi insan hayatında oldukça önemli bir olay sonrası süreçte ücretsiz izin, süt izni gibi ihtiyaçlarına yönelik izinleri kullanmasının en doğal haklarından olduğunu, kadınların kadın olmasından kaynaklanan söz konusu hakları kullanabilmeleri yönünde güvencelerin sağlanmasının eşitlik ilkesinin de bir gereği olduğu ve bu bağlamda doğum yapan kadınların izin dönüşü eski pozisyon ve maaşları ile işe başlamalarının söz konusu anayasal ve yasal güvenceler karşısında makul ve olağan beklentileri olduğu tespitinde bulunmuştur.

AYM; Türk Medeni Kanunu'nun evlenen kadının kocasının soyadını alacağı, ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuruya kocasının soyadının önünde önceki soyadını da kullanabileceği, kadının evlendikten sonra evlenmeden önceki soyadını tek başına kullanamayacağına ilişkin 187'nci maddesinin Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle itiraz yoluyla önüne gelen davaya ilişkin kararını 22/2/2023 tarihinde karara bağlamıştır.⁶⁸ Mahkeme evlilik birliğinin eşler arasında eşitliğe dayandığını, aile bireylerinin aynı soyadına sahip olmalarının aile bağlarını koruyacağını, bu sayede ailenin toplumsal işlevini yerine getirmesine katkı sağlayacağını, ancak kadının evlendikten sonra kocasının soyadını almasının ailenin ortak bir soyadına sahip olmasını mümkün kılan tek seçenek olmadığını, ortak soyadının aile bağlarını korumanın zorunlu unsuru olduğunun söylenemeyeceğini, aile bağlarının korunup güçlendirilmesi amacının da kuralla öngörülen farklı muamelenin makul nedeni olarak kabul edilmesinin mümkün olmadığını ve evlenmeden önceki soyadının evlendikten sonra da tek başına kullanılması bağlamında kadın ve erkek arasında kuralla öngörülen farklı muamelenin nesnel ve makul bir temele dayanmaması sebebiyle eşitlik ilkesini ihlal ettiği sonucuna ulaşarak iptal kararı vermiştir.

2023 yılında cinsiyet temelinde ayrımcılığa ilişkin olarak AİHM ve AYM'de olduğu gibi TİHEK'in de ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini tespit ettiği kararları mevcuttur. Turizm, konaklama sektörü ve ebeveynlik izni gibi alanlarda erkeklerin de cinsiyet temelinde ayrımcılığa maruz kaldığı bilinmektedir. Erkeklerin

⁶⁵ Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Eylem Planı ve Uygulama Takvimi, Ankara, Nisan 2021, s.85.

⁶⁶ Sağlık Bakanlığının 4/4/2024 tarihli ve E. 11045126-64199-47 sayılı cevabi yazısı.

⁶⁷ AYM, Ayca Yılmaz Gülseven, B. No: 2019/11085, 19/10/2023.

⁶⁸ AYM, E. 2022/155, K. 2023/38, 22/02/2023.

cinsiyetlerinden dolayı ayrımcı muameleye maruz kalmalarının önüne geçilebilmesi için ilgili sektörlerde farkındalık artırıcı çalışmaların yürütülmesi önemlidir. Turizm hizmetleri kapsamında haklı ve makul bir gerekçe olmaksızın erkeklerin tek başlarına otelde konaklamasına imkân tanınmaması veya tek başlarına olmaları halinde restoranlarda erkek müşterilere hizmet sunulmaktan imtina edilmesi gibi durumlara ilişkin Kurumumuza yapılan çeşitli başvurular bulunmaktadır. Bu kapsamda konaklamak istediği otelde konaklama hizmetleri için sadece erkeklerden oluşan rezervasyonların kabul edilmemesi⁶⁹ ve rezervasyon yaptırmak istediği otelde başvurudan, tek erkek olması sebebiyle konaklama bedeli olarak daha yüksek fiyat istenmesinin cinsiyet temelinde ayrımcılık oluşturduğu iddiasına ilişkin yapılan başvurular hakkında ihlal kararı verilmiştir.⁷⁰

Erkek müşterilerin işletmeye eşsiz olarak alınmamasının cinsiyet temelinde ayrımcılık teşkil ettiği iddiasını içeren başvuruya ilişkin verilen 2023/614 sayılı Karar'da ise farklı muamelenin meşru bir amaca dayanmadığı ve muhatap tarafın ayrımcılık iddialarını çürütemediği belirtilerek ihlal kararı verilmiştir.⁷¹ Başvuranın kiralamak istediği dairenin emlakçı tarafından erkek olması gerekçe gösterilerek kiraya verilmesinin ayrımcılık teşkil ettiği iddiası taşıyan başvuruda da, cinsiyet temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiği kararı verilmiştir.⁷²

İstanbul 1 Nolu Barosunun internet sayfasındaki "*Bilgi Havuzu*" portalında yer alan "*kadın avukat/stajyer avukat, erkek avukat/stajyer avukat*" arandığı şeklindeki ilanların cinsiyet temelinde ayrımcılık oluşturduğu iddiasına ilişkin bir başka başvuruda ise çalışma ve staj ilişkisinin niteliği ile ilişkili olmayan ayrımcı ifadeler barındıran ilanlar verilmesinin eşitlik ilkesine ve ayrımcılık yasağına aykırılık teşkil ettiğine karar verilmiştir.⁷³

2022/655 sayılı Karar'a konu başvuruda başvuran, işe alım sürecinde gebeliği nedeniyle cinsiyet temelinde ayrımcılığa maruz kaldığını iddia etmiştir. TİHEK tarafından bir işverenin, işinin önemli işlevlerini yerine getirebildiği sürece gebelik ile ilgili durumu nedeniyle bir kadını işe almayı reddedemeyeceği belirtilmiş ve muhatapın başvuranın atama onayını gebeliği nedeniyle iptal etmesinin haklı ve meşru gerekçeye dayandığını ortaya koyamadığı değerlendirilerek ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine karar verilmiştir.⁷⁴

TİHEK tarafından yürütülen ulusal önleme mekanizması (UÖM) görevi kapsamında gerçekleştirilen ziyaretlerde de kişilerin cinsiyet temelinde ayrımcılığa maruz kalıp kalmadığı izlenmektedir. Kişilerin özgürlüğünden mahrum bırakıldığı yerlere ziyaretler gerçekleştirilirken cinsiyete duyarlı uygulamaların olup olmadığı incelenmektedir. Ayrıca bu ziyaretlerde mevcut kural ve uygulamalar, cinsiyet eşitliği çerçevesinde değerlendirilmektedir. Engelli, hamile, emziren ve çocuğuyla kalan kadınların durumuna özellikle dikkat edilmektedir. Ziyaretler sonrasında ayrımcılık yasağına aykırı bir durumun tespit edilmesi halinde ilgili kurum ve kuruluşlara ayrımcı uygulamanın kaldırılması ve eşitliğin sağlanması yönünde tavsiyelerde bulunulmakta ve tavsiyelerin icrası izlenmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen izleme ziyaretlerinde:

⁶⁹ TİHEK, B. No: 2023/1042, K. No: 2023/1070, 26/12/2023.

⁷⁰ TİHEK, B. No: 2022/1510, K. No: 2023/236, 9/3/2023; B. No: 2022/1510, K. No: 2023/1075, 26/12/2023.

⁷¹ TİHEK, B. No: 2023/475, K. No: 2022/614, 13/9/2023.

⁷² TİHEK, B. No: 2022/95, K. No: 2023/302, 30/3/2023.

⁷³ TİHEK, B. No: 2022/1160, K. No: 2023/201, 23/2/2023.

⁷⁴ TİHEK, B. No: 2023/456, K. No: 2023/773, 21/9/2023.

- ◆ Nezarethane odalarının girişine, odaların hangi cinsiyet grubuna tahsis edildiğini gösteren uygun tabela ya da işaretlerin asılması,⁷⁵
- ◆ Çocuk Şube Müdürlüğündeki tuvalet kısmının kız çocuk ve erkek çocuk olacak şekilde ayrılması, uygun bir bölümün banyo olarak ayrılarak yine burada kız çocuk ve erkek çocuk şeklinde ayırımı yapılması,⁷⁶
- ◆ Kız çocuklarının mahremiyet ve utanma durumları dikkate alındığında tespiti alınmaları sırasında kadın güvenlik görevlileri ve kadın personelin bulunmasının sağlanması,⁷⁷
- ◆ Kurum kantininde yapılan incelemede kadınlara özel; hijyen, iç çamaşırı, kişisel bakım malzemesi gibi ürünlerin eksik olduğu tespit edildiğinden bu ürünlerin çeşitliliğinin artırılması,⁷⁸
- ◆ Talep eden yabancı uyruklu kadın mahpuslar için Türkçe eğitimi verilmesi,⁷⁹
- ◆ Merkezde kalan engelli bireyler için bulundukları evlerin yaşam alanı olduğu ve bazı hallerde güvenlik görevlilerinin evlere girmesi gerekebildiği hususları dikkate alınarak kadın engelli bireylerin mahremiyetinin korunmasını sağlamak için kadın güvenlik görevlisi istihdam edilmesi,⁸⁰
- ◆ Merkezde kalan kadın yabancılar için spor faaliyetleri yapabilme imkânının artırılması, sosyal ve kültürel etkinliklerin artırılması,⁸¹
- ◆ Erkek mahpuslarda olduğu gibi kadın mahpusların sayımlarının havalandırma alanlarında yapılması, odalarında yapılması,⁸² tavsiyelerine yer verilmiştir.

Sonuç olarak, 2023 yılında cinsiyet eşitliğinin sağlanması adına kamu kurum ve kuruluşları tarafından özenli ve yoğun çalışmalar yürütüldüğü görülmektedir.

2021 yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporunda "657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na eklenen Ek 43. madde kapsamında ebeveynlere tanınan çocukları mecburi ilköğretim çağına gelene kadar kısmi zamanlı çalışma imkânının uygulamaya geçirilebilmesi için uygulama yönetmeliğinin en kısa zamanda çıkarılması" şeklinde yer verilen tavsiyeye söz konusu yönetmeliğin henüz çıkarılmamış olması nedeniyle 2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu'nda da söz konusu tavsiyenin yinelenmesi gerektiği değerlendirilmektedir. Keza 2022 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporunda yer alan "Kadınların istihdama katılım oranının artırılması, işsizlik oranının düşürülmesi ve istihdama katılımının sürdürülmesi için kadınların ve kız çocuklarının eğitim hayatına katılımının ve mesleki gerekliliklere uygun eğitim almasının sağlanması, kadın girişim-

⁷⁵ TİHEK, Çankaya İlçe Jandarma Komutanlığı Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2023/59; Siirt İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyaret Raporu, Rapor No: 2023/36.

⁷⁶ TİHEK, Malatya İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyaret Raporu, Rapor No: 2023/47.

⁷⁷ TİHEK, Manisa Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi Takip Ziyaret Raporu, Rapor No: 2023/50.

⁷⁸ TİHEK, Trabzon E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2023/21.

⁷⁹ TİHEK, Hakkâri Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti, Rapor No: 2023/19.

⁸⁰ TİHEK, Siirt Engelsiz Yaşam Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi Ziyareti, Rapor No: 2023/24.

⁸¹ TİHEK, Aydın Geri Gönderme Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2023/27.

⁸² TİHEK, Amasya E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2023/17.

ciliğinin ve kooperatifçiliğinin artırılması, kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almasının temini, kreş yardımı, esnek çalışma şartlarının yaygınlaştırılması ve iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasını sağlamaya yönelik politikalar geliştirilmesi," şeklinde ifade edilen tavsiyelere 2023 yılı içerisinde de ihtiyaç olduğu kanaatine varılmıştır. Dolayısıyla ihtiyacın devamlılığına ve kamuoyu nezdinde konunun önemine vurgu yapmak amacıyla 2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu'nda da söz konusu tavsiyenin yinelenmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

2.2. Engellilik

Birleşmiş Milletlere (BM) bağlı hükümetler arası uluslararası bir kuruluş olan DSÖ verilerine göre, 2023 yılında dünya üzerinde yaşayan yaklaşık 8 milyar insanın⁸³ 1,3 milyarı engelli kişilerden oluşmaktadır. Bu rakam, dünya nüfusunun yaklaşık %16'sına tekabül etmektedir ve her altı kişiden birinin engelli olduğu anlamına gelmektedir. Engellilerin sayısı, gelişmekte olan ülkelerde oransal olarak daha yüksektir ve engelli nüfusun yaklaşık %82'si yoksulluk sınırının altında hayatlarını idame ettirmektedir.⁸⁴ İnsan deneyiminin ayrılmaz bir parçası olarak dünya üzerinde yaşayan engelli kişilerin sayısı, bulaşıcı olmayan hastalıklardaki artış ve insanların daha uzun yaşaması nedeniyle hızla yükseliş göstermektedir.⁸⁵

Engelli kişiler sıklıkla daha düşük istihdam düzeyleri, daha kötü sağlık koşulları, yüksek oranlarda yoksulluk, eğitimde fırsat eşitsizliği gibi birtakım olumsuz sosyoekonomik koşullarla karşı karşıya kalmakta-

⁸³ United Nations, "World Population Prospects 2022: Summary of Results", New York, Kasım 2022, https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org/development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf, (E.T.15/5/2024).

⁸⁴ Amnesty International, "Ayrımcılık", <https://www.amnesty.org.tr/icerik/ayrimcilik>, (E.T. 15/5/2024).

⁸⁵ WHO, "Disability", <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health> (E.T.15/5/2024).

dır. Düşük ücretler ve çoğu zaman engellilikle birlikte gelen artan yaşam maliyetleri nedeniyle engellilerin yoksulluğa düşme ve yoksulluk içinde kalma olasılıkları daha yüksektir. Yoksulluğun kendisi de, yetersiz beslenme, güvensiz çalışma koşulları, sağlık hizmetlerine yetersiz erişim, kirli çevre ve temiz suya erişim eksikliği, engellilik oranlarını artırabilmektedir.⁸⁶ Engelli kişilerin fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetelerinde çeşitli düzeyde kayıplarından ötürü çoklu ayrımcılık ve hak ihlallerine toplumun diğer kesimlerine kıyasla daha fazla maruz kaldığı bilinen bir gerçektir.⁸⁷ Engelli kişilerin topluma tam ve bağımsız katılımının sağlanmasında fiziksel ve dijital erişilebilirlik imkânlarının hayata geçirilememesi, engelli kişilerin genel anlamda yardıma muhtaç, karar verme yetisi bulunmayan, edilgen bireyler olarak değerlendirilmesi, engellilere yönelik bilişsel ön yargılar ve birtakım basmakalıp düşüncelerin, olumsuz tavır ve tutumların dışı vurumu neticesinde bilinçsizce, kanıksanmış bir şekilde kullanılan ayrımcı dil ve söylemlerdeki yaygınlık, engellilerin kendilerini toplumdan dışlanmış hissetmelerine yol açmaktadır.

BM tarafından ilan edilerek 2030 yılına kadar yerine getirilmesi hedefi konulan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları içerisindeki toplam 17 hedeften 5 tanesinin, engellilerin güçlendirilmesi ile ilişkili olduğu görüldüğünden engelli bireylerin haklarına özel bir önem atfedildiği anlaşılmaktadır.⁸⁸ Bu noktada, engellilik konusunda hak temelli ve kapsayıcı anlayışın toplumun tüm taraflarında karşılık bulabilmesi amacıyla farkındalık çalışmalarının süreklilik arz etmesi hayati öneme sahiptir. Ülkemizde tüm kamu kurum ve kuruluşlarının politika, program ve hizmetlerine ilişkin tasarım, uygulama, izleme ve değerlendirme süreçlerinde engellilik konusunda hak temelli bir yaklaşım gözetmesi, politikaların etkinlik ve verimliliğini engelliler açısından ortaya koyan değerlendirmeler yapması, gerekli bütçeyi tahsis etmesi ve engellilik açısından ayrıştırmış verileri sağlaması, engelliliğe dayalı ayrımcılıkla mücadele açısından önem taşımaktadır.

Engelli bireylerin engel durumlarının çeşitliliğine ve düzeyine bağlı olarak farklılaşan ihtiyaçları için gerekli tedbirlerin alınması ve düzenlemelerin yapılması da engelliğe dayalı ayrımcılıkla mücadelede olmazsa olmaz unsurlardanır. Tüm bu tedbirlerin alınması ve düzenlemelerin gerçekleştirilmesi sürecinin engelli bireyler ve/ya engelli bireyleri temsil eden sivil toplum kuruluşları ile birlikte yürütülmesi kilit bir öneme sahiptir. Bu önemden hareketle, engellilik alanında faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşlarının kapasitelerinin geliştirilmesi de vazgeçilmez bir unsurdur.⁸⁹

Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyeliğine hazırlanmasına yönelik çalışmaların yönlendirilmesi, izlenmesi ve koordinasyonu ile üyelik sonrası çalışmaların koordinasyonunu yürütmekle görevlendirilen Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı tarafından, "19. Sosyal Politika ve İstihdam" ile "23. Yargı ve Temel Haklar Faslı" kapsamında pek çok alanda ayrımcılık yasağı ilkesine riayet edilmesi ve eşitliğin tesis edilmesine katkı sağlanmaktadır. AB'ye Katılım için Ulusal Eylem Planı'nda (2021-2023) "19. Sosyal Politika ve İstihdam" ile "23. Yargı ve Temel Haklar" fasılları altında yer alan eylemler ile ilgili olarak 2023 yılında gerçekleştirilen faaliyetler özetlenecek olursa; "Ruhsal/Zihinsel Engelli Bireylere Yönelik Sosyal İçermenin Arttırılması" tedbiri kapsamında, ASHB ile Sağlık Bakanlığı iş birliği ve Dünya Sağlık Örgütü koordinatörlüğünde Ruhsal/

⁸⁶ United Nations Development Programme, "Disability Inclusion", <https://www.undp.org/governance/disability-inclusion>, (E.T.15/5/2024).

⁸⁷ TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Yılı Raporu, Ankara, 2023, s. 33.

⁸⁸ Bu hedefler şu şekildedir: "Hedef 4: Nitelikli Eğitim", "Hedef 8:İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme", "Hedef 10: Eşitsizliklerin Azaltılması", "Hedef 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar", "Hedef 17: Amaçlar İçin Ortaklıklar", Bkz: <https://sdgs.un.org/goals>, (E.T. 15/5/2024).

⁸⁹ ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

Zihinsel Engelli Bireyler İçin Sosyal İçerme Projesi yürütülmüştür. IPA II kapsamında finanse edilen ve Aralık 2023'te tamamlanan projenin temel hedefi kaliteli toplum temelli destek hizmetleri aracılığıyla ruhsal engelli bireylere yönelik sosyal içerme çalışmalarına katkıda bulunmaktır.⁹⁰

"Engelli ve Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Kalitenin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi Programı" tedbiri kapsamında 2021 yılında başlayan Bakım Hizmetleri Kalite Standartları Kuruluş Değerlendirmeleri çerçevesinde Kasım 2023 itibarıyla toplam 890 kuruluştan 662 engelli ve yaşlı bakım kuruluşunun değerlendirmesi tamamlanmıştır. "Gündüz Hizmet Modelinin Yaygınlaştırılması Çalışması" tedbiri kapsamında engelli bireylerin toplumsal hayata aktif katılımını ve psikososyal açıdan daha sağlıklı olmalarını sağlamak amacıyla kurum bakımı ihtiyacını azaltacak toplum temelli rehabilitasyonu destekleyen ve ailelerin istihdama katılımlarını arttıracak olan "Gündüz Hizmet Modelinin" yaygınlaştırılması çalışmaları devam etmektedir. 2023 yılı Aralık ayı itibarıyla ülke genelinde 25 ilde, 30 müstakil kuruluş engelli bireylere gündüzlü bakım hizmeti vermekteyken ailelerine de danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunulmaktadır. Engelli bireylere yönelik 107 yatılı kuruluş bünyesinde gündüz bakım hizmeti fonksiyonu tanımlanmıştır. Bu bağlamda; toplam 137 kuruluştaki engelli bireylere tam veya yarı zamanlı olmak üzere gündüzlü hizmet sunulmaktadır. Bu kapsamda kuruluşlardan 2023 yılında hizmet alan engelli sayısı 1.703'tür.⁹¹ Ulusal Engelli Veri Sisteminde kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısı ve gündüzlü hizmetlerin önemi göz önünde bulundurulduğunda gündüzlü hizmetlerden yararlananların sayısının çok az olduğu ve gündüzlü hizmetlerin yaygınlaştırılması gerektiği değerlendirilmektedir.⁹²

3 Aralık 2021 Dünya Engelliler Günü'nde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip ERDOĞAN tarafından ilan edilerek kamuoyuna duyurulan "2030 Engelsiz Vizyon Belgesi"nde⁹³ de " (...) engelliliğin bir 'kader veya trajedi olarak görüldüğü' anlayışın yerini, engelliliği insan çeşitliliğinin bir parçası olarak gören ve engelli bireylerin engelli olmalarından dolayı maruz kaldıkları durumları, insan hakkı ihlali olarak değerlendiren anlayışa bıraktığı", "engelliliğin bir insan hakları meselesi olduğu, engellilerin çabası ve talepleri ile birlikte küresel olarak kabul edilen bir yaklaşım haline geldiği (...)" hususlarına dikkat çekilmektedir. "Engelli bireylerin kendi kapasitelerini gerçekleştirebildikleri içermeci bir toplum olma" vizyonunu ortaya koyan Belge'nin üçer yıllık eylem planları ile uygulanması ve uygulanmasının izlenmesi öngörülmüştür. 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi'nin 2023-2025 yılları arasındaki uygulama aracı olan "Engellilerin Haklarına İlişkin Ulusal Eylem Planı"⁹⁴ hazırlık çalışmaları tamamlanarak "12. Engelsiz Yaşam Fuarı ve Farkındalık Zirvesi" kapsamında 2/12/2022 tarihinde kamuoyu ile paylaşılmıştır. Dünya Engelliler Günü'nde engelli hakları konusunda ulusal düzeyde güçlü bir koordinasyon sağlamak amacıyla "Engelli Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu" oluşturulmuştur.⁹⁵ Engelli haklarının korunması ve güçlendirilmesine ilişkin konularda üst düzeyde etkili iş birliği ve güçlü koordinasyonu sağlamak üzere faaliyetlerini yürüten Engelli Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulunun 2023 Yılı I. Toplantısı 4 Mayıs 2023 tarihinde; 2023 yılı II. Toplantısı ise 5 Ekim 2023 tarihinde Aile ve Sosyal

⁹⁰ Dışişleri Bakanlığı Çok Taraflı Siyasi İşler Genel Müdürlüğü, 15/4/2024 tarihli ve E-68807390-340.10-37930742 sayılı cevabi yazısı.

⁹¹ ASHB, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s. 104.

⁹² Dışişleri Bakanlığı Çok Taraflı Siyasi İşler Genel Müdürlüğü, 15/4/2024 tarihli ve E-68807390-340.10-37930742 sayılı cevabi yazısı.

⁹³ ASHB, 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi, https://aile.gov.tr/media/135666/2030_engelsiz_vizyon_belgesi_.pdf, (E.T.15/5/2024).

⁹⁴ ASHB, Engellilerin Haklarına İlişkin Ulusal Eylem Planı 2023-2025, https://aile.gov.tr/media/133056/engelli_haklari_ulusal_eylem_plani_23-25.pdf, (E.T.15/5/2024).

⁹⁵ 3/12/2021 tarihli ve 31678 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2021/23 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi.

Hizmetler Bakanı başkanlığında, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile engellilik alanında faaliyet gösteren temsil gücü haiz iki Konfederasyonun üst düzey temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.⁹⁶

Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı'nın (2023-2025) uygulamasının izlenmesinde sorumluluğu olan Engelli Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulunun yürütmüş olduğu izleme, Kurul bünyesinde oluşturulan çalışma gruplarının temsilcileri tarafından kurumlarının sorumlu olduğu faaliyetlere ilişkin veri ve bilgilerin web tabanlı modüle girilmesi ile sağlanmaktadır. 2023 yıl sonu itibarıyla Eylem Planı'nda yer alan faaliyetlerden sorumlu kamu kurum ve kuruluşlarının yarısından fazlasının veri girişi yaptığı, sorumlu kurumlar tarafından sağlanan bilgiler doğrultusunda; 2023-2025 yılları arasında uygulanması öngörülen Eylem Planı kapsamında 2023 yılı içerisinde tamamlanan faaliyetler bulunmakla birlikte; daha çok faaliyetlerin hazırlık çalışmalarına başlandığının görüldüğü ifade edilmiştir.⁹⁷

Otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan bireylerin haklarının korunması, geliştirilmesi ve güçlendirilmesine katkı sağlamak, otizmlili bireyler ve ailelerine yönelik hizmetleri bütüncül bir bakış açısıyla sunmak amacıyla oluşturulan Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı (2023-2030)⁹⁸ 2 Nisan 2023 tarihinde Dünya Otizm Farkındalık Gününde kamuoyuyla paylaşılmıştır.⁹⁹ Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı, kamu hizmetlerinin öncelikli amaçlarını belirlemektedir. Plan kapsamında, bir yıl içinde hayata geçirilecek kısa vadeli faaliyetler, 1-3 yıllık orta vadeli hedefler, 3-6 yıllık uzun vadeli hedefler ve 7 yıla yayılan sürekli amaçlar yer almaktadır. Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planında yer verilen amaç ve hedefler ile bunlara ilişkin takvimlendirme gözetilerek otizm spektrum bozukluğu olan bireylere hizmet veren ihtisaslaşmış otizm gündüz bakım, rehabilitasyon ve aile danışma merkezlerinin çalışma usul ve esaslarının belirlenmesi için öngörülen yönetmeliğe ilişkin çalışmaların tekemmül ettirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda 2030 yılına kadar tamamlanması öngörülen yönetmeliğe ilişkin çalışmaların bir an evvel tamamlanması gerektiği değerlendirilmektedir.

BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin (EHİS) giriş kısmında engelli olmanın gelişen bir kavram olduğu kabul edilmiş, "*engelli bireyler*" kavramının ise diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri kapsadığı belirtilmiştir.¹⁰⁰ ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni-Kasım 2023 verilerine göre; Bakanlık bünyesinde bulunan kamu kurum ve kuruluşlarındaki engelli sağlık kurulu raporlarını esas alarak oluşturulan "*Ulusal Engelli Veri Sistemi*"nde kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısı; 1.414.643'ü erkek, 1.097.307'si kadın olmak üzere 2.511.950'dir. Ağır engeli olan kişi sayısı ise 775.012'dir.¹⁰¹ Belirtmek gerekir ki bu rakamlar engelli sağlık kurulu raporu almak için yetkili hastanelere başvurmamış ve hizmet almak için Devletle temasa

⁹⁶ ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

⁹⁷ ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

⁹⁸ ASHB, Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı 2023-2030, https://aile.gov.tr/media/134582/otizm_eylem_plani.pdf, (E.T.15/5/2024).

⁹⁹ ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

¹⁰⁰ TİHEK, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:4 Engellilik Temelinde Ayrımcılık, Ankara, 2022, s.5.

¹⁰¹ ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Kasım 2023, s.16.

geçmemiş bireyleri kapsamamaktadır.¹⁰² Söz konusu verilerin 2022 Aralık ayında paylaşılan veriler ile aynı olduğu, uzun zamandır güncellenmediği ve özellikle 2023 yılının Şubat ayında meydana gelen asrın felaketi olarak nitelendirilebilecek olan depremlerin yıkıcı etkisinin söz konusu istatistiklere yansıtılmamış olduğu görülmüştür. Söz konusu verilerin güncellenmesi politikaların belirlenmesi ve uygulanması açısından önem arz etmektedir.

EHİS'in 31'inci maddesine göre veri ve bilgi; barınma durumu, yaşam düzeni, sosyal koruma planlarının yanı sıra bağımsız yaşama, destek ve hizmetler de dâhil olmak üzere tüm sektörlerde sistematik olarak engelliliğe göre ayrıştırılmalıdır. Kuşkusuz ülkemizdeki mevcut engelli sayısı, bu kişilerin engel türleri, cinsiyetleri ve yaşadıkları bölgelere göre dağılımlarını içeren verilerin Sözleşme'de belirtildiği şekilde güncellenmesi ve kesişimsel ayrımcılığa uğraması muhtemel engelli kız çocukları ve engelli göçmenler gibi kesimlere ilişkin ayrıca bilgi elde edilmesi yararlı olacaktır.¹⁰³

Bu alanda politika geliştiren kurumların gerekli politikaları formüle etmeleri ve geliştirmeleri açısından yol gösterici nitelikte olması nedeniyle engelli bireylere ilişkin ayrıştırılmış istatistiki veriler ve araştırmalar dâhil olmak üzere uygun bilgilerin toplanması, büyük önem taşımaktadır. Aksi takdirde engellilik alanındaki veri yetersizliği, engelli bireylerin haklarının gerçekleştirilme ve hizmetlerden yararlanma düzeylerinin değerlendirilmesine imkân vermemektedir.¹⁰⁴

EHİS'in "*Bağımsız yaşayabilme ve topluma dâhil olma*" başlıklı 19'uncu maddesine göre; engellilerin kişisel destek dâhil olmak üzere toplum içinde yaşamak ve topluma dâhil olmak için ihtiyaç duydukları konut içi, kurum içi ve diğer toplumsal destek hizmetlerine erişimleri sağlanmalıdır. Bu kapsamda ülkemizde engellilere yönelik sağlanan hizmetlerden biri bakım yardımıdır. 27/5/1983 tarihli ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nun ek 7'nci maddesi kapsamında Evde Bakım Yardımı Yönetmeliği çerçevesinde engelli bireylerin bakımının aile yanında sağlanması ve yaşadıkları çevrede desteklenmesi amacıyla ağır/tam bağımlı durumdaki engelli bireye bakım veren aile üyesine/yakınına yardım ödenmektedir. Bakım ihtiyacı olan engelli bireylerin kendi tercihleri doğrultusunda ailelerinin yanında yaşamlarını sürdürebilmeleri ve aile bütünlüğünün korunabilmesi amacıyla 2006 yılında "*evde bakım yardımı*" başlatılmıştır. Bu yardım kapsamında her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirler toplamı esas alınmak suretiyle hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarı, asgarî ücretin aylık net tutarının 2/3'ünden daha az olan engelli bireylere bakım veren aile üyeleri/yakınlarına aylık ödeme yapılmaktadır. Engelli bireylerin kendi tercihleri doğrultusunda sosyal çevrelerinden ayrılmadan bakım desteği alabilmelerini sağlamak amacıyla 2006 yılından itibaren ASHB tarafından sunulan evde bakım yardımının başvuru şekline, değerlendirilmesine, ödemesine ve diğer hususlarına ilişkin usul ve esasları belirlemek amacıyla Evde Bakım Yardımı Yönetmeliği 26/5/2023 tarihli ve 32202 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Engelli bireylerin yaşadığı ortamdan ayrılmak zorunda kalmadan, ailesi ve yakınlarıyla aynı ortamda yaşayarak toplumla bütünleşmesi amacıyla yürütülen evde bakım yardımıyla ağır/tam bağımlı durumdaki engelli bireye bakım veren aile üyesi/yakınına aylık 5.097 TL (2023 yılı ikinci altı ay) ödeme yapılmaktadır. Bu doğrultuda; 2023

¹⁰² ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, s.16.

¹⁰³ TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Yılı Raporu, s. 35.

¹⁰⁴ ASHB, "Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)".

yılı sonu itibarıyla 560.060 kişi evde bakım yardımından yararlanmaktadır.¹⁰⁵ Evde bakım hizmetinden yararlanan kişi sayısının 2023 yılında da 2022 yılı ile aynı doğrultuda seyrettiği görülmüştür.¹⁰⁶ 2023 yılı sonu itibarıyla evde bakım yardımından yararlanan engelli kadın sayısı ise 253.993 kişi olarak gerçekleşmiştir.¹⁰⁷

Engelli bireylerin toplumsal yaşama bağımsız bir şekilde katılımlarının teşvik edilmesi amacıyla 23/12/2023 tarihli ve 32408 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Ücretsiz veya İndirimli Seyahat Kartları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile ruhsatında ayakta yolcu taşıma izni olmayan araçların gelir desteği ödemesinden faydalanabilmesi öngörülmüştür.¹⁰⁸

ASHB koordinatörlüğünde, kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının güçlendirilmesi; hak ve fırsatlardan etkin bir şekilde yararlanmaları amacıyla ilki 2018-2023 yıllarında yürütülen ve 2023 yılı içerisinde katılımcı bir anlayışla hazırlıkları yürütülen II. Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı’nın (2024-2028) kesişen alanlarından biri de engellilik olarak belirlenmiştir. 2023–2028 yılları arasında mevzuat, politikalar ve hizmetler dâhil olmak üzere Türkiye’de çocuk hakları alanında yapılacak çalışmalara yön verilmesini hedefleyen 2023-2028 Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 2023 yılında kamuoyuyla paylaşılmış olup Belge’de özel gereksinimli çocukların ihtiyaçlarını gözeten tedbirlere de yer verilmiştir. İşitme engelli ve işitme güçlüğü yaşayan kişilerin kamusal alandaki iletişim ihtiyaçlarını görüntülü konuşma desteği ile sağlayabilmelerine yönelik “AİLEM” adlı engelsiz iletişim merkezi¹⁰⁹ kurulmuş olup 25 Eylül 2023 tarihinde tanıtım toplantısı yapılmıştır. İşitme engelli ve işitme güçlüğü yaşayan kişiler akıllı telefonlarına indirdikleri uygulamayı kullanarak ya da web programı üzerinden kayıt yaparak tek tuşla görüntülü bir şekilde Türk işaret dili çevirisi hizmeti alabilmektedir.¹¹⁰

Engelli Hakları Komitesinin Türkiye’ye İlişkin Nihai Gözlem Raporu’nda engelli bireylerin bağımsız yaşama ve topluma dâhil olma ilkesi kapsamında evde bakım yardımının engelli bireyin bakımını üstlenen kişi yerine kendisine verilmesi gerektiği tavsiye edilmiştir. Evde bakıma ilişkin Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı’nda engelli bireylerin ailelerinin yanında bakımını sağlayacak yeni nesil bakım modellerinin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmaların yapılacağı ve bağımsız yaşamı destekleyici modeller ile iyi uygulama örneklerinin inceleneceği ifade edilmiştir.¹¹¹

Ülkemizde aile yanında bakımı mümkün olmayan engelli bireylere ASHB’ye bağlı engelli bakım merkezlerinde bakım, rehabilitasyon ve aile danışma hizmetleri ücretsiz olarak sunulmaktadır. ASHB verilerine göre; 2023 yıl sonu itibarıyla Bakanlığa bağlı 106¹¹² bakım, rehabilitasyon ve aile danışma merkezinde

¹⁰⁵ ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

¹⁰⁶ Bkz: TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2022 Yılı Raporu, s. 46, “2022 yılı içinde 560.693 kişi evde bakım yardımından yararlanmıştır.”

¹⁰⁷ ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2024, <https://www.aile.gov.tr/media/159025/faaliyet-raporu-2024.pdf>, s. 199, (E.T.16/5/2024).

¹⁰⁸ ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

¹⁰⁹ Bkz: ASHB Ailem Engelsiz İletişim Merkezi, <https://ailemtid.aile.gov.tr/auth>, (E.T.24/5/2024).

¹¹⁰ ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

¹¹¹ ASHB, “Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)”, Eylem Alanı 1.2.

¹¹² 2022 yılında sayısı 107 olan bakım, rehabilitasyon ve aile danışmanlığı merkezinin sayısı 2023 yılında 106’ya düşmüştür. 2023 yılı son çeyreğinde Nevşehir Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi hizmet binasının boşaltılması gerekliliği nedeniyle kapanma onayı verilmiştir. Bu nedenle 2023 yılı sonu itibarıyla engelli bireylere yatılı bakım hizmeti sunan merkez sayısı 106 olmuştur. Bkz: ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s. 199.

7003 kişi ücretsiz bakım hizmetinden yararlanmaktadır.¹¹³ 2023 yılında açılan 11 bakım merkezi ile birlikte toplam 312 özel engelli bakım merkezinde 28.876 engelli birey bakım hizmetinden yararlanmaktadır.¹¹⁴ Engelli bakım merkezinde sunulan bakım hizmetinden yararlanan kişi sayısında, geçen yıla kıyasla artış olduğu görülmektedir.¹¹⁵

Engelli bireylerin toplumsal yaşamın her alanına tam ve etkin katılabilmeleri amacıyla atılması gereken adımların hak temelli ve kapsayıcı bir yaklaşımın, güçlü iş birliği ve koordinasyonla gerçekleştirilebilmesi önemine istinaden “Ceza İnfaz Kurumlarında Barındırılanların Uluslararası Standartlarda İnsan Hakları Merkezli Sağlığa Erişimi ve Tedavileri, Tedavi Nedeniyle Nakilleri, Ceza Tehiri İşlemleri” konulu 172 No.lu Genelge 6/1/2020 tarihinde; “Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı” başlıklı 2023/4 No.lu Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ise 3/2/2023 tarihli ve 32093 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.¹¹⁶ Bu kapsamda Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü tarafından kamu çalışanlarının kanunen bakmakla yükümlü olduğu engelli aile bireyinin bakıma muhtaç olduğunun ilgili mevzuatına göre alınmış geçerli engelli sağlık kurulu raporu ile belgelendirilmesi kaydıyla bu durumdaki personele; engelli aile ferdinin günlük bakımı için izin kullanımında ve kurum işleyişinde herhangi bir aksaklığa mahal verilmeyecek şekilde mesai saatleri dışındaki nöbet görevinde ve gece vardiyasında gerekli kolaylığın sağlanmasına özen gösterilmesi yönündeki tutumun, engelli personelin engel durumu da dikkate alınarak kendisine en uygun birimde ve verim alınabilecek işte çalıştırılması hususlarında gerekli duyarlılığın gösterilmesi gerektiğine dair Genel Müdürlüğe bağlı tüm kurumlara yapılan bilgilendirmenin, çalışma hayatı ve iş koşullarının engelli çalışanın ve/ya bakmakla yükümlü olunan engelli kişilerin durumlarına uygun olarak hazırlanmasının eşitliğin tesisi kapsamında iyi uygulama örnekleri arasında değerlendirilmesi mümkündür.

İnsan Hakları Eylem Planı’na göre ceza infaz sistemi kapsamında gerçekleştirilmesi planlanan adımlar arasında Hedef 6.1. altında yer alan Faaliyet 6.1.1. “Özel bakım ve rehabilitasyona ihtiyaç duyan hükümlü ve tutuklular için tasarlanan ‘rehabilitasyon tipi ceza infaz kurumları’ yaygınlaştırılacaktır.” hedefine istinaden aralarında yaşlı ve engelli, hükümlü ve tutukluların da bulundurulduğu rehabilitasyon tipi ceza infaz kurumlarında görev yapmakta olan personelin hizmet verdikleri kitleye ilişkin bilgi, beceri ve farkındalıklarını arttırmak üzere 2023 yılı içerisinde “Yaşlı ve Engelli Hükümlü ile Çalışan Personelin Uzmanlaşma Eğitim Programı” oluşturulmuştur. Hastalığı nedeniyle Adli Tıp Kurumundan rapor bekleyen ya da tek başına öz bakımını yapamayan ve başkasının bakımına muhtaç olan hasta tutuklu ve hükümlülerin barındırılması, rehabilite ve tedavilerini sağlamak amacıyla Metris R Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Menemen R Tipi Kapalı ve Açık Ceza İnfaz Kurumu ile Elazığ R Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları faaliyete geçirilmiş olup Ankara, Samsun, Adana ve Van illerine R Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu açılmasına yönelik planlamalar Bakanlık bünyesinde devam etmektedir.¹¹⁷

¹¹³ ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s. 104.

¹¹⁴ Özel bakım merkezlerinde engelli sağlık kurulu raporunda “tam bağımlı” olduğu belirtilen ve her türlü gelirler toplamı esas alınmak suretiyle hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarı, asgari ücretin aylık net tutarının 2/3’ünden daha az olan engelli bireyler “Ücreti Bakanlık Tarafından Karşılanan Engelli” statüsünde hizmet alabilmektedir. ASHB, “Engelli Bireyler İçin Bilgilendirme Rehberi”, https://www.aile.gov.tr/media/131394/engelli_bireyler_icin_bilgilendirme_rehberi.pdf, (E.T. 16/5/2024).

¹¹⁵ Bkz: TIHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2022 Yılı Raporu, s. 47, “305 özel engelsiz bakım merkezinde 26.766 engelli birey bakım hizmetinden yararlanmaktadır.”

¹¹⁶ Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’nün 2/4/2024 tarihli ve E-81509476-209.03.02[209.03.02-2024]-3304/58066 sayılı cevabi yazısı.

¹¹⁷ Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’nün 2/4/2024 tarihli ve E-81509476-209.03.02[209.03.02-2024]-3304/58066 sayılı cevabi yazısı.

Engelli bireylerin diğer kişilerle eşit bir şekilde çalışma, istihdama erişme ve bu haklarını kullanma konularında yüksek işsizlik oranları, düşük ücret, yönetici pozisyonlarına atanma olasılıklarının diğer kişilere göre düşük olması, çalışma koşullarında makul düzenlemelerin yapılmaması ve çalışma ortamlarının erişilebilir olmaması gibi çeşitli engellerle karşılaştıkları ve ayrımcılığa uğradıkları bilinmektedir.¹¹⁸ Bu nedenle engelli bireylerin, istihdama erişimde ayrımcılığa uğramamaları önem taşımaktadır.

10/6/2003 tarihli ve 4857 sayılı İş Kanunu'nun 30'uncu maddesi uyarınca: "İşverenler, *elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli; kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli bireyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler.*" İŞKUR verilerine göre; engelli çalıştırmakla yükümlü iş yeri sayısı ile kamu kurumlarında ve özel sektörde engelli kotasında işçi olarak istihdam edilen bireylerin yıllara göre dağılımları aşağıdaki tablolarda yer almaktadır:

Yıllar	Kamu	Özel	Toplam
2023 (Ekim)	1.361	20.535	21.896
2022	1.443	20.175	21.618
2021	1.440	18.695	20.135
2020	1.167	15.266	16.433
2019	1.320	18.029	19.349
2018	1.352	17.826	19.178

Tablo 12: İşçi Kadrosunda Engelli Çalıştırmakla Yükümlü İş Yeri Sayısı¹¹⁹

Engelli bireyleri çalıştırmakla yükümlü iş yeri sayısı 2018 yılı itibarıyla kamuda 1.352, özel sektörde 17.826 iken 2022 yılı Aralık ayı itibarıyla bu sayı kamuda 1.443'e, özel sektörde ise 21.618'e yükselmiştir. 2023 yılı Ekim ayı itibarıyla bu sayı kamuda 1.361'e, özel sektörde ise 20.535'e karşılık gelerek önceki yıllarla aynı seyrinde ilerlemiştir.

Yıllar	Kamu	Özel	Toplam
2023	21.631	128.189	149.820
2022	21.793	125.361	147.154
2021	20.792	115.662	136.454
2020	17.011	95.617	112.628
2019	16.664	126.238	142.902
2018	16.157	107.373	123.530

Tablo 13: İşçi Kadrosunda Engelli Çalıştırmakla Yükümlü İş Yerlerinde Çalıştırmakla Yükümlü Olunan Engelli Birey Sayısının Yıllara Göre Dağılımı¹²⁰

¹¹⁸ BM Engelli Hakları Komitesi, Engelli Kişilerin Çalışma ve İstihdam Haklarına İlişkin Genel Yorum No: 8, CRPD/C/GC/8, 2022.

¹¹⁹ Veriler ASHB, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün Kasım 2023 İstatistik Bülteni'nden temin edilmiştir.

¹²⁰ ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni (Kasım 2023)", s.24.

Yıllar	Kamu	Özel	Toplam
2023	21.239	116.879	138.118
2022	21.309	110.160	131.469
2021	20.269	103.426	123.695
2020	15.375	85.617	100.992
2019	15.928	101.377	117.305
2018	14.453	97.893	112.346

Tablo 14: İşçi Kadrosunda Engelli Çalıştırmakla Yükümlü 50 + İş Yerlerinde İşçi Olarak Çalışan Engelli Birey Sayısının Yıllara Göre Dağılımı¹²¹

Engellilerin istihdam edilebilmelerinde kamu ve özel sektör işverenlerine çeşitli yükümlülükler getirilmiştir. 23/7/1965 tarihli ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 53'üncü maddesine göre; "Kurum ve kuruluşlar bu Kanuna göre çalıştırdıkları personele ait kadrolarda % 3 oranında engelli çalıştırmak zorundadır." 2018 yılından itibaren kamu kurumlarında engelli kotasında memur olarak istihdam edilen engelli bireylerin yıllara göre dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Bu kapsamda Türkiye'de 2021 yılında kamuda çalışan toplam engelli kamu personeli sayısı 62.356 ile % 3'lük yasal kotanın altında kalırken¹²² 2023 yılı sonu itibarıyla kamuda çalışan engelli memur sayısı 68.108'e¹²³ ulaşmasına rağmen Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından 2023 yılına ilişkin paylaşılan kamu sektörü istihdam verileri¹²⁴ baz alındığında yine yasal kotanın altında kaldığı görülmüştür. Bununla birlikte yalnızca engelli kotasına uygun sayıda kişinin çalıştırılmasının engellilerin istihdamının istenen seviyeye ulaşması için yeterli olmadığı değerlendirilmektedir.

Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışmakta olan engelli memurların % 27'si kadın, % 73'ü erkektir. Söz konusu istatistikler, engelli kadınların istihdamda engelli erkeklere nazaran daha dezavantajlı konumda bulunduklarını göstermektedir. Kamuda çalışan engelli memurların yaklaşık olarak % 35'i lisans mezunu, % 31'i ortaöğretim mezunu, % 20'si ön lisans mezunu, % 12'si ilköğretim mezunu olup sadece % 2,5'i yüksek lisans ve doktora mezunudur.¹²⁵

Engelli kotasında istihdam edilen memurların hizmet sınıflarına göre dağılımı şu şekildedir:

Ünvan	%
Hizmetli	29,80
Veri Hazırlama ve Kontrol İşletmeni	17,32
Memur	14,77

¹²¹ ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni (Kasım 2023)", s.25.

¹²² Avrupa Komisyonu, AB Genişleme Politikasına İlişkin 2022 Bilgilendirmesi 2022 Türkiye Raporu, s. 103.

¹²³ ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni (Kasım 2023)".

¹²⁴ 2023 yılı Aralık ayı verilerine göre kamu sektöründe istihdam edilen toplam çalışan sayısı, 5.175.771 kişidir. Bkz: Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, "Kamu Sektörü İstihdam Sayıları 2022", <https://www.sbb.gov.tr/kamu-istihdami/>, (E.T.16/5/2024).

¹²⁵ ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni (Kasım 2023)", s.31.

Ünvan	%
Öğretmen	9,65
Bilgisayar İşletmeni	4,27
Hemşire	2,72
Mühendis	1,95
Sağlık Memuru	1,86
Tekniker	1,61
Teknisyen	1,36
Sağlık Teknikeri	1,16
İmam-Hatip	1,13
Uzman Tabip	1,02
Ebe	0,88
Şef	0,86
Gelir Uzmanı	0,77
Teknisyen Yardımcısı	0,69
Müezzin-Kayyım	0,64

Tablo 15: Engelli Kotası Kapsamında İstihdam Edilen Memurların Hizmet Sınıflarına Göre Dağılımı¹²⁶

Yukarıdaki tabloda yüzdelik olarak ilk 18 sırada yer alan ünvanların dağılımı verilmiştir. İlgili tablo incelendiğinde 2023 yılı içinde her dört engelliden birinin hizmetli kadrosunda istihdam edildiği görülmektedir. Bununla birlikte, engelli kotasında istihdam edilen memurların hizmet sınıflarına göre dağılımını gösteren veri tablosunda yer alan bilgilerin bir önceki yıl verileri ile aynı olduğu, bültenlerdeki istatistiklerin güncellenmemesi nedeniyle geçen yıla kıyasla meydana gelen değişime dair bir yorumlama imkânının bulunmadığı değerlendirilmiştir.

ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğüne; işgücü piyasasının yapısal sorunlarını çözmek, orta ve uzun vadede büyümenin istihdama katkısını arttırmak amacıyla çalışma hayatındaki tüm paydaşların katkılarıyla Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023)¹²⁷ uygulanmıştır. Stratejinin temel politika eksenlerinden biri olan "Özel Politika Gerektiren Grupların İstihdamının Artırılması" kapsamında; kadınların ekonomik ve sosyal yaşama katılımlarını destekleyecek, istihdamını artıracak, girişimciliğini destekleyecek yönde tedbirler ile engelli vatandaşların işgücüne katılımını ve istihdam edilebilirliklerini artırmaya yönelik tedbirler yer almaktadır. 2014-2023 dönemini kapsayan Ulusal İstihdam Stratejisi'nin uygulama döneminin sona ermesi üzerine Çalışma Genel Müdürlüğüne ülkemizin ihtiyaçları ve geleceğe ilişkin beklentiler dikkate alınarak 2024-2028 dönemine ilişkin Ulusal İstihdam Stratejisi'nin hazırlık çalışmalarına başlanmıştır. Dönemsel

¹²⁶ ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan bültenlerde, Aralık 2022 ile Kasım 2023 verilerinin aynı olduğu, bültenlerdeki istatistiklerin güncellenmediği görülmüştür.

¹²⁷ ÇSGB, Ulusal İstihdam Stratejisi, https://www.cs.gb.gov.tr/cgm/dokumanlar/ulusal_istihdam_stratejisi/, (E.T.24/5/2024).

eylem planları aracılığıyla hayata geçirilecek olan Strateji kapsamında; kadınlar ve engelliler gibi özel politika gerektiren grupların istihdama katılımının desteklenmesi için tedbirler öngörülmektedir.¹²⁸

Eğitim-istihdam ilişkisinin güçlendirilmesi, NEET gençlerin istihdamının artırılması ve geleceğin işleri eksenine ile sektörlerden oluşan Genç İstihdam Stratejisi ve Eylem Planı, tüm gençleri kapsamakla birlikte özel olarak engelli bireylerin de istihdamını destekleyecek tedbirler içermektedir. Strateji kapsamında özellikle, okul hayatı tamamlanmış ve mezun olmuş engelli gençlerin istihdam süreçleri takip edilerek çalışma hayatına girişlerinin desteklenmesine ve sektörün ihtiyaçları doğrultusunda, engelli bireylere yönelik yaygın eğitim kapsamında meslek edindirme kurslarının düzenlenmesine ilişkin tedbirler yer almaktadır.¹²⁹

İŞKUR Genel Müdürlüğüne istihdamın korunması ve işsizliğin önlenmesi için uygulanan politikalardan biri olan istihdam teşvikleri kapsamında kadın ve genç gibi özel politika gerektiren gruplara pozitif ayrımcılık sağlanmaktadır. 4447 sayılı İşsizlik Kanunu'nun geçici 10'uncu maddesi kapsamında sağlanan teşvik ile şartları sağlayan işsizleri istihdam eden özel sektör işverenlerine 6 ila 54 ay arasında değişen sürelerle destek sağlanmaktadır. Anılan teşvik çerçevesinde istihdam edilen kişilerin sosyal güvenlik primi işveren hisselerinin tamamı İşsizlik Sigortası Fonu'ndan karşılanmaktadır. 2023 yılında 434 engelli aktif iş gücü programları kapsamında mesleki eğitim kursları ve işbaşı eğitim programlarından yararlandırılmıştır.¹³⁰

2014 yılında uygulamaya geçirilen engelli ve eski hükümlü kendi işini kurma projeleri vasıtasıyla kendi işinin sahibi olmak isteyen engellilere tarım ve hayvancılık sektörüne ait projelerde vergiler dâhil en fazla 115.000 TL, diğer sektörlerde ait projelerde ise vergiler dâhil en fazla 150.000 TL hibe desteğinde bulunmaktadır. Bu kapsamda 2023 yılında engellilerin kendi işini kurma hibe desteğinden yararlandırılan 149 engelli için 14.745.809,00 TL kaynak tahsis edilmiştir.¹³¹

Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğüne 4857 sayılı Kanun'un 101'inci maddesine istinaden engelli çalıştırmayan işveren veya işveren vekiline çalıştırmadığı her engelli ve çalıştırmadığı her ay (2023 yılında 13.190 TL) için idari para cezası uygulanmaktadır. Kamu kuruluşları da bu para cezasından hiçbir şekilde muaf tutulmamaktadır.¹³² İstihdamda engellilere yönelik ayrımcı muamelelerin önlenmesi için kota sistemine uyulmayan durumlarda yeterli yaptırımın etkili bir şekilde uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Kota sistemi ihlalleri dolayısıyla tahsil edilen idari para cezaları; 9/1/2014 tarihli ve 28877 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Engelli ve Eski Hükümlü Çalıştırmayan İşverenlerden Tahsil Edilen İdari Para Cezalarını Kullanmaya Yetkili Komisyona Dair Yönetmelik uyarınca engellilerin kendi işlerini kurmaları, iş bulmalarını sağlayacak destek teknolojileri ile işe yerleştirilmeleri, işe ve iş yerine uyumlarının sağlanması ve bu gibi amaçlara yönelik projeler için kullanılmaktadır. 2023 yılında 536 adet proje başvurusu gerçekleştirilmiş olup 289'u Komisyon tarafından kabul edilmiştir. Kabul edilen projeler için tahsis edilen toplam kaynak 37 milyon 874 bin 379 TL'dir.¹³³ Ülkemizde engelli bireylerin toplumsal bütünleşmelerine yardımcı olmak,

¹²⁸ ÇSGB Strateji Geliştirme Başkanlığının 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

¹²⁹ ÇSGB Strateji Geliştirme Başkanlığının 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

¹³⁰ ÇSGB Strateji Geliştirme Başkanlığının 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

¹³¹ ÇSGB Strateji Geliştirme Başkanlığının 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

¹³² İŞKUR, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s. 57.

¹³³ İŞKUR, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s. 58.

çalışma hayatına katılarak sosyalleşmelerini ve üretim sürecine katkı sunmalarını kolaylaştırmak ve engelli istihdamını sürdürülebilir bir şekilde arttırmak amacıyla 2018 yılından bu yana “İş Koçluğu Modeli” uygulanmaktadır. Bu kapsamda, 2023 yılı içinde engelli iş koçluğu kapsamında, 152.632 engelli bireysel danışanla 268.429 bireysel görüşme gerçekleştirilerek danışmanlık hizmeti verilmiştir.¹³⁴

İş gücü piyasasında çalışma imkânı kısıtlı olan zihinsel veya ruhsal engelli bireylerin istihdam edilmeleri amacıyla “*korumalı iş yerleri*” oluşturulmuştur. Korumalı iş yerleri; iş gücü piyasasında çalışma imkânı kısıtlı olan zihinsel veya ruhsal engelli bireylere istihdam ortamları oluşturulması amacıyla teknik ve mali yönden desteklenen iş yerleridir.¹³⁵ 2023 yılında ülkemizde 14 korumalı işyerinde toplamda 129 engelli birey istihdam edilmektedir.¹³⁶

Engelli bireylerin ulusal mevzuatta yer alan çeşitli hükümler nedeniyle bazı mesleklere girişi engellenebilmektedir. Örneğin; 26/2/1983 tarihli ve 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu’nun 8’inci maddesinin (g) bendinde: “*Hakimlik ve savcılık görevlerini sürekli olarak yurdun her yerinde yapmasına engel olabilecek vücut ve akıl hastalığı veya engelliliği bulunmamak*” hâkim ve savcı yardımcılığına atanabilmek için aranan nitelikler arasında sayılmıştır.¹³⁷ Engelli Hakları Komitesinin Türkiye’ye İlişkin Nihai Gözlem Raporu’nda da engelli bireylerin hâkim ve savcı olarak istihdam edilmesini engelleyen 2802 sayılı Kanun’un EHİS ile uyumlu hale getirilmesi gerektiği tavsiye edilmiştir.¹³⁸ Bu çerçevede Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı’nda engelli bireylerin hâkimlik ve savcılık gibi bazı mesleklere girişini engelleyen veya zorlaştıran ayrımcı mevzuat hükümlerinin değiştirilmesine ve idari engellerin kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir.¹³⁹ Bunun dışında engelli bireylere yönelik ayrımcılıkla mücadele alanında önemli bir adım atılarak mevzuatın engelliliğe dayalı ayrımcılık ve eşitlik temelinde gözden geçirilerek engelli bireylere yönelik ayrımcılık içeren mevzuat hükümlerinin tespit edilmesini ve yeniden düzenlenmesini sağlamak üzere ASHB, Adalet Bakanlığı, TİHEK ve KDK temsilcilerinden oluşan bir çalışma grubu kurulması öngörülmüştür.¹⁴⁰

Eğitim ve öğretim hakkı, engelli bireyler açısından üzerinde durulması gereken bir diğer önemli konu başlığını oluşturmaktadır. EHİS’in 24’üncü maddesi gereğince taraf Devletler engelli bireylerin; okul öncesi, ilköğretim, orta ve yükseköğretim, mesleki eğitim, yaşam boyu öğrenim, ders dışı etkinlikler ve sosyal aktiviteler de dâhil olmak üzere her seviyede eğitime içermeci bir sistem vasıtasıyla, ayırım yapılmaksızın ve diğerleriyle eşit şartlar altında erişimlerini sağlamakla yükümlüdür. Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 23’üncü maddesinde de taraf Devletlerin; zihinsel ya da bedensel engelli çocuklar için saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar sağlamayı kabul ettikleri düzenlenmiştir. Saygınlığın güvence altına alınmasının ve yaşama etkin biçimde

¹³⁴ ÇSGB Strateji Geliştirme Başkanlığının 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

¹³⁵ ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, “Korumalı İşyerleri”, <https://www.aile.gov.tr/sss/engelli-ve-yasli-hizmetleri-genel-mudurlugu/korumali-isyerleri/>, (E.T. 16/5/2024).

¹³⁶ ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 28/3/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

¹³⁷ ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 28/3/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

¹³⁸ BM, Engelli Hakları Komitesi, Türkiye’ye İlişkin Nihai Gözlem Raporu, 2019, para. 27-28.

¹³⁹ ASHB, “Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)”, Eylem Alanı 1.1, Faaliyet 1.1.5.

¹⁴⁰ ASHB, “Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)”, Eylem Alanı 1.1, Faaliyet 1.1.1.

katılımın sağlanabilmesinin yolu ise engelli çocukların akranları ile eşit bir şekilde eğitim hakkından yararlanabilmesi ile mümkün olacaktır.¹⁴¹

Birçok çocuk, eğitim hakkından tam olarak yararlanabilme açısından özel yardıma gereksinim duymaktadır. Ülkemizde, bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren engelli öğrencilerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere geliştirilmiş eğitim programları ve özel olarak yetiştirilmiş personel ile özel eğitim hizmeti sunulmaktadır. Bu çerçevede 2023 yılı içinde özel eğitim hizmetlerinden faydalanan öğrenci sayısı şu şekildedir:

2022-2023 Eğitim Öğretim Yılı Özel Eğitim Hizmeti Alan Öğrenci Sayısı			
Okul Türü	Öğrenci Sayısı		
	Toplam	Erkek	Kadın
Özel Eğitim Örgün Eğitim Toplamı	507.804	321.312	186.492
Özel Eğitim Okul Öncesi Toplamı	8.799	5.925	2.874
Bünyesinde Ana Sınıfı Olan Özel Eğitim Okulu	1.146	722	424
Kaynaştırma Eğitimi (Okul öncesi)	1.187	760	427
Özel Eğitim Anaokulu	6.415	4.402	2.013
Özel (Özel) Eğitim Anaokulu	51	41	10
Özel Eğitim İlkokul Toplamı	191.632	122.550	69.082
İlkokul (İşitme Engelliler)	698	400	298
İlkokul (Görme Engelliler)	469	260	209
İlkokul (Bedensel Engelliler)	241	128	113
İlkokul (Hafif Düzeyde Zihinsel Engelliler)	974	633	341
Özel Eğitim Uygulama Okulu (I. Kademe)	12.071	8.059	4.012
Özel (Özel) Eğitim İlkokulu	55	38	17
Özel Eğitim Sınıfı (İlkokul)	33.310	22.363	10.947
Kaynaştırma Eğitimi (İlkokul)	143.814	90.669	53.145
Özel Eğitim Ortaokul Toplamı	208.503	131.858	76.645
Ortaokul (İşitme Engelliler)	927	574	353
Ortaokul (Görme Engelliler)	528	303	225
Ortaokul (Bedensel Engelliler)	217	131	86
Ortaokul (Hafif Düzeyde Zihinsel Engelliler)	1.321	839	482
Özel Eğitim Uygulama Okulu (II. Kademe)	11.182	7.471	3.711
Özel (Özel) Eğitim Ortaokulu	39	24	15
Özel Eğitim Sınıfı (Ortaokul)	27.749	17.809	9.940

¹⁴¹ TİHEK, B. No: 2021/997, K. No: 2022/385, 14/6/2022, para. 19.

2022-2023 Eğitim Öğretim Yılı Özel Eğitim Hizmeti Alan Öğrenci Sayısı			
Okul Türü	Öğrenci Sayısı		
	Toplam	Erkek	Kadın
Kaynaştırma Eğitimi (Ortaokul)	166.461	104.660	61.801
Araştırma ve Geliştirme ve Uygulama Merkezi Ortaokulu-Özel Yetenek	79	47	31
Özel Eğitim Ortaöğretim Toplamı	98.870	60.979	37.891
Özel Eğitim Meslek Lisesi (Bedensel Engelliler)	46	32	14
Özel Eğitim Meslek Lisesi (İşitme Engelliler)	967	600	367
Özel Eğitim Uygulama Okulu (III. Kademe)	11.773	7.469	4.304
Özel Eğitim Meslek Okulu (Görme Engelliler III. Kademe)	36	26	10
Özel Eğitim Meslek Okulu (Zihinsel Engelliler III. Kademe)	13.144	8.291	4.853
Araştırma Geliştirme Eğitim ve Uygulama Merkezi Lisesi-Özel Yetenek	110	70	40
(Özel) Özel Eğitim Meslek Okulu (III. Kademe)	2	1	1
(Özel) Özel Eğitim Uygulama Okulu (III. Kademe)	4	3	1
Kaynaştırma Eğitimi (Ortaöğretim)	72.788	44.487	28.301

Tablo 16: Özel Eğitim Hizmeti Alan Öğrencilerin Engel Türlerine Dağılımını Gösterir Tablo¹⁴²

Özel eğitim kurumlarında örgün eğitim alan öğrenciler içerisinde özel eğitim okullarında, özel eğitim sınıflarında ve kaynaştırma eğitiminde olanlar karşılaştırıldıklarında; öğrenim gören engelli öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun kaynaştırma eğitiminde öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. İnsan Hakları Eylem Planı Hedef 8.4. altında yer alan Faaliyet 8.4.g. “Engellilik derecesi belli düzeydeki öğrenciler, Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı yurtlarda ücretsiz barındırılacaktır.” hedefi ile bağlantılı olarak, Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı yurtlarda “Sağlık Kurulu Raporu ile % 40 ve üzeri engelli olduğu tespit edilenler” öncelikli olarak barındırılmakta olup 1.346 kız ve 1.296 erkek olmak üzere toplam 2.642 engelli öğrenci barınmaktadır. Bu öğrencilerden anne ve baba gelir toplamı brüt asgari ücret tutarında ve altında bulunanlar ücretsiz olarak barındırılmakta olup 31/12/2023 tarihi itibarıyla 851 kız ve 818 erkek olmak üzere toplam 1.669 engelli öğrenci ücretsiz olarak barındırılmaktadır.¹⁴³ Eğitim harcamalarında özellikle eğitimde eşitsizliği önleyecek uygulamalara yer verilmesinin önemi göz önünde bulundurulduğunda özel gereksinimli ve diğer dezavantajlı bireyler için okulların altyapısına yapılan yatırımların yanı sıra öğretim süreçleri ve eleman yetiştirme konularına da yatırım yapılması gerekli görülmektedir.¹⁴⁴

2021-2022 Eğitim-Öğretim Yılı dikkate alındığında toplam öğrenim gören öğrencilerin % 75'i kaynaştırma eğitiminde, %12'si özel eğitim sınıflarında ve %13'ü ise özel eğitim okullarında bulunmaktadır. Özel

¹⁴² MEB Strateji Geliştirme Başkanlığının 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabı yazısı.

¹⁴³ GSB Strateji Geliştirme Başkanlığının 27/3/2024 tarihli ve E-24277485-604.01.03-7335205 sayılı cevabı yazısı.

¹⁴⁴ Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfının 31/3/2024 tarihli ve E-16949670-804.01-34289 sayılı cevabı yazısı.

eğitim kurumlarının sayısı 2021-2022 Eğitim-Öğretim Yılında 1.573 iken 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılında mevcut kapasite artırılarak 1.859'a ulaşmıştır. Yine bu okullarda çalışan öğretmen sayısı da 18.770'den 19.536'ya çıkmıştır.¹⁴⁵ Bununla birlikte okul çağındaki engelli çocuk nüfusu dikkate alındığında bu sayıların artırılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Engelli çocukları eğitim hayatı içinde tutabilmek için okulların, hareketlilikleri kısıtlı çocukların erişimi açısından, iletişimsel ve fiziksel engellerden arındırılmış olması gerekmektedir. Engelli çocukların eğitim hakkına fırsat eşitliği temelinde erişebilmesi için bireysel farklılıklar, gelişim özellikleri ve eğitim ihtiyaçları dikkate alınarak hazırlanmış bireysel eğitim programlarının yanında engel ihtiyacına uygun öğretim materyalleri ile metodoloji ve teknikler konusunda eğitilmiş uzman öğretmenlerin sağlanması da büyük önem taşımaktadır.¹⁴⁶

Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim almasının engellenemeyeceği, genel eğitim sistemi içinde engellilerin her seviyede eğitim almasını sağlayacak bütünleştirici planlamalara yer verilmesi gerektiği hususu, uluslararası sözleşmelerde ve ulusal mevzuatta teminat altına alınmıştır. Bu doğrultuda, engelli kişilerin akranlarına göre çok daha kısıtlı fırsatlarla karşılaştığı bilinmektedir. Öğrenciler arasındaki farklılıkların eğitim sistemine dâhil edilmesi hem engelli kişilerin özgür bir topluma etkili şekilde katılma becerilerini öğrenmesini hem de engelli olmayan öğrencilerin farklı geçmişlere sahip öğrencilerin deneyimlerinden yararlanmalarını sağlamaktadır. Eğitim sisteminin tam anlamıyla kapsayıcılığının sağlanması ve engellilik temelinde ayrımcılığın ortadan kaldırılması için eğitimde fırsat eşitliği ilkesini desteklemek ve gerekli makul düzenlemelerin yapılmasını sağlamak devletlerin sorumluluğundadır.¹⁴⁷ Bu doğrultuda özel eğitim hizmetinin verilmemesi nedeniyle engellilik temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiğinin tespit edildiği 31/7/2023 tarihli ve 2023/586 sayılı Kurul Kararı'nda, muhatap Çankaya İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü hakkında idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.¹⁴⁸ İlgili kararda, özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin idari eksikliklere takılmadan eğitim hakkından eşit olarak yararlanabilmeleri için paydaş kurum ve kuruluşlarla iş yapması gerektiğine dikkat çekilerek öğrenciye öğretmen görevlendirme imkânı olmasına ve bu durum yüksek maliyet gerektirmemesine rağmen; mevzuat kapsamında destek eğitim hizmetinin yerine getirilebilmesi amacıyla öğretmen görevlendirmesinin yapılması için yeterli çabanın gösterilmediği, okul dışından öğretmen görevlendirilmesi yapılması gibi alternatif bir çözüm yolu üretilmediği tespitlerinden hareketle; tam zamanlı kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim gören öğrencinin eğitim ve öğrenim hakkından akranlarıyla eşit şekilde faydalanamadığı ve farklı durumda olanlara farklı davranma ilkesinin ihlal edildiği değerlendirilmiştir.

2/11/2023 tarihli ve 2023/844 sayılı Kurul Kararı'nda¹⁴⁹ ise başvuranın kızının işitme engeline uygun eğitim alabilmesi amacıyla Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu (ÇÖZGER) çıkarma sürecinin deprem sebebiyle askıda kaldığı ve mağduriyet yaşandığı, ilgilinin gelecekte konuşma kaybı yaşama riski olduğun-

¹⁴⁵ ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni (Kasım 2023)".

¹⁴⁶ TİHEK, B. No: 2021/997, K. No: 2022/385, 14/6/2022, para.19.

¹⁴⁷ UNESCO, The Right to Education for Persons with Disabilities: Overview of the Measures Supporting the Right to Education for Persons with Disabilities Reported on by Member States; Monitoring of the Implementation of the Convention and Recommendation against Discrimination in Education (8th Consultation), 2015, s.7; TİHEK, B. No: 2022/1920, K. No: 2023/586, 31/7/2023, para. 42.

¹⁴⁸ TİHEK, B. No: 2022/1920, K. No: 2023/586, 31/07/2023.

¹⁴⁹ TİHEK, B. No: 2023/1060, K. No: 2023/844, 02/11/2023.

dan ÇÖZGER olarak bir an evvel özel eğitime başlaması gerektiği iddialarını incelemiştir. Karar içeriğinde, muhatap İdare tarafından ÇÖZGER düzenlenmesi sürecinde deprem bölgesinde yaşayan engelli bireyler için gerekli ve uygun önlemlerin alınmaması ve istisnai düzenlemelerin yapılmaması sebebiyle başvuranın kızının toplumsal yaşama eşit katılabilmesi için eğitim başta olmak üzere sağlık, rehabilitasyon, cihaz, ortez, protez, çevresel düzenlemeler ve diğer sosyal ve ekonomik haklara ve hizmetlere erişimi açısından dezavantajlı bir duruma düştüğü değerlendirilmiş olup engellilik temelinde ayrımcılık yasağını ihlal ettiği tespit edilen Sağlık Bakanlığı hakkında uygulanan idari para cezası, 6701 sayılı Kanun'un 25'inci maddesi-nin dördüncü fıkrası uyarınca uyarı cezasına dönüştürülmüştür.

Kurumumuz tarafından verilen 5/10/2023 tarihli ve 2023/777 sayılı Kurul Kararı¹⁵⁰ da engelli çocukların eğitim hakkından akranları ile eşit bir şekilde yararlanabilmesine ilişkindir. Söz konusu kararında TİHEK; dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB), özel öğrenme güçlüğü ile özel yetenekli birey tanımlananın, ilköğretimden itibaren tam zamanlı kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla özel eğitim aldığı, 2018 yılında lise giriş sınavında derece yaparak ABİTUR programı uygulanan İstanbul Erkek Lisesine yerleştirildiği, öğrenci hakkında 23/11/2018 tarihli Fatih Kaymakamlığı Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu Raporu ile özel eğitim tedbirlerinin uygulanmasına karar verildiği ancak İstanbul Erkek Lisesinde Hazırlık, 9, 10, 11'inci sınıfları okuyan ve başvuru tarihinde 12'nci sınıf öğrencisi olan başvurana bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP) uygulanmadığı, Lisede BEP Geliştirme Biriminin oluşturulmadığı ve destek eğitim odasının açılmadığı iddialarını inceleyerek başvurana talep ettiği destek eğitiminin verilmediğini ve geçirdiği kaza nedeniyle makul düzenleme talebinin reddedildiğini tespit etmiş; başvuranın haklılaştırılmayan dezavantajlı duruma sokulması nedeniyle engellilik temelinde ayrımcılık yasağını ihlal eden muhatap Fatih Kaymakamlığı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü İstanbul Erkek Lisesi hakkında idari para cezası uygulanmasına karar vermiştir.

Engelli kişilerin eğitim/öğretim hayatında akranlarına kıyasla maruz kaldığı engellilik temelinde ayrımcılık iddialarına ilişkin başvurularda, Kurumumuz tarafından başvuranın mağduriyetinin giderilmesi ve başvuru konusu talebin yerine getirildiğinin tarafımıza bildirilmesi neticesinde uzlaşma verilen kararlar da mevcuttur. Örneğin Kurumumuz; Fırat Üniversitesi Teknoloji Fakültesi Yazılım Mühendisliği Bölümünde okuyan, % 96 engelli raporu bulunan ve öğrenim gördüğü sınıfın 3'üncü katta bulunması nedeniyle sınıfa çıkmak için asansör kullanmak durumunda olan başvuranın öğrenim gördüğü fakülte binasındaki asansörün erişilebilirlik standartlarını taşıyamaması nedeniyle kullanıma uygun olmamasının eğitim hakkının ihlali-ne yol açtığı iddiasını incelemiştir. Söz konusu incelemede, başvuru dosyasının esas incelemesinin gerçekleştirildiği aşamada taraflarca dosyaya sunulan bilgi ve belgeler arasında çelişki oluşması sebebiyle Elazığ ilinde yerinde inceleme yapma ihtiyacı hâsıl olmuştur. 6701 sayılı Kanun'un 19'uncu maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca Elazığ Valiliği Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonu üyelerinden 1 mimar, 1 makine mühendisi, 1 inşaat mühendisi ve 1 teknikerin katılımı ile oluşturulan heyet tarafından 18/1/2023 tarihinde yerinde inceleme gerçekleştirilmiştir. Muhatap Kurum tarafından engelli asansörüne ilişkin erişilebilirliğin sağlanacağı, muhatap Kurumu temsilen Rektör Yardımcısı ile gerçekleştirilen görüşmede eksikliklerin 90 gün içinde tamamlanacağı ve asansörün erişilebilir hale getirileceği taahhüt edilmiştir. Muhatap Fırat Üniversitesi Rektörlüğü tarafından başvuran lehine yapılan işlemler de dikkate alındığında, başvuranın

¹⁵⁰ TİHEK, B. No: 2023/712, K. No: 2023/777, 5/10/2023.

mağduriyetinin giderileceği kanaati ile tarafların uzlaşma iradelerinin uyuştğu değerlendirilerek 9/3/2023 tarihli ve 2023/234 sayılı Kurul Kararı'nda uzlaşma kararı verilmiştir.¹⁵¹

Engellilerin eğitim ve öğretim alanında olduğu gibi kültürel ve sosyal yaşama da aktif katılımlarının sağlanması için çalışmalar yürütülmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, 2023-2024 tiyatro sezonunda İstanbul Devlet Tiyatrosu ve ilgili kurumların iş birliğinde, görme engelli kişilerin kültürel ve sanatsal yaşama katılma haklarını etkin bir şekilde kullanabilmelerinin sağlanması amacıyla belirlenen oyunların betimlemeli anlatım eşliğinde; işitme engelli kişiler için ise işaret dili tercümanı eşliğinde veya üst yazılı olacak şekilde sergilenmesine başlanmıştır. Engelli kişilerin, Kültür ve Turizm Bakanlığı Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğünün temsillerinden ücretsiz yararlanmaları sağlanmakta olup bu kapsamda 2023 yılında 9.574 engelli kişi, ücretsiz olarak tiyatro ile buluşmuştur.¹⁵² Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü bünyesindeki kütüphanelerde kütüphane içerisinde engelli kullanıcılara yönelik özel makinelerle donatılan alanlar oluşturularak kütüphane hizmeti verilmektedir.¹⁵³

Engelliğe dayalı ayrımcılıkla mücadelede erişilebilirliğin sağlanması, engellilerin engel durumlarının çeşitliliğine ve düzeyine bağlı farklılaşan ihtiyaçları için gerekli tedbirlerin alınarak makul düzenlemelerin yapılması olmazsa olmaz unsurlardandır. Engelli bireyler fiziksel çevreye, ulaşma, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dâhil bilgi ve iletişime ve kamuya açık diğer tesis ve hizmetlere erişimleri olmaksızın içinde bulundukları topluma katılımda eşit fırsatlara sahip olamazlar.¹⁵⁴ 7/7/2005 tarihli ve 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un "*Kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel altyapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılar bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren sekiz yıl içinde engellilerin erişebilirliğine uygun duruma getirilir.*" hükmünü amir geçici 2'nci maddesine rağmen eski yapıların, bazı adliye binalarının, yolların, alanların engellilerin erişimine uygun biçimde yeniden düzenlenmesinin tamamlanmadığı görülmektedir. Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonlarınca 2023 yılında toplam 4.417 denetim gerçekleştirilmiştir. 2023 yılı boyunca gerçekleştirilen denetimlerde 2.531 bina, 1.160 toplu taşıma aracı, 726 açık alan denetlenmiştir.¹⁵⁵

Engellilerin adalet hizmetlerine erişiminde 6100 sayılı Kanun'un, 7251 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 17'nci maddesiyle değişik "*Ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla veya başka yerde duruşma icrası*" başlıklı 149'uncu maddesinin beşinci fıkrasına dayanılarak hazırlanan ve 30/6/2021 tarihli ve 31527 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Hukuk Muhakemelerinde Ses ve Görüntü Nakledilmesi Yoluyla Duruşma İcrası Hakkında Yönetmelik'in "*e-Duruşma talebinin değerlendirilmesi*" başlıklı 9'uncu maddesinin üçüncü fıkrasında yapılan düzenlemelerle; hastalığı, yaşlılığı veya engelliliği sebebiyle mahkemeye bizzat gelmesi durumunda zorluk yaşaması muhtemel olan tüm ilgililerin, öncelikle bulundukları mesken ya da kurumdan, e-Duruşmaya katılmaları öngörülerek adalete erişimlerinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmalara 2023

¹⁵¹ TİHEK, B. No: 2022/1446, K. No: 2023/234, 22/3/2023.

¹⁵² Kültür ve Turizm Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının 5/4/2024 tarihli ve E-40070960-602.05-4978176 sayılı cevabi yazısı.

¹⁵³ TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Yılı Raporu, s.47.

¹⁵⁴ BM Engelli Hakları Komitesi, Erişilebilirlik Üzerine Genel Yorum No: 2, CRPD/C/GC/2, 2014.

¹⁵⁵ ASHB, 2023 yılı Faaliyet Raporu, s.129.

yılında 2787 Hukuk Mahkemesine e-Duruşma Sistemi kurulmuş olup yaygınlaştırma çalışmalarına devam edilmektedir.¹⁵⁶

Engellilerin adalet hizmetlerine erişimine dair verilen 19/7/2022 tarihli ve 2022/487 sayılı Kurul Kararı'nda; görme engelli başvurana noterde gerçekleştireceği düzenleme şeklindeki işlemlerde talebi olmamasına rağmen tanık bulundurma zorunluluğu getirilmesinin ayrımcılık yasağının ihlali niteliğinde olduğuna ve ilgili işlemi gerçekleştiren noter ile Türkiye Noterler Birliği hakkında idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.¹⁵⁷ Görme engelli kişilerin noterliklerde yaptırmak istedikleri düzenleme şeklinde yapılan işlemlerinde tanık bulundurulmasına yönelik noterlik uygulamaları hakkındaki çekişmeli hususların çözüme ulaştırılabilmesi için Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü koordinesinde ilgili kamu kurumları, Görme Engelliler Dernek ve Federasyonları ve Türkiye Noterler Birliğinin temsilcilerinin katılımıyla 2022 yılı içerisinde muhtelif tarihlerde toplantılar yapılmış olup, 1/12/2022 tarihinde, ilgili kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilen "*Engelsiz Adalet Çalıştayı*" sonuç raporunda da çözüme kavuşturulması gereken başlıklar arasında görme ve işitme engellilerin noterlik işlemlerinde iki tanık talep edilmesi sorununa yer verilmiştir.¹⁵⁸ 1512 sayılı Noterlik Kanunu'nun 87'nci maddesi uyarınca, okuma ve yazma imkânına sahip olmayan görme engelli kişilerin noterliklerde yaptırmak istedikleri düzenleme şeklindeki işlemlerde iki tanık bulundurulması yönündeki mevzuat hükmü karşısında, uygulamada yaşanan sorunların çözüme kavuşturulması amacıyla okuma yazma imkanına sahip olmayan görme engelli işlem ilgisinin, e-devlet uygulaması üzerinden düzenleme şeklinde yapılan işlemlerde noterlik işlem belgesinin hazırlanma aşamasında işlem içeriğini dinleyebilmesi ve onaylayabilmesi konusunda Noterler Birliği, Türksat ve Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi arasında entegrasyon çalışmaları başlatılmıştır.¹⁵⁹

5378 sayılı Kanun'un geçici 3'üncü maddesi ile erişilebilirliğin izlenmesi ve denetlenmesi görevi kamu ve engellilere yönelik sivil toplum kuruluşu temsilcilerinden oluşan erişilebilirlik izleme ve denetleme komisyonlarına verilmiştir. Bu kapsamda hazırlanan 20/7/2013 tarihli ve 28713 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği ile illerde valilikler bünyesinde kurulan komisyonlar denetimlerine devam etmekte, vatandaşlar tarafından komisyonlara başvuru yapılabilmektedir. 5378 sayılı Kanun'un geçici 2'nci ve geçici 3'üncü maddelerinde belirlenen kamu kullanımının açık tüm binalar (hastane, okul, üniversiteler, AVM'ler gibi), açık alanlar (kaldırım, yaya geçidi, duraklar gibi) ve toplu taşıma araçları (şehir içi otobüs, raylı taşıma araçları gibi) komisyonlar tarafından denetlenmektedir. Komisyonlarca ASHB tarafından yayınlanan 2020 yılında erişilebilirlik ölçütlerine ilişkin örnek çözümlerin plan, kesit, görünüş ve perspektif çizimlerle anlatıldığı Erişilebilirlik Kılavuzu'na göre yürütülen denetimlerde; standartlara uygun olduğu tespit edilen bina, açık alan ve toplu taşıma aracı için "*erişilebilir-*

¹⁵⁶ Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 17/4/2024 tarihli ve E-37527827-605.02-31/651 sayılı cevabi yazısı.

¹⁵⁷ TİHEK, B. No: 2022/392, K. No: 2022/487, 19/7/2022.

¹⁵⁸ Danıştay 8. Dairesi'nin 13/3/2024 tarihli ve E. 2019/4831, K. 2024/1405 sayılı kararı ile Türkiye Noterler Birliği tarafından yayınlanan 21/03/2014 tarih ve 2 sayılı Genelge düzenlemesinin, okuma yazma bilen/imza atabilen görme engellilerin düzenleme şeklinde noterlik işlemi yaparken iki tanık bulundurmalarını zorunlu tutacak nitelikte sonuç doğurması sebebiyle Noterlik Kanunu düzenlemelerine aykırı olarak düzenlendiği ve hukuka aykırı olduğu sonucuna varılmış; düzenlemenin iptaline karar verilmiştir.

¹⁵⁹ Geline süreçte, görme engelli işlem ilgisinin tanık bulundurmadan işlemlerini tamamlayabilmesini sağlamak üzere, E-devlet uygulamasına eklenen hizmetin entegrasyonu tamamlanmış ve 19 Ocak 2024 tarihi itibarıyla uygulamaya alınmıştır. Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 17/4/2024 tarihli ve E-37527827-605.02-31/651 sayılı cevabi yazısı.

lik belgesi" düzenlenmektedir. Erişilebilirlik izleme ve denetleme komisyonları tarafından 2023 yılı sonuna kadar 1.493 bina, 43 açık alan ve 1.934 toplu taşıma aracı olmak üzere toplamda 3.470 erişilebilirlik belgesi düzenlenmiştir.

Erişilebilirlik izleme ve denetleme komisyonlarınca 2023 yılında toplam 4.417 denetim gerçekleştirilmiştir. 2023 yılı boyunca gerçekleştirilen denetimlerde 2.531 bina, 1.160 toplu taşıma aracı, 726 açık alan denetlenmiştir. 2022 yılında İzmir Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonu tarafından 8.000,00 TL ve 2023 yılında Ankara Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonu tarafından 25.000,00 TL idari para cezası uygulanmıştır.¹⁶⁰ Erişilebilirlik izleme ve denetleme komisyonlarınca yapılan denetimlerin sayısında niceliksel bir artış olduğu görülmekle birlikte geçen yıla kıyasla uygulanan idari para cezalarının miktarının da arttığı anlaşılmaktadır.

Engelli bireylerin toplumsal hayata katılmada ve çeşitli kamu hizmetlerinden yararlanmada erişilebilirliğin sağlanmaması nedeniyle maruz kaldıkları ayrımcılıkla mücadele edebilmek için erişilebilirlik izleme ve denetleme komisyonlarının etkin bir izleme yapması ve idari para cezalarının etkili bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Bu çerçevede Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı'nda erişilebilirlik izleme ve denetiminin güçlendirilmesi için komisyonların mali açıdan güçlendirilmesi noktasında Hazine ve Maliye Bakanlığı, idari para cezalarının etkin uygulanması noktasında da valilikler sorumlu kurum olarak belirtilmiştir.¹⁶¹ Yine engelli bireylerin adalet hizmetlerine erişimde yaşadığı ayrımcılığın önlenmesi için kolluk binaları dâhil olmak üzere adalet mekanizması içerisindeki bütün mekânların erişilebilirlik düzeyinin tespitine yönelik çalışma yapılarak erişilebilirlik standartlarına uygun hale getirileceği belirtilmiştir.¹⁶² Engelliliğe dayalı ayrımcılıkla mücadelede söz konusu tedbirlerin ivedi bir şekilde hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Engelliliğe dayalı ayrımcılık yasağının güvence altına alındığı ulusal ve uluslararası düzenlemeler kapsamında engellilerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve ayrımcılık yapılmaması genel ilkeler arasında yer almaktadır. Engelli kişilerin özel ihtiyaçları dikkate alınarak diğer bireylerle eşit şekilde yaşayabilmelerine yönelik kamu kurum ve kuruluşları ile devlet organlarının pozitif yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu çerçevede 5/10/2023 tarihli ve 2023/775 sayılı Kurul Kararı'nda¹⁶³ TİHEK, görme engelli başvuranın, mahallesinde bulunan yolun erişilebilir hale getirilmesi talebinin muhatap Bozkır Belediyesi tarafından yerine getirilmemesinin engellilik temelinde ayrımcılık teşkil ettiği iddiasını incelemiştir. Muhatabın pozitif yükümlülüğü kapsamında sağlaması gereken erişilebilirliği sağlamadığı için başvuranın dezavantajlı bir konuma sokulduğu ve dolaylı ayrımcılığa maruz bırakıldığı hususlarının tespit edildiği kararda, muhatap Bozkır Belediyesi hakkında idari para cezası uygulanmasına karar vermiştir.

Engelli bireylerin bağımsız yaşayabilmeleri, yaşamın tüm alanlarına etkin bir şekilde katılım sağlayabilmeleri için fiziksel erişilebilirliğin yanında bilgi, iletişim teknolojileri ve sistemleri dâhil olmak üzere bilgi ve iletişim olanaklarına erişebilmeleri gerekmektedir. Engelli bireylerin bilgi ve iletişime erişimleri olmaksızın düşünce ve ifade özgürlüğü dâhil olmak üzere çoğu temel hak ve özgürlüklerinin ciddi ölçüde zarar göre-

¹⁶⁰ ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

¹⁶¹ ASHB, "Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)", Eylem Alanı 7.1. / 7.3.

¹⁶² ASHB, "Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)", Eylem Alanı 3.2, Faaliyet Alanı 3.2.3.

¹⁶³ TİHEK, B. No: 2022/1994, K. No: 2023/775, 5/10/2023.

ceği ve kısıtlanacağı muhakkaktır. Bu noktada özellikle kamu kurumları tarafından bilgilendirme/duyuru yapma amacıyla güncel teknolojik imkânlar kullanılırken bunların erişilebilirliği sağlayan biçimde tasarlanmış ve üretilmiş olması gerekmektedir. TİHEK tarafından kamu kurumlarında konuya ilişkin farkındalığın artırılması gerektiği tespit edilerek Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı hazırlık sürecinde kamu kurumlarının web sayfalarının yanında sosyal medya hesapları üzerinden yapılan bilgilendirmelerin de erişilebilir formatlarda sunulması gerektiği tavsiye edilmiştir.¹⁶⁴

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumunun (BTK) yasal görev tanımına giren alanlarda yaşanan mevcut ve muhtemel hususlarda engelli kullanıcılar açısından ayrımcılık ve eşitsizlik sorunu oluşturabilecek hususların da değerlendirilmesiyle engelli kullanıcıların bilgi ve iletişim teknolojilerine erişebilirliklerine ilişkin kapasitelerinin artırılması hedefini kapsayan ve ilgili tüm kesimlerle de iş birliğini öngören bir anlayış içerisinde 2011 yılından bu yana “*Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Engelsiz Erişim*” amacına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Elektronik haberleşme sektöründen hizmet alan engelli bireylerin elektronik haberleşme sektöründeki hizmetlerden azami ölçüde faydalanmaları, hizmet ve ürünlere diğer tüketiciler ile eşit şartlarda erişebilmeleri hedefi gözetilerek 21/6/2018 tarihli ve 2018/DK-THD/190 sayılı Kurul Kararı ile “*Sosyal Açından Desteklenmesi Gereken Kesimlere Yönelik Tedbirlere İlişkin Usul ve Esaslar (Usul ve Esaslar)*” kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur. Söz konusu yükümlülükler arasında; engellilere, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimlerine ve gazilere, ilgili durumlarını gösterir belge ile başvurmaları ve engelli/gazi/shahit yakını olma bilgisinin bu hizmetin sunumu kapsamında işlenmesine dair açık rızalarının alınması halinde, katma değerli hizmetler hariç olmak üzere tüm bireysel faturalı tarife, abonelik paketi ve kampanya seçenekleri için, adlarına kayıtlı, asgari bir adet abonelik için, KDV matrahı esas alınarak diğer abonelere uygulanan fiyatlar üzerinden asgari %25 oranında ek indirim sağlanması şeklinde fiyat avantajını ihtiva eden genel bir hüküm bulunduğu gibi, görüntülü ve yazılı iletişim merkezlerinin hizmete sunulması ekseninde işitme ve konuşma engelli bireylerin yararlanılan elektronik haberleşme hizmetleri ile ilgili işlemlerini gerçekleştirebilmelerinin sağlanması şeklinde de bir düzenleme de mevcuttur. Bu kapsamda, 2023 yılının dördüncü çeyreği itibarıyla asgari %25 indirim hizmetinden yararlanan abone sayısı 1.714.902’dir.¹⁶⁵

Kurumumuz tarafından 2023 yılında verilmiş, erişilebilirliğin dijital platformlarda da fiilen hayata geçirilmesi gerektiğine ilişkin bir ihlal kararı bulunmaktadır. 24/1/2023 tarihli ve 2023/63¹⁶⁶ sayılı Kurul Kararı’nda, Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı (ÖSYM) tarafından Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı’na (EKPSS) ilişkin yayınlanan duyurunun görme engeli bulunan bir başvuran için erişilebilir olmaması nedeniyle engellilik temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiği iddiaları incelenmiştir. Somut olayda bireysel bir talepten ziyade engellilere yönelik gerçekleştirilen bir sınav hakkında yapılan duyurunun görme engelli bireylere erişilebilir şekilde yapılmadığı ileri sürülmüş olup engelli bireylerin gireceği bir sınava ilişkin duyurunun görme ve işitme engelli adaylar için erişilebilir bir formatta yapılmaması nedeniyle bilgiye erişim hakkının ihlal edildiği iddiaları dolaylı ayrımcılık kapsamında incelenmiştir. Muhatap Kurum ÖSYM tarafından sosyal medya üzerinden yapılan duyuruların farklı engel grupları gözetilerek erişilebilir bir biçimde sunulması adına gerekli çaba ve çözüm önerilerinin ortaya koyulmaması nedeniyle engelli bireylerin

¹⁶⁴ ASHB, “Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)”, Eylem Alanı 6.1, Faaliyet Alanı 6.1.4.

¹⁶⁵ BTK Sektörel Araştırma ve Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığının 27/3/2024 tarihli ve E-96454180-045.99-17341 sayılı cevabi yazısı.

¹⁶⁶ TİHEK, B. No: 2022/582, K. No: 2023/63, 24.01.2023.

bilgi alma hakkından yararlanmada nesnel olarak haklılaştırılamayan dezavantajlı bir konuma sokulduğu ve ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine karar verilmiş; 6701 sayılı Kanun'un 25'inci maddesinin dördüncü fıkrası uyarınca ÖSYM hakkında uygulanan idari para cezasının uyarı cezasına dönüştürülmesine karar verilmiştir.

Engelli bireyler, toplu taşıma araçlarını ve diğer ulaşım imkânlarını kullanırken birçok zorlukla karşılaşmaktadır. Bu durum, engelli bireylerin sosyal hayata katılımını ve eğitim ve iş imkânlarına erişimini kısıtlamaktadır. Ulaşımında erişilebilirlik, toplumsal hayata katılabilme açısından engelli bireyler için son derece önemli olan diğer bir konu başlığını oluşturmaktadır. Engelsiz ulaşım hizmeti sağlamak için yüksek hızlı trenin (YHT) duruş yaptığı 14 adet gar ve istasyonda engelli ve hareketi kısıtlı yolculara 3 Aralık 2019 Dünya Engelliler Günü'nde yardım hizmeti vermeye başlanmıştır. Bu kapsamda 2023 yılı itibarıyla turuncu masa hizmetine 19 adet gar ve istasyonda 58 personel ile hizmete devam edilmekte olup 54.808 engelli kişi bu hizmetten faydalanmıştır.¹⁶⁷ Geçen yıla kıyasla, engeli ve hareket kısıtı olan yolculara sunulan yardım hizmetinin daha fazla gar ve istasyona taşınarak bu hizmetten istifade eden yolcu sayısında gözle görülür bir artış olması, engellilere ulaşım hizmetleri konusunda sunulan olumlu gelişmelerin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

Engellilerin istedikleri şekil ve zamanda karşılanabilir bir maliyetle hareket edebilmelerinin kolaylaştırılmasının gerekliliği göz önünde bulundurulduğunda, ulaşım hizmeti sunan özel hukuk tüzel kişilerin de yürüttükleri faaliyetler bakımından ayrımcılık yasağına uygun davranma zorunluluğu bulunmaktadır. Ayrıca bu hizmetlerin planlanması, sunulması ve denetlenmesinden sorumlu olan kişi ve kurumların da farklı engelli gruplarının ihtiyaçlarını dikkate alarak makul düzenlemeleri yapma yükümlülüğü mevcuttur. Bu kapsamda verilmiş olan 24/1/2023 tarihli ve 2023/62¹⁶⁸ sayılı Kurul Kararı'nda, başvuranın engelli bireylere tanınan indirimli bilet uygulamasından faydalandırılmaması nedeniyle engellilik temelinde ayrımcı muameleye maruz kaldığı iddiası incelenmiştir. Söz konusu dosyada başvuran, engelli raporu bulunduğu için şehirlerarası yolcu taşımacılığı imkânından indirimli olarak yararlanmak istediğini ancak kendisine kanunda belirtilen usule uygun olarak indirim uygulanmadığını ileri sürmüştür. Somut olayda muhatabın başvurana yönelik makul düzenleme yükümlülüğünü gereği gibi uygulamadığı değerlendirilmiş, engellilik temelinde ayrımcılık yasağını ihlal eden şirket hakkında idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir. 2023 yılı içerisinde karara bağlanan 31/7/2023 tarihli ve 2023/585¹⁶⁹ sayılı Kurul Kararı da yukarıda özetlenen başvuru içeriği ile benzer mahiyette olduğundan engelli bireylerin indirimli bilet uygulamasından faydalanması konusunda yükümlülüklerini yerine getirmedikleri değerlendirilen şirketler hakkında idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.

2023 yılında engellilik temelinde ayrımcılığa ilişkin olarak AYM'nin de ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini tespit ettiği kararları mevcuttur. AYM tarafından ayrımcılık yasağına ilişkin 2023 yılında sonuçlandırılan toplam 146 başvuru içerisinde 90 ihlal kararı verilmiş olup¹⁷⁰ engellilik temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edilip edilmediği hususunun incelendiği *Sevda Yılmaz* başvurusunda ise Mahkeme, görme engelli başvuru-

¹⁶⁷ Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının 21/3/2023 tarihli ve E-44697349-040.05-1806571 sayılı cevabi yazısı.

¹⁶⁸ TİHEK, B. No: 2022/1264, K. No: 2023/62, 24/11/2023.

¹⁶⁹ TİHEK, B. No: 2023/477, K. No: 2023/585, 31/7/2023.

¹⁷⁰ AYM Başkanlığının 12/3/2024 tarihli ve 2024/476 sayılı cevabi yazısı.

ranın kredi kullanmak amacıyla bulunduğu özel bankada imzasını ne şekilde atacağı belirlenmediğinden dolayı uzun süre bekletilmesi nedeniyle kişinin maddi ve manevi varlığının korunması ve geliştirilmesi hakkıyla bağlantılı olarak ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir.¹⁷¹

2023 yılı içerisinde bireysel başvuru haricinde AYM tarafından gerçekleştirilen norm denetimi kapsamında 22/6/2023 tarihli E.2022/110 numaralı dosyada, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un geçici 3'üncü maddesinin altıncı fıkrasının üçüncü cümlesinde yer alan "...dört yılı..." ibaresinin "...sekiz yılı..." şeklinde değiştirilmesinin Anayasa'ya aykırı olduğuna karar vermiştir.¹⁷² Buna göre AYM, kamusal alanların engelliler için erişilebilirliğin hayata geçirilmesinde öngörülen sürenin birçok kez uzatılması şeklinde vuku bulan ertelemeyi Anayasa'ya aykırı bulmuştur.¹⁷³ Söz konusu kanunun iptali için açılan dava dilekçesinde özetle *"engellilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve hak ve özgürlüklere ulaşmasının önündeki engellerin kaldırılmasının devletin görevi olduğu, bu çerçevede bina ve diğer altyapı tesisleri ile toplu taşıma hizmetlerinin engellilerin erişim ve kullanımına uygun hâle getirilmesi gerektiği, dava konusu kuralla kamu kurum ve kuruluşları ile umuma açık hizmet veren her türlü yapılar ve açık alanlar ile toplu taşıma araçlarının engellilerin erişilebilirliğine ve kullanımına uygun duruma getirilebilmesi için belirlenen sürenin uzatılmasının devlete yüklenen engellilerin korunmalarını ve toplum hayatına uyumlarını sağlayıcı tedbirlerin alınması şeklindeki pozitif yükümlülüğe aykırı olduğu, sosyal devlet ilkesi ile eşitlik ilkesini ihlal ettiği, bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi için belirlenen sürenin uzatılmasının maddi ve manevi varlığın korunması ve geliştirilmesi hakkı (...) engelli haklarının korunmasına ilişkin usulüne uygun yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalarla bağdaşmadığı belirtilerek kuralın Anayasa'nın 2., 5., 10., 17., (...) ve 90. maddelerine aykırı olduğu"* ileri sürülmüş; AYM tarafından ise *"Kanun'un anılan maddelerinde umuma açık hizmet veren her türlü yapılar ve açık alanlar ile toplu taşıma araçlarının engellilerin erişilebilirliğine uygun hâle getirilmesi için öngörülen sürenin devamlı uzatılmasının engellilerin toplum içinde yer almaları, iş gücüne katılmaları ve bireysel olarak yaşayabilmeleri imkânını olumsuz etkileyeceği", "süre uzatımının devamlılık kazanmasının söz konusu alanları ve toplu taşıma araçlarını engellilerin erişilebilirliğine uygun hâle getirilmesi yükümlülüğü bulunanların yükümlülüklerini yerine getirme hususunda istekli davranmamasına yol açacağı", "gerekli iş ve işlemlerin yapılması için öngörülen sürenin dört yıl daha uzatılmasının devlete yüklenen engellilerin korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alma şeklindeki pozitif yükümlülüğe aykırı olduğu"* sonucuna varılmıştır.¹⁷⁴ AYM tarafından verilen iptal kararının engelli bireylerin toplumsal hayata ve bağımsız yaşama tam ve eşit şekilde katılmaları için ön şart niteliğinde olan erişilebilirliğin hayata geçirilmesinde oldukça önemli ve yerinde olduğunu değerlendirilmektedir.

6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ile kendisine verilen görev ve yetkiler çerçevesinde faaliyetlerde bulunan KDK, idarenin eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını, gelen şikâyet üzerine, hukuk ve hakkaniyet çerçevesinde, insan haklarına dayalı adalet anlayışıyla incelemekle görevlidir. Bu kapsamda

¹⁷¹ AYM, *Sevda Yılmaz*, B. No: 2017/37627, 2/3/2023.

¹⁷² AYM, Norm Denetimi Basın Duyuruları ND 37/23, "Bazı Hizmetlerin Engellilerin Erişilebilirliğine Uygun Hâle Getirilmesi İçin Öngörülen Süreyi Uzatma Kuralının İptali", 19/9/2023, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/haberler/norm-denetimi-basin-duyurulari/bazi-hizmetlerin-engellilerin-erisebilirligine-uygun-h%C3%A2le-getirilme-si-icin-ongorulen-sureyi-uzatan-kuralin-iptali/>, (E.T.24/5/2024).

¹⁷³ TİHEK, "Bazı Hizmetlerin Engellilerin Erişilebilirliğine Uygun Hale Getirilmesi İçin Öngörülen Süreyi Uzatma Kuralının İptaline İlişkin AYM Kararı Hakkında Basın Açıklaması", 19/9/2023, <https://www.tihek.gov.tr/bazi-hizmetlerin-engellilerin-erisebilirligine-uygun-hale-getirilme-si-icin-ongorulen-sureyi-uzatan-kuralin-iptali-iliskini-aym-karari-hakinda-basin-aciklamasi>, (E.T.24/5/2024).

¹⁷⁴ AYM, E.2022/110, K.2023/115, 22/06/2023.

2023 yılı içerisinde KDK'ya engelli hakları alanında 340 başvuru yapılmış olup *"engelliler aleyhine ayrımcılık"* iddiasıyla gelen başvuru sayısı ise 43 olarak tespit edilmiştir.¹⁷⁵ 2023 yılı içerisinde engelli hakları alanında verilen tavsiye kararlarının tümüne Faaliyet Raporu¹⁷⁶ çalışmasında yer verilmekte olup *"kanunen bakmakla yükümlü bulunduğu engelli yakını olan kamu görevlisine tanınan izinler bakımından engelli bireylerin, diğer bireylere eşit koşullarda, hak ve özgürlüklerden tam ve eşit olarak yararlanması, toplumsal hayata tam ve etkin katılımının sağlanması, çocuğun üstün yararının gözetilmesi amacıyla gerekli tedbirlerin alınması ve gerekli mevzuatın sağlanması"* için KDK tarafından verilen tavsiye kararı, engelli hakları alanında aynı durum nedeniyle mağduriyet yaşayan birçok kişiyi etkilemektedir.

Ayrımcılıkla mücadele, eşitlik kurumu olan TİHEK'in çalışma alanının ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik görevi kapsamında engellilik temelinde ayrımcılığa ilişkin olarak yukarıda özetlenen kararlar haricinde Kurumumuz tarafından 2023 yılı içerisinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini tespit ettiği başka kararları da bulunmaktadır. Ayrımcılık yasağının ihlali hâlinde, konuya ilişkin görev ve yetkisi bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ihlalin sona erdirilmesi, sonuçlarının giderilmesi, tekrarlanmasının önlenmesi, adli ve idari yoldan takibinin sağlanması amacıyla gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Ayrımcılık yasağı kapsamında sorumluluk altında olan gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri bakımından ise yetki alanlarındaki konularda ayrımcılığın tespiti, ortadan kaldırılması ve eşitliğin sağlanması yükümlülükleri bulunmaktadır. 2023 yılı içerisinde Kuruma 6701 sayılı Kanun'da belirtilen ayrımcılık temellerinden en çok *"engellilik"* temelinde başvuru yapılmış olup Kuruma bu kapsamda 110 başvuru yapılmıştır.¹⁷⁷ Ayrımcılık yasağı kapsamındaki ihlallerin tespiti halinde Kurumun idari yaptırım yetkisi bulunmaktadır.

Bu kapsamda, 2021 yılındaki incelemede, görme engelli bir başvuran tarafından Kültür ve Turizm Bakanlığının mevzuat gereği tüm basılı eserleri elektronik ortama aktararak görme engelli bireylerin kullanımına sunma sorumluluğu bulunmasına karşın bu sorumluluğun yerine getirilmediği ve bu nedenle engellilik temelinde ayrımcı muameleye maruz kalındığı iddialarının ileri sürüldüğü dosyada, kültürel yaşama katılım hakkından faydalanmada erişilebilirliğin sağlanmayarak engellilik temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir.¹⁷⁸ 2021 tarihli Kurul Kararı'ndaki sonuçların ve yerine getirme hususunun takip edildiği 2/5/2023 tarihli ve 2023/350 sayılı Kurul Kararı'nda ise; Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulunun 7/10/2021 tarihli ve 2021/253 sayılı Kararı'nda daha önce tespit edilen engellilik temelinde ayrımcılık yasağı ihlalinin devam ettiği, kültürel yaşama katılım hakkını kullanmada erişilebilirliğin sağlanmaması nedeniyle ayrımcı uygulamaların devam ettiği iddiasına ilişkin bir inceleme yapılmıştır. Başvuranın 8/4/2021 tarihli ilk başvurusunda, muhatap Kurumun 6279 sayılı Kanun'dan doğan yükümlülüklerini yerine getirmediği, basılı eserlerin elektronik kopyalarının derlenerek görme engellilerin hizmetine eşit ve erişilebilir bir şekilde sunmadığı iddiasına istinaden yapılan inceleme sonrasında Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu tarafından; eserlerin elektronik kopyalarının hizmete sunulduğu Elektronik Yayın Derleme Sistemine (EyDeS) görme engelli bireylerin erişimlerinin tam anlamıyla sağlanmadığı, engelli bireylerin erişim hakkını eşit bir

¹⁷⁵ KDK'nın 2/4/2024 tarihli ve E-43788562-804.01-14628 sayılı cevabi yazısı.

¹⁷⁶ KDK, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s.150.

¹⁷⁷ Bir başvuruda birden fazla temel mevcut olabilmektedir.

¹⁷⁸ TİHEK, B. No: 2021/377, K. No:2021/253, 7/10/2021.

şekilde kullanabilmeleri için erişilebilirliğin mümkün olan en kısa zamanda sağlanması gerektiği hususları tespit edilerek görme engelli bireylerin kültürel yaşama katılım hakkını kullanmada ayrımcılığa uğradığı kanaatiyle muhatap Kurum hakkında idari para cezasının uygulanmasına karar verilmiştir.

6701 sayılı Kanun'un 25'inci maddesinin dördüncü fıkrası kapsamında hakkında uyarı cezası verilen kişi veya kurumun ayrımcı fiilinin tekrarı hâlinde alacağı ceza %50 oranında artırılmaktadır. Dosyaya sunulan bilgi ve belgeler çerçevesinde muhatap Kurum tarafından erişilebilirliğin hayata geçirilmesi adına uyarlanabilir, somut, takvime bağlı çözüm önerileri ortaya koyulmadığı ve etkin bir izleme mekanizması oluşturulmadığı, dolayısıyla, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulunun 7/10/2021 tarihli ve 2021/253 sayılı Kararı ile tespit edilen ayrımcılık yasağı ihlalinin devam ettiği ve başvuranın kültürel yaşama katılım hakkını kullanırken yeni mağduriyetler yaşadığı kanaatine varılmış olup ayrımcı fiilin tekrarına istinaden Kültür ve Turizm Bakanlığı hakkında 89.571 TL idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.¹⁷⁹

Kurumumuz, ayrımcılığa son verilmesi ve eşitliğin tam olarak sağlanması, gelecekteki ayrımcılığın önüne geçilmesi için başvuru dosyalarını uzlaşma ile sonuçlandırabilmektedir. Bu doğrultuda, Kara Kuvvetleri Komutanlığında uzman memur olarak çalışan başvuranın, oturduğu lojman bölgesinde kendisine uygun engelli park yeri tahsis edilmediği gerekçesi ile engellilik temelinde ayrımcılığa uğradığı iddiasının inceleme konusu olduğu başvuruda, başvuranın ikamet ettiği evinin önündeki otoparktan evine en yakın park yerinin engelli otoparkına dönüştürülerek kendisine yer tahsis edilmesi neticesinde mağduriyetinin giderilerek talebinin yerine getirildiği anlaşıldığından 30/5/2023 tarihli ve 2023/459 sayılı Kurul Kararı'nda uzlaşma kararı verilmiştir.¹⁸⁰

Engelli bakım ve rehabilitasyon merkezleri yapıları gereği işkence ve kötü muamele riskinin bulunduğu yerler arasında kabul edilmektedir. Bu merkezlerdeki koşullar, kırılganlıkları daha da kötüleştirebilmekte ve engelli kişilere yönelik kötü muamele riskini artırabilmektedir. Diğer insanlarla kıyaslandığında alıkonulma mekânlarında tutulan/koruma altına alınan engelli kişilerin daha büyük risk altında olma ihtimalinden dolayı engellilerin yaşamlarının insan onuruna uygun olması için birtakım özel düzenlemelere ihtiyaç duyulabilmektedir. TİHEK, UÖM görevi kapsamında kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları ve/ya koruma altına alındıkları tüm merkezlere ziyaretler düzenleyerek bu mekanların engelli kişiler için uygun koşullara, insan onuruna, kötü muamele yasağına, makul düzenleme ve erişilebilirlik standartlarına uygun olup olmadığı, farklı engelleri bulunan bireylerin farklı bakım ve rehabilitasyon ihtiyaçlarına binaen kişilerin engel durumları dikkate alınarak düzenlemelerin yapılıp yapılmadığı bakımından incelenmektedir. Engelli kişilerin tutulduğu/alıkonulduğu ve/ya koruma altına alındığı engelli bakım ve rehabilitasyon merkezlerine habersiz ziyaretler düzenlenerek engellilerin koşulları özel olarak izlenmekte; bu mekanlarda kırılganlığı yüksek gruplar arasında suistimale mahal vermemek adına engellilik temelinde ayrımcılık yasağına ve eşitlik ilkelerine uygun hareket edilip edilmediği yerinde incelenerek raporlanmakta; Kurum tarafından hazırlanan ziyaret raporlarında gidilen merkezlere ilişkin tespit ve değerlendirmelere yer verilmektedir.

2023 yılında 32 ilde toplamda 66 alıkonulma/koruma altına alınma mekânına yapılan ziyaretlerin dördü, engelli rehabilitasyon ve özel bakım merkezine gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen ziyaretlerden bazı-

¹⁷⁹ TİHEK, B. No: 2022/690, K. No: 2023/350, 2/5/2023.

¹⁸⁰ TİHEK, B. No: 2022/1812, K. No: 2023/459, 7/6/2023.

larına paydaş kurum/kuruluşların temsilcileri de katılım sağlamış olup bu kapsamda; Bursa Sırameşeler Çocuk Evleri Sitesi Müdürlüğü Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) Türkiye yetkilileri ile birlikte, İstanbul Otizm Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi İstanbul 1 No.lu Barosu avukatları ile birlikte, Sincan T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ankara 1 No.lu Barosu avukatları ile birlikte ve Kocaeli Köseköy Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi Müdürlüğü Kocaeli Barosu avukatları ile birlikte ziyaret edilmiştir.¹⁸¹

2023 yılı içerisinde Kurul tarafından kabul edilerek yayımlanan 60 merkeze ilişkin ziyaret raporlarında makul düzenlemelerin yapılması ve erişilebilirliğin sağlanması yönünde tavsiyeler yer almıştır. Bu kapsamda gerçekleştirilen izleme ziyaretlerinde:

- ◆ Kurumda engelli mahpuslar için ayrı bir koğuşun bulunmadığı, koğuşların tuvalet, banyo ve lavabo bölümlerinde tutunma barı gibi kolaylaştırıcı fiziki donanım ile klozetin olmadığı tespit edildiğinden engelli dostu uygulamaların başlatılması ve eksikliği tespit edilen hususlarla ilgili makul düzenlemeler yapılması,¹⁸²
- ◆ Merkezde ikamet eden engelli çocuklar için kayıtlı oldukları okullarda kaynaştırma programlarının oluşturulması,¹⁸³
- ◆ Yatağa bağımlı bulunan engelli bireylerin erişebilecekleri bir noktaya acil çağrı butonunun yerleştirilmesi,¹⁸⁴
- ◆ Acil çağrı butonu olmayan oda ve tuvalet/banyolara buton konulması, kısa balkon korkuluklarının herhangi bir olumsuz duruma sebebiyet vermesini engellemek için gerekli önlemlerin alınması,¹⁸⁵
- ◆ Merkezin fiziki şartlarının erişilebilirliğe uygun olması için engelli odasının tuvalet ile banyoya giriş kısmında yer alan yüksek basamağın kaldırılması ve engelli asansörünün tamir edilmesi,¹⁸⁶
- ◆ Merkezde kalan sakinlerin hareket kısıtlılıkları göz önünde bulundurularak gerekli düzenlemelerin yapılması ve Merkezin TSE erişilebilirlik standartlarına uygun hale getirilmesi,¹⁸⁷
- ◆ Zihinsel ve ruhsal engelli bireylerin farklı yaşam evlerinde kalmasını sağlayacak düzenlemeler gerçekleştirilmesi,¹⁸⁸

¹⁸¹ TİHEK, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s.81-83.

¹⁸² TİHEK, Sincan 1 No.lu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2023/07, s. 18-19.

¹⁸³ TİHEK, Safranbolu Hasan Doğan Çocuk Evleri Sitesi Ziyareti Raporu, Rapor No:2023/18, s. 9.

¹⁸⁴ TİHEK, Özel Bartın Bakım Merkezi Ziyaret Raporu, Rapor No: 2023/05, s. 8.

¹⁸⁵ TİHEK, Balıkesir Özel Güre Huzurevi ve Yaşlı Bakım Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No:2023/53, s.10-11.

¹⁸⁶ TİHEK, İstanbul Tuzla Geri Gönderme Merkezi Ziyaret Raporu, Rapor No: 2023/16, s.18.

¹⁸⁷ TİHEK, Süleyman Demirel Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi Ziyaret Raporu, Rapor No:2023/42, s.10.

¹⁸⁸ TİHEK, Siirt Engelsiz Yaşam Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi Ziyareti, Rapor No:2023/24, s.12-13.

- ◆ Merkezde bulunan asansörün engelliler tarafından refakatsiz kullanımını önlemek için kart ile çalışır hale getirilmesi,¹⁸⁹
- ◆ Engelli bireylerin kullanımına uygun olacak şekilde nezarethanelerde makul düzenlemenin yapılması,¹⁹⁰
- ◆ Karakol binasında nezarethanelerin girişin bir alt katında bulunduğu, alt kata yalnızca merdivenlerle erişilebildiği ve asansör veya engelli rampasının bulunmadığı görüldüğünden; engelli bireylerin kullanımına uygun, makul bir düzenlemenin yapılması¹⁹¹ tavsiyelerine yer verilmiştir.

Sonuç olarak, 2023 yılı içerisinde engellilik alanında ayrımcılıkla mücadele konusunda ülke çapındaki mevcut durum analiz edildiğinde; engelliliğe dair oluşturulan politika, program ve hizmetlere ilişkin değerlendirme yapılabilmesi için öncelikle ayrıştırılmış istatistiki veri tutulmasının asli bir gereklilik olduğu açıktır. Özellikle 2023 yılı Şubat ayı içerisinde meydana gelen depremlerin yıkıcı etkisi de göz önüne alındığında; engelliliğe dayalı ayrımcılıkla mücadelenin etkin bir şekilde sürdürülebilmesinin ön koşulunun engelli bireylerin durumu ve haklarından yararlanma konusunda karşılaştığı engelleri tanımlayan ve yaş, cinsiyet, coğrafi konum ve diğer kriterlere göre tasnif edilmiş, doğru ve güncel istatistiki verilerin elde edilmesinden geçtiğinde şüphe bulunmamaktadır. Nitekim 2022 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu'nda da ülkemizdeki mevcut engelli sayısı, bu kişilerin engel türleri, cinsiyetleri ve yaşadıkları bölgelere göre dağılımlarını içeren verilerin EHİS'de belirtildiği şekilde güncellenmesi ihtiyacına vurgu yapılmış olup bu yıl hazırlanan yıllık raporda da aynı tavsiyeye yer verilmiştir.

Mekânsal erişilebilirlik açısından 2022 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu'nda yer alan *"tüm kamu binalarının erişilebilir biçimde tasarlanması, inşası ve tadilatı için çalışmalar yürütülmesi"* şeklindeki tavsiyenin bu yıl içerisinde de geçerliliğini koruduğu değerlendirilmiş olup mekânların erişilebilirlik standartlarına uygun hale getirilebilmesi için erişilebilirlik izleme ve denetleme komisyonlarınca yapılan etkinliklerin artırılması gerektiği yönündeki ihtiyacın altı çizilmektedir. İlaveten, engelli bireylerin dijital erişilebilirliği konusunda özellikle kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları başta olmak üzere ayrımcılık yasağı bakımından sorumluluk altında olan gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri de dâhil olmak üzere resmi/kurumsal internet sayfaları ile kurumsal sosyal medya hesapları üzerinden yapılan bilgilendirme/duyuruların, güncel teknolojik imkanlar dahilinde erişilebilir formatlarda sunulması gerektiği hususuna kamuoyu nezdinde dikkat çekilmektedir.

Engelli istihdamı açısından bakıldığında; engellilerin bazı mesleklere kabulünün mümkün olmamasından dolayı bu kişilerin istihdamının yasal mevzuat değişikliği gerektirmesi nedeniyle mevzuatın engelliliğe dayalı ayrımcılık ve eşitlik temelinde gözden geçirilerek taranması ile engellilerin önündeki normatif kısıtlamaların kaldırılabilmesi, engellilerin bazı mesleklere girişini engelleyen çeşitli mevzuat hükümlerindeki yasal değişikliklerin hayata geçirilmesi ile sorunun bertaraf edilebileceği değerlendirilmektedir.

¹⁸⁹ TIHEK, Siirt Engelsiz Yaşam Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi Ziyareti, Rapor No:2023/24, s.12-13.

¹⁹⁰ TIHEK, Cebeci Şehir Birol Öztekin Polis Merkezi Amirliği Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No:2023/38, s.9.

¹⁹¹ TIHEK, Marmaris İlçe Jandarma Komutanlığı Nezarethaneleri Ziyaret Raporu, Rapor No:2023/26, s.10.

2022 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu'nda yer alan *"korumalı iş yeri sayısının artırılması yönündeki çalışmaların sürdürülmesi", "istihdamda engellilere yönelik ayrımcı muamelelerin önlenmesi için kota sistemine uyulmayan durumlarda yeterli yaptırımın etkili bir şekilde uygulanması"* şeklinde ifade edilen tavsiyelere 2023 yılı içerisinde de ihtiyaç olduğu kanaatine varıldığından; bu yıl hazırladığımız yıllık raporda da aynı husustaki tavsiyelere yer verilerek ihtiyacın devamlılığına vurgu yapılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Bunun yanı sıra, engellilerin eğitim ve öğretim hayatındaki ayrımcılıkla mücadele konusunda bireysel farklılıklar, gelişim özellikleri ve eğitim ihtiyaçları dikkate alınarak hazırlanmış bireysel eğitim programları, özel gereksinimli öğrencinin engel ihtiyacına uygun öğretim materyalleri ile metodoloji ve teknikler konusunda eğitilmiş uzman öğretmenlerin sağlanması konusundaki ihtiyacın devam ettiği gözlemlenmiş olup özel gereksinimli ve diğer dezavantajlı bireyler için okulların altyapısına yapılan yatırımların artırılması, öğretim süreçleri ve eleman yetiştirme konularına da yatırım yapılması gerekliliği, engelliler açısından eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması hususlarının önem taşıdığı değerlendirilmektedir. Bu nedenle, kamuoyu nezdinde konunun önemine vurgu yapmak amacıyla 2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu'nda da söz konusu tavsiyenin yinelenmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

2.3. Irk, Etnik Köken, Renk ve Dil

Ayrımcılığın en uç noktalarından biri olan ırkçılık, çağımızın en önemli insan hakları sorunlarından birini oluşturmaktadır. BM Genel Kurulu tarafından 1965 yılında kabul edilen ve 4/1/1969 tarihinde yürürlüğe giren, ülkemiz tarafından da 3/4/2002 tarihinde onaylanan Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 1'inci maddesinde ırk ayrımcılığı tanımlanarak ırk, renk, dil ve etnik kökene dayalı tüm ayrımcılıklar, ırk ayrımcılığı olarak nitelendirilmiştir.¹⁹²

BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (BMMYK) 2023'ün ilk altı ayında zorla yerinden edilmeyeyle ilgili değişiklikleri ve eğilimleri analiz eden ve mülteciler, sığınmacılar, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler ve vatansız kişilerin yanı sıra bunlara ev sahipliği yapan ülkelere ilişkin önemli istatistikler sunan *"2023 Yılı*

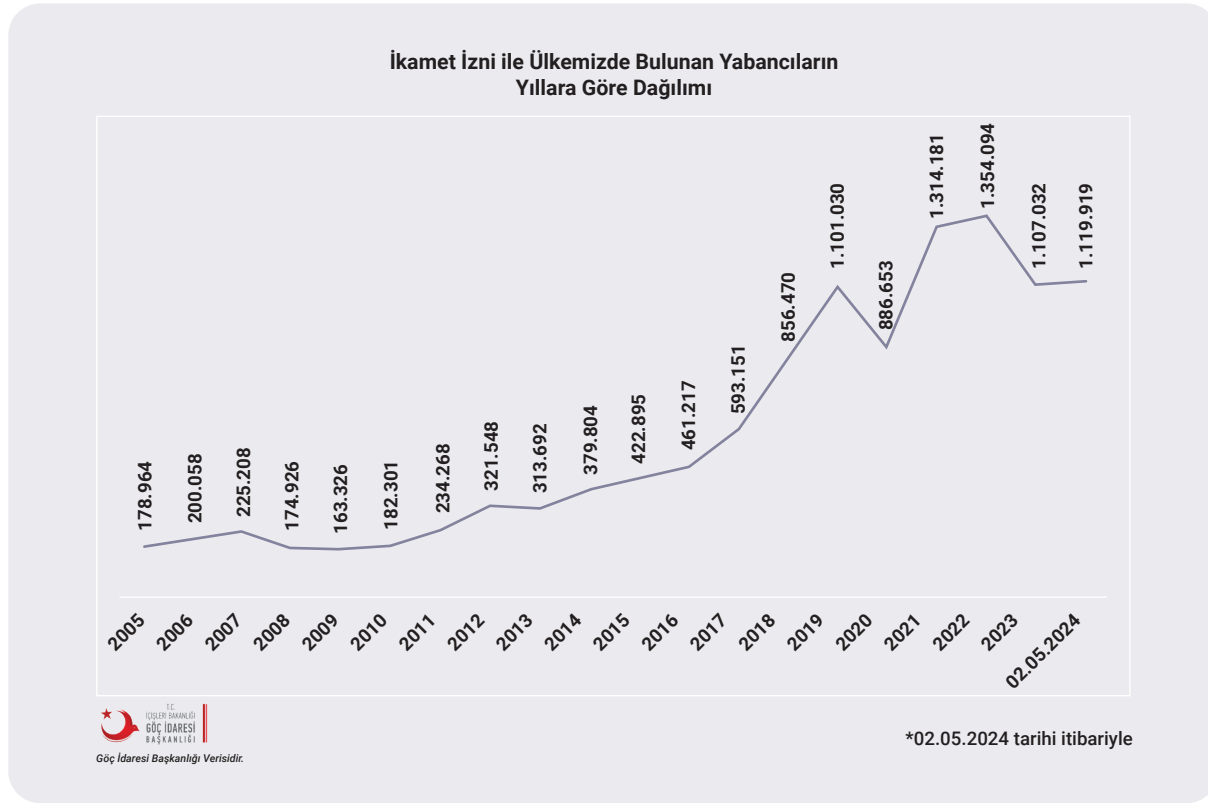
Ortası Eğilimleri" başlıklı Raporu'nda Haziran 2023 sonunda dünya

genelinde 110 milyon kişinin zulüm, çatışma, şiddet, insan hakları ihlalleri ve kamu düzenini ciddi şekilde bozan olaylar nedeniyle evlerinden zorla göç ettirildiği yer almaktadır. Bu rakamın, 2022 yılı sonuna kıyasla

¹⁹² TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Yılı Raporu, s. 55.

1,6 milyondan fazla veya %1'lik bir artışı temsil ettiği belirtilmektedir.¹⁹³ BMMYK'nin tahminlerine göre, yerinden edilmek zorunda kalan insanların sayısının önümüzdeki üç ay içinde artacağı ve Eylül 2023 sonunda 114 milyon kişiyi aşmasının beklendiği de yer almaktadır.¹⁹⁴ Öte yandan BMMYK, 2023 yılında 117,2 milyon kişinin zorla yerinden edileceğini veya vatansız kalacağını tahmin etmektedir.¹⁹⁵

Bununla birlikte söz konusu Rapor'da dünya genelinde her 73 kişiden 1'inden fazlasının zorla yerinden edilmiş durumda olduğu ve bunların çoğunluğunun - neredeyse her 10 kişiden 9'u - düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşadığı da ifade edilmektedir. Ayrıca düşük ve orta gelirli ülkelerin, mültecilerin ve uluslararası koruma ihtiyacı içindeki diğer kişilerin %75'ine ev sahipliği yaptığı, yılın ilk altı ayında dünya çapında 1,6 milyon yeni bireysel sığınma başvurusunun yapıldığı ve bu sayının bugüne kadar kaydedilen en yüksek rakam olduğu da ifade edilen hususlardır.¹⁹⁶

Grafik 5: İkamet İzni ile Ülkemizde Bulunan Yabancıların Yıllara Göre Dağılımı (2005-2023)¹⁹⁷

¹⁹³ Bu sayı 2022 yılı sonunda 108,5 milyon olarak kaydedilmiştir.

¹⁹⁴ UNHCR, Mid-Year Trends, <https://www.unhcr.org/mid-year-trends#:~:text=Over%20110%20million%20people%20are,events%20seriously%20disturbing%20public%20order.> , (E.T. 10/5/2024); UNHCR, Mid-Year Trends 2023, <https://www.unhcr.org/mid-year-trends-report-2023> , (E.T. 10/5/2024).

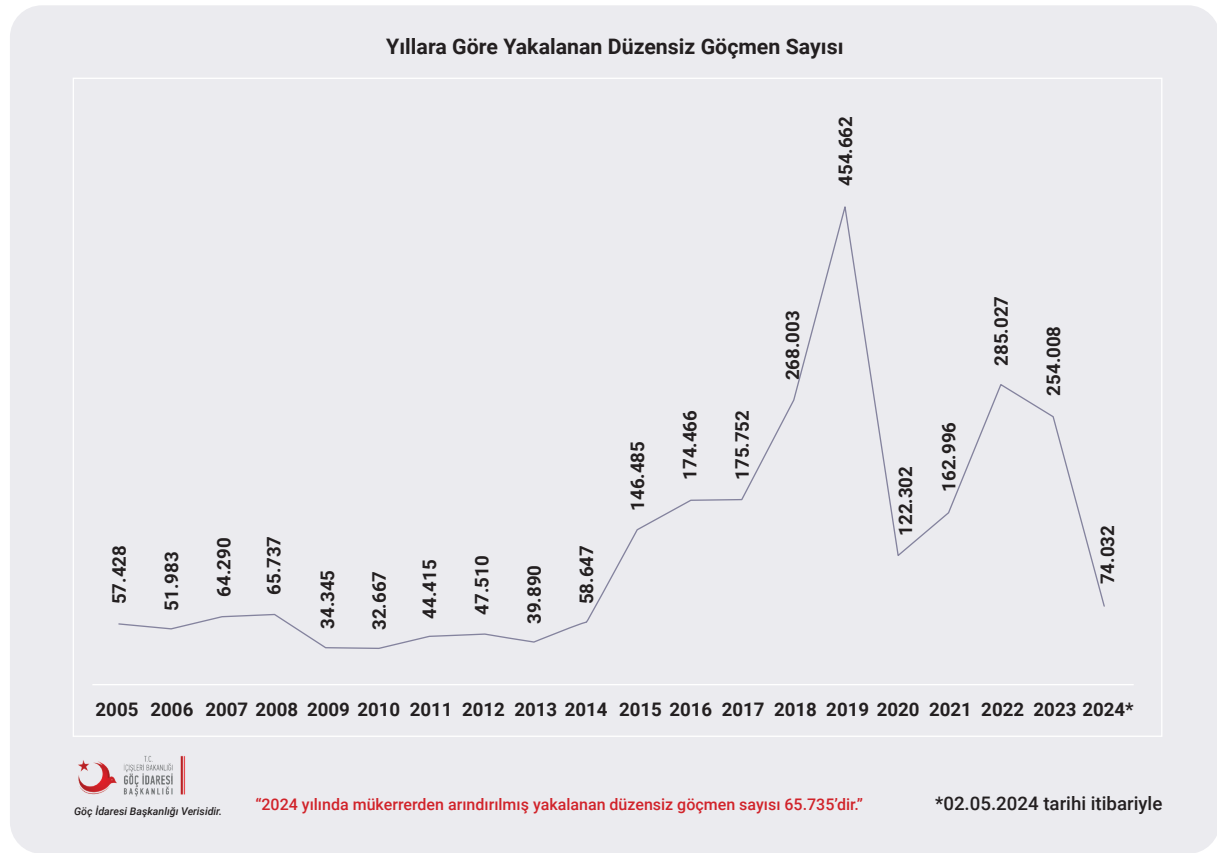
¹⁹⁵ 2023 yılının tamamını kapsayacak şekilde verileri içeren Rapor, henüz yayımlanmamış olup, buna ilişkin tahminlerini içeren Rapor için bkz. UNHCR, Global Appeal 2023, <https://reporting.unhcr.org/globalappeal-2023> , (E.T. 10/5/2024).

¹⁹⁶ UNHCR BM Mülteci Örgütü, Türkiye, UNHCR: Çatışmalar arttıkça zorla yerinden edilmeler de artmaya devam ediyor, 25/1/2023, <https://www.unhcr.org/tr/41137-unhcr-forced-displacement-continues-to-grow-as-conflicts-escalate.html> , (E.T. 10/5/2024).

¹⁹⁷ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, İkamet İzinleri, <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> , (E.T. 12/5/2024).

Göç İdaresi Başkanlığının verilerine göre ikamet izni ile Türkiye’de bulunan yabancıların sayısı 2022 yılında 1.354.094 iken 2023 yılında 247.062 kişi azalarak 1.107.032 olmuştur.¹⁹⁸ Bu veriden hareketle 2023 yılının yabancılar için “tersine göç” yılı olduğu belirtilmektedir.

2021 yılında yakalanan düzensiz göçmen sayısı 162.996 iken¹⁹⁹ 2022 yılında bu sayı 285.027 olarak açıklanmıştır.²⁰⁰ 2023 yılında yakalanan düzensiz göçmen sayısının ise 254.008 olduğu açıklanmıştır.²⁰¹ Veriler değerlendirildiğinde 2022 yılında yakalanan düzensiz göçmen sayısının 2021 yılına kıyasla %80 artış gösterdiği, ancak 2023 yılında bu sayının düşüş gösterdiği anlaşılmaktadır. 2005 yılından 2023 yılına kadar yıllara göre yakalanan düzensiz göçmen sayısına ilişkin grafik aşağıda yer almaktadır:

Grafik 6: Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı (2005-2023)²⁰²

Uluslararası koruma başvurusu yapan yabancı sayısının da ırk, etnik köken, renk ve dil temelinde ele alınması gerekmektedir. Uluslararası koruma başvurusu yapan yabancı sayısı 2021 yılında 29.256, 2022

¹⁹⁸ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, İkamet İzinleri, <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri>, (E.T. 12/5/2024).

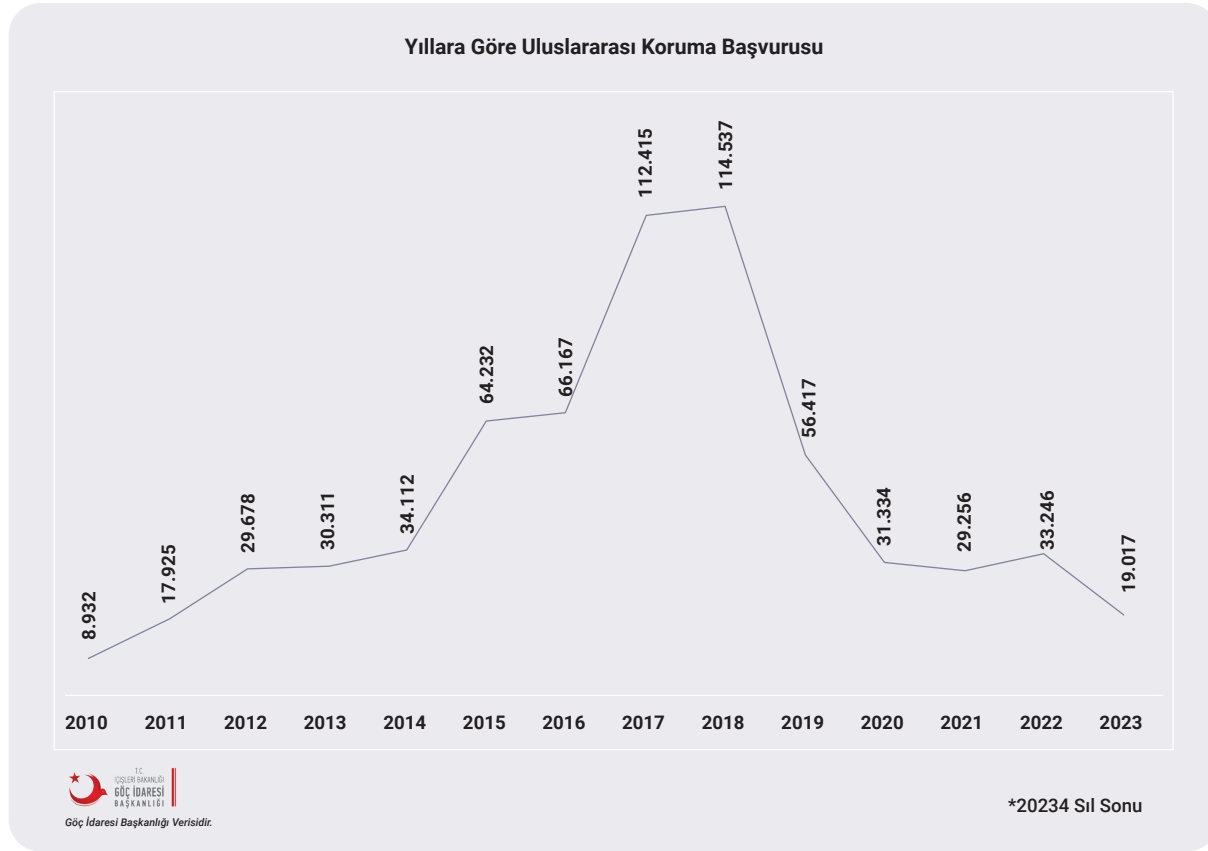
¹⁹⁹ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, Düzensiz Göç, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, (E.T. 14/8/2023).

²⁰⁰ İçişleri Bakanlığının 12/4/2023 tarihli ve E22659617730.08.015622 sayılı cevabi yazısı.

²⁰¹ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, Düzensiz Göç, <https://goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, (E.T. 10/5/2024).

²⁰² İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, Düzensiz Göç, <https://goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, (E.T. 10/5/2024).

yılında 33.246 iken 2023 yılında 19.017'dir. 2010 yılından 2023 yılına kadar yıllara göre uluslararası koruma başvurusu sayısına ilişkin grafik aşağıda yer almaktadır:

Grafik 7: Yıllara Göre Uluslararası Koruma Başvurusu (2010-2023)²⁰³

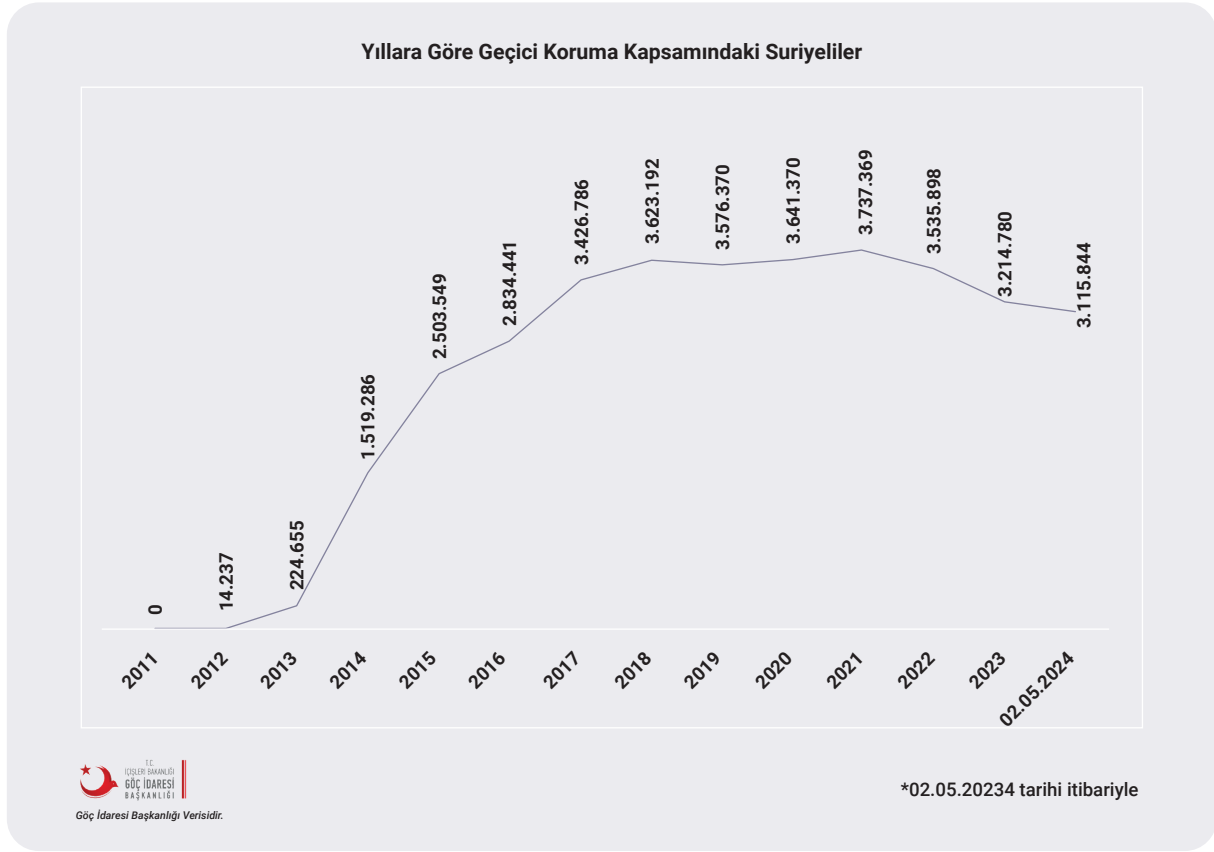
31/12/2021 tarihi itibarıyla ülkemizde geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeli sayısı 3.737.369 iken²⁰⁴ 31/12/2022 tarihi itibarıyla bu sayı 3.535.898'e gerilemiştir.²⁰⁵ 31/12/2023 tarihi itibarıyla ise bu sayı 3.214.780'dir.²⁰⁶ Söz konusu verilerden ülkemizde geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeli sayısının 2021 yılına kıyasla 2022 ve 2023 yılında görece düşüş gösterdiği anlaşılmaktadır. 2011 yılından 2023 yılına kadar yıllara göre geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sayısına ilişkin grafik aşağıda yer almaktadır:

²⁰³ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, Uluslararası Koruma, <https://goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler>, (E.T. 10/5/2024).

²⁰⁴ İçişleri Bakanlığının 23/2/2022 tarihli ve E-23346125-61226-2022022311120710001 sayılı cevabi yazısı.

²⁰⁵ İçişleri Bakanlığının 12/4/2023 tarihli ve E22659617730.08.015622 sayılı cevabi yazısı.

²⁰⁶ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, Geçici Koruma, <https://goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (E.T. 10/5/2024).

Grafik 8: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler (2011-2023)²⁰⁷

İrk ve etnik köken temelinde ayrımcılık yasağı kapsamında toplumun üyeleri arasındaki eşitlik idealini tehdit eden nefret söylemi, nefret suçu ve yabancı düşmanlığının da ele alınması gerekmektedir. Nefret söylemi ve sonrasında söylemlerin eylemlere aktarılması bir suça dönüşmesi meselesi, gerek ulusal ölçekte gerek küresel ölçekte önemli bir insan hakları sorununu teşkil etmektedir. Felsefi arka planında “ben” ve “öteki” arasındaki ayrıma dayalı ideoloji barındıran nefret söylemi, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı gibi kavramlar “*Modern Çağın Pandemisi*” olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁰⁸ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 1997 yılında kabul ettiği R (97) 20 sayılı Tavsiye Kararı’nda nefret söylemini “*ırkçı nefret, yabancı düşmanlığı, antisemitizm veya hoşgörüsüzlük ifade eden saldırgan milliyetçilik de dâhil olmak üzere, hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her türlü ifade biçimi*” olarak tanımlamıştır.²⁰⁹

Avrupa Konseyi İrkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI), Nefret Söylemi ile Mücadele Hakkında 15 No.lu Genel Politika Tavsiye Kararı kapsamında; sınırsız kişisel özelliklere veya ırk, renk,

²⁰⁷ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, Geçici Koruma, <https://goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (E.T. 10/5/2024).

²⁰⁸ TİHEK, “Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele Bağlamında Ayrımcılık Yasağı İlkesi ve Eşitlik Kurumlarının Rolü” Konulu Rapor, 2023, s.4, <https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/ipaLAFcz.pdf>, (E.T. 13/5/2024).

²⁰⁹ TİHEK, Nefret Söylemi ve Nefret Suçları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 2022, s. 23, <https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/1662712481.pdf>, (E.T. 13/5/2024).

dil, din veya inanç, milliyet, ulusal veya etnik köken ile soy, yaş, engellilik, cinsiyet gibi statülere dayalı olarak bir kişi ya da grubun kötülenmesini, yerilmesini veya bunlara yönelik nefretin savunulması, teşvik edilmesi ve kışkırtılmasını; bu kişi veya gruplara yönelik her türlü taciz, hakaret, negatif kalıp yargı, damgalama veya tehdit ile tüm bu ifade biçimlerinin haklılaştırılması şeklindeki bir ya da daha fazla ifade biçiminin kullanılmasını nefret söylemi olarak kabul etmektedir.²¹⁰

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisine (Office for Democratic Institutions and Human Rights/ODIHR) göre nefret suçları, *"bir şahsa veya mülküne karşı işlenen herhangi bir suçun kaynağı o kimsenin ırkı, rengi, etnik kökeni ya da uyruğu, dili, dini, cinsiyeti, yaşı, fiziksel veya zihinsel engelleri veyahut buna benzer bir aidiyeti, gerçek veya algılanan bağlantısı, bağlılığı, mensubiyeti, desteği veya üyeliği ise, bu suç nefret suçudur."*²¹¹ AGİT'in geliştirdiği ortak kabul görmüş tanımda ırk, ulusal ya da etnik köken ve din temellerine dayalı olarak hedef seçilen gruplara yönelik gerçekleştirilen eylemlerin nefret suçu teşkil edeceği belirtilmektedir.

BM Irkçılık, Irk Ayrımcılığı, Yabancı Düşmanlığı ve Buna Bağlı Hoşgörüsüzlüğün Çağdaş Biçimleri Özel Raportörü, Latince *"xenophobia (zenofobi)"* sözcüğünün günümüzdeki karşılığı olan yabancı düşmanlığı kavramı için *"özellikle diğerinin topluma veya ulusa yabancı olduğu veya bu toplumun veya ulusun dışından geldiği algısına dayanan davranış"* tanımını önermektedir. Özel raportör, yabancı düşmanlığının *"bi-reylerin gerçek veya varsayılan coğrafi kökenleri veya değerleri, inançları nedeniyle ve/ya bu kişileri yabancı olarak gösteren uygulamalar nedeniyle kişilerin eşit haklardan mahrum bırakıldığında"* ortaya çıktığını; aynı fiziksel özelliklere hatta ortak soya mensup kişilere karşı da yabancı düşmanlığının zuhur edebileceğini vurgulamaktadır.²¹²

Bu kapsamda ülkemiz, milletimizin ortak tarihinden, kültür ve medeniyetinden kaynaklanan çeşitliliği ve çoğulculuğu yaşatmak ve geliştirmek noktasındaki kararlılığını sürdürmektedir.²¹³ Bu çerçevede AGİT, Türkiye'nin Ulusal İnsan Hakları Eylem Planı aracılığıyla nefret suçlarına ilişkin verileri kaydetme ve toplama mekanizmalarını iyileştirmeye yönelik çabalarını takdir etmekle birlikte önyargı saiklerinin etkin bir şekilde kabul edilebilmesini ve faillere uygun cezaların verilebilmesini sağlamak amacıyla Türkiye'nin mevcut yasal çerçeveyi gözden geçirmesinin fayda sağlayacağını gözlemlemektedir.²¹⁴

2023 yılında yabancılara yönelik şiddet vakaları ve nefret suçlarına ilişkin sayısal verilerin bu kapsamda ele alınması gerekmektedir. Aşağıda İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü²¹⁵ tarafından 2023 yılında mağduru yabancı uyruklu olan şiddet olaylarına ilişkin veriler yer almaktadır:

²¹⁰ ECRI, Nefret Söylemi ile Mücadele Hakkında 15 No.lu Genel Politika Tavsiye Kararı, CRI(2016)15, 21/3/2016, para. 9.

²¹¹ OSCE ODIHR, "Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses", Annual Report for 2006, Warsaw Poland, s. 9.

²¹² Irkçılık, Irk Ayrımcılığı, Yabancı Düşmanlığı ve Buna Bağlı Hoşgörüsüzlüğün Çağdaş Biçimleri Özel Raportörü'nün BM Genel Kuruluna sunduğu rapor, A/HRC/32/50, 2016, para. 26-27.

²¹³ Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Eylem Planı, 2021, s. 54; 59.

²¹⁴ OSCE, ODIHR, Türkiye, <https://hatecrime.osce.org/turkey>, (E.T. 13/5/2024).

²¹⁵ Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından 2023 yılında yabancılara ve sığınmacılara yönelik nefret suçu kaydı bulunmadığı belirtilerek 1 göçmenin hayatını kaybettiği arama kurtarma olayı ile ilgili olarak 1 Türk vatandaşının *"kasten öldürme"* suçlamasıyla savcılığa sevk edildiği ifade edilmiştir.

2023 YILINDA MAĞDURU YABANCI UYRUKLU OLAN ŞİDDET OLAY SAYILARI ²¹⁶	
6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Kapsamında Verilen Tedbir Kararına Aykırılık	306
Aile Hukukundan Kaynaklanan Yükümlülüğün İhlali	929
Cinsel Saldırı	554
Cinsel Taciz	350
Çocuğun Cinsel İstismarı	1.088
Çocuk Düşürme	12
Çocuk Düşürtme	3
Eğitim ve Öğretimin Engellenmesi	1
Eziyet	8
Genel Güvenliğin Kasten Tehlikeye Sokulması	157
Hakaret	1.018
Kasten Öldürme	125
Kasten Öldürmeye Teşebbüs	91
Kasten Yaralama	11.372
Kişiyi Hürriyetinden Yoksun Kılma	286
Konut Dokunulmazlığının İhlali	325
Kötü Muamele	77
Tehdit	4.017
Terk Etme	12
TOPLAM	20.743

Tablo 17: 2023 Yılında Mağduru Yabancı Uyruklu Olan Şiddet Olaylarının Sayılarını Gösterir Tablo

Nefret söylemi ve yabancı düşmanlığı bağlamında kurumlarca yürütülen çalışmaların da incelenmesi gerekmektedir. Kurumumuz, nefret söylemi ve yabancı düşmanlığı ile mücadele bağlamında faaliyetler yürütmektedir. 6701 sayılı Kanun'un "Kurumun görevleri" başlıklı 9'uncu maddesine göre "İnsan haklarının korunmasına, geliştirilmesine, ayrımcılığın önlenmesine ve ihlallerin giderilmesine yönelik çalışmalar yapmak", "Ayrımcılıkla mücadele konusunda kamuoyunu bilgilendirmek" ve "Düzenli yıllık raporlar dışında, gerek görüldüğünde görev alanına ilişkin özel raporlar yayımlamak" Kurumun görevleri arasında sayılmaktadır. Kurumumuz bu görevlerin icrası kapsamında 2023 yılı içerisinde "Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele Bağlamında Ayrımcılık Yasağı İlkesi ve Eşitlik Kurumlarının Rolü" konulu tematik raporu kamu-

²¹⁶ İçişleri Bakanlığının 18/4/2024 tarihli ve E226596176597936 sayılı cevabi yazısı.

oyunun istifadesine sunmuştur.²¹⁷ Bu rapor, 6701 sayılı Kanun'un bahsi geçen hükümleri doğrultusunda, nefret söylemi ve yabancı düşmanlığı kavramları, bu kavramların insan hakları hukuku bağlamında değerlendirilmesi ile nefret söylemi ve yabancı düşmanlığı ile mücadelede iyi uygulama örneklerine yer vermesi açısından önemli bir kaynaktır.²¹⁸

Ülke içinde nefret söyleminin önlenmesi amacıyla faaliyet yürüten kurumlardan biri olan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ise kanuni görevi gereğince ayrımcılık yasağının ihlali ve nefret söylemi kapsamında medya hizmet sağlayıcılarına yaptırım uygulamaktadır. RTÜK, 2023 yılı içerisinde 3/3/2011 tarihli ve 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un 8'inci maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde yer alan *"İrk, dil, din, cinsiyet, sınıf, bölge ve mezhep farkı gözeterek toplumu kin ve düşmanlığa tahrik edemez veya toplumda nefret duyguları oluşturamaz."* hükmünü ihlal ettikleri gerekçesiyle medya hizmet sağlayıcılarına 8 kez yaptırım uygulamıştır. Ayrıca 1/1/2023-31/12/2023 tarihleri arasında RTÜK İletişim Merkezine toplam 86.729 adet bildirim geldiği; bu bildirimlerin 17.952'sinin *"Ayrımcılık ve Nefret Söylemi"*²¹⁹ kategorisine ilişkin olduğu ve toplam bildirimlerin %13,9'una karşılık geldiği bildirilmiştir.²²⁰

Çevrim içi ortamdaki içerikler ile internet gazetelerinde haber, köşe yazısı, röportaj ve görsellerin iletilmesi süreçlerinde ortaya çıkan nefret söylemi üretimi, medyanın güvenilirliğini zayıflatmakta ve toplumsal dinamiklerle olan bağına zarar vermektedir. Kişilere, kurumlara, siyasi aktörlere, toplumun farklı kesimlerine, değerlere, mültecilere ve kavramlara yönelik dışlayıcı söylem, toplumsal kutuplaşmaya neden olmakta; ayrıştırıcı, aşağılayıcı ve ötekileştirici bir atmosferi baskın hale getirmektedir. Dışlayıcı söylemin yoğun şekilde kullanılması ise nefret söylemi içeriklerini yaygınlaştırmakta, yerleşik hale getirmekte ve sonuç itibarıyla hem medyanın içerik aktarımında hem de toplumda negatif bir süreç, süreklilik içinde yeniden üretilmektedir. Bu çerçevede 18/1/2023 tarihinde Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı ev sahipliğinde düzenlenen "Çevrim İçi Medyada Nefret Söylemi ile Mücadele" başlıklı panel programı ile Türkiye'de medyanın içerik aktarımı süreçlerinde yaşadığı temel problemlerden olan nefret söylemine dikkat çekilmiş ve bu doğrultuda farkındalık oluşturularak kamuoyunda sağlıklı bir iletişim olanağı sağlanması hedeflenmiştir.²²¹

İrkçi nefret söylemleri, ırka dayalı ayrımcılığı ve ırkçı nefreti tetikleyen bir araç olarak rol oynayabilmektedir. İrka dayalı ayrımcılık yasağı ve eşit muamele görme ilkesinin nefret suçları ve nefret söylemleri tarafından ihlali, ciddi endişe yaratan pratik ve sembolik bir etkiye sahiptir.²²² Bu nedenle nefret söylemi ile mücadele etmek, bireylerin ayrımcılığa uğramaması ve eşit muamele görme haklarının garanti altına alınması açısından büyük önem taşımaktadır.

²¹⁷ TIHEK, Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele Bağlamında Ayrımcılık Yasağı İlkesi ve Eşitlik Kurumlarının Rolü, <https://www.tihe.gov.tr/public/editor/uploads/ipaLAFcz.pdf>, (E.T.7/6/2024).

²¹⁸ TIHEK, Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele Bağlamında Ayrımcılık Yasağı İlkesi ve Eşitlik Kurumlarının Rolü, s. 5.

²¹⁹ Bu konudaki inceleme kriterinin *"İrk, renk, dil, din, cinsiyet, sınıf, bölge ve mezhep farklılıklarını kin ve düşmanlığa sevk edecek, toplumda nefret duyguları oluşturacak biçimde kullanan/ engellilik, siyasi ve felsefi düşünce ve benzeri konularda ayrımcılık yapan yayın"* olduğu belirtilmiştir.

²²⁰ RTÜK'ün 27/3/2024 tarihli ve E-91822370-799-74830 sayılı cevabi yazısı.

²²¹ Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığının 2/4/2024 tarihli ve E-65171089-605.02-369776 sayılı cevabi yazısı.

²²² Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu, "Nefret Suçu Yasaları: Pratik Kılavuz", s. 17, <https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/36426.pdf>, (E.T. 28/5/2024).

Etnik köken temelinde Romanlara yönelik gerçekleştirilen faaliyetler ve “*Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi ve Eylem Planı*” da ele alınması gereken konulardandır. “*Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2016-2021)*” ve bu belgeye yönelik “*I. Aşama Eylem Planı (2016-2018)*” ve “*II. Aşama (2019-2021) Eylem Planı*” gerçekleştirilmiştir.²²³ 21/1/2023 tarihli ve 32080 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2023/2 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi²²⁴ ile “*Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023-2030)*” ve “*I. Aşama Eylem Planı (2023-2025)*” yayımlanarak²²⁵ yeni eylem planı ve strateji belgesinin yayımlanmamasına yönelik eleştiriler bertaraf edilmiştir. Ancak sivil toplumun da geniş katılımıyla, stratejinin uygulanmasının kapsamlı bir şekilde izlenmesi gerekmektedir.

2023-2030 dönemlerini kapsayan Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi’nin, Romanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde uygulanacağı ve bu Stratejik Plan’da yer alan hedeflerin, 2023-2025 ve 2026-2030 dönemlerini kapsayacak iki eylem planı ile yürütüleceği ifade edilmiştir.²²⁶ Söz konusu politika belgeleri ile Roman vatandaşların yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin artırılması amaçlanarak eğitim, sağlık, istihdam, barınma, sosyal hizmet ve sosyal yardımlar alanlarında sunulan hizmetlerle Roman vatandaşların sosyoekonomik refah seviyelerinin yükseltilmesi ve sosyal uyumlarının güçlendirilmesi doğrultusunda adımların atılacağı vurgulanmaktadır.²²⁷ Bu kapsamda Roman vatandaşların yoğun olarak yaşadığı yerlerde ihtiyaç sahibi vatandaşların toplumsal entegrasyonlarını sağlamak amacıyla, vatandaşların psikososyal, sosyokültürel, mesleki, sanatsal ve kişisel gelişimlerini desteklemeye yönelik faaliyet gösteren ve 2012 yılında başlatılan Sosyal Dayanışma Merkezi (SODAM) Projeleri 2023 yılında da devam etmiştir. Toplam 47 adet olan SODAM’ların sayısı 2023 yılında 116’ya çıkarılmıştır.²²⁸

21/1/2023 tarihinde İstanbul ilinde düzenlenen “*Roman Buluşması*” etkinliğinde, Roman vatandaşların kamu hizmetlerine erişiminin takip ve koordine edildiği ve sekreteryaya hizmetlerinin İller İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından yürütüleceği belirtilmiştir. Ayrıca konuya ilişkin İçişleri Bakanlığı bünyesinde “*Roman Koordinasyon Merkezi*” kurulmuştur. Bu kapsamda 22/5/2023 tarihinde İstanbul Valiliği Fatih-Ayvansaray Roman Koordinasyon Merkezi açılışının gerçekleştirildiği bildirilmiştir. Aynı Roman Koordinasyon Merkezinin görev ve çalışma usul ve esaslarını düzenleyen “*Roman Koordinasyon Merkezi Yönergesi*” hazırlanmıştır. İlgili Yönerge doğrultusunda, Roman çalışmalarında paydaş olan bakanlıkların bakan yardımcısı düzeyinde temsil edileceği, başkanlığını İçişleri Bakan Yardımcısının yapacağı ve yılda bir kez Nisan ayının ilk haftasında toplanacak “*Roman Koordinasyon İstişare Kurulu*” oluşturulacağı; Roman vatandaşlara sunulan kamu hizmetlerinde etkinliğin artırılmasının koordine edilmesi için; İller İdaresi Genel Müdür Yardımcısı başkanlığında; diğer ilgili bakanlıkların genel müdür yardımcısı veya daire başkanı düzeyinde temsil

²²³ ASHB’nin 23/2/2023 tarihli ve E-72079556-622.03[622.03]-6513159 sayılı cevabı yazısından aktaran; TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2022 Yılı Raporu, s. 64.

²²⁴ 21/1/2023 tarihli ve 32080 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2023/2 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/01/20230121-11.pdf>, (E.T. 11/5/2024).

²²⁵ ASHB, “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023-2030) ve I. Aşama Eylem Planı (2023-2025)”, 22/1/2023, https://www.aile.gov.tr/media/127013/yeni-roman-strateji-belgesi_20221222_v19.pdf, (E.T. 11/5/2024).

²²⁶ ASHB, “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023-2030), I. Aşama Eylem Planı (2023-2025)”, s. 18.

²²⁷ ASHB, “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023-2030), I. Aşama Eylem Planı (2023-2025)”, s. 8.

²²⁸ Dışişleri Bakanlığının 15/4/2024 tarihli ve E-68807390-340.10-37930742 sayılı cevabı yazısı.

edileceği ve üç ayda bir toplanacak “Roman Koordinasyon Merkezi Komisyonu” oluşturulmakta olduğu da belirtilmiştir.²²⁹

İrk, etnik köken, renk ve dil temelinde ayrımcılık yasağı bakımından eğitim-öğretim hizmetlerine erişimin de üzerinde durmak gerekmektedir. MEB tarafından ülkemizde bulunan tüm yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim-öğretim hizmetlerinden yararlanmalarının hedeflendiği; bu hedef doğrultusunda eğitime erişimin artırılması amacıyla yasal düzenlemeler yapıldığı, 2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılında okul öncesinden 12’nci sınıfa kadar tüm kademelerde 1.006.821 yabancı uyruklu öğrencinin eğitime erişiminin sağlandığı belirtilmiştir. Ayrıca yabancı uyruklu öğrencilerin yaşayabileceği muhtemel ayrımcılık ve eşitsizlik sorunlarını anlayabilmek amacıyla okul dışı çocuklar, devamsız öğrenciler ve okul terki araştırma raporunun hazırlandığı da ifade edilmiştir.²³⁰

Dil temelinde ayrımcılık; lehçeleri, şiveleri, ağızları aynı zamanda işaret dillerini de içermektedir.²³¹ Öğrencilerin farklı kültürleri tanımlarını sağlamak, ülkemizde var olan yaşayan dilleri ve lehçeleri gelecek kuşaklara aktarabilmek ve bu alanda toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla ortaokul ve imam hatip ortaokullarında 2012-2013 Eğitim-Öğretim Yılından itibaren “Yaşayan Diller ve Lehçeler” dersi, haftada 2 ders saati seçmeli olarak başlanan uygulamaya 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılında da devam edilmiştir. MEB’e bağlı okullarda 2021-2022 Eğitim-Öğretim Yılında bu dersi seçen öğrenci sayısı 29.751 iken²³² 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılında bu dersi seçen öğrenci sayısı 30.870’tir.²³³

MEB tarafından 2023 yılında farklı dillerde açılan kurs sayısının 18.505 ve bu kurslardan yararlanan kursiyer sayısının 385.113 olduğu; 2023 yılında farklı lehçelerde açılan kurs sayısının 221, bu kurslardan yararlanan kursiyer sayısının 3.339 olduğu ve Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PİKTES) kapsamında yabancı uyruklu öğrencilere ana dili yeterliliklerini geliştirmeleri amacıyla verilen Arapça Dil Eğitimlerinden toplam 29.765 öğrencinin faydalandırıldığı belirtilmiştir.²³⁴

Yabancıların eğitim ve öğretime erişiminde ele alınması gereken alanlardan biri de uluslararası öğrencilerdir. Türkiye’de 2010’da 25 bin olan uluslararası öğrenci sayısı, 2022’de 260 bine ve 2023 yılında ise 301 bine yükselmiştir. Böylece Türkiye, dünyanın 182 farklı ülke ve bölgesinden gelen öğrencilerle uluslararası öğrenci sayısına sahip olma açısından dünyadaki ilk 10 ülke arasına girmiştir. Bunlardan yaklaşık 20 bin öğrenciye Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının (YTB) “Türkiye Bursları” kapsamında destek sağlanırken geri kalanların çoğunluğu kendi olanakları veya vatandaşı oldukları ülkelerin destekleriyle Türkiye’de okumaktadır. Uluslararası öğrenci kabulünde en büyük mesele olan sınav sistemi 2023’te ÖSYM tarafından yapılmaya başlanan Türkiye Yurt Dışından Öğrenci Kabul Sınavı (TR-YÖS)²³⁵ ile dönüştürülmüş-

²²⁹ İçişleri Bakanlığının 18/4/2024 tarihli ve E-226596176597936 sayılı cevabi yazısı.

²³⁰ MEB’in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

²³¹ TİHEK, Dil Temelinde Ayrımcılık, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:8, 2022, s. 3-4.

²³² MEB’in 20/2/2023 tarihli ve E-66968699-602.05-70633350 sayılı cevabi yazısından aktaran; TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2022 Yılı Raporu, s. 67.

²³³ Bu ders kapsamında yer alan diller. Arnavutça, Boşnakça, Gürcüce, Kiril Alfabetesi esaslı Adıgece, Kurmancca, Latin Alfabetesi esaslı Adıgece, Lazca, Zazaca, Diğer. MEB’in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

²³⁴ MEB’in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

²³⁵ YÖK’ün 18/2/2024 tarihli açıklamasında Türkçe, Almanca, Arapça, Fransızca, İngilizce ve Rusça olmak üzere 6 dilde gerçekleştirilecek olan sınavın 52 ülkede ve 78 merkezde yapılacağı ifade edilmiştir.

tür. Yükseköğretim Kurulu (YÖK), TR-YÖS'ü, yabancı uyruklu adayların Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarına başvurularında kolaylık sağlamak amacıyla başlatmış, ilk uygulama 2023 yılında gerçekleştirilmiş ve yıl içinde iki kez TR-YÖS sınavı düzenlenmiştir.²³⁶ Türkiye'de öğrenci olduktan sonra ciddi zorluklar içeren öğrenci ikamet izni belge işlemleri de Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) ile YÖK arasında 15/11/2023'te gerçekleştirilen *"Uluslararası Öğrencilerin İkamet İzni Başvurularına İlişkin İşbirliği Protokolü"* ile kolaylaştırılmıştır.²³⁷ Ayrıca bu Protokol ile vize işlemleri, sınır geçiş prosedürleri ve uluslararası öğrencilerin öğrenimleri süresince almaları gereken ikamet izinlerine ilişkin süreçlerin kolaylaştırılması ve iş akışındaki bürokratik işlemlerin en aza indirilmesinin de hedeflendiği belirtilmiştir.²³⁸

YÖK'ün kolaylık sağladığı diğer bir konu Filistinli öğrenciler ile ilgilidir. Zira 7/10/2023'te İsrail'in Gazze'ye yönelik soykırımı sonrasında Türkiye'de öğrenci olan Filistinliler için çeşitli zorluklar baş göstermiştir. Bu zorluklar nedeniyle 17/11/2023 tarihli ve 32372 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 7788 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı'nda *"2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı Bahar Döneminde; ailesi veya kendisi Filistin'in Gazze şehrinde ikamet eden ve herhangi bir devlet yükseköğretim kurumunda örgün öğretim programlarına devam eden ön lisans ve lisans öğrencilerinin ödemeleri gereken öğrenim ücreti devlet tarafından karşılanır"* maddesine yer verilmiştir.²³⁹ Daha sonra 12/12/2023 tarihli ve 32397 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 7917 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı²⁴⁰ ile kapsam, lisansüstü öğrencileri de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Böylece zorluklar içindeki Filistinli öğrencilere devlet tarafından sağlanan maddi sosyal yardım ile eğitim hizmetinden yararlanmada kolaylık sağlanmıştır.²⁴¹

Uluslararası öğrencilere ilişkin olarak 2023 yılında yaşanan olumlu gelişmelere rağmen, Uluslararası Öğrenci Dernekleri Federasyonu (UDEF) tarafından bu öğrencilerin ikamet işlemlerinden kaynaklanan sorunlarının olduğu ve sosyal hayatta ayrımcılığa uğradıkları belirtilerek uluslararası öğrenci hareketliliğinin göç kavramı dışında kendine özgü bir statüde ele alınması gerektiği ve uluslararası öğrencilere yönelik toplumsal algının değiştirilmesine yönelik bilgilendirme çalışmaları yapılması tavsiye edilmektedir.²⁴² Ayrıca uluslararası öğrencilere yönelik işlemlerin tek merkezden koordinasyon halinde yürütülebileceği merkezi bir otoritenin olmamasının da çözülmesi gereken sorun alanları arasında olduğu belirtilmektedir.²⁴³

²³⁶ YÖK, [https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2024/tr-yos-52-ulkede-78-merkezde-yapilacak.aspx#:~:text=18%20%C5%9Eubat%202024&text=Devlet%20%C3%BCniversiteleri%20art%C4%B1k%20uluslararası%C4%B1%20%C3%B6%C4%9Frenci,sonu%C3%A7lar%C4%B1%20ile%20%C3%B6%C4%9Frenci%20kabul%20edebilecek,\(E.T. 11/5/2024\).](https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2024/tr-yos-52-ulkede-78-merkezde-yapilacak.aspx#:~:text=18%20%C5%9Eubat%202024&text=Devlet%20%C3%BCniversiteleri%20art%C4%B1k%20uluslararası%C4%B1%20%C3%B6%C4%9Frenci,sonu%C3%A7lar%C4%B1%20ile%20%C3%B6%C4%9Frenci%20kabul%20edebilecek,(E.T. 11/5/2024).)

²³⁷ Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), 2023'te Türkiye, (Ed. Nebi Miş, Murat Yeşiltaş), 2023, İstanbul, s. 271, <https://setav.org/assets/uploads/2024/01/2023teTr.pdf>, (E.T. 11/5/2024); YÖK, [https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2024/tr-yos-52-ulkede-78-merkezde-yapilacak.aspx#:~:text=18%20%C5%9Eubat%202024&text=Devlet%20%C3%BCniversiteleri%20art%C4%B1k%20uluslararası%C4%B1%20%C3%B6%C4%9Frenci,sonu%C3%A7lar%C4%B1%20ile%20%C3%B6%C4%9Frenci%20kabul%20edebilecek,\(E.T. 11/5/2024\).](https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2024/tr-yos-52-ulkede-78-merkezde-yapilacak.aspx#:~:text=18%20%C5%9Eubat%202024&text=Devlet%20%C3%BCniversiteleri%20art%C4%B1k%20uluslararası%C4%B1%20%C3%B6%C4%9Frenci,sonu%C3%A7lar%C4%B1%20ile%20%C3%B6%C4%9Frenci%20kabul%20edebilecek,(E.T. 11/5/2024).)

²³⁸ [https://www.goc.gov.tr/baskanligimiz-ile-yok-arasinda-uluslararası-ogrencilerin-ikamet-izinlerine-iliskin-isbirligi-protokolu-imzalandi,\(E.T. 11/5/2024\).](https://www.goc.gov.tr/baskanligimiz-ile-yok-arasinda-uluslararası-ogrencilerin-ikamet-izinlerine-iliskin-isbirligi-protokolu-imzalandi,(E.T. 11/5/2024).)

²³⁹ 17/11/2023 tarihli ve 32372 sayılı Resmi Gazete, Cumhurbaşkanlığı Kararı, Karar Sayısı: 7788, "2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı'nda Yükseköğretim Kurumlarında Cari Hizmet Maliyetlerine Öğrenci Katkısı Olarak Alınacak Katkı Payları ve Öğrenci Ücretlerinin Tespitine Dair Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Karar", <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/11/20231117-2.pdf>, (E.T. 11/5/2024).

²⁴⁰ 12/12/2023 tarihli ve 32397 sayılı Resmi Gazete, Cumhurbaşkanlığı Kararı, Karar Sayısı: 7917, "2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı'nda Yükseköğretim Kurumlarında Cari Hizmet Maliyetlerine Öğrenci Katkısı Olarak Alınacak Katkı Payları ve Öğrenci Ücretlerinin Tespitine Dair Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Karar", <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/12/20231212-10.pdf>, (E.T. 11/5/2024).

²⁴¹ SETA, 2023'te Türkiye, (Ed. Nebi Miş, Murat Yeşiltaş), s. 271.

²⁴² Uluslararası Öğrenci Dernekleri Federasyonu'nun (UDEF) 29/2/2024 tarihli ve 20240229-01 sayılı "Uluslararası Öğrencilerin Sorunları Hk." Konulu Yazısı.

²⁴³ Türkiye'de Uluslararası Öğrenci Olmak: Sorunlar ve Zorluklar, Çalıştay Özet Raporu, 22/11/2022, Ankara, s. 6.

İrk, etnik köken ve renk temeline dayalı ayrımcılık yasağı kapsamında ele alınması gereken alanlardan biri de yabancıların taşınmaz edinimidir. 12/12/2023 tarihli ve 32397 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile 11/2/2010 tarihli ve 2010/139 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik’in 20’nci maddesinin ikinci fıkrasının (b) bendinde yer alan “döviz tutarındaki” taşınmaz ibaresi “döviz tutarındaki kat mülkiyeti veya kat irtifakı kurulmuş ya da üzerinde yapı bulunan arsa vasıflı taşınmaz” şeklinde değiştirilmiştir.²⁴⁴ TÜİK’in konut satış istatistiklerine bakıldığında yabancılara yapılan konut satışlarının 2023 yılında bir önceki yıla göre % 48,1 azalarak 35.005 olduğu ve 2023 yılında toplam konut satışları içinde yabancılara yapılan konut satış payının % 2,9 olduğu yer almaktadır.²⁴⁵

Ülkemizde bulunan yabancı uyruklu kişilere yönelik sosyal uyumlarının sağlanması ve temel gereksinimlerinin karşılanması amacıyla gerçekleştirilen sosyal yardım programlarının da ele alınması gerekmektedir. Bu kapsamda ASHB tarafından Sosyal Uyum Yardımı (SUY)²⁴⁶, Tamamlayıcı Sosyal Uyum Yardımı (T-SUY)²⁴⁷ ve Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı (Y-ŞEY)²⁴⁸ Programları ile 9 ile başlayan kimlik numarasına sahip olup programlar özelinde belirlenen şartları taşıyan yabancı uyruklu kişilerin desteklendiği belirtilmiştir.²⁴⁹ 6/9/2023 tarihinde ASHB ile Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu ortaklığıyla yürütülen “Yabancılara Yönelik Sosyal Uyum Yardımı (Y-SUY) Projesi” imzalanmıştır.²⁵⁰

Y-SUY Programı; 17/7/2023 tarihinde ASHB ile Avrupa Komşuluk Politikası ve Genişleme Müzakereleri Genel Müdürlüğü (DG NEAR) arasında doğrudan hibe yöntemiyle imzalanarak, Türk Kızılay iş birliği ile uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu programla, yürütülmekte olan SUY ve T-SUY Projelerinin yeni dönem fazları (SUY IV, T-SUY II) tek bir çatıda birleştirilmiştir. Bu kapsamda 2023 yılında SUY kapsamında, 321.337 hak sahibine 6,35 Milyar TL, T-SUY kapsamında, 109.106 hak sahibine 2,22 Milyar TL tutarında ödeme yapılmıştır. Y-ŞEY kapsamında 2023 yılı Aralık ayı itibarıyla ana sınıfı ile 8’inci sınıflar arası öğrenciler için kız öğrencilere aylık 100 TL, erkek öğrencilere 90 TL; 9’uncu ile 12’nci sınıflar arası öğrenciler için kız öğrencilere aylık 150 TL, erkek öğrencilere 130 TL ve bu kapsamda 2023 yılında, 666.803 fayda sahibi için 654,74 Milyon TL tutarında ödeme yapılmıştır.²⁵¹

²⁴⁴ 12/12/2023 tarihli ve 32397 sayılı Resmi Gazete, Cumhurbaşkanlığı Kararı, Karar Sayısı: 7938, Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/12/20231212-31.pdf>, (E.T. 12/5/2024).

²⁴⁵ TÜİK, Konut Satış İstatistikleri, Aralık 2023, 19/1/2024, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Aralik-2023-49516#:~:text=Konut%20sat%C4%B1%C5%9Flar%C4%B1%202023%20y%C4%B1%C4%B1nda%20bir,en%20y%C3%BCksek%20paya%20sahip%20oldu>, (E.T. 12/5/2024).

²⁴⁶ SUY Projesi, Türkiye’de Geçici Koruma, Uluslararası Koruma, Uluslararası Koruma Başvuru Statüsü veya İnsani İkamet İznine sahip olan kamp dışında yaşayan kişilerin temel ihtiyaçlarını onurlu bir şekilde karşılamalarını sağlamak üzere tasarlanmıştır. Bkz. KIZILAYKART Programları- Aylık SUY Projesi İnfografiği, Nisan 2024, https://platform.kizilaykart.org/tr/Doc/rapor/SUY_infografik_Nisan_2024.pdf, (E.T. 28/5/2024).

²⁴⁷ T-SUY Projesi, iş gücüne yönlendirilmeleri mümkün olmayan en kırılgan bireylerin temel ihtiyaçlarını onurlu bir şekilde karşılamalarını sağlamak üzere hazırlanan nakit temelli bir destek projesidir. KIZILAYKART Programları- Aylık T-SUY Projesi İnfografiği, Nisan 2024, https://platform.kizilaykart.org/tr/Doc/rapor/T-SUY_%C4%B0nfografik_Nisan_2024.pdf, (E.T. 28/5/2024).

²⁴⁸ Y-ŞEY Projesi, okul çağındaki çocukları olan ve maddi imkânları kısıtlı aileleri, çocuklarını okula düzenli göndermeleri konusunda teşvik etmektedir. KIZILAYKART Programları- Aylık Y-ŞEY Projesi İnfografiği, Mart 2024, https://platform.kizilaykart.org/tr/Doc/rapor/YSEY_infografik_mart_2024.pdf, (E.T. 28/5/2024).

²⁴⁹ ASHB’nin 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

²⁵⁰ ASHB, Yabancılara Yönelik Sosyal Uyum Yardımı (Y-SUY) Projesi İmzalandı, <https://www.aile.gov.tr/haberler/yabancilara-yonelik-sosyal-uyum-yardimi-ysuy-projesi-imzalandi/>, (E.T. 12/5/2024).

²⁵¹ ASHB, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s. 146.

Ayrıca 3294 sayılı Kanun'un amacı doğrultusunda her ne suretle olursa olsun Türkiye'ye kabul edilmiş veya gelmiş olan yabancı uyruklu kişiler ile Ahıska Türkleri ve Uygur Türkleri gibi devlet tarafından özel statü verilerek toplu olarak ülkemizde iskân ettirilenlerin acil ve temel ihtiyaçları kapsamında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından yardımlar yürütülmektedir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'ndan 2023 yılında Yabancı Yardımları için 1,23 Milyon TL tutarında ilave kaynak aktarılmıştır.²⁵²

İnsan ticaretinin önlenmesi ve cezalandırılması da bu başlık altında ele alınması gereken alanlardandır. Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi ve İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkında Yönetmelik'in 5'inci maddesi uyarınca kurulan İnsan Ticaretiyle Mücadele Koordinasyon Komisyonunun 10/12/2020 tarihli toplantısında alınan 2020/1.2 Karar gereği TİHEK, insan ticaretiyle mücadele alanında yürütülen faaliyetleri incelemek ve raporlamak amacıyla Ulusal Raportörlük Kurumu olarak belirlenmiştir.²⁵³

Göç İdaresi Başkanlığı ve Uluslararası Göç Örgütü iş birliği ile 30 Temmuz Dünya İnsan Ticaretiyle Mücadele Günü etkinlikleri çerçevesinde 2/8/2023 tarihinde Ankara'da İnsan Ticaretiyle Mücadele Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Zirveye insan ticaretiyle mücadele alanında faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları katılmıştır. Zirve kapsamında, Kurumumuz tarafından hazırlanan ve bu alanda bir ilk olma özelliğini taşıyan İnsan Ticaretiyle Mücadele Türkiye Ulusal Raporu'na ilişkin bir sunum gerçekleştirilmiştir. Sunumda Ulusal Rapor'da yer alan tespit ve öneriler, Kurumumuzca insan ticaretiyle mücadele alanında gerçekleştirilen etkinlikler, yapılan sığınmaevi ziyaretleri ve iş birliği toplantılarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca 28/7/2023 tarihinde Dünya İnsan Ticaretiyle Mücadele Günü vesilesiyle Kurumumuz heyetince Ankara Sığınmaevine ziyaret gerçekleştirilmiştir.²⁵⁴

Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi'nin 36'ncı maddesi gereğince izleme mekanizması olarak kurulan ve sözleşmenin taraflarca uygulanmasını takip eden İnsan Ticaretine Karşı Eylem Uzmanlar Grubu (GRETA), ülkemize ikinci ziyaretini 18/9/2023-22/9/2023 tarihlerinde gerçekleştirmiştir. Ziyaret çerçevesinde 22/9/2023 tarihinde Kurumumuz temsilcileri ile GRETA heyeti arasında bir toplantı gerçekleştirilmiştir.²⁵⁵

Polis Akademisi Başkanlığı Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü Göç ve Sınır Güvenliği Araştırma Merkezi Müdürlüğünce 18/12/2023 tarihinde "Göç Yolunda Kadın ve Çocuk Çalıştay" düzenlenmiştir. Akademisyenlerin ve alanında uzman araştırmacıların bir araya geldiği çalıştayda "İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunması, Göçmen Kadınların Uyum Sürecinde İstihdamı, İnsan Ticaretiyle Mücadele ve

²⁵² ASHB, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s. 145.

²⁵³ TİHEK, İnsan Ticaretiyle Mücadele Ulusal Raportörlüğü, [https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/insan-ticaretiylemucadeleulusalraportorlugu#:~:text=G%C3%B6%C3%A7%20ve%20Uluslararası%C4%B1,%C4%Bonsan%20Ticaretiyle%20M%C3%BCcadele%20Zirvesi%20ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirilmi%C5%9Ftir,\(E.T.12/5/2024\).](https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/insan-ticaretiylemucadeleulusalraportorlugu#:~:text=G%C3%B6%C3%A7%20ve%20Uluslararası%C4%B1,%C4%Bonsan%20Ticaretiyle%20M%C3%BCcadele%20Zirvesi%20ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirilmi%C5%9Ftir,(E.T.12/5/2024).)

²⁵⁴ TİHEK, İnsan Ticaretiyle Mücadele Ulusal Raportörlüğü, [https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/insan-ticaretiylemucadeleulusalraportorlugu#:~:text=G%C3%B6%C3%A7%20ve%20Uluslararası%C4%B1,%C4%Bonsan%20Ticaretiyle%20M%C3%BCcadele%20Zirvesi%20ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirilmi%C5%9Ftir,\(E.T.12/5/2024\).](https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/insan-ticaretiylemucadeleulusalraportorlugu#:~:text=G%C3%B6%C3%A7%20ve%20Uluslararası%C4%B1,%C4%Bonsan%20Ticaretiyle%20M%C3%BCcadele%20Zirvesi%20ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirilmi%C5%9Ftir,(E.T.12/5/2024).)

²⁵⁵ TİHEK, Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Uzmanlar Grubu (GRETA) İle Görüşme Gerçekleştirildi, <https://www.tihek.gov.tr/avrupa-konseyi-insan-ticareti-ne-karsi-eylem-uzmanlar-grubu-greta-ile-gorusme-gerceklestirildi>, (E.T. 12/5/2024).

Mağdurların Korunması" başlıklı sunumlar gerçekleştirilmiş, konu derinlemesine irdelenerek karşılıklı bilgi paylaşımında bulunulmuştur.²⁵⁶

İrk, etnik köken, renk ve dil temeline dayalı ayrımcılık bağlamında ele alınması gereken alanlardan biri de sağlık hizmetlerine erişimdir. Ülkemizde kayıt altına alınmış yabancılara birinci, ikinci ve üçüncü basamak sağlık tesislerinde hizmet sunulmaktadır. Birinci basamak sağlık hizmeti için 32 ilde 195 Göçmen Sağlığı Merkezi, 76 ilde 101 Yabancı Uyruklu Polikliniği ve Toplum Sağlığı Merkezlerinden ücretsiz olarak faydalanmaktadır. Bu merkezlerde hizmet sunan personelin çoğunluğunun yabancı dil bildiği belirtilmiştir. Ayrıca Sağlık Bakanlığı uhdesinde yer alan Uluslararası Hasta Destek Birimi Tercümanlık ve Çağrı Merkezi ile yabancı uyruklu hastalar için Arapça, Almanca, Farsça, Fransızca, İngilizce, Rusça dillerinde 7/24 hizmet sunulmaktadır.²⁵⁷

Öte yandan Sağlık Bakanlığı tarafından kayıt dışı göçmenlerin de halk sağlığı açısından dikkate alınması gerektiği ve sisteme kayıtlı olmayan göçmenlerin sisteme entegre edilmesinin önemli olduğu; ayrıca göçmenlerin yeterli sağlık okuryazarlığı düzeyine sahip olmadıklarından mevcut sağlık hizmetlerinden etkili şekilde yararlanamadıkları belirtilerek bu konudaki farkındalık çalışmalarının artırılacağı ifade edilmiştir. Bununla birlikte göçmen sağlığı merkezleri dışında sağlık hizmetlerine erişimde dil farklılığından kaynaklanan iletişim zorlukları ile karşılaşıldığı; bu doğrultuda göçmenlerin ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması, eğitim programları düzenlenmesi ve iletişim zorluklarını aşmak için gerektiğinde mevcut tercümanların sayısı artırılarak efektif bir hizmet almalarının sağlanması gerektiği de ifade edilen hususlar arasındadır.²⁵⁸

Yabancıların ve farklı dil konuşan bireylerin adli hizmetlere ve adli yardıma erişimi de ele alınması gereken konulardan biridir. Türkiye Barolar Birliği (TBB) Başkanlığı ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) yürütücülüğünde 8/2/2018 tarihinde faaliyetlerine başlayan "*Türkiye'de Mülteci Sığınmacı ve Geçici Koruma Altındaki Kişilerin Adalet Erişimlerinin Desteklenmesi Projesi*" kapsamında adli yardım sisteminin desteklenmekte olduğu ve 2023 yılında 5.931 dosyada adli yardım ataması gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Ayrıca 2023 yılı içinde Tercüme Destek Hattına erişim kapsamında tüm dillerde yapılan toplam görüşme sayısının 4.469 olduğu; bunlardan 2.264'ünün Arapça, 1.185'inin Darice, 549'unun Farsça, 462'sinin Fransızca ve 9'unun diğer dillerle olan görüşme hizmetleri olduğu ve tercüme desteği sunulan toplam görüşme süresinin ise 61.626 dakika olduğu ifade edilmiştir.²⁵⁹

Adli hizmetlere erişimde mahkemelerde sunulan tercümanlık hizmetlerinin de incelenmesi gerekmektedir. Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü tarafından 6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu kapsamında mütercim-tercümanlık (çevirmenlik) temel uzmanlık alanında 103 Almanca, 79 Arapça, 29 Farsça, 22 Fransızca, 164 İngilizce, 55 Rusça, 1 Arnavutça, 11 Azerice, 1 Belarusça, 10 Bulgarca, 1 Çince, 2 Danca, 1 Ermenice, 2 Fince, 5 Flemenkçe, 3 Gürcüce, 1 Hintçe, 5 Hollandaca, 3 İspanyolca, 3 İsveççe, 4 İtalyanca, 1 Japonca, 5 Kazakça, 2 Kırgızca, 12 Kürtçe, 2 Norveççe, 27 Osmanlıca, 1 Romence, 1 Sırpça, 7 Ukraynaca,

²⁵⁶ İçişleri Bakanlığının 12/4/2023 tarihli ve E22659617730.08.015622 sayılı cevabi yazısı.

²⁵⁷ Sağlık Bakanlığının 4/4/2024 tarihli ve E. 11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

²⁵⁸ Sağlık Bakanlığının 4/4/2024 tarihli ve E. 11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

²⁵⁹ Türkiye Barolar Birliğinin 29/3/2024 tarihli ve E-52482138-622.01-12204 sayılı cevabi yazısı.

1 Yunanca mütercim-tercüman bilirkişi; işaret dili uzmanlık alanında ise bölge kurulu listelerinde kayıtlı 16 kişi bulunduğu bildirilmiştir.

Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü tarafından ise 2023 yılında işaret dili tercüman sayısının 364 olduğu; ayrıca mahkemelerde 2023 yılında İngilizce, Fransızca, Arapça, Farsça, , Flemenkçe, Peştuce, Rusça, Azerice, Almanca, İtalyanca, Gürcüce, Bulgarca, Ukraynaca, Belarusça, Sırpça, Makedonca, Karadağca, Romence, Kürtçe, Hırvatça, Boşnakça, Slovence, Slovakça, Çekçe, Lehçe, İspanyolca, Portekizce, Norveççe, Danca, Hollandaca, İsveççe, Kurmanci, Yunanca, Irak Türkmenesi, Özbekçe, Osmanlıca, Arnavutça, Katalanca, Korece, Moldovca, Kırgızca, Macarca, Japonca, Tatarca, Türkmenice, Kazakça, Urduca, Tacikçe, İbranice, Çince, Hintçe, Uygurca, Zazaca, Somalica, Afganca, Letonca, İsviçre, Çağdaş Türk Lehçeleri, Pakistanca, , Beyaz Rusça, Endonezce, Malayca, Latin Azerice, Kiril Azerice, Azeri Türkçesi, Fince, Flamanca, Pencapça, Soranice, Kanada Dili, Ermenice, İsviçre Almancası, Burma, Latince, Lazca, Tayca, Süryanice dillerinde (80 dilde) tercümanlık hizmeti verildiği bildirilmiştir.²⁶⁰

Ayrıca Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından taşra adli sicil birimleri ve yurt dışı temsilcilikleri (konsolosluk.net) üzerinden; Almanca, Arapça, Arnavutça, Bahasa Endonezya, Bengalce, Boşnakça, Bulgarca, Çekçe, Çince, Danca, Darice, Farsça, Felemenkçe, Fince, Fransızca, Hırvatça, Hintçe, İbranice, İngilizce, İspanyolca, İsveççe, İtalyanca, Japonca, Karadağca, Kazakça, Kırgızca, Korece, Lehçe, Letonca, Macarca, Malayca, Makedonca, Moğolca, Özbekçe, Portekizce, Rumence, Rusça, Sırpça, Slovakça, Tacikçe, Türkmenice, Urduca ile Yunanca dillerinde olmak üzere, toplam 43 farklı dilde adli sicil belgesi verilebildiği belirtilmiştir.²⁶¹

2023 yılında 2022 yılına kıyasla; ülkemizde ikamet eden yabancı sayısı, düzensiz göçmen sayısı ve uluslararası koruma başvurusu yapan yabancı sayısı, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeli sayısının azaldığı; 21/1/2023 tarihli ve 32080 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2023/2 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile “*Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023-2030)*” ve “*I. Aşama Eylem Planı (2023-2025)*” yayımlanarak yeni eylem planı ve strateji belgesinin yayımlanmamasına yönelik eleştirilerin bertaraf edildiği; Roman vatandaşların kamu hizmetlerine erişiminin takip ve koordine edildiği “*Roman Koordinasyon Merkezi*” kurulduğu anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte uluslararası öğrenci sayısının artış gösterdiği ve dünyanın 182 farklı ülke ve bölgesinden gelen öğrencilerle uluslararası öğrenci sayısına sahip olma açısından ülkemizin dünyadaki ilk 10 ülke arasına girdiği; uluslararası öğrenci kabulünde sınav sisteminin 2023’te ÖSYM tarafından yapılmaya başlanan Türkiye Yurt Dışından Öğrenci Kabul Sınavı (TR-YÖS) ile dönüştürüldüğü ve bunun yabancı uyruklu adayların Türkiye’deki yükseköğretim kurumlarına başvurularında kolaylık sağlamak amacıyla getirildiği de göz önünde bulundurulduğunda olumlu bir adım olduğu; Türkiye’de öğrenci olduktan sonra ciddi zorluklar barındıran öğrenci ikamet izni belge işlemlerinin de Göç İdaresi Başkanlığı ile YÖK arasında 15/11/2023’te gerçekleştirilen “*Uluslararası Öğrencilerin İkamet İzni Başvurularına İlişkin İşbirliği Protokolü*” ile kolaylaştırıldığı; Filistinli öğrencilere devlet tarafından sağlanan maddi sosyal yardım ile eğitim hizmetinden yararlanmada kolaylık sağlandığı anlaşılmaktadır.

²⁶⁰ Adalet Bakanlığının 17/4/2024 tarihli ve E-37527827-605.02-31/651 sayılı cevabi yazısı.

²⁶¹ Adalet Bakanlığının 17/4/2024 tarihli ve E-37527827-605.02-31/651 sayılı cevabi yazısı.

2023 yılında yaşanan olumlu gelişmelerin yanı sıra Rapor'da yer alan değerlendirmeler uyarınca 2022 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu'ndan yer alan tavsiyelerimizden farklı olarak söz konusu Rapor'da bireylerin ayrımcılığa uğramaması ve eşit muamele görme haklarının garanti altına alınması açısından büyük önem taşıdığı hususuna yer verilerek uluslararası öğrenci hareketliliğinin göç kavramı dışında kendine özgü bir statüde ele alınması ve uluslararası öğrencilere yönelik toplumsal algının değiştirilmesine yönelik bilgilendirme çalışmaları yapılması, uluslararası öğrencilere yönelik işlemlerin tek merkezden koordinasyon halinde yürütülebileceği merkezi bir otoritenin tesis edilmesi tavsiye edilmektedir.

Ayrıca Sağlık Bakanlığı uhdesinde yer alan Uluslararası Hasta Destek Birimi Tercümanlık ve Çağrı Merkezi ile yabancı uyruklu hastalar için Arapça, Almanca, Farsça, Fransızca, İngilizce, Rusça dillerinde 7/24 hizmet sunulması olumlu değerlendirilmesine rağmen kayıt dışı göçmenlerin de halk sağlığı açısından dikkate alınması ve sisteme kayıtlı olmayan göçmenlerin sisteme entegre edilmesi için çalışmalar yürütülmesi; göçmenlerin yeterli sağlık okuryazarlığı düzeyine sahip olmamaları sebebiyle mevcut sağlık hizmetlerinden etkili şekilde yararlanmaları için farkındalık artırıcı faaliyetler yürütülmesi; göçmen sağlığı merkezleri dışında sağlık hizmetlerine erişimde dil farklılığından kaynaklanan iletişim zorlukları ile karşılaştığı dikkate alındığında göçmenlerin ihtiyaçlarının göz önünde bulundurularak eğitim programları düzenlenmesi ve dil farklılığından kaynaklanan iletişim zorluklarını aşmak için gerektiğinde mevcut tercümanların sayısının artırılması hususları da tavsiye edilmektedir.

2.4. Din, İnanç ve Mezhep

Tarihi geçmiş ve coğrafi konumu sebebiyle ülkemiz, çeşitli dini inanışlara sahip birçok topluluğa ev sahipliği yapmaktadır. Bu durum, dünyanın diğer ülkelerinde de rastlanılabileceği üzere farklı din ve mezheplere mensup bireyler ile inanç açısından farklılık taşıyan kişiler yönünden eğitim, istihdam, sosyal yaşam, kültürel yaşam gibi birçok alanda sorunların ortaya çıkmasına ve bu kişilerin dışlayıcı davranışlara maruz kalmasına neden olabilmektedir. Demokratik toplumlarda farklı din ve inançlara mensup kişiler arasında eşitlik ve bir arada yaşama kültürünün yaygın hale getirilmesi gereklidir.

Din ve vicdan özgürlüğünün insan hakları açısından korunmasına ve gözetilmesine yönelik çaba, AYM kararlarına da yansımıştır. 2023 AYM'ye yapılan 108.816 başvuru neticesinde 23/9/2012-31/12/2023 tarihleri arasında 73.700 ihlal kararı verilmiş olup bunların 12'sini din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin kararlar oluşturmaktadır.²⁶²

²⁶² AYM Başkanlığı, "Bireysel Başvuru İstatistikleri(23/9/2012-31/12/2023)", https://www.anayasa.gov.tr/media/9152/bb_2023_tr_son.pdf, (E.T. 8/5/2024).

Din ve inanç temelinde ayrımcılık açısından problem alanlarının en önemlilerinden biri şüphesiz eğitim konusudur. Nitekim bu denli önemli olan eğitim konusunda eşitliğin korunması hususunda 24/6/1973 tarihli ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 4'üncü maddesinde eğitim kurumlarının dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayrımı gözetmeksizin herkese açık olduğu ve eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamayacağı düzenlenmiştir. Keza 14/10/2021 tarihli ve 31628 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren MEB Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği; öğretim programları, ders kitapları ve yardımcı materyallerin hazırlanmasında ve uygulanmasında temel insan hak ve özgürlüklerini destekleyen ve her türlü ayrımcılığı reddeden bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Bunlara ek olarak MEB; ayrımcılık, nefret söylemleri ve eşitsizlik gibi konuların "*Taslak Ders Kitabı ve Eğitim Araçları ile Bunlara Ait E-İçerik İncelemesinde Değerlendirmeye Esas Olacak Kriterler*"de yer alan yönlendirmeler doğrultusunda Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca ayrıca denetlendiğini ifade etmektedir.²⁶³

Eğitim alanında ele alınması gereken konular arasında Anayasa'nın 24'üncü maddesi gereğince örgün eğitim kurumlarında ilköğretim 4'üncü sınıftan ortaöğretimin son sınıfına kadar zorunlu olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersi de yer almaktadır. MEB tarafından Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri (Temel Dinî Bilgiler, Hadis, Fıkıh, Tefsir, Dinler Tarih, Siyer, Akaid, Kelam, Hitabet ve Mesleki Uygulama), İmam Hatip Ortaokulu Temel Dinî Bilgiler Dersi (5-8), Seçmeli Temel Dinî Bilgiler Dersi (Ortaokul-Ortaöğretim) ve Seçmeli Peygamberimizin Hayatı Dersi (5-8,9-12) öğretim programlarının, değişen ve gelişen şartlar doğrultusunda araştırmacılığı, yenilikçiliği ve temel becerileri esas alan katılımcı bir yaklaşımla 2018 yılında yenilendiği belirtilmektedir.²⁶⁴ Hâlihazırda DKAB dersinden muafiyet konusunda ise Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu Başkanlığının 9/7/1990 gün ve 1 sayılı Kararı dikkate alınmaktadır. Buna göre "*Milli Eğitim Bakanlığının teklifi üzerine, azınlık okulları dışında kalan ilk ve ortaöğretim okullarımızda öğrenim gören T.C. uyruklu Hristiyanlık ve Musevilik dinlerine mensup öğrencilerin; bu dinlerden birine mensup olduklarını belgelendirmeleri kaydıyla, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine girmelerinin zorunlu olmadığı, ancak bu derse girmek istedikleri takdirde velilerinden yazılı dilekçe getirmelerinin gerekli olduğu hususunun kabulü*"²⁶⁵ kararlaştırılmıştır.

MEB tarafından DKAB dersinde öğrencilerin gelişimsel düzeylerinin dikkate alınarak din ve ahlak alanına dair ana konuların temel kaynaklardan yararlanılarak nesnel bir üslupla ele alındığı, ilgili Programla öğrencilerin; dinî ve ahlaki kavramlarını tanımalarının, dinin sosyal hayat, kültür ve medeniyet unsurları üzerindeki etkilerini kavramalarının, farklı inanç ve yorumları tanımaları ve bunlara saygı duymalarının, çevrelerindeki dinî davranış, yorum, tutum ve deneyimlerin farkında olmalarının, ahlaki değerleri tanımaları ve bunları içselleştirmelerinin amaçlandığı; dolayısıyla bu derste dinî eğitim verilmediği, bilgilenme ve kültürlenmenin esas alındığı ifade edilmektedir. Din ve ahlak alanına dair bilgilenme/kültürlenmeyi önceleyen içeriklerde hiçbir dinî pratiğin zorla uygulanmasının da söz konusu olmadığı belirtilmektedir.²⁶⁶

2023 yılı itibarı ile ülkemizde yaşayan farklı inanç gruplarının ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak MEB yayını olan DKAB ders kitaplarında Yahudilik, Hristiyanlık, Hinduizm, Budizm, Sihizm, Şintoizm,

²⁶³ MEB'in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

²⁶⁴ MEB'in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

²⁶⁵ MEB, Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu Kararı, <https://dogm.meb.gov.tr/www/egitim-ve-ogretim-yuksek-kurulu-karari/icerik/13>, (E.T. 2/6/2023).

²⁶⁶ MEB'in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

Konfüçyanizm, Taoizm gibi dinlerin yanı sıra Sünnilik, Hanefilik, Alevilik-Bektaşilik, Hanbelilik, Şafilik, Malikilik, Eşarilik, Yesevilik, Rifailik, Kadirilik, Mevlevilik, Nakşibendilik olmak üzere pek çok mezhep, dini yorum, inanç ve düşünce hakkında genel bilgiye yer verilmektedir.²⁶⁷ MEB'e bağlı faaliyet gösteren azınlık okullarında, öğrencilerin kendi inançlarına uygun şekilde din kültürü ve ahlak bilgisi eğitimi almalarında herhangi bir engel bulunmamaktadır. Farklı inançlara sahip öğrencilerin öğrenim gördüğü bu okullarda kendi dinlerine uygun şekilde hazırlanarak Bakanlıkça onaylanmış öğretim programları çerçevesinde din kültürü ve ahlak bilgisi dersi verilmektedir. Bunun dışında, söz konusu okulların seçmeli din dersi kapsamında kendi dinlerine uygun şekilde öğretim programı hazırlayarak Bakanlık onayına sunmalarının önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır.²⁶⁸

Gerek mevcut gerekse taslak olarak hazırlanan programlar, web sitesi²⁶⁹ üzerinden kamuoyunun bilgisine arz edilmekte, taslak program üzerinde askı süreci sonucunda gelen görüşlere ve önerilere bağlı revizeler yapıp Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı onay sürecinden sonra uygulamaya konulmaktadır.²⁷⁰

Din, inanç, mezhep temelinde ayrımcılıkla mücadelede ülkemiz tarafından atılan bir diğer adım bilindiği üzere 9/11/2022 tarihli ve 32008 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 112 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığının kurulmuş olmasıdır. 3/2/2023 tarihinde ise Kurum Başkanının ataması yapılmıştır.²⁷¹ Türkiye, Haziran 2023'te Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine zorunlu DKAB dersi ve cemevlerinin güncel durumuna ilişkin bir rapor sunmuştur. Sunulan raporda; zorunlu DKAB dersinin içeriğinin gözden geçirildiği ve daha nesnel bir bakış açısının benimsendiği, cemevlerine ilişkin olarak ise Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığının kurulduğu belirtilmiştir.²⁷² Avrupa Birliği (AB) 2023 Türkiye Raporu'nda din ve vicdan özgürlüğüne ve söz konusu rapora ilişkin olarak *"Haziran 2023'te Bakanlar Komitesi davaları gözden geçirmiştir. Olumlu bir gelişme olarak, söz konusu gözden geçirme, Alevi toplumuna Devlet tarafından sağlanan dini kamu hizmetlerindeki dengesizliğin kısmen giderilmesine olanak sağlayan gelişmelere neden olmuştur."* ifadelerine yer verilmiştir.

Din ve inanç temelinde ayrımcılık konusu ile ilgili değerlendirilmesi gereken başka bir konu, İslamofobi (İslam karşıtlığı/İslam düşmanlığı) ve bununla ilişkili nefret söylemidir. Bu anlamda evrensel düzeyde din ve inanç temelinde ayrımcılık bakımından en yaygın görünümlerden birisi İslamofobidir. Bu yönüyle İslam dinine veya Müslümanlara karşı duyulan haksız ön yargı, ayrımcılık, nefret ve düşmanlık şeklinde tanımlanabilecek İslamofobi ve bunun sonuçlarından biri olarak Müslümanlara yönelik nefret söylemi, ayrımcılıkla mücadele açısından sorun alanlarından birisi olarak dikkat çekmektedir.

²⁶⁷ MEB'in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

²⁶⁸ MEB'in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

²⁶⁹ MEB, "Öğretim Programlarını İzleme ve Değerlendirme Sistemi", <https://mufredat.meb.gov.tr/>, (E.T. 13/5/2024).

²⁷⁰ MEB'in 20/2/2023 tarihli ve E-66968699-602.05-70633350 sayılı cevabi yazısı.

²⁷¹ Kültür ve Turizm Bakanlığının 21/3/2023 tarihli ve E-40070960-602.05-3591094 sayılı cevabi yazısı.

²⁷² Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, "Communication from Türkiye concerning the case of Zengin v. Turkey, Cumhuriyetçi Eğitim Ve Kültür Merkezi Vakfı v. Turkey, Mansur Yalçın and Others v. Turkey and İzzettin Doğan and Others v. Turkey", [https://hudoc.exec.coe.int/#/{%22fulltext%22:\[%22mansur%20yal%20c3%A7%C4%B-1n%22\],%22excidetifier%22:\[%22DH-DD\(2023\)407E%22\]},AB](https://hudoc.exec.coe.int/#/{%22fulltext%22:[%22mansur%20yal%20c3%A7%C4%B-1n%22],%22excidetifier%22:[%22DH-DD(2023)407E%22]},AB) (E.T. 23/5/2024)

İslamofobi konusunda uluslararası düzeyde birtakım tedbirler alınmaktadır. Bu çerçevede, Yeni Zelanda'da 15/3/2019 tarihinde gerçekleşen ve aralarında bir Türk vatandaşı da bulunan 51 kişinin öldürüldüğü Christchurch terör saldırılarından sonra, ülkemizin girişimleri sonucunda İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) bünyesinde kabul edilen ve sonra 2022 yılında BM Genel Kurulunda alınan karar ile 15 Mart, "İslamofobi ile Mücadele Uluslararası Günü" olarak kabul edilmiştir. Ülkemiz, 2023 yılı içerisinde İİT içerisinde İslamofobiyle mücadele bağlamında aktif bir tutum sergilemiştir. Danimarka ve İsveç başta olmak üzere, Avrupa ülkelerinde 2023 yılı içinde ciddi bir artış gösteren Kur'an-ı Kerim'e yönelik menfur saldırılara karşı, İİT Olağanüstü İcra Komitesi, 31/1/2023 ve 2/7/2023 tarihlerinde Daimi Temsilciler seviyesinde iki defa toplanmıştır.²⁷³

Bu olumlu gelişmelere rağmen Müslümanların ve İslam dininin şiddet ve aşırılık ile birlikte anılıp Müslümanların yoğun yaşadığı ülkelerde olumsuz haberlere ve manşetlere konu olması, ulusal ve uluslararası düzeyde İslamofobinin ve nefret söyleminin²⁷⁴ artmasına ve birtakım saldırılara neden olmaktadır. Nitekim 2023 yılı içerisinde Avrupa'nın farklı ülkelerinde Kur'an-ı Kerim'e yönelik yakma ve yırtma gibi pek çok eylem gerçekleştirilmiş, Kurumumuz tarafından konuyla ilgili basın açıklamalarında bulunulmuştur.²⁷⁵ Yine Avrupa Ulusal İnsan Hakları Kurumları Ağı'nın (ENNHRI) aktif bir üyesi olan Kurumumuz, 26/1/2023 tarihinde, ENNHRI üyesi akran ulusal insan hakları kurumu yetkililerine bir mektup göndererek artan İslam karşıtlığı ve yabancı düşmanlığının ortaya çıkarılabileceği insan hakları ihlallerine ilişkin kurumsal paydaşlık temelinde kolektif duyarlılığın geliştirilmesi çağrısında bulunmuş; 20/7/2023 tarihinde Irak'ın Stockholm Büyükelçiliği önünde Kur'an-ı Kerim'i hedef alan bir eylemin daha gerçekleştirilmesi sebebiyle Kurumumuz tarafından ENNHRI üyesi 46 akran ulusal insan hakları kurumu yetkililerine yeni bir mektup gönderilerek bu ve bu türden süreklilik arz eden eylemlerin şiddetle kınandığı belirtilmiş; din, etnik köken veya ırk temelli nefretin, ayrımcılığa ve düşmanlığa kışkırtma şeklini alacak biçimde savunulmasının temel insan hakları ilkeleriyle bağdaşmadığı bir kez daha hatırlatılmıştır.²⁷⁶ Bu noktada İslam dinine ve Müslümanlara karşı kullanılan ayrımcı söylem ile dini değerlere hakaret niteliği taşıyan ve nefret suçu oluşturan davranışların ifade özgürlüğü ile bağdaşmadığı özellikle vurgulanmalıdır. Ayrıca bu kapsamda bilişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ile kitle iletişim araçlarının, yeni nesil medyanın ve sosyal medyanın zorlayıcı gücü dikkate alındığında Avrupa'da Müslümanlara karşı sahip olunan ön yargının, olumsuz algının ve imajın değiştirilmesinde ve dönüştürülmesinde medyanın potansiyel gücünün olumlu yönde kullanılabileceği belirtilmelidir.

²⁷³ Dışişleri Bakanlığının 15/4/2024 tarihli ve E-68807390-340.10-37930742 cevabi yazısı.

²⁷⁴ Kurumumuz tarafından 27/10/2021 tarihinde düzenlenen "Nefret Söylemi ve Nefret Suçları" konulu sempozyumun tebliğler kitabı 9/9/2022 tarihinde Kurumumuzun resmî internet sayfasında yayımlanmıştır. TİHEK, "Nefret Söylemi ve Nefret Suçları Sempozyumu Tebliğler Kitabı", <https://www.tihek.gov.tr/nefret-soylemi-ve-nefret-suclari-sempozyumu-tebligler-kitabi/>, (E.T. 15/5/2024).

²⁷⁵ TİHEK, "İsveç'te Kur'an-ı Kerim Yakılması Eylemine İzin Verilmesi Hakkında Basın Açıklaması", <https://www.tihek.gov.tr/isvecte-kuran-i-kerim-yakilmasi-eylemine-izin-verilmesi-hakkinda-basin-aciklamasi/> (E.T. 15/5/2024); TİHEK, "Danimarka'da Kur'an-ı Kerim ve Türk Bayrağı Yakılması Eylemine İzin Verilmesi Hakkında Basın Açıklaması", <https://www.tihek.gov.tr/danimarkada-kuran-i-kerim-ve-turk-bayragi-yakilmasi-eylemine-izin-verilmesi-hakkinda-basin-aciklamasi/> (E.T. 15/5/2024); TİHEK, "İsveç'te Kur'an-ı Kerim'e Karşı Tekrarlanan Saldırı Hakkında Basın Açıklaması", <https://www.tihek.gov.tr/isvecte-kuran-i-kerime-karsi-tekrarlanan-saldiri-hakkinda-basin-aciklamasi/> (E.T. 15/5/2024); TİHEK, "Danimarka'da Kur'an-ı Kerim Yakılması Eylemine İlişkin Basın Açıklaması", <https://www.tihek.gov.tr/danimarkada-kuran-i-kerim-yakilmasi-eylemine-iliskin-basin-aciklamasi/> (E.T. 15/5/2024); TİHEK, "Hollanda'da Kur'an-ı Kerim Yırtma Eylemlerine İlişkin Basın Açıklaması", <https://www.tihek.gov.tr/hollandada-kuran-i-kerim-yirtma-eylemlerine-iliskin-basin-aciklamasi/> (E.T. 15/5/2024).

²⁷⁶ TİHEK, "Stockholm Büyükelçiliği Önünde Kur'an-ı Kerim'i Hedef Alan Bir Eylemin Tekrarlanması Konusuna İlişkin Mektup", <https://www.tihek.gov.tr/stokholm-buyukelciligi-onunde-kuran-i-kerimi-hedef-alan-bir-eylemin-tekrarlanmasi-konusuna-iliskin-mektup/> (E.T. 15/5/2024). Mezkur mektubun tamamını okumak için bkz. <https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/mektup.pdf>, (E.T. 15/5/2024).

Yurt dışında dernek statüsünde kurulan camilere ve Müslümanlara karşı gerçekleştirilen İslamofobi ile bağlantılı saldırılar,²⁷⁷ ayrımcılığın sebep olduğu kaygı verici hadiselerdir. İslam düşmanlığının Avrupa'da giderek kurumsal ırkçılık boyutuna ulaştığı göz önüne alındığında İslamofobi ile mücadelenin de kurumsallaşması gerektiği açıktır. Bu bağlamda BM bünyesinde uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla ülkelerin ortak katılımıyla İslamofobiye izleme ve belgelendirme görevlerini haiz, efektif bir komisyon oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca İslamofobi ile mücadelede devletler tarafından eylem planlarının hazırlanarak bu planların uygulamaya geçirilmesi için uluslararası girişimlerde bulunulması önem taşımaktadır. Bunların yanı sıra Avrupa'daki hukukçuların, kolluk güçlerinin ve yasal otoritelerin İslamofobi ile mücadele kapsamında insan haklarına duyarlı ve yetişmiş personel tarafından eğitime tabi tutulması konusunda girişimlerde bulunulması önem taşımaktadır.

Din ve inanç açısından ayrımcılıkla mücadele bakımından ele alınması gereken diğer bir konu ise dini mekânların korunmasıdır. Bu kapsamda 23/7/1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na göre dinî özellik taşıyan medreseler, kümbetler, türbeler ve kitabeler, camiler, mescitler, musallalar, namazgâhlar, tekke ve zaviyeler, mezarlıklar, sinagoglar, bazilikalar, kiliseler, manastırlar, külliyeler, eski anıt ve duvar kalıntıları gibi pek çok yapı taşınmaz kültür varlığı örneklerindendir ve tescil, koordine ve korunması Kültür ve Turizm Bakanlığınca yapılmaktadır.

2023 yılı itibarıyla Türkiye'de, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından restorasyonu tamamlanan kiliseler Antalya Demre Aziz Nikola Kilisesi ve Nevşehir Meryem Ana Kilisesi; restorasyonu devam eden kiliseler Kars Ani Örenyeri Prikitch Kilisesi, Kars Ani Ören Yeri Ani Katedrali(2. Etap), Nevşehir Göreme Açık hava Müzesi Tokalı Kilise (Konservasyon), Batman Mor Kuryakus Manastırı, Diyarbakır Saint George Kilisesi (Deprem Sonrası Oluşan Hasarlarının Giderilmesine Yönelik Restorasyon İş) olup restorasyon uygulamaları ile Diyarbakır St. George Kilisesinin düzenlenmesi projesi devam etmektedir.²⁷⁸ Dini yapıların korunması amacıyla gerçekleştirilen faaliyetler, eşitlik temelinde olumlu gelişmeler olarak kaydedilmekte ve bu faaliyetlerin sürdürülmesi hususundaki çabanın önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı tarafından ise 6/2/2023 tarihinde yaşanan deprem nedeniyle zarar gören 54 cemevinin bakım, onarım işleri ile 47 cemevinin tefrişat alımlarının tamamlandığı ve diğer illerden gelen 24 cemevinin tefrişat alımlarının yapıldığı ifade edilmiştir. 30 cemevinin bakım, onarım işleri ile tefrişat alımları ile ilgili çalışmaların ise devam ettiği belirtilmiştir. Aynı zamanda 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu'nun Ek 6'ncı maddesi uyarınca, talepte bulunan toplam 728 cemevinin aydınlatma giderlerinin karşılandığı bilgisi paylaşılmıştır.²⁷⁹

Din, inanç ve mezhep temelinde ayrımcılıkla mücadelede bir diğer önemli husus şüphesiz konuyla ilgili suçların etkin soruşturulması ve caydırıcı cezalarla yaptırım altına alınmasıdır. Adalet Bakanlığından alınan güncel verilere göre 29/12/2023 tarihi itibarıyla 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 153'üncü maddesinde düzenlenmiş olan "İbadethanelere ve Mezarlıklara Zarar Verme" suçundan tutuklu 1, hükümlü 202 kişi bu-

²⁷⁷ YTB'nin 20/2/2023 tarihli ve E-16667306-804.01-125358 sayılı cevabi yazısı.

²⁷⁸ Kültür ve Turizm Bakanlığının 5/4/2024 tarihli ve E-40070960-602.05-4978176 sayılı cevabi yazısı.

²⁷⁹ Kültür ve Turizm Bakanlığının 5/4/2024 tarihli ve E-40070960-602.05-4978176 sayılı cevabi yazısı.

lunmakta; 115'inci maddesinde düzenlenmiş olan "İnanç, Düşünce ve Kanaat Hürriyetinin Kullanılmasını Engelleme" suçundan ise tutuklu kimse bulunmayıp hükümlü 4 kişi bulunmaktadır.²⁸⁰

Bunlara ek olarak dini azınlıklara yönelik olarak kimi çabalar da AB Türkiye Raporu'nda "*Ermeni, Rum, Musevi ve Süryani cemaati üyeleri tarafından yayımlanan gazetelere, sınırlı tirajları göz önünde bulundurulduğunda, varlıklarını sürdürebilmelerini sağlamak amacıyla Basın İlan Kurumu (BİK) tarafından düzenli ve kayda değer teşvik sağlanmıştır.*" ifadeleriyle desteklenmiştir.²⁸¹

2023 yılında Kurumumuza ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik kapsamında yapılan 560 başvuru arasında din temelinde 22, inanç temelinde 22 ve mezhep temelinde 13 başvuru bulunmakta olup²⁸² din temelinde ayrımcılık yasağına ilişkin 5, inanç temelinde ayrımcılık yasağına ilişkin 8 ihlal kararı verilmiştir.²⁸³ Din ile inanç temellerinden birine veya ikisine dayalı ayrımcılık yapıldığına ilişkin ihlal kararlarına konu olan başvuruların çoğunluğu, başvuranların tesettürlü mayo ile havuza girmesine izin verilmediği iddialarını içermektedir. Söz konusu başvurulara ilişkin kararlarda; din ve vicdan hürriyetinin demokratik toplumun vazgeçilmez unsurları arasında yer alan ve gerek uluslararası belgeler gerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile koruma altına alınan temel bir hak olduğuna ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir. Buna göre din veya inanca uygunluk ya da din veya inancın gereklerinin uygulanmasının sadece törenleri değil, aynı zamanda beslenme ile ilgili belirli adetleri, belirli kıyafetlerin giyilmesini, başörtüsü takılmasını ve çeşitli ritüelleri de içerebileceği belirtilmiştir.

2023/277, 2023/600, 2023 ve 2023/776 sayılı Kararlara konu başvurularda başvuranlar; site havuzlarından tesettürlü mayo giyerek faydalanmanın mümkün olmamasının ayrımcılık olduğunu ileri sürmüş, Kurul tarafından tesettürlü mayo giymenin de din ve inanç hürriyeti kapsamında bir dışa vurum şekli olduğunun kabul edilmesi gerektiği vurgulanmış ve tesettürlü mayo ile havuza girilmesine yönelik izin verme şeklindeki uygulamalar bakımından ayrımcılık yasağı ile eşit muamele ilkesinin ihlal edilmediğinin ispat edilemediği ifade edilerek doğrudan ayrımcılık yapıldığı gerekçesiyle ihlal kararları verilmiştir.²⁸⁴

Bir ses sanatçısının halka açık verdiği konserde İmam Hatip Lisesi mezunlarına yönelik sarf ettiği ifadelerin inanç temelinde ayrımcılık yasağını ihlal ettiğine ilişkin iddialar neticesinde verilen 2023/345, 2023/346 ve 2023/347 sayılı Kararlarda ise mezkûr ifadelerin sadece bireysel bir isnatta kalmayıp, 1951 yılından beri faaliyette bulunan okullardan mezun olan herkesi zan altında bıraktığı, kullanılan ifadelerin kamu barışını bozmaya elverişli nitelikte olduğu, belirtilen ifadelerin çok sayıda kişinin katılım gösterdiği, ayrıca medya aracılığıyla birçok insana ulaşma imkânı olan bir konser sırasında kullanıldığı vurgulanarak "*Görsel ve işitsel medya aracılığıyla kültürel bir hizmet verilirken, bu hizmetin sınırlarını aşan inançsal hoşgörüsüzlük temelli nefret biçimlerini yayan ve teşvik eden ayrımcı ifade biçimleri demokratik bir hukuk devletinde meşru olarak görülemez. Bir sanatçı tarafından toplumun önemli bir kesimini yakından ilgilendi-*

²⁸⁰ Adalet Bakanlığının 17/4/2024 tarihli ve E-37527827-605.02-31/651 sayılı cevabi yazısı.

²⁸¹ AB, 2023 Türkiye Raporu, s. 45.

²⁸² TİHEK 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s. 70.

²⁸³ Her bir başvuruda birden fazla ayrımcılık temeli ileri sürülebildiği gibi Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu tarafından birden fazla ayrımcılık temeli ile ilişkili olarak karar verilebilmektedir.

²⁸⁴ TİHEK, B. No:2022/986, K. No: 2023/277, 23/3/2023; TİHEK, B. No:2023/503, K. No: 2023/600, 18/8/2023; TİHEK, B. No: 2022/1950, K. No: 2023/776, 5/10/2023.

ren bir konuda sarf edilen sözler eleştiri ve değerlendirme sınırlarını aşarak ayrımcılık boyutuna ulaşmıştır.” ifadelerine yer verilmiştir.²⁸⁵

Kurumumuz tarafından din ve inanç temelinde ayrımcılık yasağı kapsamında iki resen incelemeye ilişkin olarak ihlal kararı verilmiştir. Bunlardan 2023/610 sayılı Karar’da deprem nedeniyle naklini Eskişehir’de bir okula aldirmek isteyen bir öğrencinin başörtülü olması sebebiyle ilgili okula kabul edilmemesinin din ve inanç ile cinsiyet temellerinde ayrımcılık yasağına aykırılık teşkil ettiğine karar verilmiştir.²⁸⁶ Resen inceleme sonucunda alınan 2023/311 sayılı bir başka Karar’da bir kurum tarafından yayımlanan emirde yer alan “Müdürlükte görev yapan tüm personelin, lojmanlarda ikamet eden subay, astsubay ve aileleri ile bunları ziyarette gelen misafirlerin ve iş takibine gelen şahısların türban, çember sakal, topuklara kadar uzanan pardösü vb. ideolojik amaç simgeleyen çağ dışı kıyafetler ile ... Müdürlüğüne girmesine ve komutanlık içerisinde gezmesine müsaade edilmeyecektir.” şeklindeki ifadelerin din ve inanç temelinde ayrımcılık yasağını ihlal ettiğine karar verilmiştir. Karar’da “(...)söz konusu emir muhtevadaki ifadeler nedeniyle, bireylerin kılık ve inancı gereği giyinmeleri gereken kıyafetleri konusunda haklı ve meşru bir gerekçe olmaksızın yasaklayıcı bir yaklaşım sergileyerek bu kılık ve kıyafetleri inancı gereği taşıyan bireylerde ruhsal ve psikolojik açıdan sarsıcı etkiler doğurmuş, ruhsal iyi olma halini olumsuz anlamda bozduğu değerlendirilmiştir.” ifadelerine yer verilmiştir.²⁸⁷

Sonuç itibarıyla 2023 yılında din, inanç ve mezhep ayrımcılığının ortadan kaldırılması adına; MEB yayını olan DKAB ders kitaplarında Yahudilik, Hristiyanlık, Hinduizm, Budizm, Konfüçyanizm, Taoizm dinlerine ek olarak Sihizm ve Şintoizm dinlerine ve Sünnilik, Hanefilik, Alevilik-Bektaşılık, Hanbelilik, Şafilik, Malikilik, Eşarilik, Yesevilik, Rifailik, Kadirilik, Mevlevilik, Nakşibendilik gibi pek çok mezhep, dini yorum, inanç ve düşünce hakkında genel bilgiye yer verilmesi din kültürü ve ahlak bilgisi eğitiminin objektif ve çok yönlü bir yapı kazanması bakımından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Din ve inanç temelinde ayrımcılığa ilişkin atılan önemli adımlardan biri, 2023 yılında 9/11/2022 tarihli ve 32008 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 112 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde kurulan Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığına Kurum Başkanı’nın atamasının yapılmasıdır.

2022 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu’nda yer verilen tavsiyelerden biri de İslamofobi eylemlerine dair özellikle Avrupa’da bir veri toplama sisteminin kurulmasına ilişkindir. Rapor’da Avrupa ülkelerinin birçoğunda istatistiki verilerde ve resmi raporlarda antisemitizm, Hristiyan karşıtı suçlar, yabancı düşmanlığı, Roman karşıtlığı gibi kategoriler yer almasına karşın İslamofobinin ayrı bir veri toplama başlığı olmamasının ayrımcılık olaylarına ilişkin veri toplanmasını güçleştirdiğinden bahsedilmiş ve uluslararası kuruluşlar veya mahkemelerin resmi web sitelerinde İslamofobiye ilişkin ayrı bölümler açılması tavsiye edilmiştir. 2023 yılında konuya ilişkin herhangi bir çalışma yapılmadığı gözlemlenmiş olup özellikle Avrupa’da artarak devam eden İslamofobi eylemleri de göz önüne alındığında, İslamofobiye ilişkin düzenli bir istatistik çalışması yapılması son derece önemli bir hale gelmiştir. Bununla birlikte İslamofobinin küresel ölçekte bir problem olarak kabul edilmesi ve İslamofobi ile mücadele bağlamında somut ve etkili adımlar atılmasını sağlamak adına uluslararası kuruluşlar ile gerekli işbirliklerinin yapılması tavsiye edilmektedir.

²⁸⁵ TİHEK, B. No: 2022/1365, K. No: 2023/347, 2/5/2023; TİHEK, B. No: 2022/1307, K. No: 2023/346, 2/5/2023; TİHEK, B. No: 2022/1306, K. No: 2023/345, 2/5/2023.

²⁸⁶ TİHEK, Resen İnceleme, K. No: 2023/610, 13/9/2023.

²⁸⁷ TİHEK, Resen İnceleme, K. No: 2023/311, 13/4/2023.

Son olarak 2023 yılında, aynı yılın Şubat ayında gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli depremler sebebiyle yıkılan/hasar görenler başta olmak üzere ülke genelinde farklı din ve inanca ait pek çok ibadethanenin restorasyon çalışmalarının yapılmasının yerinde olduğu değerlendirilmiştir.

2.5. Yaş

6701 sayılı Kanun kapsamında korunan bir temel olarak “yaş”, potansiyel bir ayrımcılık mağduru olan kişinin yaşını ifade etmektedir. Yaşa dayalı ayrımcılık, bir kimseye bir hakkın kullanılmasında ya da bir yükümlülüğün yerine getirilmesinde meşru ve makul bir temele dayanmaksızın yaşı sebebiyle farklı muamelede bulunulması sonucu ortaya çıkmaktadır.²⁸⁸ Yaşa dayalı ayrımcılık, ulusal ve uluslararası hukukta görece yeni bir gelişme olduğundan “yaş temeli” insan hakları sözleşmelerinin bir kısmında açıkça yer almamaktadır. Bu durum, demografik yaşlanma sorununun son zamanlarda görünür hale gelmesi ve önem kazanmasıyla açıklanmaktadır. Çocukların bağımsız ve hak sahibi birer birey olarak algılanmalarına yakın dönemlerde rastlanmış olması, yine yaş ayrımcılığının ulusal ve uluslararası metinlerde yeterince yer bulamama nedenlerinden bir diğeri olarak açıklanabilecektir. Bununla birlikte yaşa dayalı ayrımcılık, insan hakları organlarının içtihatlarında ele alınmaktadır.²⁸⁹ Yaş ayrımcılığına her yaş grubundan insan maruz kalabilmekle birlikte bu ayrımcılık ile en sık karşılaşan gruplar çocuklar, gençler ve yaşlılar olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁹⁰

²⁸⁸ TİHEK, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:9 Yaş Temelinde Ayrımcılık, Ankara, 2022, s. 5.

²⁸⁹ Organization for Security and Co-operation in Europe, Guide on Discrimination Grounds, s. 41.

²⁹⁰ TİHEK, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:9 Yaş Temelinde Ayrımcılık, s. 5.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre 18 yaşına kadar herkes çocuk sayılır. TÜİK istatistikleri uyarınca ülkemiz nüfusunun %26'sını çocuklar oluşturmaktadır.²⁹¹ Çocuğa yönelik yaş ayrımcılığı; çocukların kanun önünde eşit oldukları halde şiddetten korunma, barışçıl toplanma, bilgiye erişim, sağlık, eğitim, sosyalleşme hakkı ve adalet hizmetlerine erişim gibi birçok hakkı kullanmaları yönündeki engeller olarak ortaya çıkmaktadır.²⁹² Çocukluk ile yetişkinlik arasında yer alan gençler de çeşitli biçimlerde ayrımcılığa uğramaktadır. Gençler; eğitime, kaliteli istihdama, sosyal korumaya, medeni ve siyasi haklara tam erişim noktasında zorluklarla karşılaşmaktadır.²⁹³

Çocukların hak kayıplarına uğradığı alanlardan ilki istihdamdır. Ülkemizde çeşitli nedenlerden dolayı bazı çocuklar küçük yaştan itibaren çalışmaya zorlanmakta olup çocuk işçiliği, ülkemizde çözülmesi gereken en büyük sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁹⁴ Çocuk işçi; on dört yaşını bitirmiş, on beş yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi olarak tanımlanmaktadır.²⁹⁵ Türkiye nüfusunun %21,4'ünü 0-14 yaş aralığındaki çocuklar oluşturmaktadır.²⁹⁶ Sosyal Güvenlik Kurumundan alınan verilere göre, 2023 Aralık ayı itibarıyla 0-14 yaş aralığında 4/1(a) zorunlu sigortalı olarak tescil edilen kişi sayısının 2.990 olduğu görülmüştür. Her ne kadar çocuk işçi kapsamında değerlendirilmese de TÜİK tarafından yapılan Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre 2022 yılında Türkiye'de yaşayan 15-17 yaş grubundaki çocukların iş gücüne katılım oranı %18,7 olarak açıklanırken 2023 yılında bu oran artarak %22,1 olarak açıklanmıştır. İş gücüne katılım oranı cinsiyete göre incelendiğinde bu oranın; erkek çocuklar için %32,2, kız çocuklar için %11,5 olduğu görülmüştür.²⁹⁷

ÇSGB tarafından çocuk işçiliği konusunda çalışma yapan kişi, kurum ve kuruluşların yürütecekleri çalışmalara kılavuzluk edebilecek kapsamlı bir kaynak olması amacıyla ilgili tüm kurum ve kuruluşların desteğiyle, çocuk işçiliğinin tamamen ortadan kaldırılması hedefiyle, "Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)" hazırlanmış ve uygulanmaya başlanmıştır.²⁹⁸ Çalışma Programı kapsamında, özellikle küçük ve orta ölçekli iş yerlerindeki çocuk işçiliğinin tespit edilmesine yönelik olarak gerçekleştirilen saha araştırma faaliyetleri, Bakanlığın ilgili birimleri, MEB, ASHB, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK) başta olmak üzere Valilikler ve Belediyeler ile kurumlar arası iş birliği çerçevesinde yürütülmüştür.²⁹⁹ Bununla birlikte 2024-2025 yılları içerisinde Bakanlık ile UNICEF arasında çocuk hakları ve tedarik zincirleri bağlamında bulunan faaliyetlerin çalışmalarına başlandığı belirtilmiştir.³⁰⁰

²⁹¹ TÜİK, "İstatistiklerle Çocuk, 2023".

²⁹² TIHEK, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:9 Yaş Temelinde Ayrımcılık, s.10.

²⁹³ Gerard Quinn, Israel Doron, Against Ageism and Towards Active Social Citizenship for Older Persons The Current Use and Future Potential of the European Social Charter, 2021, s. 20.

²⁹⁴ TIHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Yılı Raporu, s.71.

²⁹⁵ ÇSGB, 30 Soruda Çocuk ve Genç İşçilere Özel Çalışma Koşulları, 05 Numaralı El Kitabı Serisi, s.4.

²⁹⁶ TÜİK, "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2023".

²⁹⁷ TÜİK, "İstatistiklerle Çocuk, 2023".

²⁹⁸ TIHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Raporu, s.72.

²⁹⁹ ÇSGB'nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

³⁰⁰ ÇSGB'nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

ÇSGB Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı tarafından yürütülen faaliyetler kapsamında çocuk işçiliğinin öncelikli risk grubu olarak değerlendirildiği, 4857 sayılı Kanun'un "*Çalıştırma yaşı ve çocukları çalıştırma yasağı*" başlıklı 71'inci maddesi kapsamında 2023 yılı içinde Başkanlıkça denetim programına alınan ve sonucunda rapor düzenlenen teftiş sayısının 62 olduğu, tüm teftişlerde 1.587 çırak ve 5.786 stajyere ulaşıldığı, yürütülen teftişlerde mevzuata aykırı olarak çocuk işçi çalıştırdığı tespit edilen işverenlere toplamda 674.683,00 TL idari para cezasının önerildiği belirtilmiştir.³⁰¹

Çocuk işçiliğiyle mücadele alanında ASHB bünyesindeki "*Sokakta Risk Altında Bulunan Çocuklara Yönelik Çocuklar Güvende Ekipleri*" ülke genelinde sokakta çalıştırılan, dilendirilen, sokakta yaşayan çocuklar tespit edilmekte, tespit edilen çocuk ve ailelere yönelik yürütülen çalışmalar sonucunda, çocuk ve ailenin uygun sosyal hizmet modeline veya destek ve yardımlara yönlendirilmesi sağlanmaktadır.³⁰² Yine Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından anne ve/ya babası hayatta olmayan çocuklara; sosyal güvencesi olmaması, herhangi bir gelir ve aylığının bulunmaması, mahkeme kararı veya kanun ile bakım altına alınmamış olması, gelir getirici taşınır ve taşınmaz malı mevcut olmaması veya olup da bunlardan elde edeceği aylık ortalama gelirinin Vakıflar Yönetmeliği ile belirlenen muhtaç aylığı miktarını geçmemesi halinde aylık bağlanmaktadır.³⁰³

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 19'uncu maddesine göre taraf Devletler evlerinde, okullarında, diğer kurumlarda veya kendi toplulukları içinde çocukları her tür şiddet ve istismara karşı korumakla yükümlüdür. Bu kapsamda 2023 yılında ASHB'ye bağlı kadın konukevlerinde 26.223, Şiddet Önleme Merkezi (ŞÖNİM)'nde ise 11.901 çocuğa hizmet verilmiştir.³⁰⁴

6/9/2022 tarihli ve 31945 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Çocuk Koruma Hizmetleri Planlama ve Çocuk Bakım Kuruluşlarının Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile birlikte koruma ve bakım altında bulunan çocuklara yönelik ayrımcılığı önlemek ve damgalamanın önüne geçmek amacıyla tüm bakım kuruluşları tek isim altında ev *tipi* olarak hizmetlerini sürdürmektedir. 2023 yılı itibarıyla ASHB'ye bağlı ev tipi kuruluşları olan 116 çocuk evleri sitesi, 64 ihtisaslaştırılmış çocuk evleri sitesi ve 80 çocuk evleri koordinasyon merkezine bağlı 1.185 çocuk evinde toplam 14.435 çocuğa koruma ve bakım hizmeti verilmektedir.³⁰⁵

İnsancıl hukukun en temel ilkelerinden birisi olan ayrımcılık yapmama ilkesi kapsamında refakatsiz³⁰⁶ ve ailesinden ayrı düşmüş çocuklar da korunmaya muhtaç çocuk statüsünde olmalarından dolayı koruma ve bakıma yönelik çeşitli haklara sahiptir. İHEP'te de uluslararası koruma ve geçici koruma kapsamındaki kimsesiz çocukların bakım ve gözetiminin daha etkin sağlanabilmesi için tüzel kişi vesayet sisteminin hayata geçirilmesi öngörülmüştür.³⁰⁷ Bu kapsamda ASHB tarafından korunma ve bakım altına alınan re-

³⁰¹ ÇSGB'nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

³⁰² ASHB'nin 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

³⁰³ Kültür ve Turizm Bakanlığının 5/4/2024 tarihli ve E-40070960-602.05-4978176 sayılı cevabi yazısı.

³⁰⁴ ASHB'nin 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

³⁰⁵ ASHB'nin 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

³⁰⁶ 2828 sayılı Kanun'un 3'üncü maddesinin (b) bendinde "*beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya kişisel güvenlikleri tehlike altında bulunan ve ebeveynleri tarafından terk edilmiş*" çocuk olarak tanımlanan korunmaya muhtaç çocuk statüsünde yer almaktadır.

³⁰⁷ Adalet Bakanlığı, "İnsan Hakları Eylem Planı", Hedef 8.1, Faaliyet 8.1.c.

fakatsiz çocukların öncelikle aile odaklı hizmetlerden yararlandırılması hedeflenmekte, bunun mümkün olmadığı hallerde ise 0-12 yaş grubu çocuklar ev tipi bakım kuruluşları olan Çocuk Evi ve Çocuk Evleri Sitesinde; 13-18 yaş grubu çocuklar ise ihtisaslaştırılmış Çocuk Evleri Sitelerinde bakım altına alınmaktadır.³⁰⁸

Eğitim hakkı, şüphesiz tüm çocuklar için en hayati meselelerden birini teşkil etmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 2'nci maddesi herhangi bir ayrımcılık söz konusu olmaksızın hakların bütün çocuklar için geçerli olduğunu belirtmektedir. Ancak küçük yaş grubundaki çocuklar görece güçsüz olduklarından ve haklarının yaşama geçirilmesi başkalarına bağlı olduğundan ayrımcılığa maruz kalma riskleri daha yüksektir.³⁰⁹ Bu nedenle erken çocukluk döneminde çocukların haklarının hayata geçirilmesi kritik önemi haizdir. Okul öncesi eğitime yönelik hedeflere yer verilmesi, yeni anaokulları yapımı, yeni ana sınıfları açılması, öğretmen atamaları ve farkındalık artırma çalışmaları neticesinde resmi veriler uyarınca 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılı'nda okul öncesi net okullaşma oranı %85'e ulaşmaktadır.³¹⁰ Diğer eğitim kademelerinde ise; okullaşma oranının ilkokul için %94'e, ortaokul için %91'e ve ortaöğretim için %92'ye ulaştığı bilinmektedir.³¹¹

2023 yılı içinde ekonomik durumlarına bakılmaksızın erken çocukluk döneminde yer alan; şehit ve gazi çocukları, korunma ve bakım altında bulunan çocuklar, cezaevlerinde hükümlü ve tutuklu olan anneleri ile birlikte kalan çocuklar, ekonomik gücü yeterli olmayan ailelerin çocukları ile ekonomik güçlük içindeki anne veya babası vefat etmiş çocuklar, tek ebeveyni ile yaşayan çocuklar, engelli ebeveyni olan çocuklar, kadın konukevinde bulunan veya ayrılan kadınların çocukları olmak üzere toplamda 2.579 çocuk ücretsiz kreş/ bakım hizmetinden yararlandırılmıştır.³¹²

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28'inci maddesinde eğitim hakkının fırsat eşitliği temelinde gerçekleştirilmesi vurgulanmıştır. Sözleşme'ye göre devletler, gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri almakla yükümlüdürler. Bu kapsamda eğitime erişim imkânı zor olan veya öğrenci yetersizliği nedeniyle okulu kapatılan çocukların okula devamlarını sağlamak amacıyla hizmet veren yatılı bölge ortaokullarında öğrenim gören 23.830 öğrenciye öğretim yılı başında kırtasiye yardımı, özel okullarda öğrenim gören şehit ve gazi çocukları ile koruma altındaki 1.465 öğrenciye 16.253.023,15 TL burs ödemesi MEB tarafından yapılmıştır.³¹³ Ayrıca 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun 13'üncü maddesinde özel öğretim kurumları için kurumda öğrenim gören öğrenci sayısının %3'ünden az olmamak üzere ücretsiz öğrenci okutma yükümlülüğü getirilmiş olup bu yükümlülüğün yerine getirilmesinde harp veya vazife malulü sayılanların ilk ve orta öğretim çağındaki çocukları ile haklarında korunma, bakım veya barınma kararı verilen çocuklara öncelik tanınmıştır.³¹⁴

³⁰⁸ ASHB'nin 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

³⁰⁹ BM Çocuk Hakları Komitesi, Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanmasına İlişkin Genel Yorum No: 7, CRC/C/GC/7/REV.1 /2006, 2006, para.11.

³¹⁰ MEB'in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

³¹¹ MEB'in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

³¹² ASHB'nin 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

³¹³ MEB'in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

³¹⁴ MEB'in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

Özgürlüğünden yoksun bırakılanların tutulduğu ya da koruma altına alınanların tutulduğu merkezlerde barınan çocukların eğitim hakkından faydalanma bağlamında zorluklar yaşadığı bilinmektedir.³¹⁵ 2023 yılı itibarıyla, MEB ile Adalet Bakanlığı arasında imzalanan protokol çerçevesinde cezaevlerinde mesleki eğitim merkezi açılması çalışmaları kapsamında 36 ilde 43 cezaevinde mesleki eğitim merkezi açılmış olup bu merkezlerde 730 öğrenci eğitim görmektedir.³¹⁶

Çocukların insan haklarına, temel özgürlüklere saygılı, doğal çevreye duyarlı, ayrımcılık karşıtı bir bilinç ile yetişmelerinde ders kitaplarının, diğer öğretim materyallerinin, teknolojinin eğitimin temel amaçlarını içerecek şekilde düzenlenmesi ve ayrıca okul ortamının kendisinin de hoşgörü ve eşitlik ruhunu yansıtmaması gerekmektedir.³¹⁷ Bu kapsamda MEB tarafından hazırlanan “Okul Öncesi Eğitim Programı” dahilinde kullanılan eğitim materyalleri, Anayasa’da ve Millî Eğitim Temel Kanunu’nda açıkça hükme bağlanmış eşitlik ilkesi gözetilerek temel insan hak ve özgürlüklerini destekleyen ve her türlü ayrımcılığı reddeden bir yaklaşımla hazırlanmıştır.³¹⁸ Söz konusu programda bireysel farklılıklara değer verme, farklı kültürel özellikleri irdeleme, toplumsal yaşamdaki farklılıklarla ilgili değerlere uygun davranma, empatik beceriler gösterme, kişiler arası sorunları çözme, farklı ortamlardaki kurallara uyma, kendisinin ve başkalarının haklarını savunma, içinde yaşadığı toplumun kök değerlerini içselleştirme gibi kazanımlara yer verilmiştir.³¹⁹ Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 23/12/2021 tarihli ve 49 sayılı Kurul Kararı ile 2022 yılının başından itibaren 4’üncü sınıf düzeyinde haftada iki ders saati “İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi” dersi, 2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı itibarıyla ortaokulda seçmeli ders olarak haftada iki saat “Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi” dersi, ortaöğretim seviyesinde ise seçmeli ders olarak “Demokrasi ve İnsan Hakları” dersi verilmektedir.³²⁰

Çocukların ve gençlerin kendilerini ilgilendiren hususlarda yaşlarının küçük olması nedeniyle yeterince bilgilendirilmemeleri³²¹ ve kamu hizmetlerine yetişkinlerle eşit bir şekilde erişememeleri de ayrımcılığa neden olabilmektedir. Bu çerçevede adalet sistemine erişilebilirliğin sağlanabilmesi için hak arama mekanizmalarının güçlendirilmesi ve hak arama yolları hakkında mağdurların bilinçlendirilmesine ilişkin önlemlerin alınması gerekmektedir. Adalet Bakanlığı tarafından 2023 yılı sonu itibarıyla toplam 167 adliyede Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlükleri kurulmuş olup bu müdürlüklerde çocuklara haklarına ilişkin bilgilendirme, ihtiyaçları doğrultusunda ilgili birimlere yönlendirme ve daha önce çocuk ve aile mahkemelelerinde görev yapan uzmanlar aracılığıyla psikososyal destek faaliyetleri sunulmaktadır.³²² Çocuklara yönelik tüm adli işlemlerin çocuk dostu usuller uygulanarak yerine getirilmesi için “Çocuk Adalet Merkezi” isimli yeni bir model oluşturulmuştur. Bir binada çocuk mahkemeleri, Cumhuriyet Başsavcılığı çocuk bürosu ile adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüğünü bir arada yapılandırarak Çocuk Adalet Merkezleri oluşturulmuştur. Bu merkezlerde ayrıca baro, adli tıp uzmanı, sosyal hizmetler görevlisi, kolluk çocuk soruşturma

³¹⁵ BM Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar (Pekin Kuralları), m. 13.5, m. 24.1, m. 26.1, m. 26.4, m. 26.6.

³¹⁶ MEB’in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

³¹⁷ BM Çocuk Hakları Komitesi, Eğitimin Genel Amaçları Hakkında Genel Yorum No:1, CRC/GC/2001/1, 2001, para.18-19.

³¹⁸ MEB’in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

³¹⁹ MEB’in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

³²⁰ MEB’in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

³²¹ TİHEK, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:9 Yaş Temelinde Ayrımcılık, s.15.

³²² Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 17/4/2024 tarihli ve E-37527827-605.02-31/651 sayılı cevabi yazısı.

bürosu, üniversiteler ve diğer ilgili birimlere de yer verilmesi suretiyle çocuğun üstün yararı uyarınca çocuk adaleti ve çocuk koruma alanında bütüncül hizmet sunumunun sağlanması amaçlanmıştır. İlk olarak Erzurum'da faaliyete geçen Çocuk Adalet Merkezinin ülke geneline yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır.³²³

Çocukların sağlıklı gelişimleri, yaşlıların ise sağlıklı ve aktif yaşlanmaları için sosyal ve kültürel faaliyetlere katılımlarının sağlanması önemli ve gereklidir.³²⁴ Bu kapsamda, Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde bulunan Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü tarafından 2023 yılında 19'u yerli 11'i çeviri olmak üzere 30 çocuk oyunu sahnelenmiş, oyunlar ile 768 temsil gerçekleştirilirken 224.430 çocuk seyirciye ulaşılmıştır.³²⁵ 10/7/1976 tarihli ve 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun kapsamındaki vatandaşlara Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen temsilleri gişeden yer numarası almak kaydı ile ücretsiz izleme imkânı sağlanmaktadır. Bu kapsama giren vatandaşlara 2022-2023 Sanat Sezonu'nda 3.283 adet bilet verilerek sanatsal etkinliklerden faydalanmaları sağlanmıştır.³²⁶ Kültür ve Turizm Bakanlığının Müze ve Örenyerlerine Girişlerde Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönergesi çerçevesinde 18 yaş ve altındaki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı gençler, çocuklar ve 65 yaş ve üstü Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile 8 yaş ve altındaki yabancı uyruklu çocuklar, müze ve ören yerlerine ücretsiz biletle girme hakkına sahiptir.³²⁷ Ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığınca sanat sezonu içerisinde opera ve bale sanatına erişim imkânı olmayan yaşlı ve çocuklar için sevgi ve bakım evlerinde, huzurevlerinde, cezaevlerinde, okullarda ve müzelerde çocuk oyunları, çocuk operası, eğitim konserleri ve yetişkin konserleri sahnelenmektedir.³²⁸

Yaş ayrımcılığı istihdam alanındaki ayrımcı muamelelerin ve söylemlerin nedeni olarak da kendini gösterebilmektedir. 6701 sayılı Kanun kapsamında işe kabul ve istihdam sürecinde ancak zorunlu mesleki gereklilikler nedeniyle yaş sınırı belirlenmesi ve uygulanması, gerekli ve amaçla orantılı olduğu takdirde yaşa dayalı farklı muamele ayrımcılık yasağı ihlali sayılmayacaktır. Bunun dışında "*Yaş Ayrımcılığına İlişkin Küresel Rapor*"da genç ve yaşlı kişilerin iş yaşamında olumlu ve/ya olumsuz çeşitli stereotipler veya damgalamalar nedeniyle ayrımcılığa uğrayabildiği belirtilmiştir.³²⁹ Rapor'da yaşlı bireyler iş yaşamında; muhtaç, hasta, engelli, bunamış, değişime kapalı, teknolojik olarak yetkin olmayan kişiler olarak görülürken genç bireylerin tecrübesiz, stres yönetimi yapamayan, motivasyonsuz kişiler olarak görülebildiği ifade edilmektedir.³³⁰ İstihdamda ve iş yaşamında yaşlı bireylere yönelik yaş ayrımcılığı; yaşları nedeniyle işe alınmama, terfi alamama, emekli olmaya zorlanma gibi biçimlerde kendini gösterebilmektedir.

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gençlerin çalışma hayatından kaynaklanan önemli sorunlarının başında genç istihdam oranlarının düşüklüğü ve genç işsizlik oranlarının yüksekliği gelmek-

³²³ Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 17/4/2024 tarihli ve E-37527827-605.02-31/651 sayılı cevabi yazısı.

³²⁴ TIHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Raporu, s.77.

³²⁵ Kültür ve Turizm Bakanlığının 5/4/2024 tarihli ve E-40070960-602.05-4978176 sayılı cevabi yazısı.

³²⁶ Kültür ve Turizm Bakanlığının 5/4/2024 tarihli ve E-40070960-602.05-4978176 sayılı cevabi yazısı.

³²⁷ Müze ve Örenyerlerine Girişlerde Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönerge, https://muze.gov.tr/document/bakanlik_yonergesi_tr.pdf , (E.T. 17/8/2023).

³²⁸ Kültür ve Turizm Bakanlığının 5/4/2024 tarihli ve E-40070960-602.05-4978176 sayılı cevabi yazısı.

³²⁹ DSÖ, Global Report on Ageism, 2021, Geneva, s. 4.

³³⁰ DSÖ, Global Report on Ageism, s. 4.

tedir. Türkiye’de 15-24 yaş grubunu kapsayan genç nüfusta işsizlik oranı 2023 yılında bir önceki yıla göre 2,0 puan azalarak %17,4 olmuştur.³³¹ Bu kapsamda gençlerin de yaşlı bireylerde olduğu gibi istihdamda ayrımcılığa maruz kalma riski taşıdığı değerlendirilmektedir.

On Birinci Kalkınma Planı’nda ve İHEP’te belirlenen amaç ve hedefler doğrultusunda gençlerin istihdam katılım oranının artırılması amacıyla NEET gençlerin oranının düşürülmesine yönelik “Ulusal Genç İstihdam Strateji Belgesi ve Eylem Planları (2021-2023)” kapsamında 28/7/2022 tarihinde “1. İzleme ve Değerlendirme Kurulu Toplantısı”, 2-3/2/2023 tarihlerinde ise “2. İzleme ve Değerlendirme Kurulu Toplantısı” gerçekleştirilmiş olup 2024 yılı içerisinde “3. İzleme ve Değerlendirme Kurulu Toplantısı”nın gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.³³² Eylem Planı’nın etkin biçimde işletilmesi amacıyla 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nun 4/1(b) maddesi kapsamında vergi mükellefi olarak ilk defa sigortalı olan genç sigortalılara prim teşviki verilmeye devam edildiği, İŞKUR tarafından lise, üniversite, yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin özel sektör işyerlerinde durumlarına uygun açık staj pozisyonlarını görmele-ri amacıyla “staj portalı” hazırlandığı anlaşılmaktadır.³³³ Üniversite öğrencilerine etkin bir şekilde iş ve meslek danışmanlığı hizmeti sunulabilmesi için devlet ve vakıf üniversitelerinin kampüslerinde, fakültelerinde, yüksekokullarında yapılan “İŞKUR Kampüs” faaliyetleri kapsamında 2023 yılı içerisinde 13.269 öğrenci danışmanlık hizmetinden faydalanmıştır.³³⁴

Yine İŞKUR tarafından mesleki tecrübesi olmayan kişilere mesleki deneyim ve iş tecrübesi kazandırarak bu kişilerin istihdam edilebilirliklerini artırmak amacıyla da “İşbaşı Eğitim Programları” düzenlenmektedir.³³⁵ Bu kapsamda düzenlenen işbaşı eğitim programlarından 2023 yılında 25.776 genç yararlandırılmıştır.³³⁶

Dünya genelinde BM tarafından 60 yaş üstü bireyler; DSÖ tarafından ise 65 yaş üstü bireyler yaşlı olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde de farklı alanlar ve uygulamalar için belirlenen yaş sınırı değişiklik göstermekle birlikte; genel olarak 65 yaş üstü bireyler yaşlı olarak nitelendirilmektedir.³³⁷

Türkiye’de yaşlı nüfus olarak kabul edilen 65 yaş ve üzeri yaştaki nüfus, 2018 yılında 7 milyon 186 bin 204 kişi iken son beş yılda %21,4 artarak 2023 yılında 8 milyon 722 bin 806 kişi olmuştur. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2018 yılında %8,8 iken, 2023 yılında %10,2’ye yükselmiştir. Yaşlı nüfusun 2023 yılında %44,5’ini erkek nüfus, %55,5’ini kadın nüfus oluşturmuştur.³³⁸ Yaşlı nüfusun iş gücüne katılımı, yaşlı bireylerin topluma ve ekonomik faaliyetlere aktif katılımını artırmakta; bu bağlamda ortaya çıkan ve gelişen “gümüş ekonomi” kavramı ile yaşlı nüfusun istihdamının desteklenmesi, çalışma hayatında yaş ayrımcılığının önlenmesini ve aktif iş gücü programlarının geliştirilmesini kapsamaktadır.³³⁹ İş gücü araştır-

³³¹ TÜİK, “İşgücü İstatistikleri, 2023”.

³³² ÇSGB’nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

³³³ ÇSGB’nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

³³⁴ ÇSGB’nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

³³⁵ ÇSGB’nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

³³⁶ ÇSGB’nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

³³⁷ ASHB, Yaşlanma Vizyon Belgesi, https://www.aile.gov.tr/media/133623/yaslanma_vizyon_belgesi.pdf, (E.T.7/6/2024).

³³⁸ TÜİK, “İstatistiklerle Yaşlılar, 2023”.

³³⁹ ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, “Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Şubat 2022”, s. 89, https://www.aile.gov.tr/media/102557/eyhgm_istatistik_bulteni_subat_2022.pdf, (E.T. 17/8/2023).

ması sonuçlarına göre yaşlı nüfus için iş gücüne katılma oranı 2019 yılında %12,0 iken 2023 yılında %12,2; yaşlı nüfustaki işsizlik oranı ise 2019 yılında %3,1 iken 2023 yılında %2,7 olmuştur.³⁴⁰

Yaşlı bireyler günümüzde, sosyoekonomik, kültürel, politik ve çevresel nedenlere bağlı olarak çeşitli düzeylerde eşitsizliklerle karşı karşıya kalmaktadır. Salgınlar, doğal afetler, iklim değişikliği, teknolojik gelişmeler, iş gücü piyasasının dönüşümü, savaş ve göç gibi faktörlerin yanı sıra yaşlı bireylerin maruz kaldıkları yaşa dayalı ayrımcılık; yaşanan eşitsizlikleri daha da derinleştirmiştir. Yaşlı ayrımcılığı (ageism) belli bir yaş eşiğinin üstünde olması nedeniyle yaşlı olarak kabul edilen ve/ya yaşlı olarak algılanan bireylere yönelik olumlu ya da olumsuz ön yargı, kalıp yargı ve ayrımcılık olarak tanımlanmaktadır.³⁴¹ Yaşlı ayrımcılığı; kişilerin hayat kalitelerinin düşmesine, yalnızlıklarının artmasına, fiziksel ve ruhsal sağlıklarının bozulmasına ve/ya kendilerine yönelik şiddet ve kötü muamelenin artmasına neden olabilmektedir.³⁴²

"Yaşlı bireylerin haklarını gerçekleştirebildikleri, kendi ihtiyaçlarına ve taleplerine uygun hizmetleri alabildikleri ve yaşam deneyimlerini gelecek nesillere aktarabildikleri her yaş için toplum inşa etmek" vizyonunu ortaya koyan Yaşlanma Vizyon Belgesi, sorumlu ve ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler iş birliği ile ASHB koordinasyonunda hazırlanarak 29 Nisan 2023 tarihinde kamuoyuyla paylaşılmıştır.³⁴³ Yaşlanma Vizyon Belgesi'nde; *"Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma"*, *"Toplumsal Hayata Katılım"*, *"Herkes İçin Yaş Dostu ve Erişilebilir Ortamlar"*, *"Afet ve İnsani Bakımdan Acil Durumlar"*, *"Yaşlı Hakları"* ve *"Uygulama ve İzleme"* başlıklarında 6 politika alanında 16 hedef ve 51 eylem alanı belirlenmiştir.

Dayandığı temel ilkeler arasında, yaşlı bireylerin yaş, cinsiyet, ırk veya etnik köken, engellilik veya diğer durumları gözetilmeksizin adil muamele ve ekonomik katkılarından bağımsız olarak değer görmelerini; her türlü sömürü, şiddet ve istismardan masun olmalarını ifade eden, saygınlığın da yer aldığı *"Yaşlanma Vizyon Belgesinin"* üçer yıllık eylem planları ile uygulanması ve uygulamasının izlenmesi öngörülmüş ve bu kapsamda; kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri ile akademisyenlerin katkılarıyla hazırlanan ve 183 faaliyetin yer aldığı ilk *"Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)"* da 29 Nisan 2023 tarihinde kamuoyuyla paylaşılmıştır.³⁴⁴

Yaşlanma Vizyon Belgesi'ndeki *"Yatılı Bakım Hizmetlerinin Kapasitesinin Güçlendirilmesi"* hedefi kapsamında 2023 yılı sonu itibarıyla ASHB'ye bağlı 168 huzurevi, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezi bulunurken 267 adet özel huzurevi yaşlılara hizmet sunmaktadır.³⁴⁵

Aktif yaşlanma, yaşlı bireylerin sağlıklı kalma, istihdamda daha uzun süre kalma ve aynı zamanda toplumsal ve siyasi yaşama katılma haklarının kolaylaştırılmasıyla ilgilidir.³⁴⁶ Yaşlıların toplumsal hayata aktif katılımını ve psikososyal açıdan daha sağlıklı olmalarını sağlamak amacıyla kurum bakımı ihtiyacını azaltacak toplum temelli rehabilitasyonu destekleyen ve ailelerin istihdama katılımlarını arttıracak olan

³⁴⁰ TÜİK, "İstatistiklerle Yaşlılar, 2023".

³⁴¹ TIHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Raporu, s.71.

³⁴² Gerard Quinn, Israel Doron, a.g.e., s. 20-23.

³⁴³ <https://www.aile.gov.tr/haberler/bakanimiz-derya-yanik-yaslanma-vizyon-belgesi-ve-yasli-haklari-ulusal-eylem-planini-acikladi/>, (E.T.27/5/2024).

³⁴⁴ ASHB'nin 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

³⁴⁵ ASHB'nin 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

³⁴⁶ TIHEK, Yaşlı Hakları Raporu, s.6.

"Gündüz Hizmet Modeli"nin yaygınlaştırılması çalışmaları kapsamında 36 kuruluştaki yaşlı gündüz hizmetleri verilmektedir.³⁴⁷ 65 yaş ve üstü yaşlılar için kent içi trenlerde (Başkentray-Marmaray) %100 oranında ve yüksek hızlı tren (YHT)-ana hat-bölgesel trenlerinde ise %50 oranında indirimle seyahat etme imkânı sunulması, havalimanlarında yolcunun rezervasyon yaptırması ile başlayıp havaalanına ulaşım, uçağa biniş ve varış yerine kadarki tüm süreçte yaşlı yolculara refakat edilmesi gibi hizmetler yaşlıların şehir içi ve şehirlerarası ulaşımına erişebilmelerini sağlamaktadır.³⁴⁸

Nefret söylemi ve ayrımcılık konusunda eğitimler ve el kitapçıkları hazırlanması suretiyle, medya çalışanlarının farkındalığının artırılması çok önemlidir. Özellikle yaşlıların, görsel ve basılı medyada kamuoyuna güçsüz, korkutucu, kabiliyetsiz ve buna benzer başka biçimlerde tasvir edildikleri için ayrımcılık ve nefret söylemine maruz kalma olasılıkları artmaktadır.³⁴⁹ BM tarafından yayımlanan Yaşlanmanın Anaakımlaştırılması Rehberi, ASHB tarafından tercüme edilerek Bakanlığın web sitesinde erişime açılmıştır. Ülkemizde yaşlanmanın anaakımlaştırılmasında kullanılacak bu rehberin medyada yaşlı bireylere yönelik olumsuz algılarla mücadele konusunda da yol göstermesi amaçlanmaktadır.³⁵⁰

Yaşlıların, çocukların ve gençlerin özel durumu TİHEK tarafından UÖM görevi kapsamında da incelenmektedir. Özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınmış bulunan yaşlıların, çocukların ve gençlerin tutuldukları yerler, ulusal ve uluslararası standartlar bağlamında değerlendirilmektedir. Bu kapsamda TİHEK 2023 yılı içinde; Mevlana Kız Çocuk Evleri Sitesi, Safranbolu Hasan Doğan Çocuk Evleri Sitesi, Diyarbakır Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Sincan Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Balıkesir Özel Güre Huzurevi ve Yaşlı Bakım Merkezi, MİA Huzurevi ve Yaşlı Bakım Merkezi, Özel Bartın Bakım Merkezine gerçekleştirdiği ziyaretlere ilişkin raporlarını kamuoyu ile paylaşmıştır.

Yaş temelinde ayrımcılıkla mücadele kapsamında 2023 yılında yürütülen faaliyetlerin 2022 yılı faaliyetleriyle kıyası yapıldığında; çocuk işçiliğiyle mücadele alanında yeni uluslararası paydaşlarla proje yürütüldüğü, çocukların her tür şiddet ve istismara karşı koruma kapsamında ASHB'ye bağlı çocuk kuruluşlarının sayısının artırıldığı, çocukların adalete erişimi kapsamında adliyelerde hizmet veren Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüklerinin yurt genelinde yayıldığı, adliyelerde "Çocuk Adalet Merkezi" isimli yeni bir model oluşturulduğu, bu modelde bir binada çocuk mahkemeleri, Cumhuriyet Başsavcılığı çocuk bürosu ile adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüğünü bir arada yapılandırıldığı, ilk olarak Erzurum'da faaliyete geçen Çocuk Adalet Merkezinin ülke geneline yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yapıldığı, Millî Eğitim Bakanlığı ile Adalet Bakanlığı arasında imzalan protokol çerçevesinde açılan cezaevleri mesleki eğitim merkezlerinin sayısının artırıldığı ancak bu merkezlerde eğitim gören çocuk sayısının azaldığı, eğitim müfredatına 2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı itibarıyla ortaokulda seçmeli ders olarak haftada iki saat "*Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi*" dersi, ortaöğretim seviyesinde ise seçmeli ders olarak "*Demokrasi ve İnsan Hakları*" dersinin eklendiği anlaşılmış olup 2023 senesinde kamu kurum ve kuruluşlarının yeni projeler ve iyileştirme çabaları sonucunda çocukların eğitim ve adalete erişiminin güçlendirildiği, çocuk işçiliği ve istismarı konusunda kurumların faaliyet kapasitesinin artırıldığı değerlendirilmektedir.

³⁴⁷ Dışişleri Bakanlığının 15/4/2024 tarihli ve E-68807390-340.10-37930742 sayılı cevabi yazısı.

³⁴⁸ Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığının 21/3/2024 tarihli ve E-44697349-040.05-1806571 sayılı cevabi yazısı.

³⁴⁹ TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Yılı Raporu, s.81.

³⁵⁰ ASHB'nin 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

2023 yılında hedef kitlesi genç nüfusumuz olan faaliyetler incelendiğinde; 2022 yılındaki staj portalı, İŞKUR Kampüs, sigorta prim teşviki gibi faaliyetlerin bu sene de yürütülmeye devam edildiği ancak İŞKUR tarafından mesleki tecrübesi olmayan kişilere mesleki deneyim ve iş tecrübesi kazandırarak bu kişilerin istihdam edilebilirliklerini artırmak amacıyla düzenlenen işbaşı eğitim programlarından faydalanan genç sayısının 2022 yılına kıyasla yaklaşık %65 oranında düşüş gösterdiği anlaşılmış olup 2023 yılında çocuk ve yaşlılara yönelik yürütülen yeni projelerin genç nüfusa yönelik başlatılan yeni projelere kıyasla fazla olduğu değerlendirilmektedir.

Ülkemizdeki yaşlı nüfusa yönelik yürütülen faaliyetler incelendiğinde ise; 2023 yılında yaşlı bireylerin ekonomik katkılarında bağımsız olarak değer görmelerini, her türlü sömürü, şiddet ve istismardan mason olmalarını ifade eden “Yaşlanma Vizyon Belgesi”nin kamuoyuyla paylaşıldığı, bu belge kapsamında 183 faaliyetin yer aldığı ilk “Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı”nın oluşturulduğu, yaşlılara yönelik olumsuz algılarla mücadele edildiği ve yatılı bakım hizmetlerinin kapasitelerinin güçlendirildiği dikkate alındığında 2023 yılında yaşlılara yönelik yeni politikalar geliştirildiği ve mevcut hizmetlerin kapasitelerinin güçlendirildiği değerlendirilmektedir.

2.6. Servet

Servet; varlık, zenginlik, mal mülk şeklinde tanımlanmaktadır.³⁵¹ 6701 sayılı Kanun’da yer alan servet temeli kapsamında kişinin maddi olanaklarını ve varlıklarını içinde barındıran serveti sebebiyle meşru ve makul bir temele dayanmayan farklı muameleye maruz kalması, ayrımcılık yasağının ihlaline sebebiyet verebilmektedir.³⁵² Servet temeli, bölgesel veya uluslararası düzenlemelerde çeşitli kavramlar dâhilinde ve diğer ayrımcılık temelleriyle bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası

³⁵¹ <https://sozluk.gov.tr/?ara=servet>, (E.T. 15/5/2024).

³⁵² TİHEK, Servet Temelinde Ayrımcılık, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:7, 2022, Ankara, s. 3.

Sözleşme'nin 2'nci maddesinde ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2'nci maddesinde ayrımcılık temelleri sıralanmış olup toplumsal köken ve mülkiyet de bu temeller arasında yer almıştır.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin 20 No'lu Genel Yorumu'nda, *"Başka Statüler"* başlığı altında *"Ekonomik ve Sosyal Durum"* nedeniyle maruz kalınabilecek ayrımcılık durumları düzenlenmiştir. Bu maddede, *"Bireyler ve gruplar toplum içerisinde belirli bir ekonomik ya da sosyal gruba ya da tabakaya mensup olmaları nedeniyle keyfi muameleye maruz kalmamalıdır. Yoksulluk içerisinde yaşayan ya da evsiz bir kişi, sosyal ve ekonomik durumu nedeniyle yaygın şekilde ayrımcılığa, yaftalamaya ve olumsuz kalıp yargılara maruz kalabilir ve bu durum söz konusu kişinin diğer kişilerle eşit biçimde eğitim ve sağlık olanaklarından yararlanmasının ve yanı sıra kamusal mekânlara eşit bir biçimde erişiminin engellenmesine yol açabilir."* denilmektedir. Komite, *"yoksulluğun ayrımcılığa yol açabileceği gibi, ayrımcılığın da yoksulluğa yol açabileceğini"* belirtmekte ve bu tür temellerin AİHS'ye taraf Devletler tarafından ayrımcılıkla mücadele çerçevesine dâhil edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.³⁵³

BM Yoksullukla Mücadele Özel Raportörü, 13 Temmuz 2022 tarihli raporunda; sosyoekonomik dezavantaj kavramının asimetrik olmasından dolayı diğer kavramlar yerine kullanılmasının daha doğru olacağını ifade etmekte ve devletlere eşitlik hukuku bağlamında *"sosyoekonomik statü"* temelinde koruma getirilmesini tavsiye etmektedir.³⁵⁴

Yoksulluk; insanların yaşamlarını devam ettirebilmesi için temel gereksinimlerini karşılayamama durumunu ifade etmektedir. 2015 yılında BM üyesi tüm ülkeler tarafından kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden ilki yoksulluğun tüm biçimlerini sona erdirmektir. Bu bağlamda yoksulluğun sona erdirilmesi insan hakları bağlamında uluslararası bir hedeftir. Kişilerin maddi olanakları sebebiyle birçok alanda ayrımcılığa uğrama ihtimali bulunmaktadır. Bu sebeple yoksulluğun servet temelinde ayrımcılık kapsamında incelenmesi gerekmektedir. TÜİK'in 2023 yılı Yoksulluk ve Yaşam Koşulları Araştırması'na göre; eş değer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50'si dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre yoksulluk oranı, 2023 yılında 0,5 puan azalarak %13,9 olmuştur. Okuryazar olmayan fertlerin %27,8'i, bir okul bitirmeyenlerin %24,7'si, lise altı eğitimlilerin %14,0'ı, lise ve dengi okul mezunlarının ise %7,7'si yoksul olarak hesaplanırken yükseköğretim mezunları ise %3,2 ile en düşük yoksulluk oranına sahip grup olmuştur. 2023 yılında yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olanların oranı ise %31 olarak tespit edilmiştir.³⁵⁵ Yoksulluk içinde bulunan kişilerin dezavantajlı toplum kesimleri arasında yer aldığı ve bu kişilerin servet temelinde ayrımcılığa uğrama ihtimalinin daha yüksek olduğu düşünüldüğünde ve yukarıdaki oranlar göz önünde bulundurulduğunda yoksulluk içinde olan ve sosyal dışlanma riski içinde bulunan kişilere gerekli desteklerin sağlanması, bu kişilerin doğrudan veya dolaylı olarak ayrımcılığa uğramasının önlenmesi için gerekli çalışmaların yapılması gerektiği değerlendirilmektedir.

³⁵³ BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarda Ayrımcılık Yasağı Hakkında Genel Yorum No: 20, E/C.12/GC/20, 2019, para. 35.

³⁵⁴ TİHEK, Servet Temelinde Ayrımcılık, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:7, s. 7.

³⁵⁵ TÜİK, "Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2023", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2023-53713> (E.T. 16/5/2024).

Servet temelinde ayrımcılıkla mücadele konusunda eğitime erişim ve eğitimde fırsat eşitliği de önemli başlıklar arasındadır. Bu kapsamda eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması amacıyla kırsalda yaşayan ve durumu elverişsiz öğrencilere sunulan eğitim hizmetlerinin de ele alınması gerekmektedir. Eğitime erişim imkânı zor olan veya öğrenci yetersizliği nedeniyle okulu kapatılan çocukların okula devamlarını sağlamak amacıyla MEB bünyesinde yatılı bölge ortaokulları hizmet vermektedir. Yatılı bölge ortaokullarında öğrenim gören yatılı her öğrenciye öğretim yılı başında kırtasiye yardımı yapılmaktadır. 2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı'na ait olmak üzere öğrenci başına 1.121,55 TL kırtasiye yardımı gönderilmiştir. Bununla birlikte yatılı öğrencilerin tamamına her ay 114,70 TL öğrenci harçlığı verilmektedir. Ayrıca eğitimde fırsat eşitliği ve okullar arası başarı farkının azaltılması, gelişen çağa ayak uydurmak ve teknolojinin imkânlarından yararlanmak için ortaöğretim seviyesinde öğrenim gören öğrencilere yönelik yardımcı kaynakların, öğretim materyalleri ve dijital içeriklerin yer aldığı "*ogmmateryal.eba.gov.tr*" internet sitesi öğrenci ve öğretmenlerin hizmetine sunulmuştur.³⁵⁶ Maddi yardımlar ve çevrim içi olarak sağlanan imkânlar olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Çevrim içi olarak sağlanan materyallerden her öğrencinin yararlanabilmesi adına gerekli ekipmanın da öğrencilere sağlanması için hâlihazırda çalışmalar yapılmakta olup bu kapsamda sağlık durumu nedeniyle yüz yüze eğitime devam etmekte zorluk yaşayan öğrencilere 6.500 adet tablet bilgisayar setinin dağıtımı gerçekleştirilmiştir.³⁵⁷

Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi için gelir seviyesi düşük öğrencilerin ve ailelerinin maddi olarak desteklenmesi de önemli hususlardan biridir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülmekte olan Türk Eğitim Sisteminde Çocuklar İçin Kapsayıcı Eğitimin Desteklenmesi Projesi (PİKTES) kapsamında; 2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı'nda 16.714 öğrenciye kişi başı 1.150 TL mesleki eğitim bursu verilmiştir. Ayrıca, 2023 yılında ilk defa burs ödemesi almaya başlayan 4.179 öğrenciye bir defalığa mahsus öğrenci başı 2.300 TL okula dönüş ödeneği verilmiştir. Bu kapsamda toplam 28.832.800 TL ödeme yapılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlı ortaokullarda 2023 yılı Ocak-Haziran ayında ödenen 863,03 TL burs ücreti Temmuz-Aralık ayı sürecinde 1.014,49 TL olarak ödenmiştir. 2023 yılında 57.552 kız çocuğu, 50.199 erkek çocuğu olmak üzere toplam 107.761 öğrenciye burs verilmiştir. Temel Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlı yatılı bölge ortaokullarında yatılı olarak eğitim gören öğrencilere ise barınma ihtiyacı için 307.533.526 TL, giyim ve kırtasiye ihtiyacı için 25.332.688 TL, harçlık ihtiyacı için 28.734.695 TL ödenek gönderilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğüne bağlı okullarda öğrenim gören 190.618 öğrenciye birinci eğitim öğretim dönemi için aylık 863,03 TL; ikinci eğitim öğretim dönemi için ise 206.377 öğrenciye aylık 1014,49 TL olmak üzere burs ödemesi yapılmıştır. Ortaöğretim Genel Müdürlüğüne bağlı pansiyonlu okullarda barınan 104.107 öğrenciye 2023 Ekim ayında öğrenci başına bir defaya mahsus 1121,55 TL olmak üzere giyim ve kırtasiye yardımı ödemesi yapılmıştır. Bu öğrencilerden 94.190'ına ise birinci eğitim öğretim dönemi için aylık 119,26 TL, ikinci eğitim öğretim dönemi için ise 104.535 öğrenciye aylık 140,535 TL olmak üzere harçlık ödemesi yapılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı Meslekî ve Teknik Eğitim Müdürlüğüne bağlı okullarda ihtiyacı olan öğrencilere sağlanan burslar ve diğer ayni ve nakdi yardımların toplamı ise 232.720.000 TL olarak gerçekleşmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğüne bağlı ilköğretim kurumlarında öğrenim gören 20.498 öğrenciye 187.815.000,00 burs ödenmiştir. 3922 öğrenci Din Öğretimi Genel Müdürlüğüne bağlı 68 pansiyonda pansiyon hizmetlerin-

³⁵⁶ MEB'in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

³⁵⁷ MEB'in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

den faydalanmıştır. Anadolu imam hatip liselerinde öğrenim gören 22.799 öğrenciye 234.690.000 TL burs ödenmiştir. Din Öğretimi Genel Müdürlüğüne bağlı 874 pansiyonda kalan 71.818 ortaöğretim kurumu öğrencisi pansiyon hizmetlerinden faydalanmıştır. Özel Öğretim Kurumları Kanunu kapsamında açılan özel okullarda öğrenim gören ve bursluluk hakkını kazanan şehit ve gazi çocukları ile koruma altındaki öğrencilere yönelik burs ödemeleri çerçevesinde, 2023 yılında 1.465 öğrenciye 16.253.023,15 TL burs ödemesi yapılmıştır.³⁵⁸

Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve kişilerin eğitim kapsamında servet temelinde ayrımcılığa uğramasının önüne geçilebilmesi için dezavantajlı grupların eğitimde desteklenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda gündeme gelen Y-ŞEY Projesi, yabancı uyruklu öğrencilerin okula kayıt edilmelerini ve okula devamlılığını teşvik etmek amacıyla Avrupa Birliği finansmanı ile yürütülmektedir. Proje kapsamında yapılan ödemeler iki ayda bir olmak üzere ve okula düzenli devam etmek koşuluyla öğrenci başına ailelerin Kızılay kartlarına yapılmaktadır. Bu çerçevede nakit yardımlarından yararlanan öğrenci sayısı projenin başladığı Mayıs 2017 tarihinde 56.245 iken, bu sayı Kasım 2023 tarihinde 459.110'a ulaşmıştır. Toplamda ise Y-ŞEY yardımını en az bir kez almış öğrenci sayısı 946.252'ye ulaşmıştır.³⁵⁹ Projenin; yabancıların eğitime erişimi, topluma katılımı ve sosyal uyumu açısından olumlu olduğu değerlendirilmektedir.

Servet temeline ilişkin olarak GSB tarafından verilen burs ve kredi ile sunulan yurt hizmetlerinin de ele alınması gerekmektedir. 31/12/2023 tarihi itibarıyla GSB, Türkiye genelinde 517.279 kız, 286.753 erkek olmak üzere toplam 804.032 öğrenciye barınma hizmeti vermiştir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde GSB'ye bağlı olarak hizmet vermekte olan 5 yurt müdürlüğü 2023 yıl sonu itibarıyla tam kapasite dolu olarak hizmet vermiştir. Bu yurtlarda kayıtlı kız öğrenci sayısı 3789, kayıtlı erkek öğrenci sayısı 2999'dur. 2023 yılında yurtlarda 181 farklı ülkeden 2.368'i kız ve 2.274'ü erkek olmak üzere toplam 4.642 yabancı uyruklu öğrenci barındırılmıştır. %40 ve üzeri engelli olduğu sağlık kurulu raporu ile tespit edilen öğrenciler yurtlara öncelikli olarak yerleştirilmekte olup, 2023 yılında 1.296'sı erkek, 1.346'sı kız olmak üzere 2.642 engelli öğrenci yurtlarda barındırılmıştır. Engelli öğrencilerin 818'i erkek ve 851'i kız olmak üzere 1.669'u ilgili mevzuat gereğince ücretsiz olarak yurt hizmetinden yararlandırılmıştır. Bunun yanında 21.352'si kız, 12.586'sı erkek olmak üzere toplam 33.938 öğrenci ücretsiz olarak yurt hizmetlerinden yararlandırılmıştır. Ayrıca GSB tarafından ihtiyaç sahibi ve başarılı öğrencilere burs, durumu mevzuata uygun olup talepte bulunan tüm öğrencilere ise kredi tahsis yapılmaktadır. 2023 yılında 301.018'i kadın, 228.477'si erkek olmak üzere 529.495 öğrenciye burs/kredi tahsis edilmiştir. Bir önceki yıl burs/kredi tahsis edilen öğrenci sayısının 538.154 olduğu göz önüne alındığında burs/kredi tahsis edilen öğrenci sayısında azalma olduğu görülmektedir.³⁶⁰ 2023 yılında burs ve krediler; lisans öğrencilerine 1.250 TL, yüksek lisans öğrencilerine 2.500 TL ve doktora öğrencilerine 3.750 TL olacak şekilde ödenmiştir. Bir önceki yıl aynı ücretlerin sırasıyla 850 TL, 1.700 TL ve 2.500 TL olduğu göz önüne alındığında burs/kredi ücretlerinde %50'ye yakın bir artış olduğu görülmektedir.³⁶¹ Burs ve kredi ücretlerinde yapılan artışlar eğitime eşit erişim açısından olumlu olarak değerlendirilmekle beraber, burs ve kredi ücretlerinin enflasyon oranları dikkate alınarak düzenli şekilde artırılması büyük bir önem

³⁵⁸ MEB'in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

³⁵⁹ MEB'in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

³⁶⁰ GSB'nin 27/3/2024 tarihli ve E-24277485-604.01.03-7335205 sayılı cevabi yazısı.

³⁶¹ TRT Haber, "2023 KYK burs ve kredileri ne kadar? Cumhurbaşkanı Erdoğan 2023 KYK burs ve kredi miktarını açıkladı", <https://www.trthaber.com/haber/guncel/2023-kyk-burs-ve-kredileri-ne-kadar-cumhurbaskani-erdogan-2023-kyk-burs-ve-kredi-miktarini-acikladi-730714.html>, (E.T. 17/5/2024).

taşımaktadır. Ayrıca ihtiyaç sahibi öğrencilere yurt hizmetinin sunulması, engelli öğrencilerin yanında başarılı öğrencilerin ve toplumsal olarak korunması gereken öğrencilerin durumunun özel olarak gözetilerek öncelikli olarak yurtlara onların yerleştirilmeleri olumlu bir husus olarak görülmektedir.

Yoksulluk; çok boyutlu ve karmaşık bir sorundur. Dolayısıyla salt gelirden veya kaynaktan yoksun olmayı değil, aynı zamanda sağlık hizmetlerine erişim gibi temel insani gereksinimlerden de yoksun olmayı içermektedir.³⁶² Bu çerçevede servet temelinde ayrımcılık yasağı bağlamında Genel Sağlık Sigortası (GSS) primi ile kırsal bölgelerdeki sağlık hizmetleri ve gezici sağlık hizmeti başta olmak üzere sunulan sağlık hizmetlerinin de ele alınması gerekmektedir. 2023 yılı Aralık ayı itibarıyla GSS primi devlet tarafından ödenenlerin sayısı 6.848.204'tür. 2022 yılına göre GSS primi devlet tarafından karşılanan kişi sayısı, 2023 yılı Aralık ayında 96.237 kişi azalmış olup, azalış oranı %1,39 olmuştur. Türkiye'de ikamet eden tüm Türk vatandaşları 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kapsamında 1/1/2012 tarihi itibarıyla zorunlu genel sağlık sigortası kapsamına alınmıştır. Bu doğrultuda 2023 yılında sağlık güvencesinden yoksun olan kişi sayısı (kapsam dışı nüfus) ise 562.751'dir. 2022 yılında sağlık güvencesinden yoksun kişi sayısının 661.910 olduğu tespit edilmiş olup, 2023 yılında bu sayının azaldığı görülmüştür.³⁶³ 2012 yılı itibarıyla GSS'nin hayata geçirilmesiyle birlikte yeşil kart uygulamasına son verilmiştir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca gelir testleri yapılan ve gelir testi sonucu "G0" olan vatandaşların GSS primleri, kişi adına ASHB tarafından her ay Sosyal Güvenlik Kurumuna ödenmekte olup, vatandaşlar ücretsiz sağlık hizmetlerinden faydalandırılmaktadır. Ayrıca "*Kronik Hastalara Yönelik Yardım Programı*" kapsamında tüberküloz ve subakut sklerozan panensefalit hastalığı nedeniyle psikososyal ve mali kayıp yaşayan hastalar için geliştirilmiş düzenli nakdi yardım programları bulunmakta ve ödemeler aylık olarak yapılmaktadır.³⁶⁴ Sağlık güvencesinden yoksun kişi sayısının bir önceki yıla kıyasla azalması olumlu bir gelişme olsa da sağlık ve yaşam haklarının önemi göz önünde bulundurulduğunda toplumun tüm kesimlerinin sağlık güvencesi kapsamına alınması için çalışmalar yürütülmesi tavsiye edilmektedir.

Aile hekimlerinin çalışma bölgeleri; nüfus yoğunluğu, idari ve coğrafi şartlar ile kişilerin sağlık hizmeti alma alışkanlıkları göz önünde bulundurularak belirlenmektedir. Aile sağlığı merkezleri bölgedeki nüfusa göre planlanmakta olup, 1.995 Aile Sağlığı Merkezi belde ve köylerde hizmet vermektedir. Sağlık hizmetine ulaşımın zor olduğu; belde, köy, mezra, uzak mahalleler ve benzeri yerleşim yerleri için gezici sağlık hizmeti planlaması yapılarak aile hekimi ve aile sağlığı çalışanlarınca bu kapsama alınan yerleşim yerlerine belirli aralıklar ile gidilerek sağlık hizmeti sunulmaktadır. 7.682 Aile Hekimliği Birimi tarafından 6.526.897 kişiye bu kapsamda sağlık hizmetleri sunulmaktadır. Gezici sağlık hizmeti uygulaması mobil eczane uygulaması ile desteklenmiş, eczane bulunmayan yerleşim yerlerinde yaşayan kişilerin tedavisi için düzenlenen reçetelerin, eczacı odaları ve il sağlık müdürlükleri tarafından kurulacak sistem dâhilinde reçete sahibine ulaştırılması sağlanmıştır. Bunun yanında Sağlık Bakanlığı taşra teşkilatları tarafından mevsimlik gezici tarım işçilerine sağlık hizmetleri verilmekte ve bu kapsamdaki iş ve işlemler valilikler koordinasyonunda gerçekleştirilmektedir. 2023 yılında 95.584 mevsimlik tarım işçisine ve ailelerine ulaşılmış olup, bu ailelere 76.593 muayene ve 24.399 ağız ve diş sağlığı hizmeti sunulmuştur. Gebe, lohusa, bebek, çocuk, 15-49 yaş

³⁶² Hasan Ejder Temiz, "Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri", Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi, Cilt:2, Sayı: 17, 2008, s. 61.

³⁶³ ÇSGB'nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

³⁶⁴ ASHB'nin 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

izlemler olmak üzere toplam 59.213 izlem gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 57.577 kişiye anne sütü, beslenme, aile planlaması, hijyen, su güvenliği ve çevre sağlığı konusunda eğitimler verilmiştir.³⁶⁵ Mobil sağlık hizmetlerinin sağlık hizmetlerine erişim açısından olumlu bir hizmet olduğu, mevsimlik tarım işçileri ve ailelerine bu kapsamda sağlanan sağlık hizmetlerinin de büyük önem taşıdığı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda gerçekleştirilen sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılarak devam etmesi, başta sağlık hizmetine erişim konusunda dezavantajlı olan kişiler olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin sağlık hizmetlerinden yararlanmasının sağlanması gerekmektedir.

Sosyal devlet ilkesi çerçevesinde toplumun yoksul kesiminin belli standartlara erişimini sağlama ve insan onuruna yakışır bir hayat sürmesine olanak tanıma, devletin en önemli yükümlülüklerindendir. Devletin ekonomik gücünü kullanarak sunduğu sosyal hizmetlerdeki, sosyal yardımlardaki ve diğer kamu hizmetlerindeki nitelik ve nicelik artışı hiç kuşkusuz yoksul kesimin temel insani gereksinimlere ulaşımının da önünü açacaktır.³⁶⁶ Bu kapsamda gelir adaletsizliğinin giderilmesi ve tüm vatandaşların insan onuruna yakışır bir hayat sürebilmesi için devlet tarafından yapılan sosyal yardım ve destekler servet temelinde ayrımcılık bağlamında incelenmelidir. ASHB tarafından ilgili mevzuat kapsamında 50'den fazla sosyal yardım programı yürütülmektedir. Yürütülmekte olan sosyal yardım programları; düzenli ve süreli nitelikte olmak üzere aile yardımları, barınma ve gıda yardımları, engelli ve yaşlı yardımları, sağlık yardımları, eğitim yardımları ve proje destekleri olarak sınıflandırılmaktadır. Söz konusu mevzuatta yer alan şartları taşıyan vatandaşlar, sosyal yardım programlarından faydalanabilmektedir. Bakım ihtiyacı olan engelli bireylerin kendi tercihleri doğrultusunda ailelerinin yanında yaşamlarını sürdürebilmeleri ve aile bütünlüğünün korunabilmesi amacıyla 2006 yılında evde bakım yardımı başlatılmıştır. Bu yardım kapsamında her türlü gelirler toplamı esas alınmak suretiyle hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarı, asgari ücretin aylık net tutarının 2/3'ünden daha az olan engelli bireylere bakım veren aile üyeleri/yakınlarına aylık ödeme yapılmaktadır. Bakım veren kişiye, (10.000) gösterge rakamı ile memur aylık katsayısının çarpımının sonucu kadar ödeme gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda; 2023 yılı sonu itibarıyla 560.060 kişi evde bakım yardımından yararlanmıştır. Bu kapsamda evde bakım yardımı ve tamamlayıcı sosyal uyum yardımından faydalanan geçici koruma statüsünde olanlar da dâhil bakım ihtiyacı olan engelli bireylere yönelik evde bakıma destek uygulaması, pilot olarak üç ilde (Adana, Ankara, İzmir) 2023 yılında başlatılmıştır.³⁶⁷

Maddi durumu yetersiz olan mahpuslara sunulan hizmetlerin ve imkânların da servet temelinde ayrımcılık bağlamında ele alınması gerekmektedir. İHEP'te *"Kişinin Maddi ve Manevi Bütünlüğü ile Özel Hayatının Güvence Altına Alınması"* amacı kapsamında *"Cezaların İnfazında Bireylerin Onur ve Haysiyetleri ile Özel Hayatlarının Korunması"* hedefi altında *"Maddi durumunun yetersiz olduğunu belgelendiren hükümlülerin talebe bağlı nakillerine ilişkin ücret ve masrafların ödenmesi konusunda kolaylıklar sağlanacaktır."* faaliyeti yer almaktadır.³⁶⁸ 25/6/2021 tarihli ve 7328 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 29/12/2004 tarihli ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 54'üncü maddesinin birinci fıkrasına eklenen düzenlemeye göre

³⁶⁵ Sağlık Bakanlığının 15/4/2024 tarihli ve E. 11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

³⁶⁶ TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Yılı Raporu, s. 80.

³⁶⁷ ASHB'nin 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

³⁶⁸ Adalet Bakanlığı, "İnsan Hakları Eylem Planı", Faaliyet 6.5.b, s. 77.

maddi durumunun yetersiz olduğunu belgelendiren hükümlülerin isteğe bağlı nakil giderlerinin genel bütçeden karşılanması hüküm altına alınmış olup, bu kapsamda Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünce isteğe bağlı nakil talebi uygun görülen hükümlülerin beyanda bulunması halinde ücretsiz nakil talepleri kurum idareleri tarafından değerlendirmeye alınmaktadır. Ayrıca maddi durumunun yetersiz olduğu tespit edilen hükümlüler ve tutuklular ile yanlarında bulunan çocukların (0-6 yaş grubu) ihtiyaç duydukları giysi ile hijyen malzemesi (diş macunu, diş fırçası, deterjan vb.) genel bütçeden karşılanarak ücretsiz verilmektedir. Annelerinin yanında kalan çocukların mama, süt gibi gıdaları Adalet Bakanlığı tarafından karşılanmakta, bu kapsamda annesi ile kalan her çocuğa annesinin iâşesinden bağımsız olarak günlük 150,00 TL tutarında iâşe verilmektedir. Ceza infaz kurumu idaresi tarafından temin edilen mamanın yetersiz kalması halinde özel beslenme diyetine uygun mamalar tedavi ve bebeğe uygun besin kapsamında değerlendirilmekte ve bütçe ölçüsünde karşılanmaktadır. Bunun yanında ceza infaz kurumlarında annesinin yanında kalan çocukların ihtiyaç duydukları çocuk bezleri ödenek tahsis edilmesini beklemeden temin edilmekte ve temin edilen bu malzemeler ücretsiz olarak kendilerine tutanakla teslim edilmektedir.³⁶⁹

Maddi durumu yetersiz ve evsiz vatandaşlara barınma hakkı kapsamında sunulan hizmetler de ele alınması gereken konulardandır. Uluslararası insan hakları hukuku, barınma hakkını temel bir insan hakkı olarak tanımaktadır. Bu bağlamda herkes, sürekli ve güven içerisinde hayatını devam ettirebileceği insan onuruna yakışır bir konutta yaşama hakkına sahiptir.³⁷⁰ Konut hakkı bağlamında ayrımcılığın önlenmesi de önem arz etmektedir. Dünyada ve ülkemizde yaşanan enflasyona bağlı olarak Tüketici Fiyat Endeksindeki (TÜFE) (2003=100) değişim 2023 yılı Aralık ayında bir önceki aya göre %2,93, bir önceki yılın Aralık ayına göre %64,77 ve on iki aylık ortalamalara göre ise %53,86 olarak gerçekleşmiştir.³⁷¹ TÜFE içerisinde yer alan ana harcama gruplarından birini de konut oluşturmaktadır. Enflasyon artışı nedeniyle konut fiyatlarında ve konut kira bedellerinde yaşanan artışlar konut hakkı bağlamında sorunlar gündeme getirmiştir. Konut kira bedellerinde yaşanan artışların bireyler açısından mağduriyetler doğurmaması için 11/6/2022 tarihli ve 31863 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 7409 sayılı Kanun ile 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’na geçici bir madde eklenmiş ve 6098 sayılı Kanun m. 344/1’de belirlenen TÜFE endeksli kira artış oranı sınırında değişikliğe gidilmiştir. Söz konusu Geçici Madde ‘ye göre; 11/6/2022 ila 1/7/2023 tarihleri arasında yenilenen kira dönemlerinde kira bedeline ilişkin yapılacak artışın en fazla bir önceki kira yılına ait kira bedelinin %25’i oranında olabileceği hüküm altına alınmıştır. 15/7/2023 tarihli ve 32249 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 7456 sayılı Kanun ile bahsi geçen uygulamanın 1/7/2024 yılına kadar uzatılması karara bağlanmıştır. Ayrıca ASHB tarafından yürütülen “*Evsizlerin konaklatılması projesi*” evsiz, mekânsız ve kimsesiz vatandaşların tespit edilerek öncelikli olarak il sınırları içerisinde bulunan kamu kurumu misafirhanelerine yerleştirilmesi, kamu kurumu misafirhanelerine yerleştirilememeleri halinde pansiyon, otel vb. yerlerde konaklamalarının sağlanması veya bir mekânın bu kişiler için tahsis edilmesi, konaklayanların temizlik, sağlık, temel gıda, giyim ve benzeri diğer ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlamaktadır.³⁷²

³⁶⁹ Adalet Bakanlığının 17/4/2024 tarihli ve E-37527827-605.02-31/651 sayılı cevabi yazısı.

³⁷⁰ TIHEK, Barınma Hakkı Bağlamında Deprem Sonrası Kira Artışlarının Değerlendirilmesi Raporu, s.9, para. 1.

³⁷¹ TÜİK, “Tüketici Fiyat Endeksi, Aralık 2023”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Aralik-2023-49657>, (E.T. 16/5/2024).

³⁷² ASHB’nin 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yürütülen Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP), toplumun dezavantajlı kesimlerinin ekonomik ve sosyal hayata daha aktif şekilde katılmasının sağlanması, istihdam edilebilirliğin artırılması, sosyal içerme, sosyal girişimcilik ve yenilikçiliğin desteklenmesi ve sosyal sorumluluk uygulamalarının yaygınlaştırılması amacıyla uygulanmaktadır. 2023 yılında SOGEP uygulaması kapsamında dezavantajlı kesimlere dönük olarak 94 projeye 330 milyon TL destek verilmiştir. Yararlanıcıların eş-financemanı ile beraber toplam 467 milyon TL'lik yatırım hacmi oluşturulmuştur.³⁷³ Servet temelinde ayrımcılığın önemli sebeplerinden biri de yoksulluktur. Yoksullukla mücadele kapsamında kişilerin girişimlerinin desteklenmesi ve istihdam edilmelerinin sağlanması önem arz etmektedir. Bu kapsamda söz konusu projelerin servet temelinde ayrımcılığı önlemeye yönelik iyi uygulama örneklerinden olduğu değerlendirilmektedir.

Servet temelinde ayrımcılık kapsamında işsizlik ödeneği, emekli maaşları ve bayram ikramiyeleri miktarlarında yapılan iyileştirmelerin de ele alınması gerekmektedir. 2023 yılında işsizlik ödeneği kapsamında 1.182.000 kişiye ödeme yapılmış olup önceki yıla göre ödeme yapılan kişi sayısı 85.000 kişi (%6,7) azalmıştır.³⁷⁴ Sosyal Güvenlik Kurumundan gelir ve aylık alan kişilerin alım gücünü yükseltmek için en düşük emekli aylığı, 2022 yılı Ocak ayında 2.500 TL'ye, 2022 yılı Temmuz ayında 3.500 TL'ye, 2023 yılı Ocak ayında 5.500 TL'ye yükseltilmiş, 2023 Nisan ayı itibarıyla ise 7.500 TL olacak şekilde güncellenmiştir.³⁷⁵ 2023 yılı Temmuz ayında emekli aylığına yapılan zam ile birlikte kök aylığı 6.000 TL olan emekliler 7.500 TL almaya devam etmiş, kök aylığı 6.500 TL olanların emekli aylığı 8.125 TL'ye, kök aylığı 7.000 TL olanların emekli aylığı 8.750 TL'ye ve kök aylığı 7.500 TL olanların emekli aylığı ise 9.375 TL'ye yükseltilmiştir.³⁷⁶ Ayrıca 2018 yılından itibaren Ramazan ve Kurban Bayramlarında yılda iki bayram için 1.000 TL bayram ikramiyesi ödenmeye başlanmış olup 2023 yılı itibarıyla bu miktar 2.000 TL'ye yükseltilmiştir.³⁷⁷

TÜİK'in 2023 yılı Yoksulluk ve Yaşam Koşulları Araştırmasına göre yoksulluk oranı 2022 yılında %14,4 iken 2023 yılında 0,5 puan azalarak %13,9 olmuştur. Yoksulluk oranında genel olarak bir düşüş olması önem arz etmektedir. Ancak 2023 yılında okuryazar olmayan fertler arasındaki yoksulluk oranının %0,1 artış ile %27,8 olduğu, bir okul bitirmeyenler arasında bu oranın %0,3 artarak %24,7 olduğu, lise altı eğitim alan kişiler arasında ise yoksulluk oranının %0,2'lik bir artışla %14,0 olduğu, yükseköğretim tamamlamış fertler arasında ise söz konusu oranın %0,6 artarak %3,2 olarak hesaplandığı görülmüştür. Yoksulluk oranında düşüş görülen tek grup ise %0,1'lik düşüş ile lise ve dengi okul bitiren fertlerin bulunduğu grup olmuştur. Her ne kadar yoksulluk oranı genel olarak düşmüş olsa da eğitim düzeyleri dikkate alınarak yapılan çalışmalar göstermektedir ki bu orandaki düşüş her gruba yansımamış ve birçok eğitim düzeyi grubunda yoksulluk oranlarında artışlar yaşanmıştır. Bu kapsamda yoksulluk oranlarının belli gruplarda artışının ardındaki sebeplerin bulunması ve yoksulluk oranındaki düşüşün toplumun tüm kesimlerine eşit olarak yansımaları sağlayacak önlemlerin alınması gerekmektedir. Yoksulluğa dair bir diğer önemli istatis-

³⁷³ Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının 1/4/2024 tarihli ve E-29679246-602.05-5651211 sayılı cevabi yazısı.

³⁷⁴ ÇSGB'nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

³⁷⁵ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, "En Düşük Emekli Maaşı 7 bin 500 TL'ye Bayram İkramiyesi ise 2 Bin TL'ye Yükseliyor" <https://www.csgeb.gov.tr/haberler/en-dusuk-emekli-maasi-7-bin-500-tl-ye-bayram-ikramiyesi-ise-2-bin-tl-ye-yukseliyor-1/>, (E.T. 27/5/2024).

³⁷⁶ Habertürk, "2023 Temmuz zammı ile SSK ve Bağ-kur emekli maaşı ne kadar oldu", <https://www.haberturk.com/emekli-maas-zammina-son-durum-2023-temmuz-zammi-ile-ssk-emekli-sandigi-ve-bag-kur-emekli-maasi-ne-kadar-oldu-3608160/9>, (E.T. 27/5/2024).

³⁷⁷ ÇSGB, "En Düşük Emekli Maaşı 7 bin 500 TL'ye Bayram İkramiyesi ise 2 Bin TL'ye Yükseliyor" <https://www.csgeb.gov.tr/haberler/en-dusuk-emekli-maasi-7-bin-500-tl-ye-bayram-ikramiyesi-ise-2-bin-tl-ye-yukseliyor-1/>, (E.T. 27/5/2024).

tik ise yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olanlara ilişkin istatistiktir. Bahsi geçen istatistik 2023 yılında %1,6'lık bir düşüşle %31 olarak hesaplanmıştır. Bu düşüş yoksulluğun ve dolayısıyla bu kapsamda gerçekleşebilecek servet temelinde ayrımcılığın önlenmesi adına önem arz etmektedir.

MEB tarafından maddi durumu yetersiz öğrencilere yapılan burs, harçlık, kırtasiye yardımı ve yatılı olarak eğitimini sürdüren öğrencilere sağlanan kalacak yer yardımı şeklindeki yardımların 2023 yılında artarak devam ettiği, bu kapsamda nakdi olarak yapılan yardımların tutarlarının da artırılarak öğrencilerin eğitim hayatına desteğin artırıldığı görülmüştür.

GSB tarafından verilen burs ve krediler ile öğrencilerin barınması için sağlanan yurt imkânları incelendiğinde, 2022 yılında GSB yurtlarında barındırılan engelli öğrenci sayısı 2.595 iken 2023 yılında bu sayı artmış ve 2.642 engelli öğrenciye barınma imkânı sağlanmıştır. 2022 yılında yurtlarda 5.589 yabancı öğrenci barındırılmaktayken 2023 yılında bu sayıda bir düşüş yaşanmış ve barınma imkânı sağlanan yabancı öğrenci sayısı 4.642 olarak tespit edilmiştir. Bu kapsamda yurt kapasitelerinin artırılması, yurtlara erişimin her öğrenci için kolaylaştırılması ve yurtlarda sağlanan hizmetlerin kaliteli hale getirilmesi önem arz etmektedir.

Sağlık hizmetlerine erişim de servet temelinde ayrımcılığın önemli veçhelerinden birini oluşturmaktadır. Bu kapsamda GSS primleri devlet tarafından ödenen kişilerin sayısı ve sağlık sigortası dışında kalan kişilerin sayısı önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. 2023 yılında GSS primi devlet tarafından karşılanan kişi sayısı 96.237 kişi azalarak 6.848.204 olarak tespit edilmiştir. Bunun yanında sağlık güvencesine sahip olmayan kişi sayısı ise 2022 yılında 661.910 iken 2023 yılında bu sayı 562.571 olarak tespit edilmiştir. Sağlık güvencesi kapsamında olmayan kişi sayısının önceki seneye göre azalması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

2.7. Sağlık Durumu

6701 sayılı Kanun'da ayrımcılığın yasaklandığı temeller arasında sağlık durumuna da yer verilmiştir. DSÖ Anayasası'na göre sağlık; sadece hastalık veya sakatlığın olmaması değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan iyi olma halidir.³⁷⁸ Sağlık durumu, belirli bir ciddiyet seviyesindeki sağlıkla ilgili özellikleri ve sağlıkla ilgili davranışları içermektedir.³⁷⁹ Sağlık durumu temelinde ayrımcılık; kişilerin eğitim, ulaşım, sağlık kuruluşları, binalar, bilgi/iletişim, istihdam, özlük hakları, terfi, mal ve hizmetlere erişim gibi hakları bakımından ayrımcılığa uğradığı hallerde söz konusu olmaktadır.³⁸⁰

³⁷⁸ DSÖ, "Constitution", <https://www.who.int/about/governance/constitution>, (E.T.16/5/2024).

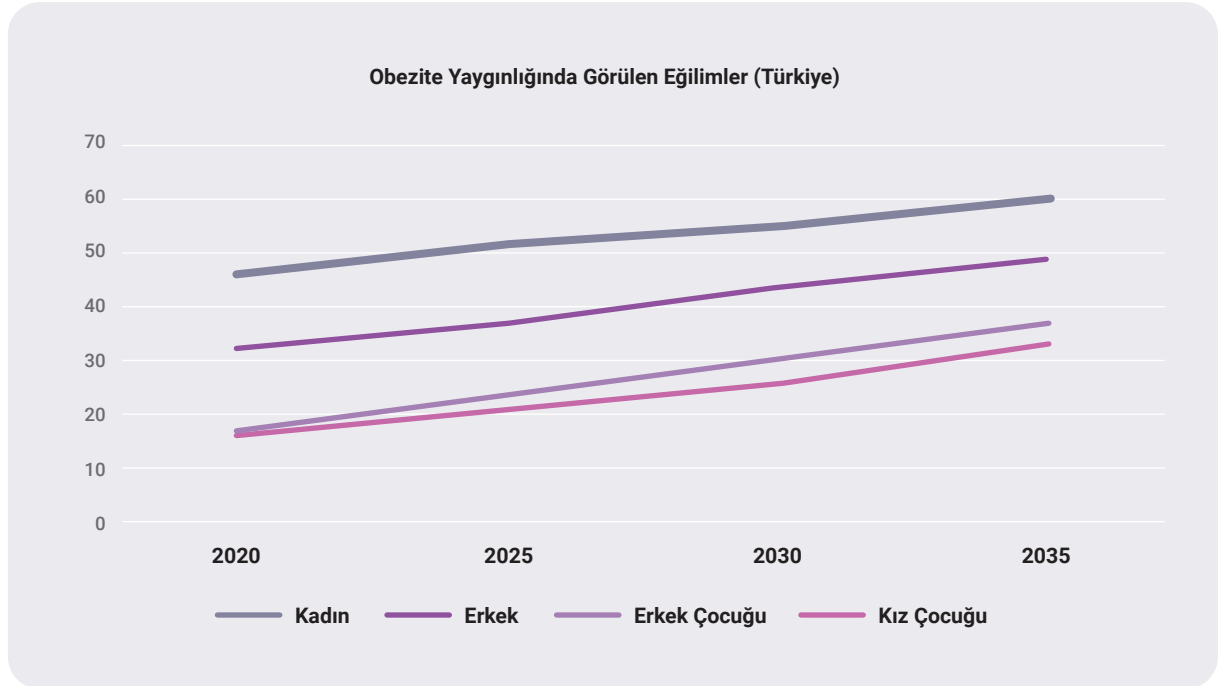
³⁷⁹ Jessica L. Roberts and Elizabeth Weeks, Healthism: Health Status Discrimination and the Law, s. 15.

³⁸⁰ TIHEK, "Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik", <https://www.tih.gov.tr/ayrimcilikla-mucadele-ve-esitlik-3/>, (E.T. 21/5/2023).

Günümüze gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan en önemli sağlık sorunlarından biri de obezitedir. Obez bireylerin sıklıkla karşılaştığı ayrımcı muameleler sağlık durumu temelinde ayrımcılığın görünümülerinden biridir. Obez bireyler karşılaştıkları ön yargı, kalıp yargılar ve ayrımcı muameleler neticesinde damgalanmaya maruz kalmakta ve bu damgalama psikolojik sorunları da beraberinde getirmektedir.³⁸¹ Bu ayrımcı muameleler; “obez bireyler tembeldir ve yavaştır.” algısı, istihdamda, ulaşım ve sağlık hizmetlerine erişimde, aile ve eğitim yaşamında karşılaşılan damgalanma şeklinde tezahür edebilmektedir.

Dünya Obezite Federasyonu tarafından açıklanan 2023 Dünya Obezite Atlası Raporu’na göre beslenme tercihlerinde işlenmiş gıda tüketimine yönelme, artan hareketsizlik, gıda arzı ve pazarlamasını kontrol etmeye yönelik politikaların zayıf olması, kilo yönetimi ve sağlık eğitimini destekleyecek sağlık hizmetlerinde kaynak sorunu obezite artışındaki nedenler arasında sayılmıştır.³⁸² Türkiye’nin de değerlendirildiği Rapor’da çocuk ve yetişkin obezitesindeki artışın üst seviyelerde olduğu 2035 yılında yetişkinlerin yarısından fazlasının obez olabileceği, değerlendirilmiştir. 2023 Dünya Obezite Atlası Raporu’na göre 2035 yılında obezite oranının kadınlarda %60, erkeklerde %45, erkek çocuklarında %37, kız çocuklarında %33’ün üzerinde olabileceği öngörülmüştür.³⁸³

Grafik 9: Türkiye’de Obezite Yaygınlığında Görülen Eğilimler (Türkiye)³⁸⁴

TÜİK tarafından 1/6/2023 tarihinde yayınlanan “Türkiye Sağlık Araştırması”nda boy ve kilo değerleri kullanılarak hesaplanan vücut kitle indeksi incelendiğinde; 15 yaş ve üstü obez bireylerin oranının 2019 yılında

³⁸¹ S.M. Phelan, D.J. Burgess, M.W. Yeazel, W.L. Hellerstedt, J.M. Griffin and M. Van Ryn, “Impact of Weight Bias and Stigma on Quality of Care and Outcomes for Patients with Obesity”, *Obesity Reviews*, 2015-16, s. 319.

³⁸² Dünya Obezite Federasyonu, 2023 Dünya Obezite Atlası, <https://data.worldobesity.org/publications/WOF-Obesity-Atlas-V5.pdf>, s.28, (E.T. 17/5/2024).

³⁸³ Dünya Obezite Federasyonu, 2023 Dünya Obezite Atlası, s.210.

³⁸⁴ Dünya Obezite Federasyonu, 2023 Dünya Obezite Atlası, s.210.

%21,1 iken, 2022 yılında %20,2 olduğu görülmüştür. Cinsiyet bazında bakıldığında; kadınların %23,6'sının obez ve %30,9'unun obez öncesi, erkeklerin ise %16,8'inin obez ve %40,4'ünün obez öncesi olduğu belirtilmiştir. Verilerdeki yükseliş ve obez bireylerin karşılaştığı ayrımcı muameleler dikkate alındığında obez bireylerin sağlık hakkına erişiminin iyileştirilmesi ve maruz kaldıkları ayrımcı muamelelerin önüne geçilmesi amacıyla farkındalık artıran çalışmalar yapılmasının ve bu konuda eğitim verilmesinin, sağlık durumu temelinde ayrımcılığın önlenmesine katkıda bulunacağı değerlendirilmektedir.

Bireylerin ayrımcı muameleden korunması ve damgalamanın önüne geçmek amacıyla faaliyet gösterilmesi gereken bir diğer alan da ruhsal bozukluğu bulunan hastaların tedavi sürecidir. Eşitlik ilkesinin hayata geçirilmesinde ve sağlık durumu temelinde ayrımcılığın önlenmesinde kurumlara çeşitli yükümlülükler düşmektedir. Son on yılda Sağlık Bakanlığı tarafından ruh sağlığı hizmetlerinde toplum temelli model çerçevesinde *"Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı"* hayata geçirmiştir. Eylem Planı çerçevesinde 80 ilde 188 Toplum Ruh Sağlığı Merkezi (TRSM) açılmıştır. TRSM'lerde verilen hizmetler arasında; hasta ve yakınlarına Merkezin işleyişi ile ilgili bilgi vermek, hastalara bireysel danışmanlık hizmeti vermek, Merkeze devamı sağlanan hastaların tedavisine düzenli devam edip etmediğini takip etmek, hastanın bakım planı çerçevesinde gezici ekip tarafından ev ziyaretleri yapmak, grup terapisi yapmak, psikososyal beceri eğitimi vermek, hastanın durumuna göre uygun olarak resim, el sanatları, müzik gibi uğraşı tedavileri düzenlemek, hasta ve ailelerine psiko-eğitim vermek, merkeze devamı sağlanamayan hasta veya yakınlarıyla irtibat kurmak ve merkezin hastayla bağlantısını oluşturmak, toplumun bilgilendirilmesiyle ilgili ve damgalama karşıtı çalışmalar yapmak yer almaktadır. Bu çerçevede TRSM'ler öncülüğünde kronik ruhsal hastalığı olan kişilerin damgalanmalarıyla mücadele edilmesi kapsamında eğitimler sürdürülmektedir. Temmuz 2021 – Kasım 2023 arasında 44 il ve 117 TRSM'de, 996'sı personele olmak üzere toplamda 3654 kişiye eğitim verilmiştir.³⁸⁵

Sağlık durumu temelinde ayrımcılığın görünümlerinden biri de buğday, arpa ve çavdar gibi besinlerde bulunan glüten adlı proteine karşı hassasiyet ile ortaya çıkan çölyak, insülin hormonunun etkili bir şekilde kullanılamaması durumunda gelişen diyabet ve proteinli gıdalarda bulunan maddeyi metabolize edememekten kaynaklanan ve proteini düşük özel bir beslenme gerektiren fenilketonüri gibi hastalıkları bulunan bireylerin gıdaya erişim noktasında yaşayabileceği ayrımcı uygulamalardır.³⁸⁶ Söz konusu hastalıkları olan bireylerin karşılaştığı problemlerden biri de diyetle uygun gıdaya erişememektir. Çölyak hastaları; glütensiz ürünlerin miktarının azlığı, fiyatlarının pahalı olması gibi sebeplerle glütensiz gıdalara erişimde güçlük yaşamaktadır.³⁸⁷ Çölyak hastalarının uygun gıdaya erişiminde ürünlerin vergilendirilmesinin ve nakdi yardım sağlanmasının yanı sıra okul, iş yeri gibi alanlarda bu ürünlerin ulaşılabilirliğinin sağlanması dezavantajlı durumun aşılmasına yardımcı olacaktır. 2023 yılında ASHB tarafından özel diyet gereksinimleri olan bireylere yönelik sosyal yardım programlarının büyük kısmı nakdi olarak yürütülmüştür. Bu kapsamda, özel diyet gereksinimi olan ihtiyaç sahibi bireylere yapılan nakdi yardımlar ile söz konusu kişiler diyetlerine uygun ürünleri temin edebilmektedir.³⁸⁸ ASHB ve Sağlık Bakanlığı arasında 2017 yılında imzalanan *"Psiko-Sosyal ve Mali Kayıp Yaşayan Hastalara Yönelik Şartlı, Düzenli Nakdi Sosyal Yardım Yapılması ile Sosyal Destek*

³⁸⁵ Sağlık Bakanlığının 4/4/2024 tarihli ve E. 11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

³⁸⁶ TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Yılı Raporu, s. 87.

³⁸⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Çölyak Hastalığının Teşhis Aşamasının, Sebeplerinin, Sonuçlarının ve Bu Hastalığa Maruz Kalanlara Sağlanabilecek Yardımların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesine İlişkin Meclis Araştırması Komisyonu Raporu", Nisan 2018, s. 50-59.

³⁸⁸ ASHB'nin 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

Hizmetleri Verilmesi Projesi İş ve İşlemlerine İlişkin İş Birliği Protokolü kapsamında tüberküloz ve Subakut Sklerozan Panensefalit hastalarına yönelik *"Kronik Hastalık Yardım Programı"* başlatılmış olup çölyak hastalarına yönelik planlanan yardım da bu protokol kapsamında değerlendirilmektedir. Bu çalışmalar kapsamında tanı ve izlem kriterlerinin bilimsel dayanaklar zemininde oluşturulması amacıyla Sağlık Bakanlığı tarafından Çölyak Nakdi Yardım Talep Edenlerde Tanı ve İzlem Kriterleri Danışma Kurulu oluşturulmuştur. Bu kapsamda verilerin elde edilmesi hususunda Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü ile çalışmalara devam edilmektedir.³⁸⁹

Keza TİHEK tarafından UÖM görevi kapsamında gerçekleştirilen ziyaretlerde de kişilere sağlık raporuna istinaden diyet, vejetaryen, vegan, alerji ve diyabetik diyet yemeği verilip verilmediği, çölyak hastası olanlara glutensiz yemekler hazırlanıp hazırlanmadığı gibi hususlar da dikkate alınmakta ve değerlendirilmektedir.³⁹⁰ Bu doğrultuda TİHEK, UÖM görevi kapsamında gerçekleştirdiği ziyaretlerde, bahsi geçen kurumlarındaki uygulamaları yakından takip etmekte ve hazırladığı ziyaret raporlarında bu hususlara yer vermektedir.

Görüldüğü üzere söz konusu hastalıklar sonucunda bireylerin karşılaştığı problemler farklı kurumların iş birliğini gerektirmektedir. Sağlık Bakanlığı; ASHB, Adalet Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, MEB, YÖK iş birliğiyle diyetle uygun gıdaya erişimin ve ulaşılabilirliğin sağlanması ve söz konusu hastalıkların tedavisi ve erken teşhisi ile hasta ve ailesinin bilgilendirilmesi, okul ve iş yerlerinde uygun menülerin çıkarılmasının teşviki yönünde faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ile sağlık durumu temelinde ayrımcılığın önüne geçebilecektir.

İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü (HIV) ile yaşayan kişilere yönelik ayrımcılık, sağlık durumu temelinde ayrımcılığın önemli görünümünden biridir. Ülkemizde HIV, bildirim zorunlu hastalıklar listesinde yer almaktadır. Sağlık Bakanlığı tarafından HIV ve AIDS vakalarının bildirim zorunlu olmakla birlikte 1994 yılından itibaren özel surveyans yürütülerek teşhis edilen hastaların bildirimlerinin isim belirtilmeden kod kullanılarak yapıldığı belirtilmiştir Bireylerin ayrımcılık ve damgalanmaya uğramalarına engel olmak için HIV enfeksiyonunun bildiriminde hastaların güvenliği ve kişi haklarına zarar verilmemesi esastır. Bu nedenle HIV sebebiyle sağlık kuruluşlarına başvuran, tedavi ve testlerini yaptıran hastaların veya yeni tespit edilen HIV pozitif kişilerin kimliği ile ilgili bilgiler kodlanarak bildirilmekte olup kişilerin ad, soyad ve T.C. Kimlik Numarası bilgileri alınmamaktadır. Buna rağmen ülke genelinde HIV pozitif bireyler sosyal damgalanma ve ayrımcılığa uğrama endişesi ile özellikle küçük illerde tanı ve tedavi hizmetleri almaktan kaçınmaktadırlar.³⁹¹

Söz konusu hastalıklar hakkında bilgi eksikliği olması ve farkındalığın yeterli olmaması sebebiyle bireylerin sosyal dışlanma, sağlık temelinde ayrımcılığa maruz kalma, kişisel verilerinin korunmaması gibi nedenlerle tedaviye erişmekten imtina etmesi söz konusu olabilmektedir. Bireylerin sağlık durumlarından dolayı farklı muameleye maruz kalması mevcut sosyal eşitsizlikleri daha derin hale getirebilme riskini beraberinde getirmektedir. Bu farklı muamelelerin kişiler üzerinde anksiyete, depresyon gibi psikososyal sonuçları da bulunmaktadır. Muhtemel ayrımcı muamelelerin önüne geçilmesinde sağlık verilerinin sıkı korumaya sahip olması önemli bir tedbir oluşturmaktadır. Bu nedenle Sağlık Bakanlığı tarafından HIV/AIDS

³⁸⁹ Sağlık Bakanlığının 4/4/2024 tarihli ve E. 11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

³⁹⁰ TİHEK, İzmir 2 Nolu F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No:2023/15, 2023, Ankara.

³⁹¹ Sağlık Bakanlığı, "HIV/AIDS İstatistikleri", <https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/bulasici-hastaliklar-ve-erken-uyari-db/Dokumanlar/Istatistikler/hiv-aids-2023.pdf>, (E.T.16/5/2024).

çalışmalarında yol haritası oluşturmak amacıyla hazırlanan ve 2019-2024 yıllarını kapsayan “Türkiye HIV/AIDS Kontrol Programı”nda³⁹² yer alan “HIV ile yaşayan bireylere yönelik ayrımcılığı ve mahremiyet ihlallerini önlemek” amacını hayata geçirmek üzere belirlenen hedefler doğrultusunda bu bireylere yönelik sağlık temelinde ayrımcılıkla mücadelede kişilerin sağlık verilerinin korunmasına önem verilmeli ve konuya ilişkin eğitim faaliyetleri konusunda duyarlılık gösterilmelidir.

Sağlık durumu temelinde ayrımcılık ile mücadelenin etkin olması gereken bir başka alan ise eğitim hizmetleridir. Sağlık problemleri nedeniyle örgün eğitim kurumlarından doğrudan yararlanamayacak öğrencilere evde ve hastanede eğitim hizmeti sunulması önem arz etmektedir. Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği’nin 24’üncü maddesine göre MEB tarafından zorunlu öğrenim çağında bulunan fakat sağlık problemleri sebebiyle örgün eğitim kurumlarından faydalanamayan öğrencilere evde eğitim hizmeti veya hastane sınıflarında eğitim hizmeti verilmektedir. En az dört ay süreyle örgün eğitim kurumundan faydalanamayacak durumda olduğunu sağlık kurulu raporu ile belgelendiren özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilere evde eğitim hizmeti sunulmaktadır. Sağlık problemleri nedeniyle evde eğitim hizmeti alan öğrenci sayısı 31/12/2023 tarihi itibarıyla 10.980’dir. Sağlık problemleri nedeniyle sağlık kuruluşlarında yatarak tedavi gören zorunlu öğrenim çağındaki öğrencilerin eğitimlerini sürdürmeleri için hastaneler bünyesinde tedavisi devam eden çocuk hastanın velisinin dilekçesi üzerine İl Özel Eğitim Hizmetleri Kurulunun teklifi ve (gerektiğinde) Sağlık Bakanlığının uygun görüşü üzerine Valilik Olur’u ile sınıflar açılmıştır. Ülke genelinde 45 ilde 154 hastanede hastane sınıfı açılmıştır. Sağlık problemleri nedeniyle hastanede eğitim hizmeti alan öğrenci sayısı 31/12/2023 tarihi itibarıyla 548’dir. Ayrıca evde eğitim hizmetinde görevlendirilen öğretmenlere MEB tarafından “Çocuk Hastalarla Evde/Hastanede Eğitim Kursu” açılmıştır. Bu kapsamda uzaktan eğitim marifetiyle 132 öğretmene eğitim verilmiştir.³⁹³ Sağlık sorunları nedeniyle eğitim hakkından etkin olarak yararlanamayan öğrencilere yönelik evde eğitim ve hastane sınıfı modelinin hayata geçirilmesinin ve görevlendirilen öğretmenlere eğitim verilmesinin iyi uygulama örneği olduğu değerlendirilmektedir. Hastane sınıfı bulunmayan illerde ihtiyaçlar doğrultusunda hastane sınıfı açılması, hastane sınıfı bulunan illerde ise yaygınlaştırma çalışmaları yapılması ve Çocuk Hastalarla Evde/Hastanede Eğitim Kursu’nun görevlendirilen tüm öğretmenlere verilmesi sağlık durumu sebebiyle eğitim hizmetlerine erişemeyen öğrencilerin ayrımcılığa maruz kalmasının önüne geçecektir.

Sağlık durumu temelinde ayrımcı muameleye maruz kalma riski ile karşı karşıya kalan bir diğer grup da albinizmlilerdir. Dünyada ortalama 17.000’de bir görüldüğü tahmin edilen, bulaşıcı olmayan ve doğuştan gelen kalıtsal bir farklılık olmakla birlikte etnik köken ve cinsiyet fark etmeksizin tüm dünyada rastlanabilen albinizm; saç, cilt ve gözlerde pigmentasyon (melanin) eksikliğine neden olarak güneş ve parlak ışığa karşı savunmasızlığa yol açmaktadır. Albinizmliler pigmentasyon eksikliği sebebi ile güneşe karşı yüksek hassasiyetle mücadele etmektedir. Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği’nde albinizm tedavisinde kullanılan güneşten koruyucu kremlerin, bedelleri aylık 162 TL’yi geçmemek kaydıyla sağlık kurulu raporu, reçete ve faturaya dayanılarak sağlık sosyal güvenlik merkezleri tarafından

³⁹² Sağlık Bakanlığı, “Türkiye HIV/AIDS Kontrol Programı (2019-2024)”, <https://hsgm.saglik.gov.tr/bulasicihastaliklar-haberler/hiv-aids-ile-mucadelede-2019-2024-yol-haritasi-olusturuldu.html>, (E.T. 17/5/2024).

³⁹³ MEB’in 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

şahıs bazında ödeneceği düzenlenmiştir.³⁹⁴ Ayrıca albinizm hastalığı olan bireyler görme engelleri sebebi ile eğitim hayatına erişimde gerekli materyallerin temininde de sorunlar yaşamaktadır. MEB tarafından az gören öğrencilerin performansları farklılaştığından (punto büyüklükleri 16,18,20,22,24 punto gibi) merkez teşkilatı yerine mahalli teşkilat tarafından büyük puntolu ders kitapları taleplerinin daha hızlı karşılanacağı değerlendirilerek İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerine gelen taleplerin istenilen punto ve karakterleri düzenlenerek inisiyatifte bırakılmaksızın öğrencilere ulaştırılması hususunda 81 İl Valiliği bilgilendirilmiştir.³⁹⁵ Albinizimli bireyler rahatsızlıkları sebebi ile yaşadıkları zorlukların yanı sıra fiziksel görünüşleri sebebiyle, eğitim hayatında akran zorbalığı gibi iş hayatında daha düşük profilde çalıştırılma veya iş başvurusunun kabul edilmemesi gibi ayrımcı muamelelere maruz kalabilmektedir. Bu sebeple albinizimli bireylere yönelik farklı muamelelerin önüne geçmek amacıyla öğretmenler ve öğrencilere albinizm hakkında bilinçlendirme eğitimlerinin verilmesi ve istihdam alanında toplumsal bilincin artırılması önem arz etmektedir. Öte yandan albinizimli bireylere ilişkin istatistiki verilere ulaşılamamıştır. Söz konusu hastalığa sahip bireylere ilişkin ayrıştırılmış verilerin toplanması, bireylerin karşılaştıkları zorlukların ortaya konulmasına ve sunulacak hizmetlerin planlanmasına katkı sunacaktır. Kurumumuzun 2022 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu'nda albinizimli bireylere yönelik ayrımcılıkla mücadelede ders materyallerinin büyük punto ile hazırlanmasının gerekliliği vurgulanmıştır.³⁹⁶ Bu çerçevede 2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı'ndan itibaren MEB talimatı ile inisiyatifte bırakılmaksızın mahalli teşkilat tarafından istenilen punto ve karakterler düzenlenerek ders materyallerinin temin edilmesi albinizimli bireylerin eğitim hakkına eşit erişiminin sağlanmasında önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Sağlık temelinde ayrımcılığının görünüşlerinden biri de sağlık verilerinin paylaşılması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Sağlık bilgisi ile ilgili çoğu husus genetik bilginin de kapsamına girebilmektedir. Gelişen teknoloji ile birlikte teşhis ve tedavi sürecinde kullanılan genetik verilere işverenlerin ve sigorta şirketlerinin ulaşması genetik ayrımcılık endişesi doğurmaktadır.³⁹⁷ Genetik bilgilerin kötüye kullanılması ihtimali bireylerin tıbbi bakımlarını geliştirecek genetik testlerden vazgeçmesine sebep olabilmektedir. Sağlık verilerinin paylaşılması, muhtemel ayrımcı muamelelere sebep olmasının yanı sıra kişisel verilerin hukuka aykırı bir biçimde işlenmesi sonucunu da doğurmaktadır. Genetik ayrımcılık, bireylerin hâlihazırda sahip olduğu kabiliyetlerinden ziyade genetik koşulların ve yatkınlıkların gelecekteki görünüşlerine dayandığından tehlikeli sonuçları olabilmektedir.³⁹⁸ Bu nispetle genetik bilgilerin korunmasına yönelik mevzuat ve uygulama gittikçe önem kazanmaktadır. Bu sebeple Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından 1997 yılında yayınlanan İnsan Genomu ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde açıkça genetik ayrımcılığını yasaklanması ve Türkiye tarafından imzalanan 1997 tarihli İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi'nde münhasıran genetik ayrımcılığın düzenlendiği göz

³⁹⁴ Sosyal Güvenlik Kurumu, Sağlık Uygulama Tebliği, <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=17229&mevzuatTur=Tebliğ&mevzuatTertip=5>, (E.T. 21/5/2024).

³⁹⁵ Büyük Puntolu Talepler İçin Örnek Talep Dilekçesi, <https://www.albinizm.org.tr/duyuru/buyuk-puntolu-kitaplar-icin-ornek-talep-dilekcesi>, (E.T. 21/5/2024).

³⁹⁶ TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2022 Yılı Raporu, s. 108-109.

³⁹⁷ ILO, Equality at work: Tackling The Challenges, Global Report Under the Follow-Up To The ILO Declaration On Fundamental Principles And Rights At Work, International Labour Conference 96th Session 2007 Report I (B), file:///C:/Users/ihoo55/Downloads/wcms_082607%20(1).pdf, s.48.

³⁹⁸ Gardner Hopkins, James Desmond K., "Unemployable Genes: Genetic Discrimination in the Workplace", *Auckland University Law Review*, Cilt:9, Sayı:2, 2001, s. 435.

önünde bulundurulurken genetik ayrımcılığa özgü yasal düzenleme yapılması ve toplumda bilincin artırılmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilmesi hususu önem arz etmektedir.

Sonuç olarak 2023 yılında; sağlık problemleri nedeniyle örgün eğitim kurumlarından doğrudan yararlanamayacak öğrencilere evde ve hastanede sunulan eğitim hizmetinin kalitesinin artırılması amacıyla evde eğitim hizmetinde görevlendirilen öğretmenlere MEB tarafından "Çocuk Hastalarla Evde/Hastanede Eğitim Kursu" açılarak uzaktan eğitim marifetiyle 132 öğretmene eğitim verilmesi sağlık temelinde ayrımcılığın önlenmesi konusunda olumlu bir gelişmedir. Benzer şekilde TRSM'ler öncülüğünde kronik ruhsal hastalığı olan kişilerin damgalanmalarıyla mücadele edilmesi kapsamında eğitim verilen il ve personel sayısında 2022 yılına kıyasla artış yaşanması da olumlu bir başka gelişmedir.

2023 yılında, albinizimli bireylere yönelik sağlık durumunda ayrımcılığın önlenmesi çalışmalarına ek olarak Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği doğrultusunda albinizm tedavisinde kullanılan güneşten koruyucu kremlerin, bedelleri aylık 162,00 TL'yi geçmemek kaydıyla sağlık kurulu raporu, reçete ve faturaya dayanarak sağlık sosyal güvenlik merkezleri tarafından şahıs bazında ödenmesi imkânı getirilmiştir. Ayrıca Albinizimli bireylere yönelik farklı muamelelerin önüne geçmek amacıyla albinizimli bireylere ilişkin ayrıştırılmış verilerin toplanması, albinizimli bireylerin karşılaştıkları zorlukların ortaya konulmasına ve sunulacak hizmetlerin planlanmasının tavsiye edilmişse de konu hakkında herhangi bir ilerleme kaydedilmediği gözlemlendiğinden 2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu'nda da söz konusu tavsiyenin tekrarlanmaktadır.

2022 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu'nda albinizimli bireylere yönelik ayrımcılıkla mücadelede ders materyallerinin büyük punto ile hazırlanmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Bu çerçevede 2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı'ndan itibaren MEB talimatı ile büyük puntolu ders materyallerinin temin edilmesi albinizimli bireylerin eğitim hakkına eşit erişiminin sağlanmasında önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte 2022 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu'nda fenilketonüri gibi hastalıkları olan bireylerin sağlıklı bireylere kıyasla yaşayabildikleri dezavantajlı durumun aşılmasına yardımcı olunması amacıyla; uygun gıdaya erişimde ürünlerin uygun biçimde vergilendirilmesinin ve nakdi yardım sağlanmasının yanı sıra okul, iş yeri, sağlık kuruluşları gibi alanlarda bu ürünlerin ulaşılabilirliğinin sağlanması tavsiye edilmişse de konu hakkında herhangi bir çalışma gerçekleştirilmediği gözlemlendiğinden 2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu'nda da söz konusu tavsiyenin tekrarlanması gerektiği değerlendirilmektedir.

2.8. Medeni Hâl

Bir kişinin hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden karşılaştırılabilir durumdakilere kıyasla eşit şekilde yararlanmasını medeni hâli nedeniyle engelleyen veya zorlaştıran her türlü farklı muamele, medeni hâl temelinde ayrımcılık teşkil etmektedir. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin 20 No'lu Genel Yorumu'nda medeni halin; kişinin evli olup olmaması, belirli bir yasal rejimde evlenmiş olup olmaması, boşanmış, fiili ya da yasalarca tanınmayan bir ilişki içinde olması veya dul olması gibi durumlarda ele

alınabileceği ifade edilmektedir.³⁹⁹ Bunlarla beraber kişinin ebeveynlik durumu, hamilelik veya cinsiyete dayalı ayrımcılık gibi ayrımcılık türleri de medeni hâl temelinde ayrımcılığa eşlik edebilmektedir.⁴⁰⁰

Türkiye’de evlenen çiftlerin sayısı 2022 yılında 575.891 iken 2023 yılında 565.435 olmuştur. Bin nüfus başına düşen evlenme sayısını ifade eden kaba evlenme hızı 2023 yılında düşerek %6,63 olarak gerçekleşmiştir. Boşanan çiftlerin sayısı ise 2022 yılında 182.437 iken 2023 yılında 171.881 olmuştur. Bin nüfus başına düşen boşanma sayısını ifade eden kaba boşanma hızı 2023 yılında %2,01 olarak gerçekleşmiştir.⁴⁰¹

Ülkemizde medeni hâl temelinde ayrımcılık, istihdam süreçlerinde ve konaklama hizmetlerinin sunumunda görünür olarak karşımıza çıkmaktadır. TÜİK tarafından 2023 yılında yayınlanan verilere göre istihdam oranı evli kadınlarda %31,7 iken hiç evlenmemiş kadınlarda %34,8, boşanmış kadınlarda ise %43,8 olarak bildirilmiştir. Evli erkeklerde ise istihdam oranı %71,0 iken, hiç evlenmemiş erkeklerde %65,0; boşanmış erkeklerde %61,7’dir.⁴⁰² Hanesinde 3 yaşın altında çocuğu olan 25-49 yaş grubundaki kadınların istihdam oranı %28 iken erkeklerin istihdam oranının %90,5 olduğu görülmektedir.⁴⁰³ TÜİK verileri incelendiğinde medeni halin çalışma hayatına etkisinin cinsiyete göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır.⁴⁰⁴ Hiç evlenmeyen kadınlarda istihdam oranı evli kadınların istihdam oranından fazladır. Bu durum kadınların evlenince çalışmaya devam etmedikleri veya işverenler tarafından tercih edilmedikleri şeklinde yorumlanabilmektedir. Aynı veriler erkekler için incelendiğinde evli erkeklerin istihdamının hiç evlenmeyen erkeklerin istihdamından daha yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla iş ve işe alım süreçlerinde erkeklerin ve kadınların evlilik ve çocuk sahibi olma durumu farklı sonuçlar doğurabilmektedir.

³⁹⁹ BM, “General comment no. 20, Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)”, <https://digitallibrary.un.org/record/659980https://digitallibrary.un.org/record/659980>, (E.T. 21/5/2024).

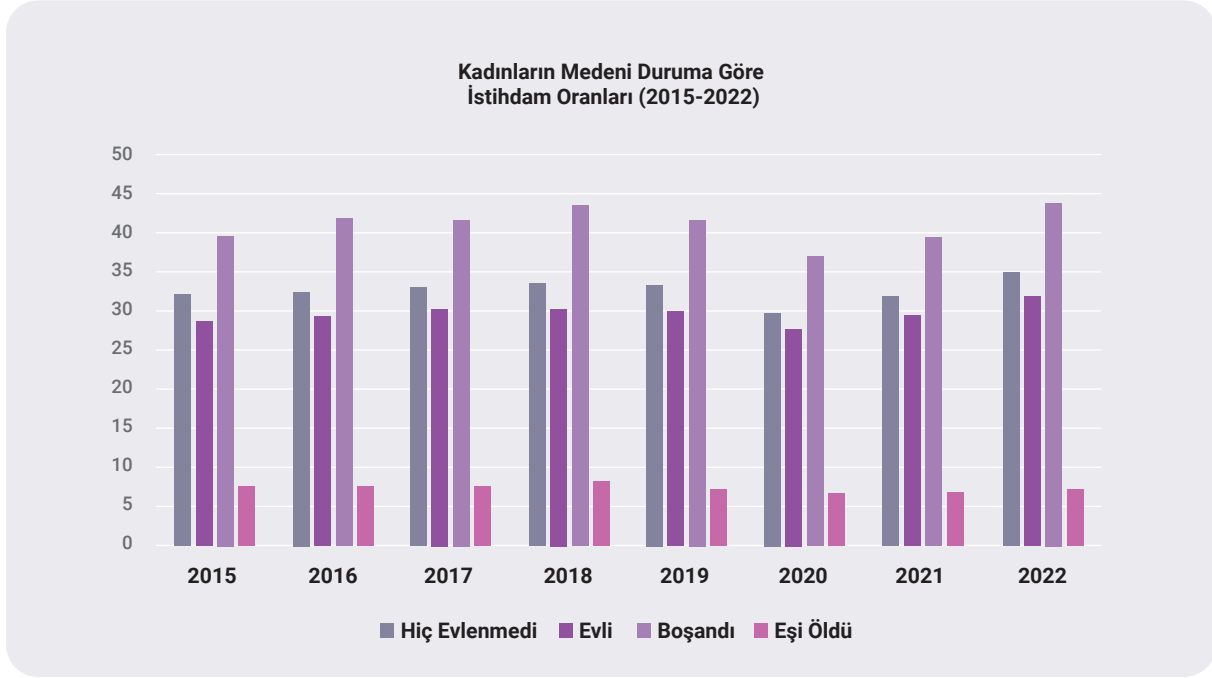
⁴⁰⁰ TİHEK, Medeni Hâl Temelinde Ayrımcılık Rehberi, 2022, s. 1.

⁴⁰¹ TÜİK, “Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2022”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023-53707>, (E.T. 21/5/2024).

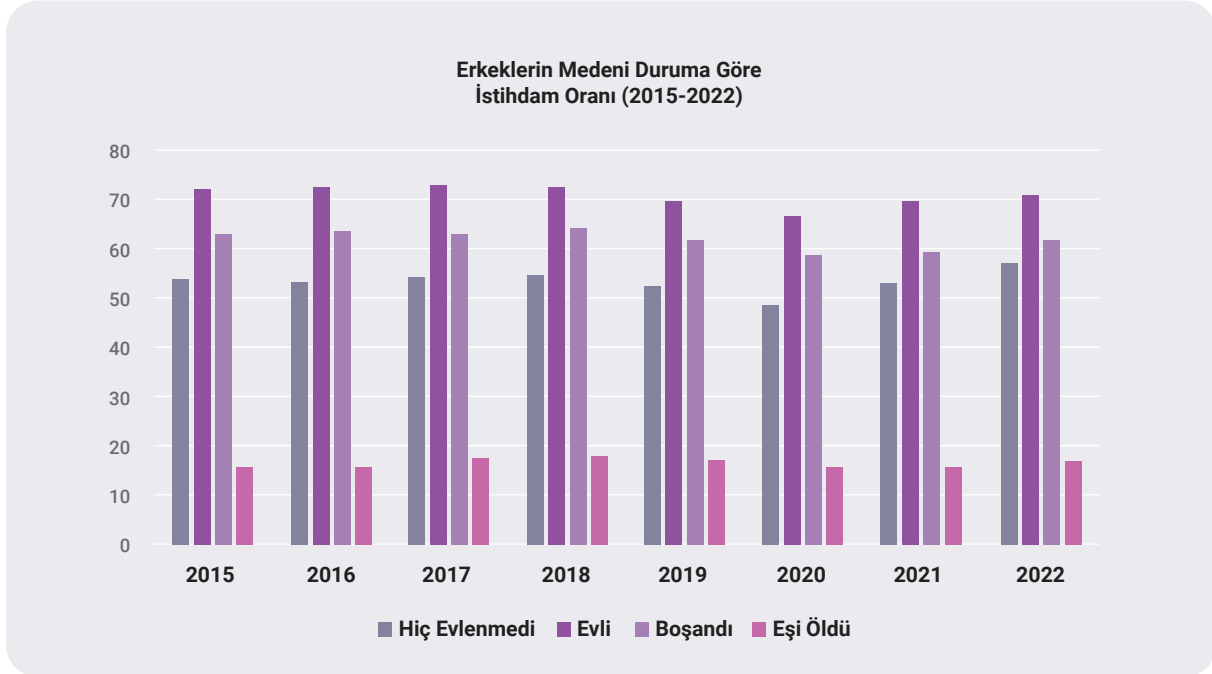
⁴⁰² TÜİK, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2023, s. 111.

⁴⁰³ TÜİK, İstatistiklerle Kadın, 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-53675>, (E.T. 20/5/2024).

⁴⁰⁴ TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Yılı Raporu, 2023, s. 90.

Grafik 10: Kadınların Medeni Duruma Göre İstihdam Oranları (2015-2022)⁴⁰⁵

Grafik 11: Erkeklerin Medeni Duruma Göre İstihdam Oranı (2015-2022)⁴⁰⁶

⁴⁰⁵ TÜİK, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, s.111.

⁴⁰⁶ TÜİK, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, s.111.

İstihdam alanında kadınlar evlilik sebebiyle ön yargılı ve ayrımcı muamelelere maruz kalabilmektedir. Evli kadınlar söz konusu olduğunda cinsiyete ilişkin ayrımcılık medeni hâlle birleşmekte ve çoklu ayrımcılık söz konusu olabilmektedir. Kadınların işgücüne katılımı ve istihdamı eşitliğinin sağlanmasında önemli bir unsurdur. Bu çerçevede Adalet Bakanlığı tarafından kadınların ekonomik ve sosyal yaşama katılımlarının güçlendirilmesi; hak, fırsat ve imkânlardan eşit şekilde yararlanmalarının sağlanması; kadın erkek fırsat eşitliğinin tüm ana plan ve politikalara yansıtılması amacıyla 2018-2023 yıllarını kapsayan "*Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı*" hazırlanmış ve yürürlüğe konulmuştur. 2018-2023 yıllarını kapsayan Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planının 2023 yılında tamamlanmış olması nedeniyle yeni bir eylem planı oluşturulması amacıyla Adalet Bakanlığı tarafından "*Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2024-2028)*" hazırlanmıştır.⁴⁰⁷

Kadınların ekonomik hayata katılımlarına ilişkin politika düzenlemeleri kapsamında ise; 12. Kalkınma Planı'nın (2024-2028) kadın bölümünde, ailede merkezi role sahip kadınların hak ettiği üstün kıymeti görmesi ve kalkınmaya ivme kazandırılması için kadınların başta eğitim ve istihdam olmak üzere hayatın tüm alanlarındaki fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarının ve her tür şiddet ve ayrımcılıktan uzak şekilde yaşamalarının sağlanması, her alanda ve düzeyde temsil ve katılımın artırılması temel amaç olarak belirlenmiştir. Bölümün sayısal hedefleri incelendiğinde ise kadınların ekonomik hayattaki konumlarının güçlendirilmesine yönelik hedeflerin; 2028 yılı sonuna kadar kadın iş gücüne katılım oranının %40,1'e, kadın istihdam oranının %36,2'ye yükseltilmesi olarak yer aldığı görülmektedir.⁴⁰⁸

Medeni hal temelinde ayrımcı muameleyle maruz kalan bireyler adli ve idari hak arama mekanizmalarına başvuru yapabilmektedir. Bu kapsamda Kurumumuza da medeni hal temelinde özellikle emlak sektöründe ayrımcılık yasağının ihlal edildiği iddiasıyla yapılan başvurular bulunmaktadır. Başvurular bir bütün olarak ele alındığında bu süreçlerde ayrımcı muamelelere daha çok bekârların (çoğunlukla bekâr erkeklerin) ve boşanmış ya da eşi vefat etmiş kadınların maruz kaldığı görülmektedir. Ayrımcı muamelenin failinin bekârlara yönelik algısına bakıldığında genellikle bekârların evi hor kullanacağı, evi temiz kullanmayacağı ve kirayı zamanında ödeyemeyeceği şeklinde kalıp yargılara sahip olduğu görülmektedir.⁴⁰⁹ 2023 yılında Kurumumuza medeni hal temelinde ayrımcılık iddiası içeren 32 başvuru yapılmıştır.

2023/235 sayılı Karar'a⁴¹⁰ konu başvuruda başvuran maliki olduğu taşınmazın bulunduğu apartmanda, yönetici tarafından bekâr kişilere ev verilmesinin yasaklanması nedeni ile bekâr kiracısının medeni hal temelinde ayrımcılığa uğradığını öne sürmüştür. TİHEK tarafından bekâr bir insana kıyasla aralarında evlilik bağı bulunan bir ailenin kiracı olarak yaşadıkları süre zarfında daha özenli bir tutum sergileyeceklerine dair bir varsayım ile hareket edilmesinin objektif ve makul bir temelden yoksun olduğu, söz konusu varsayımdan yola çıkarak ailesi olmayan ve bekâr olan kişilere ev verilmemesiyle elde edilmek istenen amacın meşruluğundan söz edilemeyeceği değerlendirilmiştir. Bu çerçevede medeni hal temelinde ayrımcı muamelede bulunularak başvuranın hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden karşılaştırılabilir durumdakilere kıyasla eşit biçimde yararlanmasının engellendiğine ve ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine karar verilmiştir. 2023

⁴⁰⁷ ASHB'nin 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁰⁸ ASHB'nin 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁰⁹ TİHEK, B. No: 2022/1739, K. No: 2023/857, 23/11/2023; TİHEK, B. No: 2022/1010, K. No: 2023/229, 2/3/2023; TİHEK, B. No: 2022/1539, K. No: 2023/300, 30/3/2023; TİHEK, B. No: 2021/395, K. No: 2022/142, 1/3/2022.

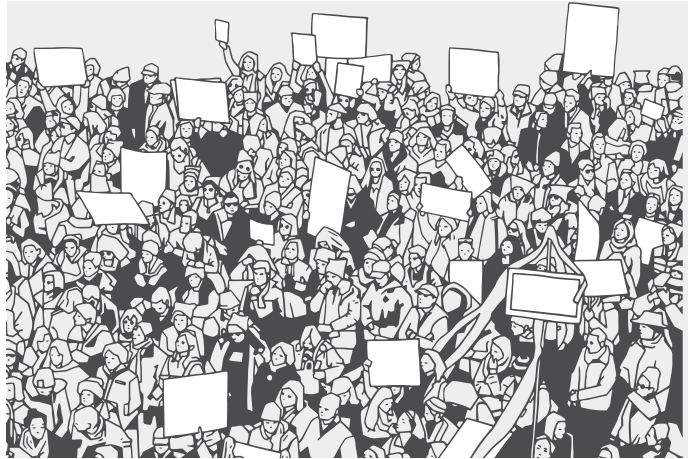
⁴¹⁰ TİHEK, B. No: 2022/326, K. No: 2023/235, 9/3/2023.

yılında karara bağlanan 2023/300 sayılı Karar'a⁴¹¹ konu başvuruda ise başvuran kiralık ev ilanının yer aldığı internet sitesinde "Aileye kiraya verilecektir." notunun yer aldığını, bilgi almak üzere ilanda bulunan irtibat kişisine "Evinizi bekâr kişilere kiraya vermiyor musunuz?" şeklinde mesaj gönderdiğini ve muhatabın "Aile dışında evimizi kiraya vermiyoruz. Aile apartmanı olduğu için prensibimiz gereği istemiyoruz." şeklinde yanıt verdiğini, bekâr olduğu gerekçesiyle ev kiralınmamasının medeni hal temelinde ayrımcılık yasağını ihlal ettiğini ileri sürmüştür. Mezkûr kararda kiralık ev ilanını veren muhatap dışında ilanın yer aldığı internet sitesinin de 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun yer sağlayıcısı olduğu tespit edilerek 6701 sayılı Kanun'un 3'üncü maddesi uyarınca ayrımcılık yasağından sorumlu olduğu kanaatine varılmış, ilanı veren kişinin ve ilanın yer aldığı internet sitesinin medeni hal temelinde ayrımcılık yasağını ihlal ettiği değerlendirilerek idari yaptırım uygulanmasına karar verilmiştir.

Ev kiralınması sürecinde yaşanan mağduriyetlere ilişkin Kurumumuza yapılan başvurular göz önünde bulundurularak Ankara Tüm Emlakçılar Odası ile Kurum faaliyetleri hakkında farkındalık artırılması ve gerçekleştirilecek ortak faaliyetler hususunda görüşmeler sağlanmış ve işbirliği protokolü imzalanmıştır.⁴¹² İmzalanan Protokol çerçevesinde TİHEK ve ATEM işbirliği ile emlak danışmanlarına "Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi: Bir Başvuru Mekanizması Olarak TİHEK" konulu eğitim programı düzenlenmiştir. Eğitim programında ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi, Kurumumuzun görev alanı, başvuru usulleri ve inceleme süresi, Kurumumuza yapılan başvurulara ilişkin bilgilendirmeler yapılmıştır.⁴¹³

2.9. Siyasi ve Felsefi Görüş

Felsefi ve siyasi görüş temelinde ayrımcılık yasağı; mevcut siyasi ilkelere, sisteme veya kurallara karşı görüşleri ifade etme, gösterilerde bulunma ya da en yalın haliyle farklı bir görüşe ya da ideolojiye sahip olma nedeniyle ayrımcılıktan korunmayı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca uluslararası insan hakları enstrümanları, siyasi görüşle doğrudan ilişkili olan düşünce ve ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri hakkı, dernek kurma yoluyla siyasi görüş temelinde ayrımcılığı yasaklamaktadır.⁴¹⁴ Bununla birlikte siyasi görüşlerin şiddet içeren yöntemlerle ifade edilmesi veya gösteri yapılması ise siyasi görüşlerin korunması kapsamına girmemektedir.⁴¹⁵

⁴¹¹ TİHEK, B. No: 2022/1539, K. No: 2023/300, 30/3/2023.

⁴¹² TİHEK, "Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ile Ankara Tüm Emlakçılar Meslek Odası arasında iş birliği protokolü imzalandı", https://x.com/tihek_kurumsal/status/1670809703310401540, (E.T.21/5/2024).

⁴¹³ "Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi: Bir Başvuru Mekanizması Olarak TİHEK", https://x.com/tihek_kurumsal/status/1679110051078782978, (E.T. 21/5/2024).

⁴¹⁴ Kevin Kitching, Non-Discrimination in International Law: A Handbook for Practitioners, *Interights Press*, London, 2005, s. 229-230.

⁴¹⁵ ILO, Equality in Employment and Occupation General Survey, Geneva, 1996, para. 45.

Uluslararası Çalışma Örgütüne göre siyasi görüş temelinde ayrımcılık yasağı, *"Kişilerin siyasi parti üyeliği ve siyasi, sosyo-politik ve ahlaki tutumları da dâhil, düşüncelerine karşı yapılan ayrımcılıktır."* Felsefi görüş temelinde ayrımcılık ise kişilerin sahip olduğu dini nitelikte olmayan ancak güçlü bir şekilde ve gerçekten benimsenen, insan yaşamının ve davranışının önemli bir yönü ile ilgili olan görüşlerindeki farklılıklar dolayısıyla yapılan ayrımcılık şeklinde ifade edilebilmektedir.⁴¹⁶

Siyasi ve felsefi görüş temelinde ayrımcılık genellikle kamu hizmetlerinin sunumu ve istihdam alanında görülmektedir. Kamu hizmetlerinin sunumunda belirli temel ilkelere bağlı kalınması elzemdir. Kamu hizmetine hâkim olan ilkeler; süreklilik ve düzenlilik, değişkenlik, tarafsızlık, eşitlik ve bedelsizlik ilkeleridir. Bu ilkeler tüm kamu hizmetleri için asgari müşterek ilkeler olmanın yanı sıra kamu hizmetinin özüne sıkı sıkıya bağlıdır. Eşitlik ilkesi; idarenin kamu hizmetini yürütürken nesnel davranmak zorunda olmasını, bireylerin kamu hizmetinden yararlanma ve katılma yönünden eşit durumda olmasını ifade eder.⁴¹⁷

Siyasi görüş temelinde ayrımcılık, kişinin siyasi görüşü sebebiyle bir kamu hizmetinin sunulmaması veya eksik sunulması çerçevesinde yaşanabileceği gibi⁴¹⁸, iş ilişkisi içerisinde sürekli görev yeri değişikliği yapılması veya kişinin yetkinliği ile ilgili olmayan tutarsız görevlendirmelerin yapılması gibi işyerinde yıldırma sebebiyet verebilecek fiiller şeklinde de tezahür edebilmektedir.

6701 sayılı Kanun'un *"Tanımlar"* başlıklı 2'nci maddesinde *"Bu Kanunda sayılan ayrımcılık temellerine dayanılarak kişiyi işinden soğutmak, dışlamak, biktırmak amacıyla kasıtlı olarak yapılan eylemleri(...)"* şeklinde tanımlanan işyerinde yıldırma, Mezkûr Kanun'un 4'üncü maddesinde sayılan ayrımcılık türlerinden birini oluşturmaktadır. Kurumumuza 2023 yılında yapılan başvurulara bakıldığında, siyasi ve felsefi görüş temelinde ayrımcılık iddiası içeren 25⁴¹⁹ başvuru yapıldığı görülmektedir.

2023 yılında resen incelemesi tamamlanan bir uyuşmazlıkta, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu tarafından 2023/913 sayılı Karar'la⁴²⁰ felsefi ve siyasi görüş temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiği yönünde karar verilmiştir. Resen inceleme konusu, 2019 yerel seçimlerine kadar muhatap Belediyenin basın biriminde görev yapan bir personelin, seçim sonucunda Belediye yönetiminin değişmesinin ardından görev yerinin dört kez değiştirildiği, son olarak da 2023 yılında gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimi ve genel seçim ile ilgili olarak yaptığı sosyal medya paylaşımı nedeniyle çöp toplama aracı arkasında çalışmak üzere görevlendirildiği iddiasına ilişkindir. Kurul, mağdurun siyasi görüşü sebebiyle muhatap Belediye tarafından haklı bir sebep olmaksızın sistematik ve uzun süreli olarak mesleki tecrübesine uygun olmayan görevlendirmelere tabi tutulduğu, bu kapsamda 6701 sayılı Kanun'da sayılan ayrımcılık türlerinden biri olan işyerinde yıldırmanın unsurlarının gerçekleştiği ve felsefi ve siyasi görüş temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiği değerlendirmesinde bulunmuş, bu doğrultuda muhatap Belediye hakkında üst sınırdan idari para cezası uygulanmasına karar vermiştir.

⁴¹⁶ TİHEK, Felsefi ve Siyasi Görüş Temelinde Ayrımcılık, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:11, 2022, s. 3.

⁴¹⁷ TİHEK, B. No: 2021/1017, K. No: 2022/139, 1/3/2022, para. 24.

⁴¹⁸ TİHEK, K. No: 2022/139, para. 27.

⁴¹⁹ TİHEK 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s. 70.

⁴²⁰ TİHEK, Resen İnceleme, K. No:2023/913, 28/11/2023.

2.10. Doğum

6701 sayılı Kanun'un "Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı" başlıklı 3'üncü maddesinde yer alan ayrımcılık temellerinden biri de doğum temelidir. Kişinin evlilik dışı doğumu, evlat edinilmesi veya ebeveynlerinin hukuki statüsüne bağlı olarak ya da doğum yeri ve içinde bulunulan sosyal çevre gibi bireylerin kontrolü dışındaki faktörler sebebiyle ayrımcılığa uğramasını ifade etmekte olan doğum temelinde ayrımcılık, bireylerde sosyal adaletsizlik ve eşitsizlik duygularına neden olabilmekte, daha geniş ölçekte ise toplumda yaşanan sistematik sorunlara işaret edebilmektedir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nin 2'nci maddesinin ikinci fıkrası, Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 24'üncü maddesi, AİHS'nin 14'üncü maddesi, AİHS'nin 12 No'lu Protokolü'nün 1'inci maddesi, AB Temel Haklar Şartı'nın 21'inci maddesi ile doğum temelinde ayrımcılık açıkça yasaklanmıştır. Doğum temelinde ayrımcılık yasağı, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde de düzenleme alanı bulmuştur. Sözleşmenin 2'nci maddesi, "1)Taraflar Devletler, bu Sözleşmede yer alan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanırlar ve taahhüt ederler. 2)Taraflar Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayrımcılığa veya cezaya tâbi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemleri alırlar." hükmünü içermektedir.

1975 tarihli Evlilik Dışı Doğan Çocukların Hukuki Statüsüne Dair Avrupa Sözleşmesi ise üye devletlere, evlilik dışında doğan çocuklar ile evlilik içinde doğan çocuklar arasındaki yasal ve sosyal dezavantajların ortadan kaldırılması yükümlülüğünü getirmektedir. Nitekim Sözleşme'nin 6'ncı maddesi "Evlilik dışı doğan bir çocuğun babasının ve annesinin bu çocuğun bakımını sağlama açısından üstlerine düşen yükümlülük, evlilik içi doğan çocuk karşısındaki yükümlülükleriyle aynı olacaktır. Evlilik içi doğan bir çocuğun bakımını sağlamaya dair yasal bir yükümlülüğün babanın veya annesinin ailesinin belli üyelerine düştüğü hallerde, bu yükümlülük, evlilik dışı doğan bir çocuğun menfaati bakımından da keza uygulanacaktır." hükmünü haizdir.

Kurumumuza 2022 yılında doğum temelinde 7 başvuru⁴²¹, 2023 yılında ise 8 başvuru⁴²² yapıldığı; bu kapsamda doğum temelinde yapılan başvurularda bir önceki yıla göre artış yaşandığı görülmektedir. Raporun hazırlık sürecinde ilgili kamu kurum ve kuruluşlarından, STK'lardan ve merkezlerden sunulan katkılar arasında konuya ilişkin sayısal veriye ya da bilgiye rastlanılmamıştır. Bu kapsamda, doğum temelinde ayrımcılığın kavramsal çerçevesinin ve bu alandaki ayrımcı uygulamaların belirlenmesine yönelik girişimlerde bulunulması ve kayda alınması için gerekli izleme ve belgeleme faaliyetlerinin iş birliği içerisinde gerçekleştirilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

⁴²¹ TİHEK, 2022 Yılı Faaliyet Raporu, s. 82.

⁴²² TİHEK 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s. 70.

03

BÖLÜM

6 ŞUBAT 2023
DEPREMLERİNDE
AYRIMCILIKLA
MÜCADELE VE EŞİTLİK

3.6 Şubat 2023 Depremlerinde Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik

Doğal afetler; deprem, sel, heyelan, çığ, kuraklık, fırtına, dolu, hortum, kuraklık, göktaşı düşmesi gibi meydana geliş engellenemeyen jeolojik, meteorolojik, hidrolojik, klimatolojik, biyolojik ve kaynağı dünya dışında olan tehlikelerden kaynaklanan doğa olaylarının sonuçlarına verilen genel addır.⁴²³ Doğal afetler, etkili oldukları bölgelerde yaşayan insanların sağlığını, esenliğini, sosyal ve ekonomik faaliyetlerini olumsuz yönde etkiler. Bu etkilerin büyüklüğü bakımından değerlendirildiğinde ise en çok kayba neden olan doğal afet depremdir. Depremler, toplumun tamamı veya belirli bir kesimi için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara yol açar. Afet süreçlerinde, normal yaşamdaki insan faaliyetlerinin çoğu ya tamamen durmakta ya da ke-sintiyeye uğramaktadır.⁴²⁴ BM Afet Riskini Azaltma Ofisinin (UNDRR) Afet Riski Azaltma Terminolojisi'ne göre "afet" terimi; "maruz kalma, kırılganlık ve kapasite koşullarıyla etkileşime giren ve insan, malzeme, ekonomik ve çevresel kayıplar ve etkilerden birine veya daha fazlasına yol açan tehlikeli olaylar nedeniyle herhangi bir ölekte bir topluluğun veya toplumun işleyişinin ciddi şekilde bozulmasına" karşılık gelmektedir.⁴²⁵

Ülkemizin tektonik konumu dolayısı ile deprem, doğa kaynaklı afet olaylarından en fazla can ve mal kaybına neden olan afet türü olarak afet ve acil durum yönetimi konularında her zaman birinci sırayı almıştır. Aktif Anadolu Fay Hattı üzerinde bulunması nedeniyle tarih boyunca Türkiye'de birçok büyük deprem yaşanmış; 1900 yılından günümüze kadar 7 şiddetinin üzerinde 20 deprem meydana gelmiştir. En büyük can kaybına ve ağır hasarlara neden olan depremler; 2023 Kahramanmaraş depremleri, 1939 Erzincan depremi ve 1999 Gölcük merkezli Marmara depremidir. Bu depremler, ülke genelinde büyük bir yıkıma sebep olmuş, binlerce insan hayatını kaybetmiş, yüz binlerce insan yaralanmış ve milyarlarca lira maddi hasar meydana gelmiştir.⁴²⁶

6 Şubat 2023'te, Türkiye saati ile 04:17'de ve 13:24'te merkez üssü Pazarcık (Kahramanmaraş) ve Elbistan (Kahramanmaraş) olan 7.7 ve 7.6 moment büyüklüğünde (M.w.) iki deprem meydana gelmiştir. 7.7 büyüklüğündeki deprem yerin 8.6 km derinliğinde meydana gelirken, 7.6 büyüklüğündeki deprem yerin 7 km derinliğinde meydana gelmiştir. Söz konusu depremlerin artçı şok aktivitesi devam ederken 20 Şubat 2023 tarihinde Yayladağı'nda (Hatay) Mw: 6.4 büyüklüğünde "tetiklenmiş" bir deprem daha meydana gelmiştir. Depremler; Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman, Gaziantep, Malatya, Kilis, Diyarbakır, Adana, Osmaniye, Şanlıurfa ve Elazığ'da çok şiddetli hissedilmiş, can kaybı ve ağır hasara neden olmuştur.⁴²⁷ Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından yayımlanan 2/6/2023 tarihli 6 Şubat 2023 Pazarcık - El-

⁴²³ Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü, 2014, https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/163233/mod_resource/content/1/AFET%20Y%C3%96NET%C4%B0M%-C4%Bo%20TER%C4%BoMLER%C4%Bo%20S%C3%96ZL%C3%9C%C4%9E%C3%9Cpdf, s. 23., (E.T. 27/5/2024).

⁴²⁴ AFAD, Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü, 2014, https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/163233/mod_resource/content/1/AFET%20Y%C3%96NET%C4%B0M%-C4%Bo%20TER%C4%BoMLER%C4%Bo%20S%C3%96ZL%C3%9C%C4%9E%C3%9Cpdf, s.23., (E.T. 27/5/2024).

⁴²⁵ BM, Açık Uçlu Devletlerarası Uzman Çalışma Grubunun Afet Riskinin Azaltılmasına İlişkin Göstergeler ve Terminoloji Raporu, A/71/644, 2016, 13/41.

⁴²⁶ Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), Deprem Sonrası Yaşananlara İlişkin İnsan Hakları ve Ayrımcılık Hukuku Bağlamında İzleme Raporu, s.10.

⁴²⁷ AFAD, 06 Şubat 2023 Pazarcık-Elbistan Kahramanmaraş (Mw: 7.7 – Mw: 7.6) Depremleri Raporu, https://deprem.afad.gov.tr/assets/pdf/Kahramanmara%C5%9F%20Depremi%20%20Raporu_02.06.2023.pdf, s.1. (E.T. 27/05/2024).

bistan Kahramanmaraş Depremleri Raporu verilerine göre asrın felaketinde 50.783 kişi yaşamını yitirmiş, 115.353 kişi yaralanmıştır. Raporda ayrıca depremlerde 37.984 binanın yıkıldığı belirtilmiştir.⁴²⁸

BM Dünya Afet Risklerinin Azaltılması Konferansı'nda kabul edilen 2005 tarihli Hyogo Deklarasyonu'na göre *"Devletlerin, kendi ülkelerindeki insanları ve mülkleri tehlikelerden koruma ve kapasiteleri ve kullanabilecekleri kaynaklara uygun ölçüde ulusal politikada afet riskinin azaltılmasına yüksek öncelik verme sorumluluğu vardır."*⁴²⁹ BM Genel Kurulu tarafından 2015 yılında kabul edilen Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi 2015-2030 kapsamında ise afet risk yönetimi, kalkınma hakkı dâhil olmak üzere tüm insan haklarını geliştirmeli ve korumalı, insanları ve onların mallarını, sağlıklarını, geçim kaynaklarını, üretim varlıklarını ve ayrıca kültürel ve çevresel varlıkları korumayı amaçlamalıdır.⁴³⁰ Kurumlar Arası Daimi Komite (Inter-Agency Standing Committee/ IASC) tarafından kabul edilen Doğal Afet Durumlarında İnsanların Korunması ile İlgili IASC Operasyonel Kılavuz İlkeleri, doğal afetlerden etkilenen kişilerin, insan hakları hukuku kapsamında kendi ülkelerindeki diğer kişilerle aynı hak ve özgürlüklerden yararlanmaları ve ayrımcılığa uğramamaları gerektiğini vurgulamaktadır. İlkeler göre devletler, doğal afetlerden etkilenen kişilere yardım sağlama ve bu kişilerin insan haklarını koruma yükümlülüğü altındadır.⁴³¹

İnsan hakları perspektifinden, doğal afetlerden etkilenen nüfusun ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüş, ulusal veya sosyal köken, servet, doğum, yaş, engellilik veya başka durumlar temelindeki her türlü ayrımcılığa karşı korunma hakkı bulunmaktadır.⁴³² Bu hak kapsamında afet durumlarında mal ve hizmetlerin sağlanmasında hiçbir ayırım yapılmamalıdır.⁴³³ Ayrımcılık yasağı, hem kasıtlı ayrımcılığı, hem de ayrımcı etkisi olan politikaları veya faaliyetleri içermektedir.

Öte yandan afetten doğrudan etkilenen kişiler, afetten dolayı olarak etkilenenler ya da mağdurlar arasındaki eşitsizliği ve ayrımcılığı önlemek, afet yardımının en karmaşık zorluklarından birini teşkil etmektedir.⁴³⁴ Afet ile birlikte oluşan kaotik ortam, kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi dezavantajlı gruplar başta olmak üzere tüm afetzedelerin insan hakları ihlallerine maruz kalabileceği koşulları beraberinde getirmekte ve eşitsizlikleri derinleştirmektedir.⁴³⁵ Deprem felaketi her ne kadar dil, din, ırk, renk, cinsiyet ayırt etmeksizin yıkıma sebep olsa da çocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi dezavantajlı konumdaki kişiler üzerinde daha ağır etkilere neden olabilecektir.⁴³⁶ Afetlerin genellikle kadınlar, yaşlılar, çocuklar ve engelliler üzerinde en kötü etkiye sahip olduğu ve toplumsal eşitsizliği büyüttüğünün altı çizilmektedir. Bu çerçevede, doğal afetlere hazırlık sürecinden afet bölgelerinin yeniden inşasına varıncaya kadar afet yönetim süreçlerinde

⁴²⁸ AFAD, 06 Şubat 2023 Pazarcık-Elbistan Kahramanmaraş (Mw: 7.7 – Mw: 7.6) Depremleri Raporu, s.2. (E.T. 27/05/2024).

⁴²⁹ Hyogo Deklarasyonu, Afetleri Azaltma Dünya Konferansı, A/CONF.20/L.3/Rev.1, 2005, para. 4, www.unisdr.org/2005/wcdr/intergover/official-doc/L-docs/Hyogo-declaration-english.pdf, (E.T.27/5/2024).

⁴³⁰ Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi 2015–2030, A/RES/69/283, 2015, para. 19/c.

⁴³¹ BM Inter-Agency Standing Committee (IASC), Doğal Afet Durumlarında Kişilerin Korunmasına İlişkin IASC Operasyonel Kılavuzları , 2011, <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2023-03/dogal-afetler-insan-haklari.pdf>, (E.T.27.05.2024).

⁴³² Brookings-Bern Project on Internal Displacement, 2008, Human Rights and Natural Disasters, Operational Guidelines and Field and Field Manual on Human Rights Protection in Situations of Natural Disaster, s. 10, <https://www.refworld.org/pdfid/49a2b8f2.pdf>, (E.T.: 15/05/2024).

⁴³³ A.g.y., s. 32.

⁴³⁴ A.g.y., s. 10.

⁴³⁵ TİHEK, Deprem Sonrası Yaşananlara İlişkin İnsan Hakları ve Ayrımcılık Hukuku Bağlamında İzleme Raporu, 2023, s. 4.

⁴³⁶ TİHEK, Deprem Sonrası Yaşananlara İlişkin İnsan Hakları ve Ayrımcılık Hukuku Bağlamında İzleme Raporu, 2023, s. 44.

hak temelli afet stratejisinin benimsenmesi özellikle engelliler, yaşlılar, kadınlar ve çocuklar gibi afetlerin yıkıcı etkilerinden toplumun geri kalanına kıyasla daha fazla etkilenen hassas gruplar açısından önem arz etmektedir.⁴³⁷ Ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesinin bir gereği olarak, afet süreçlerinde özel gereksinimleri olan dezavantajlı grupların ihtiyaçlarının tespiti ve bu ihtiyaçların karşılanması için gerekli ek önlemlerin alınması gerekmektedir.

Raporun bu bölümünde dezavantajlı grupların kırılganlıkları göz önünde bulundurularak afet sırasında ve sonrasında yardımlara kolayca ulaşmaları durumu, barınma alanlarında farklı muameleye uğrayıp uğramadıkları, ayırım gözetmeksizin tüm topluluklara gıda, barınma, eğitim ve sağlık gibi hizmetlere erişimin sağlanması konularında ayrımcılığa uğrayıp uğramadıkları incelenmiştir. Bununla birlikte mevcut eşitsizliklerin derinleşmemesi için kamu kurum ve kuruluşlarının almış olduğu ek önlemler belirtilmiş ve eksikliklere dikkat çekilerek gerekli tavsiyelere yer verilmiştir.

3.1. Yaşlılar

DSÖ tarafından “yaşlı” olarak kabul edilen 65 yaş ve üzerindeki insanlar⁴³⁸, afet riskleri altında diğer kişilere göre daha savunmasız bir grup oluşturmaktadır. Yaşlıların ihtiyaçları diğer sosyal gruplara göre değişiklik göstermektedir ve değişen ihtiyaçları afetler sırasındaki müdahale ve afet sonrası süreçlerde bu grubun özel olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

⁴³⁷ TİHEK, Deprem Sonrası Yaşananlara İlişkin İnsan Hakları ve Ayrımcılık Hukuku Bağlamında İzleme Raporu, 2023, s.4.

⁴³⁸ WHO, Aging and Health, https://www.who.int/westernpacific/health-topics/ageing#tab=tab_1, (E.T.27.05.2024).

Bu değerlendirme, yaşlıların temel hak ve özgürlükleri ile doğrudan bağlantılıdır. Nitekim afet süreçlerinde, en kırılgan gruplar arasında yer alan yaşlıların, yaş temelli ayrımcı muamelelere maruz kalmaları ve temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi ihtimali daha yüksektir. Ancak yaşa bağlı gelişen fonksiyon kayıpları, mevcut bulaşıcı olmayan kronik hastalıklar, sosyal ve ekonomik sorunlar göz önünde bulundurulduğunda, yaşlıların afet süreçlerinde “öncelik” gereksinimleri olduğu açıktır.⁴³⁹ Afet süreçlerinin yaşlıların bu öncelik gereksinimlerine uygun şekilde planlanması ve yürütülmesi büyük önem arz etmektedir. Afet süreçlerinde yaşam hakkı, sağlık hakkı, barınma hakkı, gıda hakkı gibi temel insan haklarına yönelik tehditler ortaya çıkmaktadır. Yaşlı bireylerin özel gereksinimleri de olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu tehditlerin onlar bakımından daha ciddi boyutlara ulaşması muhtemeldir. Bu kapsamda, söz konusu tehditlerin ortadan kaldırılması için yapılan çalışmaların ilk kısmını yaşlıların yaşam haklarının korunmasına yönelik çalışmalar oluşturmalarıdır.

Yaşlı bireylerin yaşam haklarının korunması konusunda yalnız yaşayan veya bakım evlerinde kalan kişilerin afet sırasında ve sonrasında yaşam haklarının korunması için başvurulacak tedbirler önemlidir.⁴⁴⁰ Ülkemizde yaşanan deprem felaketinde, bölgedeki huzurevlerinde barındırılan yaşlı bireylerin tahliyesi; ASHB tarafından özenli bir şekilde gecikmeye mahal vermeden gerçekleştirilmiştir. Yaşanan deprem felaketinden sonra Bakanlık, kurumlarda barındırılan 533 yaşlının tahliyesini gerçekleştirmiş, ayrıca bölgedeki çadır veya yurtlarda barınan 249 yaşlı da farklı illere tahliye edilmiştir.⁴⁴¹ Bölgede kurumsal bakım hizmetlerinden faydalanan yaşlılar arasında deprem nedeniyle can kaybı ve yaralanma meydana gelmemiştir.⁴⁴²

Yaşlıların afet süreçlerinde yaşam hakları ile bağlantılı olarak barınma ihtiyaçları giderilirken özel gereksinimlerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Nitekim afet durumlarında afet ortamını terk etme süreci yaşlılığa bağlı olarak gelişen fiziksel sağlık durumu nedeniyle kimi zaman daha yavaş olabilmektedir. Yaşlı bireylerde afet durumunda evlerini ve alışık oldukları çevreyi terk etmeye gönülsüz olma eğilimi gözlenebilmektedir. Bu durum gözetilerek çadırlara yerleştirilme düzeni bakımından, kolayca hareket edemeyen yaşlı üyesi bulunan aileler belirlenip görüşleri alınmak suretiyle kendilerine tesis ve hizmetlere yakın çadırların tahsisi sağlanmalıdır. Geçici barınma yerlerindeki; tıbbi merkezler, yardım dağıtım alanları, su kaynaklarına erişilen bölümler, tuvaletler ve altyapıya ilişkin diğer hususlar yaşlı bireyler için güvenli ve erişilebilir hale getirilmelidir.⁴⁴³ Engel veya kayma tehlikesi olmamalı, rampa erişimi, geniş kapılar, merdivenlerde el tutacakları, kaymayan zeminler vb. olmalıdır. Bu kapsamda Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından ASHB tarafından toplumun diğer üyelerine göre depremlerden daha fazla etkilenenler arasında yer alan engelli ve yaşlı bireylerin ihtiyaç ve sorunlarının çözümüne yönelik kriz masası oluşturulmuştur. Kriz masası ve Bakanlığın saha ekiplerinin koordinasyonunda engelli ve yaşlı bireylere yatılı bakım hizmeti sunulan kuruluşlar için mevcut durum tespiti yapılmıştır. Deprem bölgesinde Bakanlığa

⁴³⁹ Ali Can Korkmaz, Dilek Aslan, Depremler ve Yaşlılar, HÜTF Halk Sağlığı AD Deprem Kaynaklı Afetlere Yönelik Toplum İçin Bilgilendirme Serisi-2023/2. <http://www.halksagligi.hacettepe.edu.tr/> (E.T. 29.05.2024).

⁴⁴⁰ ASHB, “E-Bülten Mart 2023”, <https://www.aile.gov.tr/media/133482/e-bulten-2023- mart.pdf> (E.T.:4/6/2023).

⁴⁴¹ ASHB, “Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Derya Yanık Osmaniye’de Ziyaretlerde Bulundu”, <https://www.aile.gov.tr/haberler/aile-ve-sosyal-hizmetler-bakanimiz-derya-yanik-osmaniye-de-ziyaret-lerde-bulundu/> (E.T. 06.04.2023).

⁴⁴² ASHB, “E-Bülten Mart 2023”, <https://www.aile.gov.tr/media/133482/e-bulten-2023- mart.pdf> (E.T.:4/6/2023).

⁴⁴³ TİHEK, Deprem Sonrası Yaşananlara İlişkin İnsan Hakları ve Ayrımcılık Hukuku Bağlamında İzleme Raporu, 2023, s.45.

bağlı 66 yatılı bakım kuruluşundan hizmet alan 533 yaşlı yakın illerdeki yatılı bakım kuruluşlarına tedbiren yerleştirildiği bildirilmiştir.⁴⁴⁴

Afet dönemlerinde barınma ihtiyacının karşılanması, yaşlılar bakımından gerektiğinde bakım hizmetlerinin de sağlanmasını kapsayacak şekilde değerlendirilmelidir. Bu kapsamda deprem bölgesinde kurulan çadır kent ve konteyner kentlerde, Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğüne bağlı yurtlarda, otellerde kalan ya da hastanede tedavi gören engelli ve yaşlı bireylerden profesyonel bakıma ihtiyacı olanların ve ihtiyaçlarının tespit edilmesine yönelik çalışmalar saha ekipleri tarafından yürütülmüş; profesyonel bakıma ihtiyacı olduğu tespit edilen 312 yaşlı bireyin farklı illerdeki yatılı bakım kuruluşlarına yerleştirildiği bilgisi paylaşılmıştır. Adana, Osmaniye, Kahramanmaraş ve Mersin illerindeki toplam 420 kapasiteli 5 gündüz hizmet merkezinde depremlerden etkilenen engelli ve yaşlı bireylere yönelik barınma hizmeti sağlandığı belirtilmiştir. Depremlerden etkilenen engelli ve yaşlı bireylerin ihtiyaçlarının hızlı bir şekilde tespit edilmesi ve çözüm üretilmesi amacıyla Engelli ve Yaşlı Vatandaşlar için Deprem Destek Hattı kurulmuştur. Destek hattı üzerinden gıda, tahliye, kurum bakımına alınma, tekerlekli sandalye, ısıtma cihazı vb. taleplere ilişkin toplam 4.576 başvuru alınmış olup bu başvuruların ilgili kurum ve kuruluşlar ile iş birliğinde çözüme kavuşturulduğu ifade edilmiştir. BM kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve çeşitli ülkelerle iş birliği halinde; deprem bölgesinde çadır kent/konteyner kentler kurulmuş ve bu kentlere erişilebilir tuvalet ve banyo desteği sağlanmıştır. Çadır kent veya konteyner kentlerde bakım ihtiyacı olan engelli ve yaşlı bireylere yönelik bakım hizmetleri sunulmasının yanı sıra bu kişiler ve ailelerine psikososyal destek sağlandığı bilgisi paylaşılmıştır.⁴⁴⁵

Yaşlıların afet dönemlerinde pek çok sağlık problemi yaşaması mümkündür. Bu sağlık problemlerinin temelinde; fiziksel yaralanmalar, toplu yaşamın getirdiği riskler, stres kaynaklı sorunlar, kronik rahatsızlıklar bulunabilmektedir. Depremlerde yaşlanma sürecine bağlı fizyolojik değişiklikler, vücudu daha ciddi yaralanmalar ve mortalite (ölüm, ölümlülük) açısından daha riskli hale getirir. Yaşlıların vücutlarının stres durumlarında daha az fizyolojik rezervleri vardır. Yaşlı afetzedeler, genç afetzedelere göre daha sık akut böbrek yetmezliği geliştirebilmektedir. Yaşlılıkta bağışıklık sisteminin zayıflayabilmesi ve altta yatan kronik hastalıklara bağlı enfeksiyon hastalıklarına yatkınlık artmakta ve afet koşulları ile birlikte durum daha karmaşık hale gelebilmektedir. Örneğin yaşlı bireylerin, afet koşullarında kalabalık ve hijyen eksikliğine bağlı toplum kaynaklı pnömoniye yakalanma sıklığı daha yüksektir. Benzer şekilde ishalleri hastalıklar sebebiyle dehidratasyon riskleri de vardır. Yaşlılar malnütrisyon açısından da daha yüksek risk altındadır. Yaşlılardaki mevcut sağlık sorunları, afet durumunda hızla mortal bir hale gelebilir ve bu durum onların hayatta kalma olasılıklarını da azaltır. Yaşlıların kronik hastalıkların tedavisi için kullandığı bazı ilaçlar vücut sıcaklığının düzenlenmesine etki ederek, sıcaklığa olan duyarlılığını artırabilir. Bu nedenle, kronik hastalıkları tedavi etmek için ilaç kullanan yaşlı yetişkinler, aşırı sıcak veya soğuk hava durumlarına karşı özellikle savunmasız olabilir. Yaşlılarda daha sık görülen görme ve ısıtma bozuklukları, hareket bozuklukları ve bilişsel veya nörolojik hasarlar, bazı yaşlı insanların afet durumlarında iyileşme süreçlerini yönlendirmelerini zorlaştırabilirken, kişilere olan bağımlılıklarını artırabilir. Sosyoekonomik koşulların olumsuzluğu yaşlılar içinde bazı grupları afet durumlarında daha incinebilir hale getirebilir.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Gaziantep Büyükşehir Belediyesinin 25.03.2024 tarihli ve E-50324454-640-236120 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁴⁵ ASHB'nin 06.04.2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁴⁶ Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Deprem Kaynaklı Afetlere Yönelik Toplum İçin Bilgilendirme Dizisi (2023/2), chrome-extension://efaidnbmnnpbpcjpcglclefindmkaj/https://halksagligi.hacettepe.edu.tr/duyurularogrenci/afetbilgi/notyasli.pdf, (E.T. 10.06.2024).

Afet durumlarında “yaşlıların incinebilirlik durumunu azaltmak” onlar için özel hizmet alanları oluşturmakla ilgili değildir; hizmetlere eşit ulaşılabilirliğe sahip olmalarını sağlamakla ilgilidir. Yaşlı insanlar için eşit erişimin sağlanması, sağlık hizmeti sağlayıcılarının karşılaştıkları belirli sorunlar ve engeller konusunda daha fazla bilinçlendirilmesine bağlıdır. Sağlık ve toplum hizmetleri kuruluşları, yaşlı insanlar için temel temas noktaları olacaktır. Bu tür hizmetler, yaşlı insanların çeşitli ihtiyaçlarını desteklemek için uygun kaynaklara sahip olmaya çalışmalıdır. Sağlık profesyonelleri ve acil durum müdahale ekipleri için protokollerin standardizasyonuna ihtiyaç vardır.⁴⁴⁷ Bu durumu dikkate alan Sağlık Bakanlığı tarafından deprem illerindeki kronik hastalara ve yaşlılara dair listeler oluşturulduğu ve bu kişilere ulaşılmaya çalışıldığı belirtilmiştir. Kronik hastalığı olanların ilaçlarına kolay ulaşabilmeleri için ilaç raporlarının süresi uzatılmıştır. Taşradaki vatandaşlara hizmet götürebilmek için mobil ekipler, 112 ambulansları ve ekiplerinin desteğiyle kronik hastalığı olanların takibi ve ilaç temini sağlandığı bilgisi paylaşılmıştır. Sağlık personeli ve vatandaşlara yönelik “Afetlerde Kronik Hastalıklar”, “Afetlerde Yaşlılık” konularında afişler hazırlanmıştır.⁴⁴⁸

Depremi yaşlıların sağlığı üzerindeki etkileri incelenirken çoğunlukla yaşlılıkla birlikte ortaya çıkan nörodejeneratif bir hastalık olan Alzheimer’dan da bahsetmek gerekmektedir. Depremi Alzheimer hastalığı olan kişiler için semptomları şiddetlendirebilme ve mevcut durumu kötüleştirebilme ihtimalleri bulunduğundan ihtimallerin ortadan kaldırılması için yerel yönetimler çalışmalar gerçekleştirmiştir. Depremi ardından Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından ASHB Yaşlı Destek Programı (YADES) kapsamında desteklenen ve 14/5/2018 tarihinde hizmete açılan Moral Evi (Alzheimer Hasta ve Hasta Yakınları Buluşma Merkezi) bahçesine destek ve danışmanlık amacıyla çadırlar kurulduğu belirtilmiştir. Ayrıca Moral Evi üyesi olan Alzheimer hastalarına ve ailelerine ev ziyaretleri gerçekleştirilmiş, deprem nedeniyle il dışına çıkan danışanlarla da çevrim içi görüşmeler sağlandığı bilgisi paylaşılmıştır.⁴⁴⁹

Doğal afet sonrası süreçlerde, yaşlı bireylerin kesintisiz bir şekilde; aile üyelerine veya onlara destek sağlayan kişilere, yardımcı cihazlarına, uyarlanabilir araçlar ile ilaçlara erişimlerinin sağlanmasına (yer değiştirme veya taşıma sırasında) özellikle dikkat edilmelidir.⁴⁵⁰ Bu kapsamda yerel yönetimlerin yapmış olduğu faaliyetler dikkat çekicidir. Deprem felaketi sonrasında Malatya Büyükşehir Belediyesi tarafından yaşlı bireylere ücretsiz taşıma hizmeti verilmiş, ayrıca 213 adet medikal malzeme yardımı yapılmıştır.⁴⁵¹

Aktif Yaşam ve Eğitim Merkezi, Nurdağı ve İslahiye ilçelerinde Gaziantep Çınarları Çadırı ile 60 yaş üstü vatandaşa afet sürecinde rehabilite olmaları, bakım ve destek sağlamak için sağlık ve ruh sağlığı hizmetleri verilmiştir. Belediye bünyesindeki Evim Dünyalara Bedel Birimi tarafından deprem sürecinden etkilenen hizmete ihtiyaç duyan 65 yaş üstü yaşlı bireylere ve engelli bireylere yaşam alanlarının temizliği, kendileri için kişisel bakım hizmeti, ihtiyaç dâhilinde evlerinin tamir-bakım-onarım desteği, evlerinde ev kazalarının önlenmesine yönelik düzenlemeler yapılması, evlerinde iş ve uğraşı terapisi desteği, psikolojik destek hizmeti, acil ulaşım desteği, medikal malzeme desteği verildiği bildirilmiştir.⁴⁵²

⁴⁴⁷ Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Deprem Kaynaklı Afetlere Yönelik Toplum İçin Bilgilendirme Dizisi (2023/2).

⁴⁴⁸ Sağlık Bakanlığının 25.03.2024 tarihli ve E-43252159-659-240011589 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁴⁹ Gaziantep Büyükşehir Belediyesinin 25.03.2024 tarihli ve E-50324454-640-236120 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁵⁰ TIHEK, Deprem Sonrası Yaşananlara İlişkin İnsan Hakları ve Ayrımcılık Hukuku Bağlamında İzleme Raporu, 2023, s. 45.

⁴⁵¹ Malatya Büyükşehir Belediyesinin 26.04.2024 tarihli ve E-50524370-000-189730 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁵² Gaziantep Büyükşehir Belediyesinin 25.03.2024 tarihli ve E50324454640236120 sayılı cevabi yazısı.

Yaşlıların afet süreçlerinde ekonomik yönden de ciddi olarak etkilendikleri bilinmektedir. Afet süreçlerinin getirdiği maddi kayıplar, yaşlıların ekonomik durumlarındaki mevcut kırılganlıkları arttırmaktadır. Deprem bölgesinde yaşayan yaşlıların ekonomik açıdan yaşayabileceği zorluklar göz önünde bulundurulduğunda bu bölgede yaşayan yaşlılara yapılan sosyal yardımların arttırılarak devamlılığının sağlanması büyük önem taşımaktadır.

3.2. Kadınlar

Doğal afetler, şüphesiz ki her iki cinsiyet için de olumsuz sonuçlar meydana getirmektedir. Ancak kadınlar, afetlerin sonuçlarından toplumun geneline kıyasla daha şiddetli etkilenen dezavantajlı gruplardan biri olarak kabul edilmektedir.⁴⁵³ 6 Şubat 2023'te yaşanan depremler sonucunda resmi verilere göre, bölgede yarısı kadın ve kız çocuklarından oluşan yaklaşık 15,8 milyon kişi depremlerden dolayı olarak veya doğrudan etkilenmiştir.⁴⁵⁴ Neredeyse 8 milyon kadın ve kız çocuğunun doğrudan ya da dolaylı olarak etkilendiği deprem sürecinde kadınların ortak ihtiyaçlara ek olarak özel birtakım ihtiyaçları bulunmaktadır.

Türkiye'de yapılan ilk değerlendirmeler kadınların ve kız çocuklarının depremlerden daha ağır bir biçimde etkilendiğini ortaya koymakta; aynı zamanda, önceden var olan eşitsizliklerin daha da kötüleşeceğine dair dikkate alınması zorunlu bir riskin varlığına dikkat çekmektedir.⁴⁵⁵ Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) ile oluşturulan CEDAW Komitesinin 37 sayılı Genel

⁴⁵³ TİHEK Deprem Sonrası Yaşananlara İlişkin İnsan Hakları ve Ayrımcılık Hukuku Bağlamında İzleme Raporu, s.46.

⁴⁵⁴ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaraş-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf>, (E.T. 27.05.2024).

⁴⁵⁵ UN Women, Her Aftermath – The Impact of the Earthquakes in Türkiye: Focus on Prevention and Response to Violence against Women and Girls, s. 6.

Tavsiyesi'nde de bu konunun altı çizilmiş, kadınlar ve kız çocuklarının doğal afetlerin sonuçlarından daha olumsuz yönde etkilendiği belirtilmiştir.⁴⁵⁶

Deprem gibi felaketler sonrası evini kaybeden veya evi kullanılamaz hale gelen bireylerin afet sonrası süreçte temel gıda, temizlik malzemeleri ve temel giyim gibi gereksinimlerinin temini zorlaşabilmektedir. Yaşanan 6 Şubat depremlerinde de temel ihtiyaçların karşılandığı hizmet yerlerinin büyük bir çoğunluğu depremlerden etkilenmiştir. Konu ile ilgili olarak ASHB tarafından deprem bölgelerinde 206 sosyal market, deprem bölgesi dışındaki illerde ise 94 sosyal market faaliyete geçirilmiştir. Kahramanmaraş ilinde 7, Pazarcık ilçesinde 1, Hatay merkezde 3, Altınözü ilçesinde 3, Malatya ilinde 2, Adıyaman ilinde 4, Osmaniye ilinde 1, Gaziantep ilinin Nurdağı ve Yavuzeli ilçesinde 2'şer adet "*Kadın Giyim ve Bebek Bakım Çadırı*" kurulmuş olup kadın ve çocukların kullanımına sunulmuştur.⁴⁵⁷ Depremden etkilenen 11 il arasında yer alan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) İdaresi Başkanlığının sorumluluk alanına giren Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis ve Şanlıurfa illerinde, anılan Başkanlık tarafından başta barınma ve beslenme olmak üzere pek çok sorunla yüzleşen kadınlar ve kız çocuklarının beslenme ve özel ihtiyaçlarını karşılamak üzere insani yardım desteklerinde bulunulmuştur.⁴⁵⁸

Kadınların biyolojik özelliklerinin erkekler ile farklı olması ve aile yaşamı içerisindeki rolü dikkate alındığında deprem bölgesinde kadın sağlığı için ek önlemler alınması gerekmektedir. Örneğin hamilelik dönemindeki kadınlar diğer bireylerden farklı sağlık hizmetlerine ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla deprem bölgesindeki kadınlara yönelik olarak ek sağlık hizmetleri sağlanması ve özellikle hamilelik döneminde olanlar için ek hizmetler verilmesi değerlendirilmektedir.

Sağlık Bakanlığı tarafından depremzedelerin sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırabilmek için; çadır kent, konteyner kent ve geçici barınma merkezlerinde birinci basamak sağlık hizmet sunum noktaları kurulmuştur. Geçici barınma merkezlerinin yapılandırılmasının ardından özellikli bir grup olması nedeniyle kadın ve çocuk sağlığının korunması için bölgede kurulan sağlık sistemi içinde çocuk, ergen kadın ve üreme sağlığı birimlerinin kurulması sağlanmıştır. Bu birimler aracılığıyla çadırlarda, konteyner kentlerde ya da geçici barınma merkezlerinde yaşayan gebelere doğum öncesi bakım kapsamında gebelik boyunca sağlık personeli tarafından düzenli aralıklarla gebelik izlemeleri yapıldığı ve danışmanlık verildiği ve aşılarının yapıldığı bilgisi paylaşılmıştır. Doğum sonu bakım kapsamında anne ölümlerini önlemek amacıyla riskli durumları erken dönemde tespit etmek için, anneye ve yakınlarına lohusalık dönemi konusunda danışmanlık hizmetleri verilmiştir. Tüm gebelerin, doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası konularında bilgi sahibi olmaları için anne adaylarına bilgilendirmeler yapılmıştır. Gebe, bebek ve lohusalar için demir ve D vitamini preparatları deprem bölgesine gönderilmiş anne sütü ve emzirme danışmanlığı ile üreme sağlığı danışmanlığı hizmetleri sunulmuştur. Koruyucu sağlık hizmetlerinin yanında, bölgede gerek birinci basamak sağlık hizmeti sunmak üzere kurulan noktalarda, gerekse hastane ve sahra hastanelerinde kadınların yaşadığı sağlık problemlerinin çözümü için muayene ve tedavi edici sağlık hizmetleri de verildiği belirtilmiştir.⁴⁵⁹

⁴⁵⁶ CEDAW/C/GC/37, para. 2.

⁴⁵⁷ ASHB'nin 06.04.2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁵⁸ Sanayi Teknoloji Bakanlığının 01.04.2024 tarihli ve E-29679246-602.05-5651211 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁵⁹ Sağlık Bakanlığının 25.03.2024 tarihli ve E. 11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

Doğal afetler sonrasında sağlık hizmetlerinin sunumu yoğunluk kazanmakta, kriz yönetimi için sağlık personelinin ayrı ve özel olarak kadın sağlığı konusunda eğitilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda Sağlık Bakanlığı tarafından sağlık hizmetleri sunulurken kullanılmasında fayda bulunan “*Klinik Rehberler*” sağlık personeline gönderilmiştir. Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Sosyal Medya hesabı üzerinden “*Afet Durumlarında Anne Sağlığı*” ile ilgili postlar yayınlanmıştır. Depremlerden etkilenen illerde görev yapan sağlık personeline yönelik Üreme Sağlığı Klinik Uygulama (RİA Uygulama) Eğitimlerinde görev alacak eğiticiler yetiştirmek amacıyla eğitimler yapılmıştır. Depremlerden etkilenen illerde görev yapan sağlık personeline yönelik “Üreme Sağlığı Eğitim Becerileri Eğitimi” gerçekleştirilmiştir. Depremlerden etkilenen ve afet hazırlıklarına yönelik çalışmaların merkezi konumunda olan illere yönelik olarak “*Acil ve Afet Durumlarında Asgari Başlangıç Hizmet Paketi Eğitimi*” yapılmıştır. Deprem bölgesinde verilen hizmetlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla Acil Obstetrik Bakım Klinisyen Eğitimleri yapılarak anne sağlığının iyileştirilmesi hedeflenmiştir.⁴⁶⁰

Deprem bölgesinde sağlık hizmet sunumunu planlanabilmesi gebe ve lohusa izlemlerinin etkin ve doğru bir şekilde sürdürülebilmesi amacıyla, Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) ya da aile hekimliği kaydı deprem ilinde olan gebelerden Sağlık Bilgi Sistemleri’nde iletişim bilgileri olan ve gebeliğinin son üç ayında olan gebelere (özellikle doğuma yakın olması nedeniyle son gebelik ayında olan gebelerden başlamak üzere) direkt ulaşılmış ve gebelerin telefon ile aranarak tıbbi yardım ihtiyacı tespit edilmesi durumunda tıbbi yardım almaları sağlanmıştır. Ayrıca gebelerin izlem ve aşılarının yapılması sağlanmıştır. Bölge illerine gebe-lohusa ve bebeklerin kullanması için 73.600 kutu demir ve 157.600 kutu D vitamini gönderildiği belirtilmiştir. Deprem yaşanan illerde yapılan gebe ve lohusa izlemleri günlük olarak “*Sağlıkta İstatistik ve Nedensel Analizler (SİNA)*” sisteminden takip edilmektedir.⁴⁶¹ Yerel yönetimlerin de hamile kadınlar için özel önlemler aldığı görülmektedir. Örneğin Osmaniye Belediyesi, Alo Doğum Hattı Hizmeti ile gebe kadınların sağlık hizmetine erişimini kolaylaştırmaya yönelik çalışmalar yapmıştır.⁴⁶²

Tüm bunlarla birlikte; depremin yıkıcı etkileriyle ve deprem sonrası süreçte yaşanan zorluklarla mücadele eden kadınlara yönelik psikososyal destek sağlanması gerekliliği doğmuştur. Bu nedenle ASHB Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü koordinesinde oluşturulan psikososyal destek ekipleri ile depremlerden etkilenen bireylere destek sunulmuştur.⁴⁶³

Yerel yönetimler de kadınların psikososyal olarak desteklenmesine katkı sunmuşlardır. Adıyaman Belediyesi, depremlerden olumsuz etkilenen kadınlara psikolojik destek verilmesi için şehrin muhtelif yerlerinde psikolojik destek birimleri oluşturmuştur.⁴⁶⁴ Uzman meslek elemanlarınca tüm çadır/konteyner kentlerde psikososyal destek çalışmaları yürütülmüştür.⁴⁶⁵ Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi tarafından çadır ve konteyner kentlerde yaşayan kadınlara, gençlere ve çocuklara yönelik düzenli olarak psikososyal destek hizmetleri verilmiştir.⁴⁶⁶ Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Sağlık ve Engelli Yaşlı Hizmetleri Daire Başkanlığı

⁴⁶⁰ Sağlık Bakanlığının 25.03.2024 tarihli ve E. 11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁶¹ Sağlık Bakanlığının 25.03.2024 tarihli ve E. 11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁶² Osmaniye Belediyesinin 22/4/2024 tarihli cevabi yazısı.

⁴⁶³ ASHB’nin 06.04.2024 tarihli ve E-72079556-661.01-1110185 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁶⁴ Adıyaman Belediyesinin 29.03.2024 tarihli ve E3477441300098089 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁶⁵ Malatya Büyükşehir Belediyesinin 26.04.2024 tarihli ve E-50524370-000-189730 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁶⁶ Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesinin 29.03.2024 tarihli ve E35662587804.01182475 sayılı cevabi yazısı.

Psikososyal Destek Ekibi oluşturmuştur. Psikiyatri uzmanı, psikolog ve sosyologların yer aldığı 30 kişilik Psikososyal Destek Ekibi; toplu yaşam alanları, sosyal tesisler, çadır kentler ve taziye evleri başta olmak üzere il geneli tüm sahada görev almaktadır.⁴⁶⁷ Adana Büyükşehir Belediyesi tarafından 769 kadınla kadın sağlığı sorunları ve güvenli annelik seminerleri psikososyal destek faaliyeti olarak gerçekleştirilmiştir.⁴⁶⁸

Kadınlar bakımından özellikle geçici yerleşim yerlerinde fiziksel güvenlik ile güvenli ve erişilebilir altyapı ve hizmetlerin yetersiz olması, kadınlara yönelik şiddetin artmasına sebep olmaktadır.⁴⁶⁹ Türkiye’de yapılan ilk değerlendirmeler de kadınların ve kız çocuklarının depremlerden ağır bir biçimde etkilendiğini ortaya koymaktave bölgede kadına ve kız çocuklarına yönelik şiddetin arttığına dikkat çekmektedir.⁴⁷⁰ Bu bağlamda deprem bölgesinde yaşanan kadına yönelik şiddet vakaları ile mücadele kapsamında yürütülen faaliyetlerin aksamaması için çalışmalar yapılması, şiddetin önüne geçilebilmesi ve şiddet mağduru kadınların desteklenmesi için sorumlu bakanlıklar, yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşlarının iş birliği içerisinde çalışmalar yürütülmesi gerekmektedir.

Deprem nedeniyle; Adıyaman Kadın Konukevi, Hatay Kadın Konukevi ve Malatya 1’inci Kadın Konukevi binası hasar almıştır. Deprem sonrası yıkım kararı alınması sebebiyle Malatya 1’inci Kadın Konukevi hizmet binasının yıkımı gerçekleştirilmiş olup, söz konusu bina Cumhurbaşkanlığı 2024 yılı yatırım programında etüt proje olarak yer almıştır. Malatya ilinde bir kadın konukevi daha bulunmakta olup söz konusu konukevi aktif hizmetine devam etmektedir. Deprem sonrası Hatay ve Adıyaman illerinde kadın konukevi hizmeti, geçici olarak sosyal hizmet kampüsü içerisindeki hizmet kuruluşunda; Kahramanmaraş ilinde ise geçici olarak başka bir sosyal hizmet kuruluşunun bir bölümü içerisinde yürütülmüştür. Bu süreçte, az hasarlı olan Kahramanmaraş Kadın Konukevi binasında gerekli bakım onarım tadilat yapılmış ve Konukevi Eylül ayında tekrar hizmete başlanmıştır. Adıyaman ve Hatay illerinde ŞÖNİM binalarının zarar görmesi sebebiyle hizmetlerin aksamadan devam etmesini sağlamak amacıyla her bir il için UNFPA iş birliğinde 2 adet konteyner ve tefrişat desteği sunulmuştur. UNHCR ve Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN WOMEN) kuruluşları ile iş birliği içinde 11 ildeki ŞÖNİM kuruluşlarına tefrişat desteği sunulmuştur.⁴⁷¹ Kadın konukevleri ile ŞÖNİM'lere ilişkin alınan tedbirler bulunmakla birlikte bölgede bu alanda doğacak ihtiyaçların göz önünde bulundurularak hizmet sunan kurum sayılarının artırılması ve var olan kurumların da sürekli şekilde desteklenmesi önem taşımaktadır.

Kadına yönelik şiddetle mücadelede en önemli engellerden birisi kadının adalete erişiminde karşılaştığı zorluklar olarak görünmektedir. Deprem gibi yıkıcı afetlerden sonra adalet sistemine ulaşım kadınlar için çok daha zor olmaktadır. CEDAW Komitesi, kadınların adalete erişimine yönelik 33 Sayılı Genel Tavsiyesi’nde adalete erişimin “*adalet sistemlerinin sorgulanabilirliği, mevcudiyeti, erişilebilirliği, kalitesi ve güvenilirliği-ni ve mağdurlar için kanun yollarını içinde barındırdığını*” belirtmektedir.⁴⁷² İlgili tavsiye kararında erişilebilirliğin “*gerek resmi ve gerekse yarı-yargısal adli sistemler dâhil tüm yargı sistemlerinin güvenli, düşük maliyetli,*

⁴⁶⁷ Gaziantep Büyükşehir Belediyesinin 25.03.2024 tarihli ve E50324454640236120 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁶⁸ Adana Büyükşehir Belediyesinin 14.03.2024 tarihli ve E-22454320-730.08-482822 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁶⁹ CEDAW/C/GC/37, para. 5.

⁴⁷⁰ UN Women, Her Aftermath – The Impact of the Earthquakes in Türkiye: Focus on Prevention and Response to Violence against Women and Girls, s. 6.

⁴⁷¹ ASHB’nin 06.04.2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁷² CEDAW/C/GC/33, paragraf 1.

kadınlara fiziksel olarak erişilebilir olmasını; ayrımcılığın kesişen ve birleşen türleriyle yüz yüze gelen kadınlar da dâhil olmak üzere tüm kadınların ihtiyaçlarına uygun ve bu ihtiyaçlara uyarlanabilir olmasını" gerektirdiği vurgulanmaktadır.⁴⁷³ Ancak afet dönemlerinde diğer haklarda olduğu gibi adalete erişimde de zorluklar yaşanabilmektedir. Aynı zamanda, CEDAW Komitesi'nin rehberliği doğrultusunda; afet çabaları kadınların afet kaynaklı zararlar için adalete erişimini de dikkate almalıdır.⁴⁷⁴

Adalet erişimin önündeki engeller genel olarak "yasal ve kurumsal" veya "sosyal, kültürel ve ekonomik" olarak iki ana hat üzerinde tartışılmaktadır.⁴⁷⁵ Afet dönemlerinde ise hâlihazırdaki bu engellerin özellikle "ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüşler, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, engellilik, doğum, yaş veya diğer statüler temelinde"⁴⁷⁶ dezavantajlı gruplar açısından daha da derinleşmesi söz konusudur. Afet dönemlerinde adalet erişimin kurumsal ve yapısal engelleri gerek kurumlara fiziki olarak erişimde gerekse kurumların nitelikli olarak işleminde yaşanan sıkıntılarla ilgilidir. Bölgedeki pek çok kamu binası hasar görmüş ve ciddi bir kamu personeli kaybı yaşanmıştır. Depremlerde hayatını kaybeden personelin yanı sıra deprem bölgesinden tayinini isteyen personel sayısı da artmıştır. Kalan personelin de depremzedeler olarak diğer depremzedelere hizmet sunması oldukça travmatik bir durum olarak bildirilmiştir.⁴⁷⁷

Depremzede çalışanların diğer depremzedelere destek vermesi konusunun ASHB tarafından dikkate alındığı ve bu konuda çeşitli adımlar atıldığı görülmektedir. Örneğin depremlerde şiddet mağduru kadınlara destek veren ŞÖNİM'lerde görevli personelin de etkilendiği, çalışan kamu görevlilerinin de aynı zamanda depremzede olduğu ve bu durumun ilgili Bakanlıkça dikkate alındığı görülmektedir. Deprem bölgesinde bulunan Şanlıurfa, Gaziantep, Malatya ve Kahramanmaraş illerindeki kadın konukevlerine ve ŞÖNİM'lere deprem sonrası durum değerlendirme ve öz değerlendirme kapsamında çalışma ziyareti gerçekleştirilmiştir. 11 deprem ilinde ŞÖNİM ve konukevlerinde görev yapan depremzede personelin depremin etkilerinden kurtulmaları yönünde desteklenmeleri ve sağaltımlarının bu kapsamda sağlanması amacıyla EMDR terapi desteği ile sahada yüz yüze (20 personel), çevrim içi grup çalışması (20 personel) ve çevrim içi bireysel çalışmalar (40 personel) yapılarak kadınlara yönelik EMDR terapi destekleri tamamlanmıştır.⁴⁷⁸ Ancak Bakanlık tarafından paylaşılan bilgide toplam kaç personel olduğuna ve kaçının bu psikolojik destekten faydalandığına ilişkin bir bilgi yer almamaktadır. Söz konusu uygulama iyi uygulama örneği olarak görülmeli ve ASHB dahil olmak üzere tüm bakanlıklar ve kamu kurumlarının alanda hizmet vermeye devam eden depremzede personeline benzer psikolojik destekler sağlanmalıdır.

Deprem sonrası sahada yer alan pek çok aktörün kadına yönelik şiddetle mücadele ve kadınların adalet erişimi hususunda çalışmalar gerçekleştirdiği görülmektedir. Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı tarafından 149 Cumhuriyet Başsavcılığına yazılan yazı ile 6284 sayılı Kanun kapsamında yürütülen iş ve işlemlerde etkin bir şekilde ve iş birliği içinde çalışılması amacıyla; 6284 sayılı

⁴⁷³ CEDAW/C/GC/33, paragraf 14/c.

⁴⁷⁴ CEDAW/C/GC/37, paragraf 26-27.

⁴⁷⁵ Avrupa Konseyi, Kadınların Karşılaştıkları Özel Zorluklar Dahil Adalet Erişimin Ölçülmesine Yönelik Çerçeve Hakkında Çevrimiçi Yuvarlak Masa Toplantısı Raporu, 2022, s. 9-11.

⁴⁷⁶ IASC, Operational Guidelines on the Protection of Persons in Situations of Natural Disasters, 2011, s. 15.

⁴⁷⁷ UN Women, TBB, Deprem Ardından Kadınlar ve Kız Çocukları, 2024, s. 9.

⁴⁷⁸ ASHB'nin 06.04.2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

Kanun kapsamında tedbir kararlarının en çabuk ve en kolay ulaşılabilecek yer hâkiminden, mülkî amirden ya da kolluk biriminden talep edilebileceği, şiddet veya şiddet uygulanma tehlikesinin devam edeceğinin anlaşıldığı hâllerde, resen, korunan kişinin ya da ASHB ilgili birimleri veya kolluk görevlilerinin talebi üzerine tedbirlerin süresinin veya şeklinin değiştirilmesine, kaldırılmasına veya aynen devam etmesine karar verilebileceği, koruyucu tedbir kararı verilebilmesi için şiddetin uygulandığı hususunda delil veya belge aranmayacağı, önleyici tedbir kararının geciktirilmeksizin verileceği ve bu kararın verilmesinin Kanun'un amacını gerçekleştirmeyi tehlikeye sokabilecek şekilde geciktirilemeyeceği, nitelikli veya tekrarlanan şiddetin önlenmesi ve mağdurun korunması amacıyla alınacak koruyucu ve önleyici tedbirleri düzenleyen 6284 sayılı Kanun'un deprem öncesi dönemdeki gibi etkin şekilde uygulanması, bu kapsamda gerekirse alanda çalışan kamu görevlileri ile bir araya gelinerek istişarelerde bulunulması hususlarında bilgi edinilmesi sağlanmıştır.⁴⁷⁹

Önemli tedbirlerden olan elektronik kelepçe uygulaması ve gizlilik kararı uygulama süreci, bu kurullardan hizmet alan kadınların can güvenliğinin devamlılığının sağlanması için Emniyet Genel Müdürlüğü ile iş birliği içinde takip edilmektedir. Hizmet devamlılığının sağlanması konusunda herhangi bir aksaklık oluşmaması için AFAD, Bakanlık Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü, Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, İç Denetim Başkanlığı, 81 İl Valiliği, 81 İl Müdürlüğü, İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı resmi yazıyla bilgilendirilmiştir.⁴⁸⁰

Kadına yönelik şiddetle mücadele alanında atılan olumlu adımlarla deprem bölgesindeki kadınların yaşadığı fiziksel imkânsızlıklar da göz önünde bulundurulmalıdır. Şiddet mağduru kadınların başvuru yapabilecekleri yerlere fiziksel erişimleri sağlanarak deprem bölgesindeki kadınları şiddet eylemleri karşısında başyurabilecekleri tüm hukuki yollarla ilgili bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır.

Bu noktada değinilmesi gereken bir konuda deprem bölgesindeki kadınların ekonomik kırılganlıklarının giderilmesi gerekliliğidir. Deprem felaketi sonrasında ailelerini kaybeden kadınların geçimlerini sağlamaları ve ekonomik anlamda güçlenmeleri için destek çalışmaları yürütülmesi gerekmektedir. ASHB deprem bölgesindeki kadınların hayatlarını yeniden inşa etmeleri, yıkımın olumsuz etkilerinden kurtulmaları, sosyal ve ekonomik yönden güçlenmeleri için yeni hizmet birimleri oluştururken girişimci kadınlara da destek olmaktadır. Bu kapsamda, ülkemizin dört bir yanından gelen kadın kooperatiflerinin desteği ile deprem felaketinin yaşandığı illerden Adıyaman, Gaziantep, Kahramanmaraş ve Malatya'da depremlerden etkilenen kadınlara yönelik gerek moral sağlama gerekse deprem sonrası sosyoekonomik durumlarının iyileştirilmesine katkı sağlamak amacıyla çadır ve konteyner kentlerde Kadın Kooperatifleri İş Atölyeleri kurulmuştur. Söz konusu İş Atölyelerinde eğitimlere katılan kadınlar hem becerilerini geliştirmekte hem de depremin olumsuz etkilerinden kurtulmaktadır. Bununla birlikte; dikiş, nakış, seramik, giyecek tamirati, örgü vb. gibi faaliyetlerle kadınlar hem kendi hem de diğer depremzedelerin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Söz konusu İş Atölyeleri ile bugüne kadar yaklaşık bin depremzede kadına ulaşılmıştır.⁴⁸¹ İş Atölyeleri iyi uygulama örneğinin deprem bölgesinde tüm illerde yaygınlaştırılması ve daha fazla depremzede kadına bu imkân sağlanmalıdır.

⁴⁷⁹ Adalet Bakanlığının 17.04.2024 tarihli ve E-37527827-605.02-31/651 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁸⁰ ASHB'nin 06.04.2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁸¹ ASHB'nin 06.04.2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) GAP Bölgesindeki şehirlerde daha çok yoksul hanelerin yaşadığı mahallelerde ve ilçe merkezlerinde kurulan Eğitim Programları, Sağlık Programları, Kadın İstihdamını ve Girişimciliğini Destekleyici Programlar, Sosyal Destek Programları, Sosyal Sorumluluk Programları ve Kültürel-Sosyal Etkinliklerin yürütüldüğü merkezlerdir. ÇATOM'ların hedef kitlesi çoğunlukla genç kız ve kadınlar olup gelişmeler doğrultusunda bazı programlara çocuklar da dâhil edilmektedir. Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerinde toplam 36 ÇATOM ile faaliyetler yürütülmektedir.⁴⁸² Depremlerden etkilenen kadınların geçim kaynaklarını güçlendirmek amacıyla uygulanan Deprem Destek Programı kapsamında, kadın kooperatiflerine destek sağlanarak bina tadilatı, bakım-onarım, alet-ekipman, hammadde ve pazar olanaklarına erişim konusunda destek sağlanmıştır.⁴⁸³

3.3 Çocuklar

Doğal afetler toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını kullanmalarını olumsuz etkilemenin yanı sıra dünya üzerinde milyonlarca çocuğun gelişim ve güvenliğini de tehdit etmektedir. Birleşmiş Milletler Teşkilatının İnsani Gelişme Raporlarında toplumda çocukların afetlerde ortaya çıkan risklerden etkilenen kırılgan gruplar arasında olduğu vurgulanmakta ve çocukların bu tür olağanüstü durumlardan yetişkin-

⁴⁸² ASHB'nin 06.04.2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁸³ Sanayi Teknoloji Bakanlığının 01.04.2024 tarihli ve E-29679246-602.05-5651211 sayılı cevabi yazısı.

lere göre daha olumsuz etkilendikleri belirtilmektedir.⁴⁸⁴ Ülkemizde meydana gelen 6 Şubat depremlerinde milyonlarca çocuk bu afetin olumsuz etkilerine maruz kalmıştır. Depremlerden etkilenen 11 ilin toplam nüfusu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre 14.013.196 kişi olup bunların 4.805.937'si çocuktur. Bu verilere göre Türkiye genelindeki 0-17 yaş arasındaki çocuk nüfusunun %21,3'ü depremlerden etkilenmiştir.⁴⁸⁵

Devletin çocukları koruma yükümlülüğü Anayasa'nın 41'inci maddesi ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ile güvence altına alınmıştır. Anayasa, devletin çocukları her türlü istismara ve şiddete karşı koruyucu tedbirler almasını öngörürken, Çocuk Koruma Kanunu çocukların sağlıklı bir şekilde büyümesi ve gelişmesi için gerekli düzenlemeleri içerir. Ayrıca Türkiye, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi 1995 yılında onaylamış olup, bu Sözleşme "*kimseyi geride bırakmama*" ve "*önce en gerisine ulaşma çabası*" yaklaşımları doğrultusunda çocukları her tür ihmal ve istismardan koruma yükümlülüğünü anne, baba ve devlet arasında paylaştırmıştır. BM Afet Riskini Azaltma Ofisinin (UNDRR) Hyogo ve Sendai Çerçeve Planları gibi uluslararası stratejiler de çocukların afetlerde korunması ve onların ihtiyaçlarına özel tedbirlerin alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

6 Şubat depremleri sırasında ve sonrasında çocuklar, yıkım altında kalma, hastalanma gibi doğrudan sebeplerle hayatlarını kaybetmiş veya kalıcı beden ve ruh sağlığı sorunları yaşamışlardır. Depremlerden sonra çocukların barınma, gıda ve sağlık hizmetlerine erişim sorunları, afetlerin yarattığı acil durumların en temel boyutlarından biridir. Deprem sonrası ortaya çıkan barınma sorununun çözümü için, Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı yurtlarda 31/12/2023 tarihi itibarıyla 18.056 kız ve 10.329 erkek olmak üzere toplam 28.385 depremzede öğrenciye ücretsiz konaklama hizmeti verilmektedir.⁴⁸⁶ ASHB tarafından Kahramanmaraş, Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır illerindeki Çocuk Evleri Sitelerinin inşasına ilişkin sürecin devam ettiği bilgisi paylaşılmıştır.⁴⁸⁷

Deprem sonrası sağlık alanında ortaya çıkabilecek olumsuzlukların önlenmesi için birçok çalışma yapılmıştır. Sağlık Bakanlığı tarafından depremlerden etkilenen illerde bebek ve çocuk sağlığını korumak için kapsamlı tarama ve destek programları yürütülmüştür. Topuk kanı, işitme, görme, kalça displazisi, SMA ve hemoglobinopati taşıyıcı taramaları için sahra çadırları ve mobil araçlar kurulmuştur. Bebekler ve çocuklar için demir ve D vitamini desteği sağlanmış, kontrolsüz mama kullanımı önlenmiştir. Sağlık personeline yönelik eğitimler ve bilgilendirme materyalleri gönderilmiş, sosyal medyada anne ve bebek sağlığı ile ilgili paylaşımlar yapılmış, bebek beslenmesi ve emzirme danışmanlığı konularında eğitimler düzenlenmiştir. Deprem sonrası, bölgede 3.464.776 bebek ve çocuk izlenmiş, 1.550 sağlık personeline Yenidoğan Canlandırma Programı eğitimi verilmiştir.⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ UNDP, What Does It Mean to Leave No One Behind? A UNDP discussion paper and framework for implementation, 2018, s.4. [https://www.undp.org/content/undp/en/ \(E.T. 27.05.2024\).](https://www.undp.org/content/undp/en/ (E.T. 27.05.2024).)

⁴⁸⁵ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaraş-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf>, s. 9. (E.T. 27/5/2024).

⁴⁸⁶ GSB'nin 27.03.2024 tarihli ve E-24277485-604.01.03-7335205 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁸⁷ ASHB'nin 06.04.2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁸⁸ ASHB'nin 06.04.2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

Çocuklar deprem sonrası hayati ve bedensel problemlerin yanı sıra ciddi psikolojik problemlerle de karşı karşıya kalmaktadır. Bu tür doğal afetlerin çocukların güvenlik duygusunu sarsması nedeniyle özellikle travma sonrası stres bozukluğu, anksiyete ve depresyon gibi problemler yaygın olarak görülmektedir.⁴⁸⁹ Çocuklar, travmatik olayların etkilerini uzun süre hissedebilir ve bu durum, onların duygusal ve psikolojik gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir. Bu nedenle, deprem sonrası çocuklara yönelik psikososyal destek programlarının uygulanması ve onların duygusal ihtiyaçlarına yönelik özel tedbirlerin alınması çocukların travmayı atlattıklarında önemli rol oynamakta ve uzun vadeli ruhsal sorunların önlenmesine yardımcı olmaktadır.⁴⁹⁰

Depremlerin çocuklar üzerinde bıraktığı psikolojik tahribatın önlenmesi amacıyla merkez teşkilat ve yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerde büyük bir çeşitlilik bulunmaktadır. MEB tarafından çocukların normalleşme sürecine dönüşlerini kolaylaştırmak amacıyla; oyun kitabı, resim defteri, boya kalemleri, makas, balon, top, yapıştırıcı gibi malzemelerin bulunduğu psikososyal destek kiti hazırlanarak gönderilmiştir.⁴⁹¹ ASHB ve DSÖ iş birliği ile “Koruma ve Bakım Altındaki Çocuklara Yönelik Deprem Sonrası Psikososyal Destek Programı” geliştirilmiş ve çocuk gelişimi uzmanları ile hazırlanan Depremde Çocuklar ile İletişim Kılavuzu Bakanlık personeline iletilmiştir.⁴⁹² Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri azaltmak amacıyla “Yazımda Kardeşlik Var Projesi”ni başlatmıştır.⁴⁹³ Elazığ Belediyesi, çocuk oyun çadırlarında uzman personel tarafından çocuklara özel oyun etkinlikleri ve eğitimler düzenlemiştir.⁴⁹⁴ Gaziantep Belediyesi, Nurdağı ve İslahiye ilçelerinde yaptığı alan taraması sonucunda 6.857 aile ve 15.153 çocuğa ulaşarak psikososyal destek çalışmaları gerçekleştirmiştir. Psikiyatrist ve psikologlar tarafından detaylı bir ihtiyaç analiz formu oluşturulmuş ve bu form yazılım haline getirilmiştir. Bu kapsamda, “Gaziantep Tomurcukları” projesiyle Gaziantep ili ve ilçelerinde yaşayan çocuklar için sağlık, eğitim, psikososyal ve ekonomik destek sağlanmıştır. Saha ekipleri tarafından Nurdağı ve İslahiye ilçelerinde 7.448 hane ve 15.830 çocuk detaylı taramadan geçirilmiştir.⁴⁹⁵

Bu ve benzeri çalışmalar, depremlerden etkilenen çocukların duygusal ve sosyal gelişimlerinin desteklenmesi ve travmatik olayların uzun vadeli etkilerinin azaltılması için kritik öneme sahiptir. Kurumlar arasındaki iş birliği ve uzman desteği, bu sürecin etkili ve verimli bir şekilde yürütülmesine katkı sağlamaktadır. Sosyalleşme faaliyetlerine katılımın kısıtlanması da depremin çocuklar üzerindeki etkilerinden biridir. Deprem sonrası yaşanan hasar ve belirsizlik ortamı, çocukların sosyal etkileşimlerini sınırlandırmaktadır. Bu nedenle deprem sonrası çocukların sosyalleşme faaliyetlerine erişimlerini sağlamak ve toplumsal destek ağlarını güçlendirmek için önlemler alınması elzemdir.

⁴⁸⁹ La Greca, A. M., Silverman, W. K., Vernberg, E. M., & Prinstein, M. J., “Symptoms of posttraumatic stress in children after Hurricane Andrew: A prospective study” *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 64(4), 712-723.

⁴⁹⁰ Lori, Peek, “Children and disasters: Understanding vulnerability, developing capacities, and promoting resilience”, *Children, Youth and Environments*, 18(1), 1-29.

⁴⁹¹ MEB’in 01.04.2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁹² ASHB’nin 06.04.2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁹³ Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığının 04.04.2024 tarihli ve E-30339839-804.99-4925781 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁹⁴ Elazığ Belediyesinin 25.03.2024 tarihli ve E-74998567622.0266629 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁹⁵ Gaziantep Büyükşehir Belediyesinin 25.03.2024 tarihli ve E-50324454640236120 sayılı cevabi yazısı.

Bu süreçte çocukların sosyal aktivitelerinin artırılması için kayda değer çalışmalar yapılmıştır. GSB tarafından deprem bölgesi illerinde bulunan 55 gençlik merkezi ve 45 genç ofise deprem felaketinden sonra konteyner kentlerde kurulan 3 adet genç ofis ve 4 adet genç alan eklenmiştir. Tasarlanan “*Sporla Tanışıyorum*”, “*Hayvanları Seviyorum*”, “*Etkinlik Yapıyorum*”, “*İlk Boyama Kitabım*” ve “*Doğayı Seviyorum*” adlı 5’li boyama kitapları, pedagojik içerik değerlendirmesi yapılarak depremlerden etkilenen çocuklara ulaştırılmıştır. Depremlerden etkilenen 11 ilde toplamda 1.163 eğitmen ile gençlere yönelik masa tenisi, futbol, seramik, satranç gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir.⁴⁹⁶ Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından düzenlenen turneler ile depremzede çocuklara moral ve motivasyon sağlanmıştır. Deprem bölgesinde 50 adet çocuk oyunu sahnelenmiş ve 19.954 çocuk ve aileye ulaşılmıştır. 2023 yılında “*Çocuklar İçin Gezen Sinema*” projesi kapsamında, 3 ay süreyle depremlerden etkilenen tüm il ve ilçelerde 200 binden fazla çocuk sinemayla buluşturulmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığı Devlet Halk Dansları Topluluğu tarafından hayata geçirilen “*Tutar Mısın Elimi (Miras)*” projesi ile çocuklara yönelik etkinlikler düzenlenmiş ve depremlerin yarattığı olumsuz etkilerin hafifletilmesi amaçlanmıştır.⁴⁹⁷

Çocukların karşılaştığı bir diğer problem ise yetersiz ve dengesiz beslenmeye bağlı gelişim sorunlarıdır. Özellikle afet sonrası yaşanan ekonomik sıkıntılar, ailelerin sağlıklı ve dengeli beslenme kaynaklarına erişimini sınırlamakta ve çocukların düşük kaliteli veya yetersiz besinler tüketmesine neden olduğu, deprem sonrası çocukların beslenme ihtiyaçlarının karşılanması için önlemler alınması ve ekonomik sıkıntıların etkileri en aza indirilmesi gerektiği belirtilmektedir.⁴⁹⁸ Doğal afetler gibi kriz durumlarında, çocukların ve ailelerinin ekonomik desteğe ihtiyacı vardır. Bu tür olaylar sırasında işsizlik artabilir, aile geliri azalabilir veya tamamen ortadan kalkabilir. Bu ihtimaller nedeniyle doğal afetler ve salgınlar sırasında sunulan yardım hizmetlerinin planlanmasında, çocukların ve ailelerinin yeterli gelire sahip olması ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri koşulların sağlanması önemlidir. Diğer yandan bu kriz zamanlarında, birçok kurum veya bireyin nakdi veya ayni yardımlarla destek verdiği bilinmektedir. Yardımların organizasyonu ve dağıtımının çocuğun yararını koruyacak bir yöntemle yapılması için bir plan oluşturulmalıdır.⁴⁹⁹

Ülkemizde meydana gelen deprem sonrasında çocukların eğitimlerine sağlıklı ve bir şekilde devam edebilmesinin yolları aranmış ve birçok farklı kurum tarafından çeşitli hizmetler sunulmuştur. MEB tarafından depremlerden etkilenen öğrencilere bursluluk kontenjanının %30’u ayrılarak toplamda 30.124 öğrenciye burs verilmiştir. Ayrıca depremlerden etkilenen bölgelerdeki öğrencilere ek kontenjan verilmesi ve merkezi sınavla öğrenci alan okullara yerleştirilmeleri sağlanmıştır.⁵⁰⁰ DİB tarafından “*Çocukları Eğitime Hazırlıyoruz Projesi*” ile 12 ilde 2.300 gence 1.500’er TL olmak üzere toplamda 3.450.000 TL ödeme yapılmıştır.⁵⁰¹ Malatya Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşleri Dairesi Başkanlığı bünyesinde faaliyet gösteren semt konakları ve eğitim merkezlerinde 498 öğrenciye telafi eğitimi verilmiştir.⁵⁰² Gaziantep Bü-

⁴⁹⁶ GSB’nin 27.03.2024 tarihli ve E-24277485-604.01.03-7335205 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁹⁷ Kültür ve Turizm Bakanlığının 05.04.2024 tarihli ve E-40070960-602.05-4978176 sayılı cevabi yazısı.

⁴⁹⁸ İstanbul 1 Nolu Barosu Çocuk Hakları Merkezi, 6 Şubat 2023 Depremi Sonrası Çocuk Hak İhlalleri Gözlem Raporu, 23-24. <https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/6SUBATDEPREMISONRASINDACOCUKHAKLARIHLLALIGOZLEMRAPORU.pdf> (E.T. 12.06.2024).

⁴⁹⁹ İstanbul 1 Nolu Barosu Çocuk Hakları Merkezi, 6 Şubat 2023 Depremi Sonrası Çocuk Hak İhlalleri Gözlem Raporu, s.25.

⁵⁰⁰ MEB’in 01.04.2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

⁵⁰¹ Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığının 04.04.2024 tarihli ve E-30339839-804.99-4925781 sayılı cevabi yazısı.

⁵⁰² Malatya Büyükşehir Belediyesinin 26.04.2024 tarihli ve E-50524370-000-189730 sayılı cevabi yazısı.

yükşehir Belediyesi tarafından Yükseköğretim Kurumları Sınavı ve Liselere Geçiş sınavlarına hazırlanan deprem mağduru çocuklara eğitim ortamı oluşturulmuş ve yaklaşık 500 öğrenciye sınava hazırlık kitap setleri ve testler dağıtılmıştır.⁵⁰³

Bu çalışmaların yanı sıra okulların kapanması durumunda tüm çocuklara kaliteli uzaktan eğitim sunulabilmesi için risklerin bertaraf edilmesi amacıyla planlama yapılması ve bu planlama dâhilinde çocukların eğitime erişimlerini sağlamak için radyo, televizyon, telefon gibi araçların eğitim amacıyla kullanılmasını sağlayacak çalışmalar planlanması da önem arz etmektedir. Deprem sonrası yaşanan kargaşa ve yıkım ortamı nedeniyle çocukların güvenli alanlardan uzaklaşmaları; kazalara, kaybolmalara veya kaçırılmalara, sonuçta çocukların korunmasız ve istismara açık hale gelmelerine yol açabilmektedir. Özellikle acil durumların yarattığı kargaşa ortamı, çocukların güvenliklerini ve korunmalarını sağlamak için gerekli olan sosyal ve koruyucu mekanizmaların zayıflamasına neden olabilmektedir. Bu nedenle deprem öncesi, sırası ve sonrasında çocukların güvenliğini sağlamak için acil önlemlerin alınması ve çocuk koruma mekanizmalarının etkin bir şekilde işletilmesi büyük önem taşımaktadır.⁵⁰⁴

Doğal afetler, çocukların eğitime erişimlerini; okulların kapanması, eğitim altyapısının zarar görmesi veya ailelerin ekonomik zorluklarla karşılaşması gibi faktörler nedeniyle olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Çocukların ve çocuklarla çalışan tüm paydaşların, deprem gibi afetlerin yıkıcı etkilerine maruz kalmamasının en önemli yollarından biri deprem öncesinde eğitim ortamlarının, fiziksel olarak güçlendirilmesi, çocukların ve öğretmenlerin güven ihtiyaçlarının sağlandığı ortamlar haline getirilmesidir. Deprem sonrası dönemde ise depremzede çocukların eğitim hakkından diğer çocuklarla eşit şekilde faydalanması için gerekli önlemler alınmalıdır.⁵⁰⁵

6 Şubat depremlerinden sonra kayıp ve refakatsiz çocuklar ile ilgili problemler gündeme gelmiş; ailesini kaybeden, kendini ifade edemeyecek kadar küçük olan veya travma sonrası konuşamayan pek çok çocuk medyaya yansımıştır. ASHB'nin açıklamalarına göre Mart 2023 tarihi itibarıyla kayıp çocukların sayısı 83, refakatsiz çocukların sayısı 1909 olarak tespit edilmiştir.⁵⁰⁶ Bu sorunun ortadan kaldırılması amacıyla bugüne kadar ülkemizin stratejik tesislerini koruyan Derin Görü Yüz Tanıma Sistemi, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından depremzedeler için özelleştirilmiştir. Bu sistem ile gerek enkazdan kurtularak hastanelere ulaştırılan gerekse sosyal medya platformlarında paylaşılan çocuklara ait görseller, kayıp bildirimi yapılmış çocuk görselleri ile biyometrik analizleri yapılarak 300'den fazla çocukta eşleşme sağlanmıştır.⁵⁰⁷

Yakınlarına ulaşamayan, hastanelerde tedavisi devam eden kimliksiz ve/ya kendini ifade edemeyen çocuklar ASHB tarafından süreç boyunca yakından takip edilmiş, tedavisi tamamlananlar bakım kuruluşlarında koruma altına alınmıştır. Depremlerden etkilenen çocukların risk ve ihtiyaçlarının belirlenmesi için Çocuklar Güvende Ekipleri ve öksüz ve yetim hizmet birimleri aracılığıyla izleme ve takip çalışmaları

⁵⁰³ Gaziantep Büyükşehir Belediyesinin 25.03.2024 tarihli ve E-50324454-640-236120 sayılı cevabi yazısı.

⁵⁰⁴ UNICEF, Afet ve Acil Durumlarda Koruma/Çocuk Koruma, https://www.unicef.org/turkiye/media/16406/file/%C3%96nce_%C3%87ocuklar_Tamamlay%C4%B1c%C4%B1_Bile%C5%9Fen_%C3%87K.pdf_pdf (E.T. 27.05.2024).

⁵⁰⁵ Çocuk Koruma Merkezlerini Destekleme Derneği, Salgın ve Doğal Afetler Sırasında Çocukların Korunması, 2021, s. 27-28. [https://cokmed.net/ps-sistem/dosyalar/files/Salgın%20ve%20Dogal%20Afetlerde%20Cocukların%20Korunması\(1\).pdf](https://cokmed.net/ps-sistem/dosyalar/files/Salgın%20ve%20Dogal%20Afetlerde%20Cocukların%20Korunması(1).pdf) (E.T. 01.06.2024).

⁵⁰⁶ ASHB, 2023 Şubat E-Bülten, <https://www.aile.gov.tr/media/131235/subat-2023-e-bulten.pdf>.

⁵⁰⁷ Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının 01.04.2024 tarihli ve E-29679246-602.05-5651211 sayılı cevabi yazısı.

yürütülmüştür.⁵⁰⁸ Ayrıca 18 yaş ve altı cinsel istismar mağduru çocuklar için İçişleri Bakanlığı bünyesinde açılan ancak depremlerde hasar gören Çocuk İzlem Merkezlerinin yeniden faaliyete geçmesi için çalışmalar devam etmektedir.⁵⁰⁹

Atılan bu adımların yanı sıra çocuk güvenliğini esas alan bir takip sistemi kurulması, afet öncesi ve sonrasında çocukların yerlerinin belirlenmesi için gereklidir. Bu sistem çerçevesinde çocuk güvenliği konusunda uzmanlaşmış kişiler ve kuruluşlar tarafından oluşturulacak örnek form ve rehberler, doğru stratejilerin belirlenmesine ve etkili müdahalelerin yapılmasına katkı sağlayacaktır. Yine gözetimsiz kalan çocukların hızlı tespit edilmesini sağlayacak bir ağ oluşturulması potansiyel tehlikelerin önceden belirlenmesine ve çocukların güvende tutulmasına olanak sağlayacaktır. Bu ağ, çocukların bulunduğu çevreyi izleyen ve risk altında olduklarında hızlı bir şekilde müdahale eden sosyal hizmet birimlerini, eğitimcileri, sağlık çalışanlarını, polis departmanlarını ve diğer ilgili paydaşları içerecek şekilde düzenlenmelidir.⁵¹⁰

Çocukların adalete erişimi de yukarıda sözü edilen güvenlik risklerinin ortadan kaldırılması için sağlanması gereken temel hizmetlerden biridir. Bu kapsamda Türkiye Barolar Birliği-UNICEF iş birliğinde, depremlerden etkilenen çocuklara ve ailelerine hukuki bilgi sağlanması, çocukların korunmasına yönelik yasal süreçlerin takibi ve cinsel sömürünün önlenmesi gibi konularda karşılıksız hukuki destek sağlanması hedefi ile "*Depremden Etkilenen Çocuklar ve Aileleri için Hukuki Güçlendirme, Yardım ve Koruma Programı (LEAP)*" geliştirilmiştir. "*Adli Yardım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Projesi*" kapsamında ise deprem mağduru çocuklar ve onlara bakım vermekle yükümlü olan kişilerin adli yardıma erişimlerinin desteklenmesi hedeflenmektedir.⁵¹¹

⁵⁰⁸ ASHB'nin 06.04.2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

⁵⁰⁹ Sağlık Bakanlığının 25.03.2024 tarihli ve E. 11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

⁵¹⁰ UNICEF, Afet ve Acil Durumlarda Koruma/Çocuk Koruma, https://www.unicef.org/turkiye/media/16406/file/%C3%96nce_%C3%87ocuklar_Tamamlay%C4%B1c%C4%B1_Bile%C5%9Fen_%C3%87K.pdf_.pdf (E.T. 27.05.2024).

⁵¹¹ Türkiye Barolar Birliğinin 29.03.2024 tarihli ve E-52482138-622.01-12204 sayılı cevabi yazısı.

3.4. Engelliler

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından açıklanan verilere göre, Kahramanmaraş merkezli depremlerin etkilediği bölgede kayıtlı olan engelli sayısı; 1.414.643'ü erkek, 1.097.307'si kadın olmak üzere toplam 2.511.950'dir. Ağır engeli olan kişi sayısı ise 775.012'dir.⁵¹² Engellilik, kişinin fiziksel, zihinsel, duygusal veya sosyal alanda yaşadığı sınırlılıkları ifade etmekte olup, afet durumlarında bu sınırlılıklar daha da belirgin hale gelebilmektedir. Doğal afetler sonrasında mekânı tahliye işlemlerinden, tıbbi bakıma, tedaviye kadar birçok boyutta engelli bireyler zorluklarla karşı karşıya kalabilmektedir.

Devletler meydana gelen afetler kapsamında engelli bireyleri koruma yükümlülüğü altındandır. Türkiye'de, afet döneminde engelli bireyleri koruma yükümlülüğü, 7269 sayılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Kanunu ve EHİS tarafından belirlenmektedir. Kanun ve uluslararası sözleşme devletin afet yönetimi süreçlerinde toplumun tüm kesimlerini koruma ve destekleme sorumluluğunu düzenlemektedir. EHİS de doğrudan doğal afet durumlarına atıfta bulunarak afet süreçlerinde engelli bireylerin haklarının hiçbir şekilde ayrımcılığa maruz kalmaksızın korunmasını güvence altına almayı amaçlamaktadır. Sözleşme'nin *"Risk Durumları ve İnsani Bakımdan Acil Durumlar"* başlıklı 11'inci maddesine göre: *"Taraf Devletler silahlı çatışma halleri, acil insani durumlar ve doğal afetler de dâhil olmak üzere risk durumlarında engellilerin korunması ve güvenliğinin sağlanması için insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku dâhil uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmek için gerekli tüm tedbirleri alır."*

Engelli bireylerin depremlerden sonra, yaşadığı en temel sorunlardan biri barınma hakkına erişime ilişkindir. Engelli bireyler özel ihtiyaçlarını karşılayacak uygun barınma birimlerine erişim sağlayamamaları ve hasar görmüş veya yıkılmış binaların erişilebilir olmaması nedeniyle güvenli bir konaklama imkânı bulmakta zorlanabilmektedir. Bu nedenle deprem sonrası bu kurumlara ilişkin mevcut durum tespiti yapılması ve engellilerin güvenli bölgeye naklinin sağlanması hayati önem taşımaktadır.

Bu amaçlar doğrultusunda ASHB tarafından deprem bölgesinde bulunan toplam 2.111 engelli, farklı illerdeki yatılı bakım kuruluşlarına yerleştirilmiştir. Adana, Osmaniye, Kahramanmaraş ve Mersin illerindeki toplam 5 gündüz hizmet merkezinde, depremlerden etkilenen engelli ve yaşlı bireylere yönelik barınma hizmeti sağlanmıştır. Yine duyma ve işitme engeli olan 330 kişi deprem bölgesinden tahliye edilen farklı şehirlerdeki otellere ve Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğüne bağlı yurtlara yerleştirilmiştir.⁵¹³ AFAD tarafından depremlerden etkilenen illerde engelli bireyler için toplam 1.549 konteyner kurulmuştur.⁵¹⁴ Adana Büyükşehir Belediyesi ve Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu iş birliğiyle, *"Mor Yerleşke Psikososyal Destek İş Birliği Protokolü"* kapsamında depremden etkilenen kadın, çocuk, yaşlı ve engelli bireyler için Seyhan Dağlıoğlu Mahallesi Güney Yıldızı Parkı'nda Mor Yerleşke inşa edilmiştir.⁵¹⁵

Engellilerin depremlerden sonra karşılaştığı problemlerden bir diğeri ise engel durumlarına göre ihtiyaç duyulan ekipmana erişim sorunudur. Engellilerin temel ihtiyaçlara erişimde yaşadığı sorunların ortadan

⁵¹² Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, s. 9.

⁵¹³ ASHB'nin 06.04.2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

⁵¹⁴ AFAD, 18.04.2024 tarihli ve E-10646597-045.99-914832 sayılı cevabi yazısı.

⁵¹⁵ Adana Büyükşehir Belediyesi E-22454320-730.08-482822 sayılı resmi yazısı

kaldırılması amacıyla yerel yönetimlerin almış olduğu çeşitli önlemler bulunmaktadır. Adana Belediyesi tarafından depremlerden zarar görmüş, yaralı, engelli vatandaşlara manuel tekerlekli sandalye, akülü tekerlekli sandalye, çocuk boy tekerlekli sandalye, yürüteç, klozetli tekerlekli sandalye, kanedyen (koltuk değneği), özellikli örümcek gibi destek ürünleri sağlanmış,⁵¹⁶ Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından da 1082 medikal malzeme engelli bireylere ulaştırılmıştır.⁵¹⁷

Ulaşım hizmetlerine erişim de engellilerin depremlerden sonra karşılaştıkları önemli zorluklardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulaşımın sağlanmadığı dönemlerde engelli bireylerin sağlık hizmeti başta olmak üzere diğer hizmetlere erişimi de imkânsız hale gelmektedir. Gaziantep Belediyesi, hizmetlere erişimleri için 2.198 engelli bireye asansörlü araçlarla ücretsiz ulaşım hizmeti vermiştir.⁵¹⁸ Benzer şekilde Malatya Belediyesi tarafından da engelli ve yaşlı bireylere ücretsiz taşıma hizmetleri verilmiş⁵¹⁹, Osmaniye Belediyesi tarafından ise engelsiz taksi hizmeti sunulmuştur.⁵²⁰

Yerel yönetimlerin depremlerden sonra almış olduğu bu önlemler iyi uygulama örnekleri olarak karşımıza çıksa da şehirlerin yeniden yapılandırılması sürecinde engelsiz erişilebilir şehirlerin inşası önem taşımaktadır. Bu noktada planlamaların en başından erişilebilirlik kriterlerine uygun şekilde yapılması en doğru yöntem olacaktır. Yatay ve dikey ulaşım alanlarında engelli, çocuk ve yaşlı bireyler için uygun genişlik ve yükseklik ölçülerinin kullanılması ile tüm istasyon yapılarında engelli standartları gereğince rampa asansörü ve engelli asansörü ile yönlendirme elemanlarının yapılmasına da dikkat edilmelidir.⁵²¹ Benzer şekilde ASHB tarafından da depremlerden etkilenen illerdeki belediyelere; konut ve kentsel açık alanların yeniden inşasında erişilebilirlik mevzuatı ve kriterlerinin uygulanması gerekliliği bildirilmiştir.⁵²²

Şehirlerin yeniden yapılandırılmasında Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığının görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu kapsamda Bakanlık tarafından yaya yolları, kaldırımlar, yaya alt ve üst geçitleri, bina girişleri ve binaların her birey tarafından başka bir kimsenin yardımı olmadan ve herhangi bir risk yaşamadan kullanılabilir yani erişilebilir olarak planlandığı belirtilmiştir. Engelli rampası, engelli bankosu, engelli tuvaleti, tutunma barı, sabit tutunma barı, engelli yardım butonu ve sesli uyarı sistemleri, hissedilebilir yüzey uygulamaları, erişilebilir ATM uygulamalarının devam ettiği ifade edilmiştir. Deprem bölgesinde yapılan konteynerler ile mevcut Posta ve Telgraf Teşkilatı (PTT) hizmet binalarında yapılan tadilatlar engelli erişimine uygun olarak yapıldığı ve engelli bireylere kimlik niteliğinde verilecek ulaşım kartlarının tüm belediyelerde geçerli olması hedeflendiği belirtilmiştir.⁵²³

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yayımlanan verilere göre, Sağlık Bakanlığına bağlı hastanelerin %12,5'i, birinci basamak sağlık tesislerinin ise %17,5'i 6 Şubat 2023 tarihli depremlerin

⁵¹⁶ Adana Büyükşehir Belediyesi E-22454320-730.08-482822 sayılı cevabi yazısı.

⁵¹⁷ Gaziantep Büyükşehir Belediyesinin 25.03.2024 tarihli ve E-50324454-640-236120 sayılı cevabi yazısı.

⁵¹⁸ Gaziantep Büyükşehir Belediyesinin 25.03.2024 tarihli ve E-50324454-640-236120 sayılı cevabi yazısı.

⁵¹⁹ Malatya Büyükşehir Belediyesinin 26.04.2024 tarihli ve E-50524370-000-189730 sayılı cevabi yazısı.

⁵²⁰ Osmaniye Belediyesinin 22.04.2024 tarihli cevabi yazısı.

⁵²¹ ASHB, Erişilebilirlik Kılavuzu, 2021, s. 9. https://www.aile.gov.tr/media/65613/erisilebilirlik_kilavuzu_2021.pdf, (E. T. 15.05.2024).

⁵²² ASHB'nin 06.04.2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

⁵²³ Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığının 21.03.2024 tarihli ve E-44697349-040.05-1806571 sayılı cevabi yazısı.

zarar verdiği bölgede bulunmaktadır.⁵²⁴ Afetlerde hastanelerin hasar görmesi veya sağlık hizmetlerinin sınırlı olması nedeniyle engelli vatandaşların sağlık hizmetleri, ilaç ve ekipmana erişimi de deprem sonrası süreçte sekteye uğratabilmektedir. Bu hizmetlere erişim noktasında ayrımcılık yasağının ihlal edilmemesi için bazı tedbirler alınması gerekmektedir. Hizmete erişimde işitme engelli ve konuşma engelliler için ilk problemin iletişim olması nedeniyle ASHB koordinasyonunda; Bakanlıkta görevli işaret dili tercümanları ile farklı sivil toplum kuruluşları ve gönüllü işaret dili tercümanlarından oluşan 120 kişilik ekip, depremlerden etkilenen işitme engelli bireylerle daha hızlı iletişim kurmak, ihtiyaçlarını karşılamak üzere sahada çalışmalara katıldığı belirtilmiştir. Bu kapsamda; depremlerden etkilenen yaklaşık 2.100 işitme engelli bireye taleplerini karşılamak, farklı kurum ve kuruluşlarla iletişimlerini sağlamak üzere tercümanlık hizmeti verildiği vebuna ek olarak yaklaşık 500 işitme engelli bireye 2.403 kutu pil, 216 cihaz, 15 implant kablo sağlandığı, 60 implant başvurusunun kayda alındığı bilgisi paylaşılmıştır.⁵²⁵

Bu faaliyetlerin yanı sıra alınacak önlemler arasında depreme dayanıklı hastane ve sağlık merkezlerinin inşa edilmesi, engellilerin afet sonrası tıbbi yardıma erişimi için hayati öneme sahiptir. Bu tesisler, engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmalı ve donatılmalıdır. Örneğin, tekerlekli sandalye erişimine uygun geniş koridorlar, engelli asansörleri ve özel tuvaletler içermelidir. Ayrıca mobil sağlık hizmetleri, uzaktaki veya ulaşılması zor bölgelerde yaşayan engelli bireylere tıbbi yardım sağlamak için etkili bir çözüm yöntemi olup bu hizmetler, afet sonrası sağlık ihtiyaçlarını karşılamak üzere hızlı ve esnek bir şekilde hareket edebilmelidir. Böylece afet durumlarında engelli bireylerin sağlık hizmetlerine erişimi kesintisiz ve etkili bir şekilde sağlanabilecektir. Engelli bireyler fiziki sorunların yanı sıra deprem sonrası psikolojik problemler de yaşamakta olup afet sonrası yaşanan travma ve stres, özellikle engelli bireylerde daha yoğun olabilmektedir. Engelli bireylerin deprem sonrası günlük hayata dönebilmeleri, yaşadıkları travmadan kurtulabilmeleri için özel olarak psikososyal destek hizmetlerinden yararlanmaları gerekmektedir. Temel hizmetlerden yararlanmada ruhsal bütünlüğün korunması ve sağlanması öncü bir rol oynamaktadır.

Bu kapsamda ASHB ile Uluslararası Down Sendromu Federasyonu iş birliğinde; depremlerden etkilenen illerde yaşayan başta down sendromlular olmak üzere; otizm spektrum bozukluğu, serebral palsi, zihinsel engelli vb. gruplardan oluşan engelli bireylerin gün içinde nitelikli vakit geçirecekleri ve ailelerin günlük bakım sorumluluğunu paylaşacak bir sosyal destek modeli olarak "*Mola Evleri Projesi*" hayata geçirilmiştir. Mevcut durumda Malatya'da 2, Adıyaman'da 2, Elazığ'da 1 ve Şanlıurfa'da 1 olmak üzere toplam 6 Mola Evi faaliyet gösterdiği bildirilmiştir.⁵²⁶ Depremlerden sonra engelli hale gelen bireylerde sportif rehabilitasyon ve psikososyal destek yaklaşımlarının multidisipliner olarak uygulanması amacıyla GSB tarafından başlatılan "*Can Dostum Spor Projesi*" kapsamında 80 kişinin katılımıyla Mersin Silifke Akkum Gençlik kampı gerçekleştirildiği bilgisi paylaşılmıştır.⁵²⁷

Atılan adımlarla birlikte psikososyal destek ekiplerinin oluşturulması ve afet sonrası psikolojik destek hizmetlerinin sağlanması, engelli bireylerin duygusal ihtiyaçlarını karşılamak için kritik öneme sahiptir. Engelli bireylerin ailelerine ve bakıcılarına yönelik eğitim programları düzenlenerek, onların engelli bireylerle

⁵²⁴ Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, s.64.

⁵²⁵ ASHB'nin 06.04.2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

⁵²⁶ ASHB'nin 06.04.2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

⁵²⁷ GSB'nin 27.03.2024 tarihli ve E-24277485-604.01.03-7335205 sayılı cevabi yazısı.

etkili iletişim kurmaları ve psikososyal destek sağlamaları engelli bireylerin günlük yaşamda ve duygusal olarak desteklenmesi için önemlidir. Afet sonrası rehabilitasyon ve toplumsal katılım programları, engelli bireylerin topluma entegrasyonu ve psikososyal sağlıklarının gelişimi için de fayda sağlayacağı değerlendirilmektedir.

6 Şubat Kahramanmaraş merkezli 7.7 ve 7.6 şiddetindeki depremde, ağır hasar almış ve yıkılan binlerce yapının enkazı altında kalan vatandaşları kurtarmak için seferber olan kurum ve kuruluşlar, madenciler, sağlık personeli, sivil toplum kuruluşları ve binlerce gönüllü vatandaş bulunmaktadır. Depremin bu gizli kahramanları deprem bölgesinde sadece hayat kurtarma faaliyetlerine değil, yardım ve iyileştirme faaliyetlerine de katılarak katkılar sunmuş ve yaraları sarmada büyük özen ve gayret göstermiştir.

04

BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME
VE TAVSİYELER

4. Genel Değerlendirme ve Tavsiyeler

Ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi, ulusal ve uluslararası düzeyde güvence altına alınan normatif bir çerçeveye sahiptir. Ulusal hukuk sistemimizde 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'da ayrımcılık yasağına ilişkin düzenlemelere yer verilmiş ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda nefret ve ayrımcılık suçu düzenlenmiştir. 6701 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesiyle birlikte ise ayrımcılık türlerini, ayrımcılık temellerini ve ayrımcılık yasağını içeren kapsamlı bir yasal çerçeve ihdas edilmiştir.

2023 yılı, ayrımcılıkla mücadele ve dezavantajlı grupların haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla pek çok strateji belgesi ve eylem planının yayımlandığı ve pek çoğunun da hayata geçirilmesi için çalışmaların yürütüldüğü bir yıl olmuştur.

2023 yılında cinsiyet eşitliğinin sağlanması adına kamu kurum ve kuruluşları tarafından özenli ve yoğun çalışmalar yürütüldüğü görülmektedir.

2021 yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporunda "657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na eklenen Ek 43. madde kapsamında ebeveynlere tanınan çocukları mecburi ilköğretim çağına gelene kadar kısmi zamanlı çalışma imkânının uygulamaya geçirilebilmesi için uygulama yönetmeliğinin en kısa zamanda çıkarılması" şeklinde yer verilen tavsiyeye söz konusu yönetmeliğin henüz çıkarılmamış olması nedeniyle 2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu'nda da söz konusu tavsiyenin yinelenmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

2022 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu'nda yer alan "Kadınların istihdama katılım oranının artırılması, işsizlik oranının düşürülmesi ve istihdama katılımının sürdürülmesi için kadınların ve kız çocuklarının eğitim hayatına katılımının ve mesleki gerekliliklere uygun eğitim almasının sağlanması, kadın girişimciliğinin ve kooperatifçiliğinin artırılması, kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almasının temini, kreş yardımı, esnek çalışma şartlarının yaygınlaştırılması ve iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasını sağlamaya yönelik politikalar geliştirilmesi," şeklinde ifade edilen tavsiyelere 2023 yılı içerisinde de ihtiyaç olduğu kanaatine varılmaktadır. Dolayısıyla ihtiyacın devamlılığına ve kamuoyu nezdinde konunun önemine vurgu yapmak amacıyla 2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu'nda da söz konusu tavsiyenin yinelenmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Engellilik temelinde ayrımcılıkla mücadele konusunda 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi'nin 2023-2025 yılları arasındaki uygulama aracı olan "Engellilerin Haklarına İlişkin Ulusal Eylem Planı'nın" yürürlüğe girmesi ve "Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı'nın (2023-2030)" kamuoyuyla paylaşılması oldukça önemli gelişmelerdir. Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planında yer verilen amaç ve hedefler ile bunlara ilişkin takvimlendirme gözetilerek otizm spektrum bozukluğu olan bireylere hizmet veren ihtisaslaşmış otizm gündüz bakım, rehabilitasyon ve aile danışma merkezlerinin çalışma usul ve esaslarının belirlenmesi için öngörülen yönetmeliğe ilişkin çalışmaların tekemmül ettirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda 2030 yılına kadar tamamlanması öngörülen yönetmeliğe ilişkin çalışmaların bir an evvel tamamlanması gerektiği değerlendirilmektedir.

Ayrıca AYM'nin bazı hizmetlerin engellilerin erişilebilirliğine uygun hale getirilmesi için öngörülen süreyi uzatan kuralın iptaline ilişkin kararı da engelli bireylerin toplumsal hayata ve bağımsız yaşama tam ve eşit şekilde katılmaları için ön şart niteliğinde olan erişilebilirliğin hayata geçirilmesinde büyük rol oynayacak önemli bir karar olarak karışımıza çıkmaktadır.

Öte yandan, 2023 yılı içerisinde engellilik alanında ayrımcılıkla mücadele konusunda ülke çapındaki mevcut durum analiz edildiğinde; engelliliğe dair oluşturulan politika, program ve hizmetlere ilişkin değerlendirme yapılabilmesi için öncelikle ayrıştırılmış istatistiki veri tutulmasının asli bir gereklilik olduğu açıktır. Özellikle 2023 yılı Şubat ayı içerisinde meydana gelen depremlerin yıkıcı etkisi de göz önüne alındığında; engelliliğe dayalı ayrımcılıkla mücadelenin etkin bir şekilde sürdürülebilmesinin ön koşulunun engelli bireylerin durumu ve haklarından yararlanma konusunda karşılaştığı engelleri tanımlayan ve yaş, cinsiyet, coğrafi konum ve diğer kriterlere göre tasnif edilmiş, doğru ve güncel istatistiki verilerin elde edilmesinden geçtiğinde şüphe bulunmamaktadır. Nitekim 2022 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu'nda da ülkemizdeki mevcut engelli sayısı, bu kişilerin engel türleri, cinsiyetleri ve yaşadıkları bölgelere göre dağılımlarını içeren verilerin EHİS'de belirtildiği şekilde güncellenmesi ihtiyacına vurgu yapılmış olup 2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu'nda da aynı tavsiyeye yer verilmektedir.

Mekânsal erişilebilirlik açısından 2022 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu'nda yer alan *"tüm kamu binalarının erişilebilir biçimde tasarlanması, inşası ve tadilatı için çalışmalar yürütülmesi"* şeklindeki tavsiyenin bu yıl içerisinde de geçerliliğini koruduğu değerlendirilmiş olup mekânların erişilebilirlik standartlarına uygun hale getirilebilmesi için erişilebilirlik izleme ve denetleme komisyonlarınca yapılan etkinliklerin artırılması gerektiği yönündeki ihtiyacın altı çizilmektedir. İlaveten engelli bireylerin dijital erişilebilirliği konusunda özellikle kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları başta olmak üzere ayrımcılık yasağı bakımından sorumluluk altında olan gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri de dâhil olmak üzere resmi/kurumsal internet sayfaları ile kurumsal sosyal medya hesapları üzerinden yapılan bilgilendirme/duyuruların, güncel teknolojik imkânlar dâhilinde erişilebilir formatlarda sunulması gerektiği hususuna kamuoyu nezdinde dikkat çekilmektedir.

Engelli istihdamı açısından bakıldığında; engellilerin bazı mesleklere kabulünün mümkün olmamasından dolayı bu kişilerin istihdamının yasal mevzuat değişikliği gerektirmesi nedeniyle mevzuatın engelliliğe dayalı ayrımcılık ve eşitlik temelinde gözden geçirilerek taranması ile engellilerin önündeki normatif kısıtlamaların kaldırılabilmesi, engellilerin bazı mesleklere girişini engelleyen çeşitlik mevzuat hükümlerindeki yasal değişikliklerin hayata geçirilmesi ile sorunun bertaraf edilebileceği değerlendirilmektedir.

2022 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu'nda yer alan *"korumalı iş yeri sayısının artırılması yönündeki çalışmaların sürdürülmesi"*, *"istihdamda engellilere yönelik ayrımcı muamelelerin önlenmesi için kota sistemine uyulmayan durumlarda yeterli yaptırımın etkili bir şekilde uygulanması"* şeklinde ifade edilen tavsiyelere 2023 yılı içerisinde de ihtiyaç olduğu kanaatine varıldığından; aynı husustaki tavsiyelere yer verilerek ihtiyacın devamlılığına vurgu yapılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Bunun yanı sıra, engellilerin eğitim ve öğretim hayatındaki ayrımcılıkla mücadele konusunda bireysel farklılıklar, gelişim özellikleri ve eğitim ihtiyaçları dikkate alınarak hazırlanmış bireysel eğitim programları, özel gereksinimli öğrencinin engel ihtiyacına uygun öğretim materyalleri ile metodoloji ve teknikler konu-

sunda eğitilmiş uzman öğretmenlerin sağlanması konusundaki ihtiyacın devam ettiği gözlemlenmiş olup özel gereksinimli ve diğer dezavantajlı bireyler için okulların alt yapısına yapılan yatırımların artırılması, öğretim süreçleri ve eleman yetiştirme konularına da yatırım yapılması gerekliliği, engelliler açısından eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması hususlarının önem taşıdığı değerlendirilmektedir. Bu nedenle, kamuoyu nezdinde konunun önemine vurgu yapmak amacıyla 2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu'nda da söz konusu tavsiyenin yinelenmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Ulusal Engelli Veri Sisteminde kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısı ve gündüzlü hizmetlerin önemi göz önünde bulundurulduğunda gündüzlü hizmetlerden yararlananların sayısının çok az olduğu ve gündüzlü hizmetlerin yaygınlaştırılması gerektiği değerlendirilmektedir.

İrk, etnik köken, renk ve dil temelinde ayrımcılık yasağı bağlamında 21/1/2023 tarihli ve 32080 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2023/2 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile *"Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi'nin (2023-2030)"* ve *"I. Aşama Eylem Planı'nın (2023-2025)"* yayımlanması ve İçişleri Bakanlığı bünyesinde *"Roman Koordinasyon Merkezi"* kurulması atılan olumlu adımlardandır. Ayrıca Türkiye'de öğrenim görmekte olan yabancı öğrencilerin ikamet izni prosedürlerinin *"Uluslararası Öğrencilerin İkamet İzni Başvurularına İlişkin İşbirliği Protokolü"* ile kolaylaştırılması ve İsrail'in Gazze'ye soykırımı sonrasında Türkiye'de öğrenci olan Filistinliler için baş gösteren zorluklar nedeniyle 17/11/2023 tarihli ve 32372 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 7788 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı'nda *"2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı Bahar Döneminde; ailesi veya kendisi Filistin'in Gazze şehrinde ikamet eden ve herhangi bir devlet yükseköğretim kurumunda örgün öğretim programlarına devam eden ön lisans ve lisans öğrencilerinin ödemeleri gereken öğrenim ücreti devlet tarafından karşılanır"* maddesine yer verilmesi de dikkate değer gelişmelerdir.

2023 yılında 2022 yılına kıyasla; ülkemizde ikamet eden yabancı sayısının, düzensiz göçmen sayısının ve uluslararası koruma başvurusu yapan yabancı sayısının, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeli sayısının azaldığı; 21/1/2023 tarihli ve 32080 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2023/2 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile *"Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023-2030)"* ve *"I. Aşama Eylem Planı (2023-2025)"* yayımlanarak yeni eylem planı ve strateji belgesinin yayımlanmamasına yönelik eleştirilerin bertaraf edildiği; Roman vatandaşların kamu hizmetlerine erişiminin takip ve koordine edildiği *"Roman Koordinasyon Merkezi"* kurulduğu anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte uluslararası öğrenci sayısının artış gösterdiği ve dünyanın 182 farklı ülke ve bölgesinden gelen öğrencilerle uluslararası öğrenci sayısına sahip olma açısından ülkemizin dünyadaki ilk 10 ülke arasına girdiği; uluslararası öğrenci kabulünde sınav sisteminin 2023'te ÖSYM tarafından yapılmaya başlanan Türkiye Yurt Dışından Öğrenci Kabul Sınavı (TR-YÖS) ile dönüştürüldüğü ve bunun yabancı uyruklu adayların Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarına başvurularında kolaylık sağlamak amacıyla getirildiği de göz önünde bulundurulduğunda olumlu bir adım olduğu; Türkiye'de öğrenci olduktan sonra ciddi zorluklar barındıran öğrenci ikamet izni belge işlemlerinin de Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) ile YÖK arasında 15/11/2023'te gerçekleştirilen *"Uluslararası Öğrencilerin İkamet İzni Başvurularına İlişkin İşbirliği Protokolü"* ile kolaylaştırıldığı; Filistinli öğrencilere devlet tarafından sağlanan maddi sosyal yardım ile eğitim hizmetinden yararlanmada kolaylık sağlandığı anlaşılmaktadır.

2023 yılında yaşanan olumlu gelişmelerin yanı sıra Rapor'da yer alan değerlendirmeler uyarınca 2022 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu'ndan yer alan tavsiyelerimizden farklı olarak söz konusu Ra-

por'da bireylerin ayrımcılığa uğramaması ve eşit muamele görme haklarının garanti altına alınması açısından büyük önem taşıdığı hususuna yer verilerek uluslararası öğrenci hareketliliğinin göç kavramı dışında kendine özgü bir statüde ele alınması ve uluslararası öğrencilere yönelik toplumsal algının değiştirilmesine yönelik bilgilendirme çalışmaları yapılması, uluslararası öğrencilere yönelik işlemlerin tek merkezden koordinasyon halinde yürütülebileceği merkezi bir otoritenin tesis edilmesi tavsiye edilmektedir.

Ayrıca Sağlık Bakanlığı uhdesinde yer alan Uluslararası Hasta Destek Birimi Tercümanlık ve Çağrı Merkezi tarafından yabancı uyruklu hastalar için Arapça, Almanca, Farsça, Fransızca, İngilizce, Rusça dillerinde 7/24 hizmet sunulması olumlu değerlendirilmesine rağmen kayıt dışı göçmenlerin de halk sağlığı açısından dikkate alınması ve sisteme kayıtlı olmayan göçmenlerin sisteme entegre edilmesi için çalışmalar yürütülmesi; göçmenlerin yeterli sağlık okuryazarlığı düzeyine sahip olmamaları sebebiyle mevcut sağlık hizmetlerinden etkili şekilde yararlanmaları için farkındalık artırıcı faaliyetler yürütülmesi; göçmen sağlığı merkezleri dışında sağlık hizmetlerine erişimde dil farklılığından kaynaklanan iletişim zorlukları ile karşılaşıldığı dikkate alındığında göçmenlerin ihtiyaçlarının göz önünde bulundurularak eğitim programları düzenlenmesi ve dil farklılığından kaynaklanan iletişim zorlukları aşmak için gerektiğinde mevcut tercümanların sayısının artırılması hususları da tavsiye edilmektedir.

2023 yılında din, inanç ve mezhep ayrımcılığının ortadan kaldırılması adına; MEB yayını olan DKAB ders kitaplarında Yahudilik ve Hristiyanlık, Hinduizm, Budizm, Konfüçyanizm, Taoizm dinlerine ek olarak Sihizm ve Şintoizm dinlerine ve Sünnilik, Hanefilik, Alevilik-Bektaşılık, Hanbelilik, Şafilik, Malikilik, Eşarilik, Yesevilik, Rifailik, Kadirilik, Mevlevilik, Nakşibendilik gibi pek çok mezhep, dini yorum, inanç ve düşünce hakkında genel bilgiye yer verilmesi din kültürü ve ahlak bilgisi eğitiminin objektif ve çok yönlü bir yapı kazanması bakımından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Din ve inanç temelinde ayrımcılığa ilişkin atılan önemli adımlardan biri, 2023 yılında 9/11/2022 tarihli ve 32008 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 112 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde kurulan Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığına Kurum Başkanının atamasının yapılmasıdır.

Ülkemizin, 2023 yılında İİT içerisinde İslamofobiyle mücadele bağlamında aktif bir tutum sergilemesi ve Danimarka ve İsveç başta olmak üzere, Avrupa ülkelerinde 2023 yılı içinde ciddi bir artış gösteren Kur'an-ı Kerim'e yönelik menfur saldırılara karşı, İİT Olağanüstü İcra Komitesinin, 31/1/2023 ve 2/7/2023 tarihlerinde Daimi Temsilciler seviyesinde iki defa toplanması kayda değer gelişmelerdir.

Diğer taraftan 2022 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu'nda yer verilen tavsiyelerden biri de İslamofobi eylemlerine ilişkin olarak özellikle Avrupa'da bir veri toplama sisteminin kurulmasına ilişkindir. Rapor'da Avrupa ülkelerinin birçoğunda istatistiki verilerde ve resmi raporlarda antisemitizm, Hristiyan karşıtı suçlar, yabancı düşmanlığı, Roman karşıtlığı gibi kategoriler yer almasına karşın İslamofobinin ayrı bir veri toplama başlığı olmamasının ayrımcılık olaylarına ilişkin veri toplanmasını güçleştirdiğinden bahsedilmiş ve uluslararası kuruluşlar veya mahkemelerin resmi web sitelerinde İslamofobiye ilişkin ayrı bölümler açılması tavsiye edilmiştir. 2023 yılında konuya ilişkin herhangi bir çalışma yapılmadığı gözlemlenmiş olup özellikle Avrupa'da artarak devam eden İslamofobi eylemleri de göz önüne alındığında, İslamofobiye ilişkin düzenli bir istatistik çalışması yapılması son derece önemli bir hale gelmiştir. Bununla birlikte İslamofobinin küresel ölçekte bir problem olarak kabul edilmesi ve İslamofobi ile mücadele bağlamında somut ve

etkili adımlar atılmasını sağlamak adına uluslararası kuruluşlar ile gerekli işbirliklerinin yapılması tavsiye edilmektedir.

Yaş temelinde ayrımcılık yasağı bağlamında 2023 yılındaki en önemli gelişme; “Yaşlanma Vizyon Belgesi” ile bu belge kapsamında kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri ile akademisyenlerin katkılarıyla hazırlanan ve 183 faaliyetin yer aldığı ilk “Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)” olmuştur.

Yaş temelinde ayrımcılıkla mücadele kapsamında 2023 yılında yürütülen faaliyetlerin 2022 yılına seneye kıyası yapıldığında; çocuk işçiliğiyle mücadele alanında yeni uluslararası paydaşlarla proje yürütüldüğü, çocukların her tür şiddet ve istismara karşı koruma kapsamında ASHB’ye bağlı çocuk kuruluşlarının sayısının artırıldığı, çocukların adalete erişimi kapsamında adliyelerde hizmet veren Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüklerinin yurt genelinde yayıldığı, adliyelerde “Çocuk Adalet Merkezi” isimli yeni bir model oluşturulduğu, bu modelde bir binada çocuk mahkemeleri, Cumhuriyet Başsavcılığı çocuk bürosu ile adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüğünü bir arada yapılandırıldığı, ilk olarak Erzurum’da faaliyete geçen Çocuk Adalet Merkezinin ülke geneline yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yapıldığı, Millî Eğitim Bakanlığı ile Adalet Bakanlığı arasında imzalan protokol çerçevesinde açılan cezaevleri mesleki eğitim merkezlerinin sayısının artırıldığı ancak bu merkezlerde eğitim gören çocuk sayısının azaldığı, eğitim müfredatına 2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı itibarıyla ortaokulda seçmeli ders olarak haftada iki saat “Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi” dersi, ortaöğretim seviyesinde ise seçmeli ders olarak “Demokrasi ve İnsan Hakları” dersinin eklendiği anlaşılmış olup 2023 senesinde kamu kurum ve kuruluşlarının yeni projeler ve iyileştirme çabaları sonucunda çocukların eğitim ve adalete erişiminin güçlendirildiği, çocuk işçiliği ve istismarı konusunda kurumların faaliyet kapasitesinin artırıldığı değerlendirilmektedir.

2023 yılında hedef kitlesi genç nüfusumuz olan faaliyetler incelendiğinde; 2022 yılındaki staj portalı, İŞKUR Kampüs, sigorta prim teşviki gibi faaliyetlerin bu sene de yürütülmeye devam edildiği ancak İŞKUR tarafından mesleki tecrübesi olmayan kişilere mesleki deneyim ve iş tecrübesi kazandırarak bu kişilerin istihdam edilebilirliklerini artırmak amacıyla düzenlenen işbaşı eğitim programlarından faydalanan genç sayısının 2022 yılına kıyasla yaklaşık %65 oranında düşüş gösterdiği anlaşılmış olup 2023 yılında çocuk ve yaşlılara yönelik yürütülen yeni projelerin genç nüfusa yönelik başlatılan yeni projelere kıyasla fazla olduğu değerlendirilmektedir.

Servet temelinde ayrımcılık yasağı kapsamında, 2023 yılında MEB tarafından maddi durumu yetersiz öğrencilere yapılan burs, harçlık, kırtasiye yardımı ve yatılı olarak eğitimini sürdüren öğrencilere sağlanan kalacak yer yardımı şeklindeki yardımların 2023 yılında artarak devam ettiği, bu kapsamda nakdi olarak yapılan yardımların tutarlarının da artırılarak öğrencilerin eğitim hayatına desteğin artırıldığı görülmüştür.

GSB tarafından verilen burs ve krediler ile öğrencilerin barınması için sağlanan yurt imkânları incelendiğinde, 2022 yılında GSB yurtlarında barındırılan engelli öğrenci sayısı 2.595 iken 2023 yılında bu sayı artmış ve 2.642 engelli öğrenciye barınma imkânı sağlanmıştır. 2022 yılında yurtlarda 5.589 yabancı öğrenci barındırılmaktayken 2023 yılında bu sayıda bir düşüş yaşanmış ve barınma imkânı sağlanan yabancı öğrenci sayısı 4.642 olarak tespit edilmiştir. Yurt kapasitelerinin artırılması, yurtlara erişimin her öğrenci için kolaylaştırılması ve yurtlarda sağlanan hizmetlerin kaliteli hale getirilmesi önem arz etmektedir.

Sağlık hizmetlerine erişim de servet temelinde ayrımcılığın önemli veçhelerinden birini oluşturmaktadır. Bu kapsamda GSS primleri devlet tarafından ödenen kişilerin sayısı ve sağlık sigortası dışında kalan kişilerin sayısı önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. 2023 yılında GSS primi devlet tarafından karşılanan kişi sayısı 96.237 kişi azalarak 6.848.204 olarak tespit edilmiştir. Bunun yanında sağlık güvencesine sahip olmayan kişi sayısı ise 2022 yılında 661.910 iken 2023 yılında bu sayı 562.571 olarak tespit edilmiştir. Sağlık güvencesi kapsamında olmayan kişi sayısının önceki seneye göre azalması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak 2023 yılında; sağlık problemleri nedeniyle örgün eğitim kurumlarından doğrudan yararlanamayacak öğrencilere evde ve hastanede sunulan eğitim hizmetinin kalitesinin artırılması amacıyla evde eğitim hizmetinde görevlendirilen öğretmenlere MEB tarafından "Çocuk Hastalarla Evde/Hastanede Eğitim Kursu" açılarak uzaktan eğitim marifetiyle 132 öğretmene eğitim verilmesi sağlık temelinde ayrımcılığın önlenmesi konusunda olumlu bir gelişmedir. Benzer şekilde TRSM'ler öncülüğünde kronik ruhsal hastalığı olan kişilerin damgalanmalarıyla mücadele edilmesi kapsamında eğitim verilen il ve personel sayısında 2022 yılına kıyasla artış yaşanması da olumlu bir başka gelişmedir.

2023 yılında, albinizimli bireylere yönelik sağlık durumunda ayrımcılığın önlenmesi çalışmalarına ek olarak Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği doğrultusunda albinizm tedavisinde kullanılan güneşten koruyucu kremlerin, bedelleri aylık 162 TL'yi geçmemek kaydıyla sağlık kurulu raporu, reçete ve faturaya dayanılarak sağlık sosyal güvenlik merkezleri tarafından şahıs bazında ödenmesi imkanı getirilmiştir. Ayrıca albinizimli bireylere yönelik farklı muamelelerin önüne geçmek amacıyla albinizimli bireylere ilişkin ayrıştırmış verilerin toplanması, albinizimli bireylerin karşılaştıkları zorlukların ortaya konulmasına ve sunulacak hizmetlerin planlanmasının tavsiye edilmişse de konu hakkında herhangi bir ilerleme kaydedilmediği gözlemlendiğinden, 2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu'nda da söz konusu tavsiye tekrarlanmaktadır.

2022 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu'nda albinizimli bireylere yönelik ayrımcılıkla mücadelede ders materyallerinin büyük punto ile hazırlanmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Bu çerçevede 2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı'ndan itibaren MEB talimatı ile büyük puntolu ders materyallerinin temin edilmesi albinizimli bireylerin eğitim hakkına eşit erişiminin sağlanmasında önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte 2022 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu'nda fenilketonüri gibi hastalıkları olan bireylerin sağlıklı bireylere kıyasla yaşayabildikleri dezavantajlı durumun aşılmasına yardımcı olunması amacıyla; uygun gıdaya erişimde ürünlerin uygun biçimde vergilendirilmesinin ve nakdi yardım sağlanmasının yanı sıra okul, iş yeri, sağlık kuruluşları gibi alanlarda bu ürünlerin ulaşılabilirliğinin sağlanması tavsiye edilmişse de konu hakkında herhangi bir çalışma gerçekleştirilmediği gözlemlendiğinden 2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu'nda da söz konusu tavsiyenin tekrarlanması gerektiği değerlendirilmektedir.

2023 yılı Türkiye'de, asrın felaketi niteliğindeki 6 Şubat depremleri nedeniyle büyük acıların yaşandığı ve bu acıların oluşturduğu yaraların sarılmaya çalışıldığı bir yıl olmuştur. Telafi çabaları ve önlemlere rağmen tüm doğal afetlerde olduğu gibi depremlerden de en çok kırılgan gruplar etkilenmiştir. Bu kapsamda 6

Şubat depremleri kapsamında tavsiye edilen hususlara yaşlılar, kadınlar, çocuklar ve engellilere odaklanmaktadır.

Tüm bu hususlar göz önüne alındığında “Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Raporu” kapsamında aşağıdaki tavsiyeler geliştirilmiştir:

Cinsiyet

- ◆ Kadınların istihdama katılım oranının artırılması, işsizlik oranının düşürülmesi ve istihdama katılımının sürdürülmesi için kadınların ve kız çocuklarının eğitim hayatına katılımının ve mesleki gerekliliklere uygun eğitim almasının sağlanması, kadın girişimciliğinin ve kooperatifçiliğinin artırılması, kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almasının temini, kreş yardımı, esnek çalışma şartlarının yaygınlaştırılması ve iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasını sağlamaya yönelik politikalar geliştirilmesi,
- ◆ 2016 yılında 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’na eklenen Ek 43. madde kapsamında ebeveynlere tanınan çocukları mecburi ilköğretim çağına gelene kadar kısmi zamanlı çalışma imkânının uygulamaya geçirilebilmesi için uygulama yönetmeliğinin en kısa zamanda çıkarılması,

Engellilik

- ◆ Ülkemizdeki mevcut engelli sayısının, bu kişilerin engel türlerine, cinsiyetlerine ve yaşadıkları bölgelere göre dağılımlarını içeren verilerin Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’de belirtildiği şekilde güncellenmesi ve çoklu ayrımcılığa uğraması muhtemel engelli kız çocukları ve engelli göçmenler gibi kesimlere ilişkin ayrıca veri toplanması,
- ◆ Engellilerin Haklarına İlişkin Ulusal Eylem Planı 2023-2025’in 6 Şubat depremlerinden etkilenen 13,5 milyon kişinin ihtiyaçları doğrultusunda gözden geçirilmesi ve depremlerin yıkıcı sonuçları çerçevesinde revize edilmesi,
- ◆ İstihdamda engellilere yönelik ayrımcı muamelelerin önlenmesi için kota sistemine uyulmayan durumlarda yeterli yaptırımın etkili bir şekilde uygulanması,
- ◆ Özel eğitim kurumlarının ve özel eğitim öğretmenlerinin sayısının artırılması,
- ◆ Tüm kamu binalarının erişilebilir biçimde tasarlanması, inşası ve tadilatı için çalışmalar yürütülmesi,
- ◆ Kamu kurumlarının web sayfalarının yanında sosyal medya hesapları üzerinden yapılan bilgilendirmelerin de erişilebilir formatlarda sunulması,
- ◆ Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonlarının etkinliklerinin artırılması,
- ◆ Gündüz Hizmet Modelinin yaygınlaştırılması ve bu kapsamda açılan kuruluşların sayısının artırılarak daha fazla sayıda engelli bireyin bu kuruluşlardan faydalanmasının sağlanması,
- ◆ Engelli aileleri ve bilhassa anneleri için gündüz kreş hizmetlerinin yaygınlaştırılarak kadınların toplumsal hayata katılımının sağlanması,

- ◆ Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı kapsamında otizm spektrum bozukluğu olan bireylere hizmet veren ihtisaslaşmış otizm gündüz bakım, rehabilitasyon ve aile danışma merkezlerinin çalışma usul ve esaslarının belirlenmesi için öngörülen yönetmeliğe ilişkin çalışmaların hedeflenen sürede tamamlanması,
- ◆ Öngörülecek politikalar ve uygulanacak faaliyetler için engelliliğe dair sağlıklı verilerin temin edilmesi ve engelli istatistiklerinin düzenli olarak güncellenmesi,

İrk, Etnik Köken, Renk ve Dil

- ◆ Uluslararası öğrenci hareketliliğinin göç kavramı dışında kendine özgü bir statüde ele alınması ve uluslararası öğrencilere yönelik toplumsal algının değiştirilmesine yönelik bilgilendirme çalışmaları yapılması,
- ◆ Uluslararası öğrencilere yönelik işlemlerin tek merkezle koordinasyon halinde yürütülebilmesi için işbirliğinin tesis edilmesi,
- ◆ Göçmenlerin yeterli sağlık okuryazarlığı düzeyine sahip olmamaları sebebiyle mevcut sağlık hizmetlerinden etkili şekilde yararlanmaları için farkındalık artırıcı faaliyetler yürütülmesi;
- ◆ Göçmen sağlığı merkezleri dışında sağlık hizmetlerine erişimde dil farklılığından kaynaklanan iletişim zorlukları ile karşılaşıldığı dikkate alındığında göçmenlerin ihtiyaçlarının göz önünde bulundurularak eğitim programları düzenlenmesi ve dil farklılığından kaynaklanan iletişim zorluklarını aşmak için gerektiğinde mevcut tercümanların sayısının artırılması,
- ◆ Sosyal medyada ırk temelli nefret söylemi ve yabancı düşmanlığı ile mücadeleye ilişkin faaliyetlerin gerçekleştirilmesi,

Din, İnanç ve Mezhep

- ◆ İslamofobi ile mücadelede devletler tarafından eylem planlarının hazırlanarak bu planların uygulamaya geçirilmesi için uluslararası girişimlerde bulunulması ve Avrupa'daki hukukçuların, kolluk güçlerinin ve yasal otoritelerin İslamofobi ile mücadele kapsamında insan haklarına duyarlı ve yetişmiş personel tarafından eğitime tabi tutulması konusunda girişimlerde bulunulması,
- ◆ Sosyal medyada yer alan İslamofobi ile İslam karşıtlığı konusunda denetimlerin arttırılması,

Sağlık Durumu

- ◆ Sağlık Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, ASHB, Tarım ve Orman Bakanlığı, MEB, YÖK işbirliğiyle çölyak ve fenilketonüri gibi hastalıkları olan bireylerin diyetlerine uygun gıdaya erişimlerinin ve ulaşılabilirliğin sağlanması ve söz konusu hastalıkların tedavisi ve erken teşhisi ile hasta ve ailesinin bilgilendirilmesi, okul ve iş yerlerinde uygun menülerin çıkarılmasının teşviki yönünde faaliyetlerin gerçekleştirilmesi,

- ◆ Hastane sınıfı bulunmayan illerde ihtiyaçlar doğrultusunda hastane sınıfı açılması, hastane sınıfı bulunan illerde ise yaygınlaştırma çalışmaları yapılması ve “Çocuk Hastalarla Evde/Hastanede Eğitim” Kursu’nun görevlendirilen tüm öğretmenlere verilmesi,
- ◆ Albinizmlı bireylere yönelik farklı muamelelerin önüne geçmek amacıyla öğretmenler ve öğrencilere albinizm hakkında bilinçlendirme eğitimlerinin verilmesi ve istihdam alanında toplumsal bilincin artırılması ile bu hastalığa sahip kişilere ilişkin ayrıştırılmış verilerin toplanması,
- ◆ Glütten adlı proteine karşı hassasiyet ile ortaya çıkan çölyak gibi özel bir beslenme gerektiren hastalıklar ile yaşayan bireylerin özel beslenme ihtiyaçları nedeniyle ilgili kurum ve kuruluşların kamuoyu farkındalığını arttırması, iş yerlerinde bu kişilerin beslenmesine uygun öğünler çıkarılması konusunda teşvikler sağlanması, Sağlık Bakanlığı ve belediyeler arasında koordinasyon sağlanarak kişilerin diyetlerine uygun gıdaya erişim noktasında çözüm önerilerinin üretilmesi,

6 Şubat 2023 Depremleri

- ◆ Deprem bölgesinde yaşayan yaşlıların, deprem öncesi ekonomik kırılganlıklarının da önemli bir boyutta olduğu göz önünde bulundurularak bu bölgede yaşayan yaşlılara yapılan sosyal yardımların arttırılarak devamlılığının sağlanması,
- ◆ Kadınların biyolojik özelliklerinin erkekler ile farklı olması dikkate alındığında deprem bölgesinde kadın sağlığı için ek önlemler alınması,
- ◆ Deprem bölgesinde kadına yönelik şiddet vakaları ile mücadele kapsamında yürütülen faaliyetlerin aksamaması için çalışmalar yapılması, şiddetin önüne geçilebilmesi ve şiddet mağduru kadınların desteklenmesi için sorumlu bakanlıklar, yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşlarının iş birliği içinde çalışmalar yürütülmesi,
- ◆ Depremlerden sonra yaşanan hasar ve belirsizlik ortamının, çocukların sosyal etkileşimlerinin üzerindeki olumsuz etkilerini de göz önünde bulundurarak çocukların sosyalleşme faaliyetlerine erişimlerini sağlamak ve toplumsal destek ağlarını güçlendirmek için önlemler alınması,
- ◆ Depremlerden sonraki süreçte çocuklara yönelik ayni ve nakdi yardımların organizasyonunun ve dağıtımının çocuğun yararını koruyacak bir yöntemle yapılması,
- ◆ Afet öncesi ve sonrasında çocukların yerlerinin belirlenmesi için çocuk güvenliğini esas alan ve sosyal hizmet birimlerini, eğitimcileri, sağlık çalışanlarını, polis departmanlarını ve diğer ilgili paydaşları içeren bir takip sistemi kurulması,
- ◆ Engellilerin afet sonrası tıbbi yardıma erişebilmesi için engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanan dayanıklı hastane ve sağlık merkezlerinin inşa edilmesi; mobil sağlık hizmetlerinin afet sonrası sağlık ihtiyaçlarını karşılamak üzere hızlı ve esnek bir şekilde hareket etmesi,
- ◆ Engelli bireylerin depremlerden sonra günlük hayata dönebilmeleri, yaşadıkları travmadan kurtulabilmeleri için kendilerine, özel olarak psikososyal destek hizmetleri sunulması tavsiye olunmaktadır.

**T.C. Cumhurbaşkanlığına ve
Türkiye Büyük Millet Meclisine
saygıyla arz olunur.**

**TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE
EŞİTLİK KURULU**

Kaynakça

Kurum Yazıları

Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 17/4/2024 tarihli ve E-37527827-605.02-31/651 sayılı cevabi yazısı.

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünün 2/4/2024 tarihli ve E-81509476-209.03.02 [209.03.02-2024]-3304/58066 sayılı cevabi yazısı.

Adana Büyükşehir Belediyesinin 14.03.2024 tarihli ve E-22454320-730.08-482822 sayılı cevabi yazısı.

Adıyaman Belediyesinin 29.03.2024 tarihli ve E-34774413-000-98089 sayılı cevabi yazısı.

AFAD, 18.04.2024 tarihli ve E-10646597-045.99-914832 sayılı cevabi yazısı.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının 6/4/2024 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

Anayasa Mahkemesi Başkanlığının 12/3/2024 tarihli ve 2024/476 sayılı cevabi yazısı.

BTK Sektörel Araştırma ve Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığının 27/3/2024 tarihli ve E-96454180-045.99-17341 sayılı cevabi yazısı.

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığının 2/4/2024 tarihli ve E-65171089-605.02-369776 sayılı cevabi yazısı.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının 19/4/2024 tarihli ve E-28061488-604.03-28580 sayılı cevabi yazısı.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 28/03/2023 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

Dışişleri Bakanlığının 15/4/2024 tarihli ve E-68807390-340.10-37930742 sayılı cevabi yazısı.

Elazığ Belediyesinin 25.03.2024 tarihli ve E74998567622.0266629 sayılı cevabi yazısı.

Gençlik ve Spor Bakanlığının 28/2/2024 tarihli ve E-21481263-604.01.03-7061580 sayılı cevabi yazısı.

Dışişleri Bakanlığı Çok Taraflı Siyasi İşler Genel Müdürlüğünün, 15/4/2024 tarihli ve E-68807390-340.10-37930742 sayılı cevabi yazısı.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesinin 25.03.2024 tarihli ve E-50324454-640-236120 sayılı cevabi yazısı.

Gençlik ve Spor Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının 27/3/2024 tarihli ve E-24277485-604.01.03-7335205 sayılı cevabi yazısı.

Hâkimler ve Savcılar Kurulunun 1/4/2024 tarihli ve E.54425328-2024-33/20896 sayılı cevabi yazısı.

İçişleri Bakanlığının 12/4/2023 tarihli ve E-22659617-730.08.01-5622 sayılı cevabi yazısı.

İçişleri Bakanlığının 23/2/2022 tarihli ve E-23346125-61226-2022022311120710001 sayılı cevabi yazısı.

İçişleri Bakanlığının 18/4/2024 tarihli ve E-22659617-659-7936 sayılı cevabi yazısı.

İçişleri Bakanlığının 18/4/2024 tarihli ve E226596176597936 sayılı cevabi yazısı.

Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesinin 29.03.2024 tarihli ve E-35662587-804.01-182475 sayılı cevabi yazısı.

Kamu Denetçiliği Kurumunun 2/4/2024 tarihli ve E-43788562-804.01-14628 sayılı cevabi yazısı.

Kültür ve Turizm Bakanlığının 21/3/2023 tarihli ve E-40070960-602.05-3591094 sayılı cevabi yazısı.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının 5/4/2024 tarihli ve E-40070960-602.05-4978176 sayılı cevabi yazısı.

Malatya Büyükşehir Belediyesinin 26.04.2024 tarihli ve E-50524370-000-189730 sayılı cevabi yazısı.

Milli Eğitim Bakanlığının 20/2/2023 tarihli ve E-66968699-602.05-70633350 sayılı cevabi yazısı.

Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının 1/4/2024 tarihli ve E-66968699-602.05-99896679 sayılı cevabi yazısı.

Osmaniye Belediyesinin 22/4/2024 tarihli cevabi yazısı.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun 27/3/2024 tarihli ve E-91822370-799-74830 sayılı cevabi yazısı.

Sağlık Bakanlığının 4/4/2024 tarihli ve E. 11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının 1/4/2024 tarihli ve E-29679246-602.05-5651211 sayılı cevabi yazısı.

Türkiye Barolar Birliğinin 29/3/2024 tarihli ve E-52482138-622.01-12204 sayılı cevabi yazısı.

Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfının 31/3/2024 tarihli ve E-16949670-804.01-34289 sayılı cevabi yazısı.

Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığının 04.04.2024 tarihli ve E-30339839-804.99-4925781 sayılı cevabi yazısı.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığının Strateji Geliştirme Başkanlığının 21/3/2023 tarihli ve E-44697349-040.05-1806571 sayılı cevabi yazısı.

Uluslararası Öğrenci Dernekleri Federasyonu'nun (UDEP) 29/2/2024 tarihli ve 20240229-01 sayılı "Uluslararası Öğrencilerin Sorunları Hk." Konulu Yazısı.

Yurtdışı Türkler Birliğinin 20/2/2023 tarihli ve E-16667306-804.01-125358 sayılı cevabi yazısı.

Kaynaklar

Adalet Bakanlığı (2021). İnsan Hakları Eylem Planı ve Uygulama Takvimi, Ankara.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2014), Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü, Ankara.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2023), 06 Şubat 2023 Pazarcık-Elbistan Kahramanmaraş (Mw: 7.7 – Mw: 7.6) Depremleri Raporu, Ankara.

Ali Can Korkmaz, Dilek Aslan, Depremler ve Yaşlılar, HÜTF Halk Sağlığı AD Deprem Kaynaklı Afetlere Yönelik Toplum İçin Bilgilendirme Serisi-2023/2.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2024). 2023 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

Anayasa Mahkemesi (2023). Yıllık Rapor 2023, Ankara.

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi (2022). Türkiye’de Uluslararası Öğrenci Olmak: Sorunlar ve Zorluklar, Çalıştay Özet Raporu, Ankara.

Avrupa Komisyonu (2023). AB Genişleme Politikasına İlişkin 2023 Bilgilendirmesi 2023 Türkiye Raporu.

Avrupa Konseyi (2022). Kadınların Karşılaştıkları Özel Zorluklar Dahil Adalete Erişimin Ölçülmesine Yönelik Çerçeve Hakkında Çevrimiçi Yuvarlak Masa Toplantısı Raporu,

Birleşmiş Milletler, Açık Uçlu Devletlerarası Uzman Çalışma Grubunun Afet Riskinin Azaltılmasına İlişkin Göstergeler ve Terminoloji Raporu, A/71/644, 2016, 13/41.

Birleşmiş Milletler Inter-Agency Standing Committee (2011). Doğal Afet Durumlarında Kişilerin Korunmasına İlişkin IASC Operasyonel Kılavuzları.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2006). Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanmasına İlişkin Genel Yorum No: 7, CRC/C/GC/7/REV.1 /2006.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2001). Eğitimin Genel Amaçları Hakkında Genel Yorum No:1, CRC/GC/2001/1, 2001.

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (2019). Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarda Ayrımcılık Yasağı Hakkında Genel Yorum No: 20, E/C.12/GC/20.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi (2019). Türkiye’ye İlişkin Nihai Gözlem Raporu.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi (2022). Engelli Kişilerin Çalışma ve İstihdam Haklarına İlişkin Genel Yorum No: 8, CRPD/C/GC/8.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi (2014). Erişilebilirlik Üzerine Genel Yorum No: 2, CRPD/C/GC/2.

Brookings-Bern Project on Internal Displacement, (2008). Human Rights and Natural Disasters, Operational Guidelines and Field and Field Manual on Human Rights Protection in Situations of Natural Disaster,

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2024). 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu, Ankara.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2011). 30 Soruda Çocuk ve Genç İşçilere Özel Çalışma Koşulları, 05 Numaralı El Kitabı Serisi, Ankara.

Çocuk Koruma Merkezlerini Destekleme Derneği (2021). Salgın ve Doğal Afetler Sırasında Çocukların Korunması [https://cokmed.net/ps-sistem/dosyalar/files/Salgın%20ve%20Dogal%20Afetlerde%20Cocukların%20Korunması\(1\).pdf](https://cokmed.net/ps-sistem/dosyalar/files/Salgın%20ve%20Dogal%20Afetlerde%20Cocukların%20Korunması(1).pdf) (E.T. 01.06.2024).

Dünya Sağlık Örgütü (2021). Global Report on Ageism, Geneva.

İstanbul 1 Nolu Barosu Çocuk Hakları Merkezi (2023). 6 Şubat 2023 Depremi Sonrası Çocuk Hak İhlalleri Gözlem Raporu.

Kitching, K. (2005). Non-Discrimination in International Law: A Handbook for Practitioners, Interights Press, London.

Hopkins, G. and Desmond K (2001). "Unemployable Genes: Genetic Discrimination in the Workplace", *Auckland University Law Review*, Cilt:9, Sayı:2

International Labour Organization (1996). Equality in Employment and Occupation General Survey, Geneva.

İbrişim, N. (2008). "Yoksulluk, Yoksulluğun Ölçülmesi ve Türkiye Üzerine Analizi", Adana.

Kamu Denetçiliği Kurumu (2024). 2023 Yıllık Raporu, Ankara.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu (2023). 2023 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı (2024). 2003'ten 2023'e Millî Eğitim Raporu, Ankara.

Organization for Security and Co-operation in Europe (2014), Guide on Discrimination Grounds, Skopje.

Phelan, S.M. vd. (2015). "Impact of Weight Bias and Stigma on Quality of Care and Outcomes for Patients with Obesity", *Obesity Reviews*, 2015-16.

Roberts, J. and Weeks, E. (2018). Healthism: Health Status Discrimination and the Law, Cambridge University Press.

Sağlık Bakanlığı (2024). 2023 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi (2015). 2015–2030, A/RES/69/283.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, Ankara.

Temiz, H. (2008) "Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri", Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi, Cilt:2, Sayı: 17.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (2018). *"Çölyak Hastalığının Teşhis Aşamasının, Sebeplerinin, Sonuçlarının ve Bu Hastalığa Maruz Kalanlara Sağlanabilecek Yardımların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesine İlişkin Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"*, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2021). 2020 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2022). 2021 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). 2022 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2024). 2023 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2022). Türkiye Yaşlı Hakları Raporu, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2024). 2023 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele Bağlamında Ayrımcılık Yasağı İlkesi ve Eşitlik Kurumlarının Rolü, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). İnsan Ticaretiyle Mücadele Türkiye Ulusal Raporu, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). Barınma Hakkı Bağlamında Deprem Sonrası Kira Artışlarının Değerlendirilmesi Raporu, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023), Deprem Sonrası Yaşananlara İlişkin İnsan Hakları ve Ayrımcılık Hukuku Bağlamında İzleme Raporu, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). Çankaya İlçe Jandarma Komutanlığı Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2023/59; Siirt İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyaret Raporu, Rapor No: 2023/36.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). Malatya İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyaret Raporu, Rapor No: 2023/47.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). Manisa Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi Takip Ziyaret Raporu, Rapor No: 2023/50.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). Trabzon E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2023/21.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). İzmir 2 No.lu F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2023/15.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). Hakkâri Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti, Rapor No: 2023/19.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). Siirt Engelsiz Yaşam Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi Ziyareti, Rapor No: 2023/24.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). Aydın Geri Gönderme Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2023/27.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). Amasya E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2023/17.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). Sincan 1 No.lu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2023/07.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). Safranbolu Hasan Doğan Çocuk Evleri Sitesi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2023/18.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). Özel Bartın Bakım Merkezi Ziyaret Raporu, Rapor No: 2023/05.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). Balıkesir Özel Güre Huzurevi ve Yaşlı Bakım Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2023/53.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). İstanbul Tuzla Geri Gönderme Merkezi Ziyaret Raporu, Rapor No: 2023/16.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). Süleyman Demirel Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi Ziyaret Raporu, Rapor No: 2023/42.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). Siirt Engelsiz Yaşam Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi Ziyareti, Rapor No: 2023/24.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). Cebeci Şehit Birol Öztekin Polis Merkezi Amirliği Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2023/38.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). Marmaris İlçe Jandarma Komutanlığı Nezarethaneleri Ziyaret Raporu, Rapor No: 2023/26.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2023). Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Yılı Raporu, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2022). Felsefi ve Siyasi Görüş Temelinde Ayrımcılık, Ayrımcılık Temelleri Serisi No: 11, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2022). Engellilik Temelinde Ayrımcılık, Ayrımcılık Temelleri Serisi No: 4, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2022). Medeni Hâl Temelinde Ayrımcılık Rehberi, Ayrımcılık Temelleri Serisi No: 1, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2022). Servet Temelinde Ayrımcılık, Ayrımcılık Temelleri Serisi No: 7, Ankara.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2022). Yaş Temelinde Ayrımcılık, Ayrımcılık Temelleri Serisi No: 9, Ankara.

Türkiye İş Kurumu (2024). 2023 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

İçişleri Bakanlığı (2020). Türkiye İnsan Ticareti ile Mücadele 2019 Yıllık Raporu, Ankara.

UNDP (2018). What Does It Mean to Leave No One Behind? A UNDP discussion paper and framework for implementation.

UN Women, TBB (2024), Depremin Ardından Kadınlar ve Kız Çocukları Raporu.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2015), The Right to Education for Persons with Disabilities: Overview of the Measures Supporting the Right to Education for Persons with Disabilities Reported on by Member States; Monitoring of the Implementation of the Convention and Recommendation against Discrimination in Education (8th Consultation), France.

Quinn, G. and Idoron, I. (2021). Against Ageism and Towards Active Social Citizenship for Older Persons the Current Use and Future Potential of the European Social Charter, Strasbourg.

Kararlar

Anayasa Mahkemesi, Ayca Yılmaz Gülseven, B. No: 2019/11085, 19/10/2023.

Anayasa Mahkemesi, E. 2010/119, K. 2011/165, 8/12/2011.

Anayasa Mahkemesi, E. 2022/155, K. 2023/38, 22/2/2023.

Anayasa Mahkemesi, E. 2022/110, K. 2023/115, 22/6/2023.

Anayasa Mahkemesi, Nuriye Arpa, B. No: 2018/18505, 16/6/2021.

Anayasa Mahkemesi, Reis Otomotiv Ticaret ve Sanayi A.Ş., B. No: 2015/6728, 1/2/2018.

Anayasa Mahkemesi, Sevda Yılmaz, B. No: 2017/37627, 2/3/2023.

Anayasa Mahkemesi, Tuğba Arslan, B. No: 2014/256, 25/6/2014.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Hasan-Eylem Zengin/Türkiye, B. No:1448/04, 9/10/2007.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kokkinakis/Yunanistan, B. No. 14307/88, 25/5/1993.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Mansur Yalçın ve Diğerleri/Türkiye, B. No: 21163/11, 16/9/2014.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Okpizs/Almanya, B. No: 59140/00, 15/2/2006.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Willis/Birleşik Krallık, B. No: 36042/97, 11/6/2002.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2021/1017, K. No: 2022/139, 1/3/2022.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2021/377, K. No: 2021/253, 7/10/2021.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2021/395, K. No: 2022/142, 1/3/2022.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2021/997, K. No: 2022/385, 14/6/2022.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/95, K. No: 2023/302, 30/3/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/582, K. No: 2023/63, 24/01/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/690, K. No: 2023/350, 2/5/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/854, K. No: 2023/500, 13/6/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/986, K. No: 2023/277, 23/3/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/1160, K. No: 2023/201, 23/2/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/1264, K. No: 2023/62, 24/11/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/1306, K. No: 2023/345, 2/5/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/1307, K. No: 2023/346, 2/5/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/1365, K. No: 2023/347, 2/5/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/1446, K. No: 2023/234, 22/3/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/1472, K. No: 2023/499, 13/6/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/1510, K. No: 2023/1075, 26/12/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/1510, K. No: 2023/236, 9/3/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/1739, K. No: 2023/857, 23/11/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/1812, K. No: 2023/459, 7/6/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/1920, K. No: 2023/586, 31/7/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/1950, K. No: 2023/776, 5/10/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/1994, K. No: 2023/775, 5/10/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2022/2022, K. No: 2023/1000, 7/2/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2023/456, K. No: 2023/773, 21/9/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2023/475, K. No: 2022/614, 13/9/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2023/477, K. No: 2023/585, 31/7/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2023/503, K. No: 2023/600, 18/8/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2023/913, K. No: 2023/913, 28/11/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2023/975, K. No: 2023/975, 5/10/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2023/996, K. No: 2023/996, 5/10/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2023/1042, K. No: 2023/1070, 26/12/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, B. No: 2023/1060, K. No: 2023/844, 02/11/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Resen İnceleme, K. No: 2023/311, 13/4/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Resen İnceleme, K. No: 2023/610, 13/9/2023.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Resen İnceleme, K. No:2023/913, 28/11/2023

İnternet Kaynakları

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi, https://aile.gov.tr/media/135666/2030_engelsiz_vizyon_belgesi_.pdf, (E.T.15/5/2024).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, "Engelli Bireyler İçin Bilgilendirme Rehberi", https://www.aile.gov.tr/media/131394/engelli_bireyler_icin_bilgilendirme_rehberi.pdf, (E.T. 16/5/2024).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, "Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)" https://www.aile.gov.tr/media/133056/engelli_haklari_ulusal_eylem_plani_23-25.pdf, (E.T. 22/6/2023).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "Engelli ve Yaşlı İstatistik Genel Müdürlüğü, Şubat 2022" https://www.aile.gov.tr/media/102557/eyhgm_istatistik_bulteni_subat_2022.pdf, (E.T. 17/8/2023).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "Korumalı İşyerleri", <https://www.aile.gov.tr/ss/engelli-ve-yasli-hizmetleri-genel-mudurlugu/korumali-isyerleri/>, (E.T. 16/5/2024).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı 2023-2030, https://aile.gov.tr/media/134582/otizm_eylem_plani.pdf, (E.T.15/5/2024).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yabancılar Yönelik Sosyal Uyum Yardımı (Y-SUY) Projesi İmzalandı, <https://www.aile.gov.tr/haberler/yabancilara-yonelik-sosyal-uyum-yardimi-ysuy-projesi-imzalandi/>, (E.T. 12/5/2024).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, "Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanımız Derya Yanık Osmaniye'de Ziyaretlerde Bulundu", <https://www.aile.gov.tr/haberler/aile-ve-sosyal-hizmetler-bakanimiz-derya-yanik-osmaniye-de-ziyaretlerde-bulundu/> (E.T. 06.04.2023).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı "E-Bülten Mart 2023", <https://www.aile.gov.tr/media/133482/e-bul-ten-2023- mart.pdf>, (E.T. 4/6/2023).

Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Erişilebilirlik Kılavuzu, 2021, s. 9. https://www.aile.gov.tr/media/65613/erisilebilirlik_kilavuzu_2021.pdf, (E. T. 15.05.2024).

Amnesty International, "Ayrımcılık", <https://www.amnesty.org.tr/icerik/ayrimcilik>, (E.T. 15/5/2024).

Anayasa Mahkemesi Başkanlığı, "Bireysel Başvuru İstatistikleri (23/9/2012-31/12/2023)", https://www.anayasa.gov.tr/media/9152/bb_2023_tr_son.pdf, (E.T. 8/5/2024).

Anayasa Mahkemesi, Norm Denetimi Basın Duyuruları ND 37/23, "Bazı Hizmetlerin Engellilerin Erişebilirliğine Uygun Hâle Getirilmesi İçin Öngörülen Süreyi Uzatın Kuralın İptali", <https://www.anayasa.gov.tr/tr/haberler/norm-denetimi-basin-duyurulari/bazi-hizmetlerin-engellilerin-erisebilirligine-uygun-h%C3%A2le-getirilmesi-icin-ongorulen-sureyi-uzatan-kuralin-iptali/>, (E.T.24/5/2024).

Avrupa Birliği, 2023 Türkiye Raporu, <https://ab.gov.tr/siteimages/resimler/2023%20T%C3%BCrkiye%20Raporu.pdf>, (E.T. 22/5/2024).

Avrupa Birliği, 2023 Türkiye Raporu, <https://ab.gov.tr/siteimages/resimler/2023%20T%C3%BCrkiye%20Raporu.pdf>, (E.T. 22/5/2024).

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, "Communication from Türkiye concerning the case of Zengin v. Turkey, Cumhuriyetçi Eğitim Ve Kültür Merkezi Vakfı v. Turkey, Mansur Yalçın and Others v. Turkey and İzzettin Doğan and Others v. Turkey", [https://hudoc.exec.coe.int/#%22fulltext%22:\[%22mansur%20yal%C3%A7%C4%B1n%22\],\[%22execidentifier%22:\[%22DH-DD\(2023\)407E%22\]\],AB](https://hudoc.exec.coe.int/#%22fulltext%22:[%22mansur%20yal%C3%A7%C4%B1n%22],[%22execidentifier%22:[%22DH-DD(2023)407E%22]],AB), (E.T. 23/5/2024).

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu, "Nefret Suçu Yasaları: Pratik Kılavuz", <https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/36426.pdf>, (E.T. 28/5/2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, "Violations by Article and by State", <https://prd-echr.coe.int/document-s/d/echr/stats-violation-2023-eng>, (E.T. 23/05/2024).

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), "Çocuk Yaşta Zorla Evlilik", <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-ya%C5%9Fta-evlilik>, (E.T. 13/05/2024).

Büyük Puntolu Talepler İçin Örnek Talep Dilekçesi, <https://www.albinizm.org.tr/duyuru/buyuk-puntolu-kitaplar-icin-ornek-talep-dilekcesi>, (E.T. 21/5/2024).

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, "Kamu Sektörü İstihdam Sayıları 2022", <https://www.sbb.gov.tr/kamu-istihdami/>, (E.T.16/5/2024).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, "En Düşük Emekli Maaşı 7 bin 500 TL'ye Bayram İkramiyesi ise 2 Bin TL'ye Yükseliyor" <https://www.csgeb.gov.tr/haberler/en-dusuk-emekli-maasi-7-bin-500-tl-ye-bayram-ikramiyesi-ise-2-bin-tl-ye-yukseliyor-1/>, (E.T. 27/5/2024).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ulusal İstihdam Stratejisi, https://www.csgeb.gov.tr/cgm/dokumanlar/ulusal_istihdam_stratejisi/, (E.T.24/5/2024).

Dünya Obezite Federasyonu, 2023 Dünya Obezite Atlası, <https://data.worldobesity.org/publications/WOF-Obesity-Atlas-V5.pdf>, (E.T. 17/5/2024).

Dünya Sağlık Örgütü, "Constitution", <https://www.who.int/about/governance/constitution>, (E.T.16/5/2024).

Göç İdaresi Başkanlığı, "İnsan Ticareti ile Mücadele", <https://www.goc.gov.tr/insan-ticareti-ile-mucadele-istatistik>, (E.T. 17/5/2024).

Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Deprem Kaynaklı Afetlere Yönelik Toplum İçin Bilgilendirme Dizisi (2023/2), <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://halk-sagligi.hacettepe.edu.tr/duyurularogrenci/afetbilgi/notyasli.pdf>, (E.T. 10.06.2024).

Habertürk, "2023 Temmuz zammı ile SSK ve Bağ-kur emekli maaşı ne kadar oldu" <https://www.haberturk.com/emekli-maas-zamminda-son-durum-2023-temmuz-zammi-ile-ssk-emekli-sandigi-ve-bag-kur-emekli-maasi-ne-kadar-oldu-3608160/9>, (E.T. 27/5/2024).

"Human papillomavirus and cancer, 5 March 2024", <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/human-papilloma-virus-and-cancer>, (E.T. 20/5/2024).

Hyogo Deklarasyonu, Afetleri Azaltma Dünya Konferansı, A/CONF.20/L.3/Rev.1, 2005, para. 4, www.unisdr.org/2005/wcdr/intergover/official-doc/L-docs/Hyogo-declaration-english.pdf. (E.T.27/5/2024).

<https://www.aile.gov.tr/haberler/bakanimiz-derya-yanik-yaslanma-vizyon-belgesi-ve-yasli-haklari-ulusal-eylem-planini-acikladi/>, (E.T.27/5/2024).

ILO, Equality at work: Tackling The Challenges, Global Report Under the Follow-Up To The ILO Declaration On Fundamental Principles And Rights At Work, International Labour Conference 96th Session 2007 Report I (B), file:///C:/Users/ih0055/Downloads/wcms_082607%20(1).pdf,

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, Düzensiz Göç, <https://goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, (E.T. 10/5/2024).

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, Geçici Koruma, <https://goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (E.T. 10/5/2024).

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, İkamet İzinleri, <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri>, (E.T. 12/5/2024).

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, Uluslararası Koruma, <https://goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler>, (E.T. 10/5/2024).

KIZILAYKART Programları- Aylık Yabancılar Yönelik Şartlı Eğitim Yardım Projesi İnfografiği, https://platform.kizilaykart.org/tr/Doc/rapor/YSEY_infografik_mart_2024.pdf, (E.T. 28/5/2024).

KIZILAYKART Programları- Aylık Tamamlayıcı Sosyal Uyum Yardımı Projesi Projesi İnfografiği, https://platform.kizilaykart.org/tr/Doc/rapor/T-SUY_%C4%B0nfografik_Nisan_2024.pdf, (E.T. 28/5/2024).

Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu Kararı, <https://dogm.meb.gov.tr/www/egitim-ve-ogretim-yuksek-kurulu-karari/icerik/13>, (E.T. 2/6/2023).

Milli Eğitim Bakanlığı, "Geçmişten Günümüze Sayılarla Eğitim (1923-2023)", Cinsiyete Göre Okuryazarlık Durumu (6 Yaş ve Üzeri), <https://yuzuncuyilgalerisi.eba.gov.tr/galeriler/gecmisten-gunumuze-sayilarla-egitim-1923-2023-50?sayfa=5>, (E.T. 17/5/2024).

Milli Eğitim Bakanlığı, "Öğretim Programlarını İzleme ve Değerlendirme Sistemi", <https://mufredat.meb.gov.tr/>, (E.T. 13/5/2024).

Müze ve Örenyerlerine Girişlerde Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönerge, https://muze.gov.tr/document/bakanlik_yonergesi_tr.pdf (E.T. 17/8/2023).

Organization for Security and Cooperation in Europe, The Office for Democratic Institutions and Human Rights, Türkiye, <https://hatecrime.osce.org/turkey> , (E.T. 13/5/2024).

Sağlık Bakanlığı, "HIV/AIDS İstatistikleri", <https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/bulasici-hastaliklar-ve-erken-uyari-db/Dokumanlar/Istatistikler/hiv-aids-2023.pdf> , (E.T.16/5/2024).

Sağlık Bakanlığı "Türkiye HIV/AIDS Kontrol Programı (2019-2024)", <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasici-hastaliklar-haberler/hiv-aids-ile-mucadelede-2019-2024-yol-haritasi-olusturuldu.html>, (E.T. 17/5/2024).

Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), 2023'te Türkiye, (Ed. Nebi Miş, Murat Yeşiltaş), <https://setav.org/assets/uploads/2024/01/2023teTr.pdf>, (E.T. 11/5/2024)

Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği, <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=17229&mevzuatTur=Tebliğ&mevzuatTertip=5>, (E.T. 21/5/2024).

The United Nations Human Rights Council Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü, Türkiye, UNHCR: Çatışmalar arttıkça zorla yerinden edilmeler de artmaya devam ediyor, <https://www.unhcr.org/tr/41137-unhcr-forced-displacement-continues-to-grow-as-conflicts-escalate.html>, (E.T. 10/5/2024).

The United Nations Human Rights Council, Global Appeal 2023, <https://reporting.unhcr.org/globalappeal-2023> , (E.T. 10/5/2024).

The United Nations Human Rights Council , Mid-Year Trends, <https://www.unhcr.org/mid-year-trends#:~:text=Over%20110%20million%20people%20are,events%20seriously%20disturbing%20public%20order.> , (E.T. 10/5/2024); UNHCR, Mid-Year Trends 2023, <https://www.unhcr.org/mid-year-trends-report-2023> , (E.T. 10/5/2024).

TRT Haber, "2023 KYK burs ve kredileri ne kadar? Cumhurbaşkanı Erdoğan 2023 KYK burs ve kredi miktarını açıkladı", <https://www.trthaber.com/haber/guncel/2023-kyk-burs-ve-kredileri-ne-kadar-cumhurbaskani-erdogan-2023-kyk-burs-ve-kredi-miktarini-acikladi-730714.html>

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=servet>, E.T. 15/5/2024

Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Meclis Araştırması Komisyonu Bilgisi" <https://www.tbmm.gov.tr/Denetim/Meclis-Arastirmasi-Komisyonu-Detay/f72877d2-144e-037b-e050-007f01005610>, (E.T.17/5/2024).

Türkiye Büyük Millet Meclisi, "TBMM Çocuk İstismarının Araştırılması Komisyonu İlk Toplantısını Yaptı", <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=2e56817e-3aca-44ed-b95c-0185a60a7087>, (E.T. 17/5/2024).

Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, "Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023-2030) ve I. Aşama Eylem Planı (2023-2025)", https://www.aile.gov.tr/media/127013/yeni-roman-strateji-belgesi-20221222_v19.pdf, (E.T. 11/5/2024).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, "Cumhurbaşkanlığı Kabinesi", <https://www.tccb.gov.tr/kabine/>, (E.T. 16/5/2024).

"Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ile Ankara Tüm Emlakçılar Meslek Odası arasında iş birliği protokolü imzalandı", https://x.com/tihek_kurumsal/status/1670809703310401540, (E.T.21/5/2024).

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Uzmanlar Grubu (GRETA) İle Görüşme Gerçekleştirildi, <https://www.tihek.gov.tr/avrupa-konseyi-insan-ticaretine-karsi-eylem-uzmanlar-grubu-greta-ile-gorusme-gerceklestirildi>, (E.T. 12/5/2024).

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, "Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik", <https://www.tihek.gov.tr/ayrimcilikla-mucadele-ve-esitlik-3/>, (E.T. 21/5/2023).

Türkiye İnsan hakları ve Eşitlik Kurumu, "Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi: Bir Başvuru Mekanizması Olarak TİHEK", https://x.com/tihek_kurumsal/status/1679110051078782978 (E.T. 21/5/2024).

Türkiye İnsan hakları ve Eşitlik Kurumu, "Bazı Hizmetlerin Engellilerin Erişilebilirliğine Uygun Hale Getirilmesi İçin Öngörülen Süreyi Uzatan Kuralın İptaline İlişkin AYM Kararı Hakkında Basın Açıklaması", <https://www.tihek.gov.tr/bazi-hizmetlerin-engellilerin-erisilebilirligine-uygun-hale-getirilmesi-icin-ongorulen-sureyi-uzatan-kuralin-iptaline-iliskin-aym-karari-hakkinda-basin-aciklamasi>, (E.T.24/5/2024).

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, İnsan Ticaretiyle Mücadele Ulusal Raportörlüğü, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/insan-ticaretiylemucadeleulusalraportorlugu#:~:text=G%C3%B6%C3%A7%20%C4%B0daresi%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20ve%20Uluslararası%C4%B1,%C4%B0nsan%20Ticaretiyle%20M%C3%BCcadele%20Zirvesi%20ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirilmi%C5%9Ftir>, (E.T. 12/5/2024).

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, "Nefret Söylemi ve Nefret Suçları Sempozyumu Tebliğler Kitabı", <https://www.tihek.gov.tr/nefret-soylemi-ve-nefret-suclari-sempozyumu-tebligler-kitabi/>, (E.T. 2/6/2023).

Türkiye İstatistik Kurumu, "İstatistiklerle Çocuk, 2023", [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2023-53679#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusunun%20%26%2C0,7'sini%20k%C4%B1z%20%C3%A7ocuklar%20olu%C5%9Fturdu,\(E.T.17/5/2024\)](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2023-53679#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusunun%20%26%2C0,7'sini%20k%C4%B1z%20%C3%A7ocuklar%20olu%C5%9Fturdu,(E.T.17/5/2024)).

Türkiye İstatistik Kurumu, "İstatistiklerle Kadın, 2022", [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2022-49668#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Adrese%20Dayal%C4%B1%20N%C3%BCfusun%20Kay%C4%B1t%20Sistemi,1'ini%20ise%20erkekler%20olu%C5%9Fturdu.,\(E.T.20/5/2024\)](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2022-49668#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Adrese%20Dayal%C4%B1%20N%C3%BCfusun%20Kay%C4%B1t%20Sistemi,1'ini%20ise%20erkekler%20olu%C5%9Fturdu.,(E.T.20/5/2024)).

Türkiye İstatistik Kurumu, "İstatistiklerle Kadın, 2023", [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-53675,\(E.T.20/5/2024\)](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-53675,(E.T.20/5/2024)).

Türkiye İstatistik Kurumu, "İşgücü İstatistikleri, 2023", [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2023-53521#:~:text=%C4%B0stihdam%20oran%C4%B1%20%48%2C3%20oldu,%31%2C3%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.,\(E.T.15/5/2024\)](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2023-53521#:~:text=%C4%B0stihdam%20oran%C4%B1%20%48%2C3%20oldu,%31%2C3%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.,(E.T.15/5/2024)).

Türkiye İstatistik Kurumu Konut Satış İstatistikleri, Aralık 2023, [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Aralik-2023-49516#:~:text=Konut%20sat%C4%B1%C5%9Flar%C4%B1%202023%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20bir,en%20y%C3%BCksek%20paya%20sahip%20oldu,\(E.T.12/5/2024\)](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Aralik-2023-49516#:~:text=Konut%20sat%C4%B1%C5%9Flar%C4%B1%202023%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20bir,en%20y%C3%BCksek%20paya%20sahip%20oldu,(E.T.12/5/2024)).

Türkiye İstatistik Kurumu, "Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2022", [https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/toplumsal_cinsiyet_istatistikleri.pdf,\(E.T.20/5/2024\)](https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/toplumsal_cinsiyet_istatistikleri.pdf,(E.T.20/5/2024)).

Türkiye İstatistik Kurumu, "Tüketici Fiyat Endeksi, Aralık 2023", [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Aralik-2023-49657,\(E.T.16/5/2024\)](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Aralik-2023-49657,(E.T.16/5/2024)).

Türkiye İstatistik Kurumu "Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2023", [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2023-53713,\(E.T.16/5/2024\)](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2023-53713,(E.T.16/5/2024)).

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, "Danimarka'da Kur'an-ı Kerim ve Türk Bayrağı Yakılması Eylemine İzin Verilmesi Hakkında Basın Açıklaması", [https://www.tihek.gov.tr/danimarkada-kuran-i-kerim-ve-turk-bayragi-yakilmasi-eylemine-izin-verilmesi-hakkinda-basin-aciklamasi/,\(E.T.15/5/2024\)](https://www.tihek.gov.tr/danimarkada-kuran-i-kerim-ve-turk-bayragi-yakilmasi-eylemine-izin-verilmesi-hakkinda-basin-aciklamasi/,(E.T.15/5/2024)).

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, "Danimarka'da Kur'an-ı Kerim Yakılması Eylemine İlişkin Basın Açıklaması", [https://www.tihek.gov.tr/danimarkada-kuran-i-kerim-yakilmasi-eylemine-iliskin-basin-aciklamasi/,\(E.T.15/5/2024\)](https://www.tihek.gov.tr/danimarkada-kuran-i-kerim-yakilmasi-eylemine-iliskin-basin-aciklamasi/,(E.T.15/5/2024)).

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, "Hollanda'da Kur'an-ı Kerim Yırtma Eylemlerine İlişkin Basın Açıklaması", [https://www.tihek.gov.tr/hollandada-kuran-i-kerim-yirtma-eylemlerine-iliskin-basin-aciklamasi/,\(E.T.15/5/2024\)](https://www.tihek.gov.tr/hollandada-kuran-i-kerim-yirtma-eylemlerine-iliskin-basin-aciklamasi/,(E.T.15/5/2024)).

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, "İsveç'te Kur'an-ı Kerim'e Karşı Tekrarlanan Saldırı Hakkında Basın Açıklaması", [https://www.tihek.gov.tr/isvecte-kuran-i-kerime-karsi-tekrarlanan-saldiri-hakkinda-basin-aciklamasi/,\(E.T.15/5/2024\)](https://www.tihek.gov.tr/isvecte-kuran-i-kerime-karsi-tekrarlanan-saldiri-hakkinda-basin-aciklamasi/,(E.T.15/5/2024)).

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, "İsveç'te Kur'an-ı Kerim Yakılması Eylemine İzin Verilmesi Hakkında Basın Açıklaması", <https://www.tihek.gov.tr/isvecte-kuran-i-kerim-yakilmasi-eylemine-izin-verilmesi-hakkinda-basin-aciklamasi/>, (E.T. 15/5/2024).

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, "Stokholm Büyükelçiliği Önünde Kur'an-ı Kerim'i Hedef Alan Bir Eylemin Tekrarlanması Konusuna İlişkin Mektup", <https://www.tihek.gov.tr/stokholm-buyukelciligi-onunde-kuran-i-kerimi-hedef-alan-bir-eylemin-tekrarlanmasi-konusuna-iliskin-mektup/>, (E.T. 15/5/2024).

UNICEF, Afet ve Acil Durumlarda Koruma/Çocuk Koruma, https://www.unicef.org/turkiye/media/16406/file/%C3%96nce_%C3%87ocuklar_Tamamlay%C4%B1c%C4%B1_Bile%C5%9Fen_%C3%87K.pdf_.pdf (E.T. 27.05.2024).

United Nations Development Programme, "Disability Inclusion", <https://www.undp.org/governance/disability-inclusion>, (E.T.15/5/2024).

United Nation, "General comment no. 20, <https://digitallibrary.un.org/record/659980https://digitallibrary.un.org/record/659980>, (E.T. 21/5/2024).

United Nations, "World Population Prospects 2022: Summary of Results", https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf, (E.T.15/5/2024).

WHO, Aging and Health, https://www.who.int/westernpacific/health-topics/ageing#tab=tab_1, (E.T.27.05.2024).

World Health Organization, "Disability", <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>, (E.T.15/5/2024).

World Health Organization, "Human papillomavirus and cancer", <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/human-papilloma-virus-and-cancer>, (E.T. 20/5/2024).

Yüksek Öğretim Kurumu, <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2024/tr-yos-52-ulkede-78-merkezde-yapilacak.aspx#:~:text=18%20%C5%9Eubat%202024&text=Devlet%20%C3%BCniversiteleri%20art%C4%B1k%20uluslararası%C4%B1%20%C3%B6%C4%9Frenci,sonu%C3%A7lar%C4%B1%20ile%20%C3%B6%C4%9Frenci%20kabul%20edebilecek>, (E.T. 11/5/2024).

12/12/2023 tarihli ve 32397 sayılı Resmi Gazete, Cumhurbaşkanı Kararı, Karar Sayısı: 7917, "2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılında Yükseköğretim Kurumlarında Cari Hizmet Maliyetlerine Öğrenci Katkısı Olarak Alınacak Katkı Payları ve Öğrenci Ücretlerinin Tespitine Dair Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Karar", <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/12/20231212-10.pdf>, (E.T. 11/5/2024).

12/12/2023 tarihli ve 32397 sayılı Resmi Gazete, Cumhurbaşkanı Kararı, Karar Sayısı: 7938, Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/12/20231212-31.pdf>, (E.T. 12/5/2024).

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
Mithatpaşa Cad. No: 52 | 06650 | Kızılay/ANKARA
Tel.: +90 312 422 78 00

www.tihek.gov.tr

/tihekkurumsal

/tihek_kurumsal

/tihekkurumsal

/tihekkurumsal